Заснований у квітні 2015 р.

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія КВ № 24402-14242ПР
від 28.12.2019 р.

Виходить шість разів на рік.
Мова видання: українська
та англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет внутрішніх справ

Юридичний бюлетень

Випуск 26

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 23 від 23.08.2022 р.)

Головний редактор:
Галунько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:
Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:
Ізбаш Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:
Аброськін В'ячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Бєлогубова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Горошко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПрН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичний наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Ісмайлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечння Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнієнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Легеза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлютін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Ярмакі Христофор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ISSN 2414 – 4207 **© ОДУВС, 2022**

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Клещенко Наталія Олександрівна
ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ УНІФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 9

Музика Марія Петрівна, Семенюк-Прибатень Анна Вікторівна, Гущин Олег Олександрович
ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ – ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 16

Орленко Артем Ігорович
АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 23

Ястремська Наталя Миколаївна, Топчій Ганна Сергіївна, Матвійчук Марія Анатоліївна
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ПРАКТИКА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 32

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Білецька Людмила Миколаївна
КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 39

Коваленко Інна Анатоліївна
ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ 45

Ковальчук Олена Костянтинівна
ОДНОРАЗОВЕ (СПЕЦІАЛЬНЕ) ДОБРОВІЛЬНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ АКТИВІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ВИД ПОДАТКОВОЇ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА 52

Лемеха Ростислав Ігорович
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ: ПОДУШНИЙ НОРМАТИВ 62

Поварчук Неля Сергіївна, Тицька Яна Олександрівна
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРАВА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 69

Студенець Ірина Сергіївна
КОНЦЕСІЙНИЙ СПІР 77

Усатенко Андрій Валерійович
ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ 84

Шаповалова Катерина Геннадіївна
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ 89

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Брановицький Віктор Володимирович
КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ 95

Бурхан-Крутоус Л. А.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ СУДДІВ УКРАЇНИ 104

Галунько Валентин Валентинович
ЗМІСТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНИ 112

Гудима Олег Олександрович, Фелик Василь Іванович
ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ» В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 120

Долуда Ігор Іванович
ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ 127

Короєд Сергій Олександрович, Луцька Галина Василівна
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІН ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ 135

Крупицький Олександр Станіславович
ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 143

Кубатко К. В., Тимченко Сергій Михайлович
ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ 149

Миронюк Роман Вікторович
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ПОЛІЦІЄЮ ЗА ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 158

Одуха Михайло Васильович
ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ 167

Сластнікова Ганна Олександрівна
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЩОДО ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ 173

Терехов Віталій Юрійович
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗНАНЬ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 181

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Гарасим Павло Степанович
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ ЗА ПРОЦЕСОМ ВИКОНАННЯ – ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ.....188

Ждан Микола Дмитрович
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....194

Макода Володимир Євгенович
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ СПЕЦСУБЄКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....201

Скибіцький Богдан Анатолійович
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ.....208

Хоменко Олексій Миколайович
ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ З СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....214

Шаповалова Анна Олександрівна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ.....223

Шкута Олег Олегович, Пренько Яна Олегівна
СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ.....231

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Лазоренко Євгеній Юрійович
ПРАВОВІ МЕЖІ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....241

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

Вайда Тарас Степанович
ЗАХИСТ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ВІД ПЕРЕОХОЛОДЖЕННЯ ТА ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПОТЕРПІЛИМ З ГІПОТЕРМІЄЮ В УМОВАХ БОМБОСХОВИЩА: ЗАХОДИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ ПРИ НИЗЬКИХ ТЕМПЕРАТУРАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....248

CONTENTS

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF THE STATE AND LAW

Kleshchenko Nataliia Oleksandrivna
ON THE QUESTION OF THE ORGANIZATION OF THE UNIFICATION OF NATIONAL LEGISLATION.....9

Muzyka Mariia Petrivna, Semeniuk-Prybaten Anna Viktorivna, Gushchyn Oleg Oleksandrovych
VIOLATION OF THE RIGHT TO LIFE – A WAR CRIME IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....16

Orlenko Artem Igorevich
ADMINISTRATIVE COURTS IN UKRAINE AND EU COUNRIES: COMPARATIVE ANALYSIS.....23

Yastremska Natalia Mykolaivna, Topchii Hanna Serhiivna, Matviichuk Mariia Anatoliivna
FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES AND THE PRACTICE OF THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE.....32

ISSUES OF CIVIL, COMMERCIAL AND LABOR LAW

Biletska Lyudmila Mykolaivna
CONCEPT OF SYSTEMATIC IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES.....39

Kovalenko Inna Anatolyivna
GENERAL SOCIAL GUARANTEES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL FREEDOM OF THE PERSON TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN UKRAINE.....45

Kovalchuk Olena Kostiantynivna
ONE-TIME (SPECIAL) VOLUNTARY DECLARATION OF ASSETS OF INDIVIDUALS AS A TYPE OF TAX AMNESTY IN UKRAINE: GENERAL CHARACTERISTICS.....52

Lemekha Rostyslav Ihorovych
FINANCIAL PROVISION OF MEDICAL CARE: PER CAPITA STANDARD.....62

Povarchuk Nelya Serhiyivna, Tytska Yana Oleksandrivna
THEORETICAL ASPECTS OF THE STRUCTURING OF INFORMATION TECHNOLOGY LAW.....69

Studenets Iryna Serhiivna
CONCESSION DISPUTE.....77

Usatenko Andrii Valeriiovych
LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF CIRCULATION OF AGRICULTURAL LANDS IN UKRAINE.....84

Shapovalova Kateryna Hennadiivna
GENERAL THEORETICAL ANALYSIS OF LEGAL AWARENESS AND LEGAL RESPONSIBILITY AS ELEMENTS OF THE MECHANISM FOR IMPLEMENTING THE SOCIAL RIGHTS OF CIVIL SERVANTS.....89

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY

Branovytskyi Viktor Volodymyrovych
THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO USE NATURAL OBJECTS OF OWNERSHIP OF THE PEOPLE OF UKRAINE: PROBLEMATIC ISSUES OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION.....95

Burhan-Krutous L. A.
THEORETICAL ANALYSIS OF THE FUNCTIONAL STRUCTURE OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE HIGH QUALIFICATIONS COMMISSION OF JUDGES OF UKRAINE.....104

Halunko Valentyn Valentynovych
CONTENT OF LEGAL SUPPORT OF ACADEMIC INTEGRITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE.....112

Hudyma Oleh Oleksandrovych, Felyk Vasyl Ivanovych
DEFINITION OF THE TERM "LAW ENFORCEMENT OFFICER" IN LEGAL SCIENCE AND LEGISLATION OF UKRAINE.....120

Doluda Igor Ivanovych
CONCEPT OF LEGAL REGULATION OF EXPORT AND IMPORT OF MILITARY AND DUAL-PURPOSE GOODS IN UKRAINE.....127

Koroied Serhii Oleksandrovych, Lutska Halyna Vasylivna
SCIENTIFIC AND PRACTICAL ANALYSIS OF CHANGES IN THE LEGISLATIVE REGULATION OF THE PROCEDURE FOR ESTABLISHING THE FACT OF BIRTH OR DEATH OF A PERSON IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY OF UKRAINE AFTER THE INTRODUCTION OF MARTIAL LAW.....135

Krupytskyi Oleksandr Stanislavovych
THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE ECONOMY OF UKRAINE.....143

Kubatko K. V., Tymchenko Serhii Mykhailovych
HISTORIOGRAPHY AND RESEARCH METHODOLOGY OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF FORMATION AND FUNCTIONING OF THE JUDICIARY IN UKRAINE.....149

Myroniuk Roman Viktorovych
FEATURES OF THE EXECUTION OF CONTROL BY THE POLICE OVER THE CIRCULATION OF FIREARMS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL.....158

Odukha Mykhailo Vasylovych
CONCEPT AND CONTENT OF PUBLIC PROCUREMENT ADMINISTRATION IN UKRAINE.....167

Slastnikova Hanna Oleksandrivna
FEATURES OF THE PRE-COURT RESOLUTION OF DISPUTES REGARDING THE FORCED ALIENATION OF PROPERTY FOR PUBLIC NEEDS OR FOR PURPOSES OF PUBLIC NEED.....173

Terekhov Vitaly Yuriiovych
LEGAL PRINCIPLES OF SPECIAL INFORMATION SKILLS APPLYING IN LAW ENFORCEMENT TASKS.....181

PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Garasym Pavlo Stepanovych
THE MAIN PRINCIPLES OF PUBLIC MONITORING OF THE EXECUTION PROCESS – SERVING SENTENCES IN UKRAINE.....188

Zhdan Mykola Dmytrovych
CIVIL SOCIETY AS A SUBJECT OF THE IMPLEMENTATION OF CRIMINOLOGY POLICY ON THE PROTECTION OF LABOR RELATIONS IN UKRAINE.....194

Makoda Volodymyr Yevhenovych
REPORT ON SUSPICION OF A SPECIAL SUBJECT IN CRIMINAL PROCEEDINGS. ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE.....201

Skybitskyi Bondan Anatoliyovych
PROBLEM ISSUES OF THE CRIMINAL AND ENFORCEMENT SYSTEM IN UKRAINE AND EUROPE.....208

Khomenko Oleksii Mykolaiovych
FORMS OF INTERACTION OF THE PROSECUTION BODIES WITH SECURITY AND DEFENSE SECTOR SUBJECTS.....214

Shapovalova Anna Oleksandrivna
CRIMINAL LIABILITY FOR MISAPPROPRIATION OF HUMANITARIAN AID, CHARITABLE DONATIONS OR GRATUITOUS AID.....223

Shkuta Oleg Olegovich, Olehivna Prenko Yana
SPECIAL CRIMINOLOGY MEASURES FOR THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES IN PLACES OF LOCATION.....231

CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE; OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY

Lazorenko Yevgeniy Yurievich
LEGAL LIMITS OF PRECEDENT ACTIVITY OF THE SUPREME COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....241

LEGAL PSYCHOLOGY AND LEGAL EDUCATION

Vaida Taras Stepanovych
PROTECTION OF POLICEMEN AGAINST SUPERCOOLING AND PREMEDICAL CARE FOR HYPOTHERMIA VICTIMS IN THE CONDITIONS OF THE BOMB SHELTER: MEASURES TO ENSURE THE SECURITY OF PERSONS AT LOW TEMPERATURES DURING THE WAR.....248

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 340.1
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.01

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ УНІФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Клещенко Наталія Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу теорії
держава і права
(Інститут держави і права
імені В.М. Корецького
Національної академії наук України,
м. Київ, Україна)

Необхідність приведення національного законодавства у відповідність із законодавством Європейського Союзу породжує пошук найефективніших способів такого зближення, одним з яких є уніфікація законодавства. Крім того велика кількість діючих нормативно-правових актів, положення яких суперечать одне одному, також є підставою для застосування уніфікації.

Під уніфікацією законодавства розуміється процес упорядкування законодавства шляхом зміни старих, або прийняття нових нормативно-правових актів та імплементації останніх у національне право певної країни з метою однакового регулювання відносин у різних правових системах.

Правовий механізм реалізації уніфікації законодавства можна здійснювати у три етапи: 1) підготовчий; 2) системно-аналітичний; 3) підсумковий. На першому створюється спеціалізована експертна комісія, яка б займалася вивченням необхідних перспектив уніфікації законодавства і в результаті надала пропозиції щодо прийняття, зміни та скасування нормативного акта. На початку проведення уніфікаційних робіт вбачається важливим попереднє порівняльно-правове дослідження законодавчої проблеми. На наступному відбувається збір та систематизація всіх нормативно-правових актів національного законодавства, договорів, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України, а також актів міжнародного співтовариства, що регулюють коло суспільних відносин, визначене на першому етапі, їх вивчення та детальний аналіз, на підставі якого виявлення наявних розбіжностей, неточностей та колізій. І на підсумковому розробка та надання пропозицій щодо зміни нормативно-правових актів, що регулюють визначену сферу суспільних відносин.

Уніфікація, так як є своєрідною наукою узагальнення, охоплює всі рівні правотворчості, і, відтак, вимагає застосування єдиних правил юридичної техніки та покликана удосконалювати нормативні тексти шляхом використання й упорядкування вживаної в них термінології.

Метою уніфікації є успішне застосування законодавства, яке означає, що закон досягає своєї мети, а саме – забезпечує на практиці належний ефект, а також передбачає ефективну і дієву реалізацію правових норм і дотримання низки інших важливих правових принципів.

Ключові слова: уніфікація законодавства, євроінтеграція, правове регулювання, нормативно-правова база, правова система, правотворчість.

ON THE QUESTION OF THE ORGANIZATION OF THE UNIFICATION OF NATIONAL LEGISLATION

Kleshchenko Nataliia Oleksandrivna,
Candidate of Legal Sciences,
Researcher at the Department of Theory
of the State and Law
(Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences
of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The need to bring national legislation into line with the legislation of the European Union gives rise to the search for the most effective ways of such convergence, one of which is the unification of legislation. In addition, a large number of current regulatory legal acts, the provisions of which contradict each other, is also a reason for applying unification.

The unification of legislation means the process of streamlining legislation by changing old or adopting new legal acts and implementing the latter into the national law of a certain country with the aim of uniformly regulating relations in different legal systems.

The legal mechanism for implementing the unification of legislation can be implemented in three stages: 1) preparatory; 2) system-analytical; 3) final. At the first, a specialized expert commission is created, which would study the necessary prospects for the unification of legislation and, as a result, provide proposals for the adoption, amendment and cancellation of a regulatory act. At the beginning of unification work, a preliminary comparative legal study of the legislative problem is considered important. Next, the collection and systematization of all normative legal acts of national legislation, treaties, the ratification of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as acts of the international community that regulate the circle of social relations determined at the first stage, their study and detailed analysis, based on which identification of existing discrepancies, inaccuracies and collisions. And at the end, the development and submission of proposals for changes to normative legal acts regulating a certain sphere of public relations.

Unification, as it is a peculiar science of generalization, covers all levels of law-making, and, therefore, requires the application of uniform rules of legal technique and is intended to improve normative texts by using and organizing the terminology used in them.

The goal of unification is the successful application of legislation, which means that the law achieves its goal, namely, provides the proper effect in practice, and also provides for the effective and efficient implementation of legal norms and compliance with a number of other important legal principles.

***Key words**: unification of legislation, European integration, legal regulation, legal framework, legal system, law-making.*

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, що активно відбуваються у нашій країні відкрили ряд питань, на які науковій спільноті треба дати відповіді. Одне з таких питань – приведення національного законодавства у відповідність з acquis communautaire з урахуванням критеріїв, що висуває ЄС до держав, що прагнуть стати

повноправним членом співтовариства. Одним із способів досягнення цієї мети є уніфікація законодавства. А для реалізації цієї мети потрібно напрацювати відповідний правовий механізм, який забезпечить ефективність уніфікації.

Слід зазначити, що вітчизняна правова система формувалася у вкрай складних умовах. Така ситуація зумовлена насамперед відсутністю державної незалежності протягом тривалих періодів історії, а також геополітичним положенням України, відповідним ідеологічним впливом різних за змістом політичних та правових концепцій [1 , с. 7–8]. Правова реформа, яка останні роки активно реалізується, супроводжується прийняттям державними органами значної кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, які покликані формувати єдиний механізм правового регулювання суспільних відносин, функціонування національної правової системи загалом. Тому цілком зрозумілим є актуальність проблем упорядкування законодавства, яке є одним із пріоритетних завдань на шляху до розбудови правової європейської держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна сказати, що теоретичний аспект уніфікації законодавства мало досліджений. Так, вагомий внесок у розвиток уніфікації законодавства внесли такі відомі вчені як С. Бобровник, О. Богачова, О. Копиленко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко тощо. Проте механізм організації даного процесу потребує додаткового дослідження.

Метою статті є визначити та охарактеризувати механізм уніфікації національного законодавства.

Виклад основних положень. Здійснення зовнішньої політики України в контексті історичного, геополітичного та культурного зв'язку з Європою пов'язано з реалізацією стратегічного курсу на інтеграцію, входження до європейського політико-економічного та гуманітарно-правового простору. Основними передумовами вступу України до ЄС є визнання нашою державою принципу верховенства права, забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина. Багато уваги приділяється питанню приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм та стандартів. Здійснення таких перетворень можливе виключно за умови активного зближення законодавства України з правом ЄС, Ради Європи та інших європейських міжнародних організацій. Для України значні проблеми виникають також у реалізації питань безпосередньої адаптації європейських стандартів у правове поле України [2, с. 77].

Загальновідомо, що українське суспільство на сучасному етапі характеризується багатьма різними суперечностями, серед яких прийняття великої кількості нормативно-правових актів, положення яких суперечать одне одному. І ми вважаємо, що саме уніфікація є одним із найкращих способів упорядкування законодавства та розв'язання колізій у ньому, тому що має за мету досягнення подвійного ефекту: зовнішнього (впорядкування правового матеріалу за певною науково обґрунтованою системою, розміщення його за визначеними частинами, розділами тощо з урахуванням міжнародних договорів, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України, що значною мірою забезпечує виконання вимог законності при реалізації права, підвищує оперативність та якість пошуку необхідних нормативно-правових актів, обумовлює правильність та глибину тлумачення дійсного змісту норм права); та внутрішнього, тобто досягнення внутрішньої єдності правових норм, усунення колізій, суперечностей, прогалин у правовому регулюванні.

Сучасна правова ситуація в Україні свідчить, що сама по собі нормативно-правова база за певних умов, зокрема відсутності її належної упорядкованості, породжує дезорієнтацію суб'єктів суспільних відносин. Причиною цього є насамперед наявність

багатьох неузгоджених між собою нормативно-правових актів і окремих норм, що ускладнює їх розуміння, практичну можливість користування ними не тільки звичайними громадянами, а й часто професіоналами високого класу.

На нашу думку, передумовами уніфікації норм права є правова інтеграція та інтернаціоналізація права. У результаті тенденцій правової інтеграції, інтернаціоналізації права в європейському просторі, наднаціональної природи права ЄС посилюється роль міжнародного права, і зокрема права ЄС, у національній конституції. Ці процеси поступово та досить активно отримують статус процесів конституціоналізації. Водночас конституція інтернаціоналізується і стає невід'ємною частиною міжнародного співробітництва.

Інакше кажучи, інтернаціоналізація означає зближення національних політичних і правових систем, що приводить до посилення їх взаємовпливу і взаємодії. Таке зближення сприяє тому, що схожі правові ситуації вирішуються більш ефективно та оперативно [3, с. 3].

Важливе значення при уніфікації законодавства належать загальним принципам права, що відображають досягнення цивілізації у правовій царині, виступають основоположними засадами усіх галузей та інститутів права. На її основі різноманітні аспекти права, юридичної діяльності та правового порядку демонструють свою єдність [4, с. 193].

Що стосується термінологічного визначення уніфікації законодавства, то під ним пропонується розуміти процес упорядкування законодавства шляхом зміни старих або прийняття нових нормативно-правових актів та імплементації останніх у національне право певної країни з метою однакового регулювання відносин у різних правових системах.

На початку проведення уніфікаційних робіт вбачається важливим попереднє порівняльно-правове дослідження законодавчої проблеми. Це дає можливість знайти найбільш оптимальні форми проведення правової уніфікації, найефективніші методи та засоби її здійснення. Нині, залежно від конкретних умов, уніфікація права та законодавства може проводитися у таких формах: міжнародно-правові договори, примірні договори, модельні акти, рішення міжнародних судових органів, міжнародні звичаї та ін. Прикладом однієї з таких форм може бути Типовий договір Європейської організації з економічного співробітництва та розвитку, сфера застосування якого поширюється на укладення двосторонніх договорів між європейськими державами і третіми країнами.

Найбільш поширені два механізми уніфікації: так зване «неформальне запозичення» (прикладом може бути ситуація, коли представники правотворчих і правозастосовних органів співпрацюють у підготовці нормативно-правових актів, або при розробці модельного законодавства) і запозичення внаслідок правового зобов'язання, яке відбувається під час ратифікації міжнародних договорів або в процесі приєднання до міжнародної організації. Крім того, інструментарієм для уніфікації можуть виступати також міжнародні торгові звичаї, які широко використовуються в галузі торговельного мореплавства, міжнародних розрахунках і які тією чи іншою мірою сприяють уніфікації права, забезпечують єдність у вирішенні багатьох важливих практичних питань [5].

Повертаючись до питання про правовий механізм уніфікації законодавства, задля забезпечення його ефективності, пропонується організовувати даний процес у три етапи. Що стосується першого етапу, який має підготовчий характер, і передбачає створення спеціалізованої експертної комісії, яка б займалася вивченням необхідних перспектив уніфікації законодавства і в результаті надала пропозиції щодо прийняття, зміни та скасування нормативного акта.

Експертна комісія повинна складатися із фахівців та науковців високого рівня. Пропонується дану комісію створити за участю спеціалістів із трьох категорій, а саме: фахівців з тієї галузі права, з якої планується здійснюватися уніфікація; фахівців із юридичної техніки та фахівців із міжнародного права (наприклад, із законодавства ЄС). Більшість від складу експертної комісії мають становити науковці, котрі добре обізнані як із нормативно-правовими актами, що регулюють визначену сферу суспільних відносин в Україні, так і з нормативними актами міжнародного співтовариства, а також договорами, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України. Завдання з уніфікації законодавства експертній комісії ставить Верховна Рада України, яка пізніше розглядатиме звіт роботи даної комісії. Також на цьому етапі рекомендується провести детальне планування тієї сфери законодавства, яку необхідно уніфікувати.

Аналіз законодавства України, з точки зору його досконалості, виявляє у конкретних нормативно-правових актах різноманітні недоліки. Їх наявність зумовлюється тим, що однією з тенденцій формування національного законодавства останнім часом було, як зазначають фахівці, зниження якості законів, зокрема їх юридико-технічного рівня. Дивно, що попри певну наукову спрацьованість окремих правотворчих чинників, під час їх використання у процесі створення чи зміни НПА допускаються численні помилки. Причини цього різні, зокрема: надмірна затеоретизованість відповідних досліджень, відсутність єдиних доктринальних підходів і механізму їх практичної реалізації [6, с. 1].

Другим кроком на шляху уніфікації має стати збір та систематизація всіх нормативно-правових актів національного законодавства, договорів, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України, а також актів міжнародного співтовариства, що регулюють коло суспільних відносин, визначене на першому етапі, їх вивчення та детальний аналіз, на підставі якого виявлення наявних розбіжностей, неточностей та колізій. Тобто визначається фактичний масив правових актів та здійснюється підготовка переліку тих актів та їх окремих частин, що застаріли, не відповідають вимогам сучасності чи суперечать пізніше виданим актам тієї ж або вищої юридичної сили і тому підлягають зміні чи визнанні такими, що втратили силу. Також на цьому етапі необхідно зробити аналіз історії законодавчого регулювання даного кола суспільних відносин та стану чинного законодавства. Цей етап має системно-аналітичний характер, так як всі нормативно-правові акти структуруються для подальшого аналізу.

Третім, підсумковим, кроком має стати розробка та надання пропозицій щодо зміни нормативно-правових актів, що регулюють визначену сферу суспільних відносин. Цей етап є найважливішим, оскільки впливає на якість майбутнього уніфікованого акта. Пріоритетними мають стати міжнародні договори, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України і які регулюють саме цю сферу суспільної діяльності.

На підставі проведеного аналізу експертній комісії рекомендується за рахунок об'єднання всіх нормативно-правових актів створити новий єдиний уніфікований акт з обов'язковою імплементацією всіх відповідних міжнародних норм, що регулюють досліджувану сферу суспільних відносин. У разі, якщо неможливо створити єдиний уніфікований акт, пропонується виправити всі неточності та колізії в наявних нормативно-правових актах, простежити, щоб положення одного не повторювали положення іншого акта та внести до них зміни відповідно до договорів, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України. Звіт про роботу з уніфікації законодавства, що регулює визначене коло суспільних відносин, подається на розгляд до Верховної Ради України. На даному етапі було б доречно враховувати зарубіжний

досвід уніфікації законодавства та міжнародні стандарти. Після цього пропонується провести моніторинг дієвості пропонованих змін до законодавства.

Запропонований механізм уніфікації є орієнтовним, який може змінюватися в межах цілей, які ставляться законодавцем, поділятися на додаткові пункти тощо. Також детальний механізм уніфікації законодавства доцільно б було втілити в ЗУ «Про уніфікацію національного законодавства», який би якісно вплинув на удосконалення законодавчого масиву.

Уніфікація законодавства є своєрідною наукою узагальнення і поєднання різних структурних механізмів правової регламентації, відстоювання двоєдиного характеру цієї тенденції. З одного боку, вона є процесом вироблення загальних норм із тих чи інших подібних проблем соціального розвитку, з іншого – техніко-формалізованою обробкою вже прийнятих уніфікованих положень [7 , с. 26–27].

Крім того, так як процес уніфікації охоплює всі рівні правотворчості, відтак потребує застосування єдиних правил юридичної техніки в плані узгодження норм, актів і всієї системи законодавства.

Процес уніфікації призначений не лише для оптимізації, упорядкування, стандартизації різноманітних сфер суспільного життя, а й покликаний удосконалювати нормативні тексти шляхом використання й упорядкування вживаної в них термінології [8, с. 59]. Водночас даний процес справляє значний вплив на форму і зміст права, забезпечує одноманітний підхід до правового регулювання схожих суспільних відносин, призводить до створення більш досконалого законодавства [8, с. 59–60].

Повної уніфікації досягти важко, але її необхідно досягнути такою мірою, щоб забезпечити розвиток міжнародного співробітництва та подолання труднощів у вирішенні економічних, соціальних, гуманітарних та інших питань, які пов'язані з відмінностями в їх правовому регулюванні.

Метою уніфікованого законодавства є успішне його застосування, якісний контроль за дотриманням цих норм громадянами. Успішне застосування законодавства означає, що закон досягає своєї мети, а саме – забезпечує на практиці належний ефект, а також передбачає ефективну і дієву реалізацію правових норм і дотримання низки інших важливих правових принципів.

Право в силу свої природи відіграє уніфікаційну роль у суспільстві, оскільки встановлює єдині правила поведінки або заборони. Ефективність закону напряму залежить від рівня уніфікації, яка, у свою чергу, забезпечує його чіткість, суворість і логічність [8, с. 60]. При повному здійсненні уніфікації нормативно-правової бази можна досягнути поставлених цілей, серед яких слід виділити політичні (оновлення та виведення законодавства на якісно новий рівень, що буде гармонізовано з законодавчою базою ЄС) та соціальні, які полягають у якісному врегулюванні суспільних відносин, особливо тих, що не були врегульовані взагалі. Слід наголосити, що питання уніфікування процесуального законодавства з законодавством ЄС має свої складності, які додатково ще треба вивчати та аналізувати.

Висновок. З огляду на активні євроінтеграційні процеси, та необхідністю приведення національного законодавства у відповідність з acquis communautaire процес уніфікації, а також його реалізація є актуальними. Як бачимо, процес уніфікації національного законодавства є досить широким, він може змінюватися в залежності від тих цілей, які ставляться перед самою уніфікацією. Описані у статті етапи уніфікації є орієнтовними, які можна вважати вихідним пунктом у подальшому дослідженні даного напрямку.

Список використаних джерел:

1. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2006. 24 с

2. Імплементація адміністративного законодавства країн європейського співтовариства в правовий простір України (теоретико-методичні аспекти) / Д. О. Беззубов та ін. Київ: ТОВ «МП Леся», 2015. 112 с.

3. Хаустова М. Г. Тенденція універсалізації та уніфікації права як один із напрямів впливу глобалізації на національну правову систему. *Теорія і практика правознавства :* електронне наук. фахове видання Нац. ун-ту «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. Вип. 2. С. 1–16. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6065/1/Xaystova.pdf

4. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

5. Чистякова Ю. В. Використання семіотичного підходу у порівняльному правознавстві: ключові напрямки. *Право і суспільство.* 2015. № 4. С. 66–71. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_3/4-3_2015.pdf

6. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 38 с.

7. Осика І. В. Роль уніфікації в систематизації законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2005. № 2. С. 24–28.

8. Кушнарьова О. В. Поняття і природа уніфікації нормативно-правової термінології. *Юридична психологія та педагогіка*. 2011. № 2 (10). С. 58–61.

УДК 344.2
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.02

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ – ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Музика Марія Петрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та
кримінально-процесуальної діяльності
(Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна)
orcid.org/0000-0002-4933-7101

Семенюк-Прибатень Анна Вікторівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих
дисциплін
(Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна)
orcid.org/0000-0003-0520-5083

Гущин Олег Олександрович,
кандидат юридичних наук, професор
кафедри правового забезпечення
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)
orcid.org/0000-0003-2901-9605

У статті досліджено правову базу та розкриті практичні аспекти порушення права людини на життя як головний воєнний злочин російсько-української війни. Визначено, що Конституція України проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема право на життя, є гарантованими і невідкликаними. Конституційні положення про невід'ємне право кожної людини на життя та всі інші права і свободи людини і громадянина в Україні ґрунтуються на винятках з прав і свобод людини і громадянина України. Встановлено, що важливим документом з питань прав людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, де у ст. 2 йдеться про право на життя, яке виражається визнанням важливості цього права у порівнянні із іншими правами людини. Велика кількість жертв збройних конфліктів зобов'язує держави створювати ефективні механізми розслідування випадків свавільного позбавлення права на життя. Виявлено, що збройний напад держави-агресора на Україну призвів до серйозних і масштабних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права з катастрофічними наслідками. З першого дня повномасштабного наступу на Україну існують докази про численні звірства російської армії.

Відзначено, що 2 березня Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних у зв'язку з веденням Російською Федерацією загарбницької війни в Україні. На сьогодні наявні докази про сотні випадків насильницького зникнення, викрадення, затримання правозахисників, місцевих чиновників, журналістів, волонтерів, громадських активістів, ветеранів або звичайних цивільних осіб у регіонах України, що тимчасово контрольовані російськими військами. З'ясовано, що кількість нових порушень прав людини, зокрема права на життя, внаслідок російсько-української війни продовжує стрімко зростати і тому необхідно вживати вагомих практичних заходів подолання цього воєнного злочину.

Ключові слова: воєнний злочин, російсько-українська війна, права людини, право на життя, порушення.

VIOLATION OF THE RIGHT TO LIFE – A WAR CRIME IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Muzyka Mariia Petrivna,
Candidate of Law,
Associate Professor at the Department
of Theory of Law and Criminal Procedure
(National Academy of the State
Border Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnitsky,
Khmelnitsky, Ukraine)
orcid.org/0000-0002-4933-7101

Semeniuk-Prybaten Anna Viktorivna,
Candidate of Law,
Senior lecturer at the Department
of Archaeology Studies, Special Historical
and Legal Disciplines
(Ivan Ogienko National University
of Kamyanets-Podilsky,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine)
orcid.org/0000-0003-0520-5083

Gushchyn Oleg Oleksandrovych,
Candidate of Law,
Professor at the Military Law Department
(Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)
orcid.org/0000-0003-2901-9605

The article examines the legal framework and reveals the practical aspects of the violation of the human right to life as the main war crime of the Russian-Ukrainian war. It was determined that the Constitution of Ukraine declares that constitutional rights and freedoms, in particular the right to life, are guaranteed and irrevocable. Constitutional provisions on the inalienable right of every person to life and all other rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine are based on exceptions to the rights and freedoms of a person and a citizen of Ukraine. It has been established that the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 is an important human

rights document, where in Art. 2 refers to the right to life, which expresses the recognition of the importance of this right in comparison with other human rights. The large number of victims of armed conflicts obliges states to create effective mechanisms for investigating cases of arbitrary deprivation of the right to life. It was revealed that the armed attack of the aggressor state on Ukraine led to serious and large-scale violations of human rights and international humanitarian law with catastrophic consequences. From the first day of the full-scale offensive on Ukraine, there is evidence of numerous atrocities by the Russian army. It was noted that on March 2, the International Criminal Court began investigating war crimes and crimes against humanity committed in connection with the Russian Federation's war of aggression in Ukraine. To date, there is evidence of hundreds of cases of forced disappearance, abduction, detention of human rights defenders, local officials, journalists, volunteers, public activists, veterans or ordinary civilians in the regions of Ukraine temporarily controlled by Russian troops. It was found that the number of new violations of human rights, in particular the right to life, as a result of the Russian-Ukrainian war continues to grow rapidly, and therefore it is necessary to take significant practical measures to overcome this war crime.

Key words: war crime, Russian-Ukrainian war, human rights, right to life, violations.

Постановка проблеми. Кожному гарантується право на життя, гідність особистості та недоторканність житла. Проте сьогодні зрозуміло, що під час збройного конфлікту життя та здоров'я можуть бути під загрозою. Незалежно від того, громадяни України чи іноземці, іммігранти, біженці, переміщені особи, меншини чи члени корінних громад, суть людської безпеки має полягати в повазі до людської особистості. Забезпечення індивідуальних прав людини має бути основою національної безпеки, а національна безпека, яка базується на індивідуальній безпеці, має бути основою міжнародної безпеки.

Під час війни основне право людини – це право на життя, яке практично беззахисне. Вбивства та напади, викрадення людей з окупованих територій, примусове переміщення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства є прямими порушеннями права на життя та права на гідність і цілісність. Також порушуються права людини на медичну допомогу, адже це небезпека для здоров'я через відсутність доступу до ліків тощо. Порушенням прав людини можна вважати пошкодження або знищення майна, а також факт позбавлення житла внаслідок війни або неможливості покинути окуповані території.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми порушення права на життя, зокрема в умовах воєнних дій, лежать в основі досліджень багатьох науковців. Зокрема ґрунтовні дослідження у цьому напрямку здійснюють О. Гончарук, О. Ковальчук, Л. Кондратюк, Н. Красножон, Н. Морська, А. Редько, І. Соколова, Г. Топчій, Д. Часник, Л. Чулінда, І. Шаповалова та інші.

Однак, враховуючи дослідження, здійснені вищезазначеними науковцями, доцільно відзначити, що проблематика порушення права людини на життя з точки зору правового аспекту є не до кінця розкритою та потребує проведення більш ґрунтовних досліджень.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження правової бази та розкриття практичних аспектів порушення права людини на життя як головний воєнний злочин російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Воєнний злочин – це порушення законів і звичаїв війни. Цей злочин підпадає під категорію міжнародного кримінального права.

В основі визнання прав людини за Конституцією України [1] лежить положення про те, що ці права є невід'ємними (ч. 1 ст. 27), невідчужуваними та непорушними (ст. 21). Людина має право на життя від народження, яке охороняється державою.

Конституція України [1] проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема право на життя, є гарантованими і невідкликаними (ч. 2 ст. 22). Крім того, зміст і обсяг існуючих прав і свобод, у тому числі невід'ємного права людини на життя, не можуть бути обмежені при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (ч. 3 ст. 22).

Отже, відповідно до ч. 2. ст. 22 Конституції України [1], з одного боку, держава зобов'язана гарантувати конституційні права і свободи, і насамперед право на життя, а з іншого боку, повинна утримуватися від дій, спрямованих на скасування конституційних прав і свобод, а отже, і права людини на життя. Позбавлення життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання є припиненням невід'ємного права особи на життя, що не відповідає Конституції України [1].

Конституційні положення про невід'ємне право кожної людини на життя та всі інші права і свободи людини і громадянина в Україні ґрунтуються на винятках з прав і свобод людини і громадянина України. Відповідно до ч. 1 с. 64 Конституції України [1] «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України».

Стосовно міжнародних нормативних актів, які захищають права людини, слід зазначити, що міжнародне право не містить обов'язкових норм щодо паралельного застосування міжнародних гуманітарних норм і міжнародних норм прав людини під час збройного конфлікту. Проте, як неодноразово зазначалося в рішеннях Міжнародного Суду ООН, Генеральної Асамблеї та Комісії з прав людини ООН, міжнародна практика все ще визнає обов'язковість одночасного застосування таких норм, а міжнародне гуманітарне право відіграє особливу роль у застосуванні міжнародних норм прав людини. З цієї причини відносини щодо захисту права на життя, що виникають внаслідок збройних конфліктів у зонах бойових дій, регулюються насамперед нормами міжнародного гуманітарного права, якими є поранені, хворі, військовополонені, цивільні особи та особи, які перебувають під захистом. Найважливішими нормативно-правовими актами у цій сфері є, зокрема: Конвенція про захист цивільного населення на війні [2], Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [3].

Важливим документом з питань прав людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. У ст. 2 Конвенції йдеться про право на життя, де виражається визнання важливості цього права у порівнянні із іншими правами людини [4].

Так, у ст. 15 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [4] зазначено, що будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, які порушують її зобов'язання за цією Конвенцією у воєнний час або під час іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю держави, через терміновість ситуації та якщо такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Вищезазначені положення не можуть бути підставою для порушення ст. 2 (Право на життя), ст. 3 (Заборона катування) і ст. 4 (п. 1 Заборона рабства), за винятком випадків смерті внаслідок законних воєнних дій і ст. 7 (Ніякого покарання без закону).

В умовах війни право на життя майже беззахисне. Рішення міжнародних і національних судів щодо дотримання права на життя під час збройного конфлікту не завжди є чіткими. Це часто є підставою для погроз урядам припинити участь у міжнародних механізмах захисту прав людини. 30 жовтня 2018 року Комітет з прав людини ООН ухвалив Загальний коментар №36 до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [5] для вирішення ключових питань, пов'язаних із захистом права на життя. Але незважаючи на ухвалення такого важливого документу, багато питань залишаються без відповіді.

Людство втратило мільйони життів, перш ніж зрозуміти, що війна вимагає правил, яких повинні дотримуватися всі. На перший погляд, війна не має нічого спільного зі справедливістю, але є вираженням повного хаосу. Проте є приклади військових дій, під час яких дотримуються закони та звичаї війни. Таким чином, держава визнає свою приналежність до світового порядку та цивілізованого світу.

Водночас є країни, які не дотримуються цих законів. Однією з таких країн є Російська Федерація.

Велика кількість жертв збройних конфліктів зобов'язує держави створювати ефективні механізми розслідування випадків свавільного позбавлення права на життя. Це пов'язано з тим, що Європейський суд у своєму рішенні наголошує, що захист права на життя включається в розслідування причин смерті людини. Проте події, які відбуваються сьогодні в Україні, спричинили масову загибель людей, становлять головну імперативу воєнного злочину і не дотримання законів та звичаїв війни.

Збройний напад держави-агресора на Україну призвів до серйозних і масштабних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права з катастрофічними наслідками. Зокрема, на сьогодні наявні переконливі докази систематичних порушень права на життя російськими військовими, включаючи свавільні вбивства та насильницькі зникнення, а також масштабне руйнування цивільної інфраструктури та порушення прав власності, порушення заборони тортур, а також порушення свободи та безпеки, сексуальне насильство, пов'язане з війною та викрадення, довільне затримання чи тримання без зв'язку. Приклади певних типів порушень міжнародного гуманітарного права, включаючи широкомасштабні або організовані напади, вказують на те, що багато з цих порушень класифікуються як воєнні злочини або злочини проти людства [6].

З першого дня повномасштабного наступу на Україну існують докази про численні звірства російської армії. До них відносяться авіаудари по цивільній інфраструктурі в містах і селищах, масові вбивства мирних жителів, згвалтування, катування мирних жителів і полонених, викрадення активістів, волонтерів, журналістів і представників місцевої влади, а також невибіркове використання зброя. Усі ці злочини є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права та є воєнними злочинами, які не мають терміну давності та винні в яких мають бути притягнуті до відповідальності.

Доцільно відзначити, що 2 березня Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних у зв'язку з веденням Російською Федерацією загарбницької війни в Україні. А 13 квітня прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан особисто відвідав м. Бучу під Києвом і назвав Україну «місцем злочину» [7].

Повідомляється, що більшість порушень права на життя пов'язано з використанням надпотужних бомб, касетних боєприпасів і керованих ракет у густонаселених регіонах України, відомо також, що російські військові вбивали мирних жителів під час незаконних вбивств або невибіркової стрілянини. Свідки кажуть, що деякі з жертв піддавалися тортурам або жорстокому поводженню перед стратою [6].

На сьогодні наявні докази про сотні випадків насильницького зникнення, викрадення, затримання правозахисників, місцевих чиновників, журналістів, волонтерів, громадських активістів, ветеранів або звичайних цивільних осіб у регіонах України, що тимчасово контрольовані російськими військами.

Війна також особливо непропорційно вплинула на літніх людей в Україні, особливо на жінок. Багато з них не змогли або не захотіли вирушити в безпечне місце, а деякі, як повідомлялося, померли безпосередньо внаслідок війни, зокрема не змогли отримати належну медичну допомогу. Кажуть, що війна призвела до того, що багато

людей з обмеженими можливостями, включаючи дітей, були заблоковані від мережі підтримки або залишилися без належного догляду [6].

Згідно із заявою Верховного комісара ООН з прав людини, у війні в Україні загинули майже 7 тисяч мирних жителів. Зокрема, з 24 лютого по жовтень кількість жертв війни серед цивільного населення України становила 6490 осіб, найбільше зафіксованих причин загибелі чи поранень серед цивільного населення – використання вибухівки на великих площах ураження. За даними ООН, з березня по жовтень постраждали майже 10 тисяч мирних жителів. Верховний комісар ООН з прав людини зауважив, що фактична кількість жертв серед цивільного населення набагато вища, оскільки є повідомлення про затримки в отриманні інформації та багато підтверджених смертей у місцях, де точаться запеклі бої [8].

Докази варварської агресії та військових злочинів держави-агресора можна подати через спеціальний електронний ресурс warcrimes.gov.ua. Це такий собі доказовий центр, де злагоджено працюють усі правоохоронні та державні органи. Офіс Генпрокурора продовжує виконувати координуючу роль в умовах воєнного стану. На цій платформі об'єднуютьс зусилля правоохоронців, експертів, представників громадських і міжнародних організацій, журналістів та всіх інших для допомоги та фіксації вбивств та інших злочинів мирного населення в державою-агресором [9].

Варто відзначити, що сьогодні кількість нових порушень прав людини, зокрема права на життя, внаслідок російсько-української війни продовжує стрімко зростати і тому необхідно вживати вагомих практичних заходів подолання цього воєнного злочину, а не спиратись лише на теоретичні положення міжнародних документів, які на практиці не дають потрібного результату у вирішенні цієї проблеми.

Висновки. Таким чином, виявлено систематичне порушення державною-агресором міжнародних норм, зокрема права на життя, яке є вагомим воєнним злочином у російсько-українській війні. Окрім того, визначено, що порушується право свободу від тортур, право на безпеку, захист недоторканості та гідності особи, право на захист від сексуального насильства та інші права. Ніщо не полегшить страждань, які завдала нашій країні російська окупація, але дуже важливо, щоб держава-агресор відповіла за свої злочини.

Забезпечення справедливості для всіх жертв війни в Україні вимагає твердої та довгострокової відданості залучених сторін. Це і співпраця з Міжнародним кримінальним судом, і продовження довгострокової підтримки української судової системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: Протокол I від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

6. Комісаром Ради Європи з прав людини оприлюднено Меморандум «Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини». URL: https://www.coe.int/uk/web/

commissioner/-/the-commissioner-publishes-her-memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine.

7. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція. URL: https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykcziya.

8. Війна в Україні забрала життя майже 7 тисяч цивільних – ООН. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-63552542.

9. Головна платформа збору доказів злочинів РФ. URL: https://warcrimes.gov.ua.

УДК 347.97/.99
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.03

АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Орленко Артем Ігорович,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури (Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна)

Враховуючи процеси євроінтеграції, які лише посилюються в Україні, визначена необхідність приділити увагу особливостям організації та діяльності адміністративних судів в країнах ЄС на досвіді Німеччині, Франції, Австрії, Польщі та Литви та, за можливості, визначити позитивний досвід, що може бути імплементовано до національного законодавства про судоустрій.

Встановлено, що попри подібний у загальному сенсі характер організації та діяльності адміністративних судів в країнах ЄС та Україні, наявні й певні відмінні риси: 1) кількість адміністративних судових ланок (дві або три; можливість існування паралельної системи спеціалізованих адміністративних судів); 2) назви судових установ (обумовлюється історичними традиціями, територіальним устроєм країни тощо); 3) вимоги до суддів адміністративних судів; 4) перелік суб'єктів, які беруть участь у призначенні суддів на посаду; 5) порядок набуття статусу судді.

Такими, що можуть бути імплементовані до національного законодавства про судоустрій, визначено ідеї щодо:

1) звільнення науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь доктора юридичних наук та досвід викладання юридичних дисциплін (у випадку з адміністративними судами – дисциплін адміністративно-правової спрямованості) від складання відбіркового іспиту;

2) запровадження Єдиного реєстру суддів України (аналог Єдиного реєстру адвокатів України), який би містив відомості щодо ПІБ судді, засобів зв'язку з суддею, інформацію щодо його помічників та засобів зв'язку з ними, наявності дисциплінарних стягнень, графіку роботи, відпустки тощо (обов'язок щодо заповнення такої інформації можна було б покласти на відповідні суди, а Порядок щодо його ведення міг би бути затверджений Радою суддів України).

Обґрунтовано, що адміністративні суди в Європі функціонують в рамках двох моделей: 1) «повної» – передбачає існування спеціальних адміністративних судів першої, другої та третьої інстанції (Франція, Німеччина, Австрія тощо); 2) «урізаної» системи адміністративних судів, яка передбачає наявність першої та другої інстанцій (як, наприклад, в Україні, Польщі тощо).

Ключові слова: суд, суддя, судоустрій, адміністративний суд, вищий адміністративний суд, адміністративне судочинство.

ADMINISTRATIVE COURTS IN UKRAINE AND EU COUNRIES: COMPARATIVE ANALYSIS

Orlenko Artem Igorevich,
Postgraduate Student at the Department of Organization of Judicial, Law Enforcement Agencies and Advocacy (National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine)

Taking into account the processes of European integration, which are only intensifying in Ukraine, it is necessary to pay attention to the peculiarities of the organization and activity of administrative courts in EU countries based on the experience of Germany, France, Austria, Poland and Lithuania and, if possible, to identify positive experiences that can be implemented into national legislation about the judiciary.

It has been established that despite the general nature of the organization and activity of administrative courts in EU countries and Ukraine being similar, there are certain distinctive features: 1) the number of administrative judicial units (two or three; existence of a parallel system of specialized administrative courts); 2) names of judicial institutions (determined by historical traditions, territorial structure of the country, etc.); 3) requirements for judges of administrative courts; 4) a list of entities participating in the appointment of judges; 5) the procedure for acquiring the status of a judge.

Regarding significant differences, in our opinion, first of all, it is worth paying attention to those that can be implemented into the national legislation on the judiciary:

1) exemption of scientific and pedagogical workers who have the scientific degree of doctor of legal sciences and experience in teaching legal disciplines (in the case of administrative courts – disciplines of administrative and legal orientation) from taking the selection exam;

2) introduction of the Single Register of Judges of Ukraine (similar to the Single Register of Advocates of Ukraine), which would contain information about the judge's full name, means of communication with the judge, information about his assistants and means of communication with them, the presence of disciplinary sanctions, work schedule, vacation etc. (the duty to fill out such information could be assigned to the relevant courts, and the Procedure for its maintenance could be approved by the Council of Judges of Ukraine).

As a result of the study of foreign experience, it was established that administrative courts in Europe function within the framework of two models: 1) "full" - provides for the existence of special administrative courts of first, second and third instance (France, Germany, Austria, etc.); 2) a "truncated" system of administrative courts, which provides for the presence of only the first and second instances, which are directly represented by administrative courts (Ukraine, Poland, etc.).

Key words: court, judge, judicial system, administrative court, higher administrative court, administrative proceedings.

Постановка проблеми. Адміністративні суди в Україні, відповідно до завдань адміністративного судочинства, визначених статтею 2 Кодексу адміністративного судочинства України, покликані забезпечувати справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1]. Як свідчить судова статистика, кількість справ і матеріалів, що надходили до адміністративних судів, за останні роки

збільшувалась. У 2021 р. порівняно з 2020 р. цей показник стосовно місцевих адміністративних судів збільшився в 1,6 рази, а щодо апеляційних адміністративних судів і Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду – в 1,3 рази [2, с. 38].

Враховуючи запровадження воєнного стану на території держави через військову агресію Російської Федерації, складно прогнозувати тенденцію цього показника у 2022 р. Проте вже зараз можна стверджувати, що попри існуючі складнощі адміністративні суди продовжують відправлення правосуддя на належному рівні. За період з 24.02.2022 р. по 01.08.2022 р. місцевими адміністративними судами ухвалено та надіслано до Єдиного державного реєстру судових рішень – 720 514 рішень, а апеляційними адміністративними судами – 175 929 рішень [3].

Ключову роль у правовому регулюванні діяльності адміністративних судів відіграє Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. та Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 р.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», адміністративними судами є місцеві адміністративні суди (наразі їх двадцять сім) та апеляційні адміністративні суди (наразі їх вісім). Крім того, у складі Верховного Суду діє Касаційний адміністративний суд.

Досліджуючи територіальну організацію адміністративних судів, не можна оминути той факт, що через воєнні дії значна кількість судів опинилась на окупованій агресором території. Задля забезпечення безперервної роботи судів та гарантування особам права на судовий захист Верховною Радою України 03.03.2022 р. було внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів. Рішення про зміну підсудності ухвалюється Вищою радою правосуддя за поданням Голови Верховного Суду, а у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя своїх повноважень – за розпорядженням Голови Верховного Суду [4].

Наприклад, підсудність справ Херсонського окружного адміністративного суду було змінено на Одеський окружний адміністративний суд (розпорядження № 11/0/9-22 від 18.03.2022 р.), Севастопольского апеляційного адміністративного суду на П'ятий апеляційний адміністративний суд, Окружного адміністративного суду Автономної Республіки Крим та Окружного адміністративного суду м. Севастополя на Одеський окружний адміністративний суд (розпорядження № 36/0/9-22 від 05.07.2022 р.) [5].

Повертаючись до загальної характеристики діяльності адміністративних судів, зауважимо, що вимоги до кандидатів на посаду судді адміністративного суду не відрізняються від загальних вимог, що висуваються для зайняття посади судді. Відповідно до ст. 127 Конституції України, суддею може бути громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою [6]. Для суддів апеляційних судів та Верховного Суду ці вимоги дещо змінюються у частині необхідного досвіду роботи у сфері права.

Щодо процедури набуття статусу судді, то вона є однаковою для всіх суддів та визначена ст. 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає п'ятнадцять етапів, починаючи з прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів та закінчуючи виданням Президентом України указу про призначення на посаду судді (у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду).

Дещо по-іншому вирішуються питання щодо системи адміністративних судів, вимог до суддів та порядку їх призначення у країнах ЄС. Враховуючи набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, вважаємо за доцільне приділити увагу

особливостям організації та діяльності адміністративних судів в країнах Європи та, за можливості, визначити позитивний досвід, що може бути імплементований до національного законодавства про судоустрій та статус суддів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти щодо діяльності адміністративних судів в Україні та закордоном в своїх роботах досліджували такі науковці та практики як В. Бібіло, П. Бірюков, Ю. Бредер, С. Ківалов, І. Поляков, А. Пронін, В. Пчелін, О. Свида, М. Смокович, А. Соловйов, В. Чумак, В. Цебинога та інші. Водночас в умовах нових політико-правових реалій, після запровадження правового режиму воєнного стану та набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, осмислення шляхів подальшого розвитку адміністративної юстиції в контексті передового досвіду країн ЄС не проводилося.

Метою статті є дослідження європейського досвіду організації та діяльності адміністративних судів на прикладі Німеччини, Франції, Польщі, Австрії та Литви.

Виклад основного матеріалу. В **Німеччині** система адміністративних судів складається з трьох інстанцій: адміністративного суду землі (перша інстанція), Вищого адміністративного суду землі (апеляційна інстанція) та Федерального адміністративного суду (касаційна інстанція) [7, с. 255]. Адміністративні суди в своїй діяльності керуються положеннями Конституції Федеративної Республіки Німеччина, Кодексу адміністративного судочинства, Закону «Про суддів» та Положення «Про адміністративні суди».

До компетенції адміністративних судів Німеччини належить розгляд усіх публічно-правових спорів неконституційно-правового характеру і спорів щодо яких німецький федеральний закон не встановив іншого порядку судового розгляду [8, с. 175].

У судоустрою ФРН поряд із загальними адміністративними судами діють ще три вертикалі спеціалізованих судів, які вирішують спори публічно-правового характеру: фінансові суди, суди з розгляду соціальних спорів і Федеральний патентний суд. Проте адміністративне судочинство у власному розумінні цього терміна вони не здійснюють [9, с. 57].

Суттєві відмінності наявні і в суддівському корпусі адміністративних судів. Так, судді поділяться на п'ять категорій: 1) штатні судді (призначаються довічно); 2) судді за сумісництвом (штатні судді інших судів та штатні професори права); 3) судді з випробувальним строком (призначаються на визначений термін); 4) судді, які виконують судове доручення (чиновники юстиції, які призначаються терміном не більше двох років і згодом мають вступити на посаду судді); 5) непрофесійні судді (обираються терміном на чотири роки спеціальними комітетами з виборів та залучаються до участі у засіданнях не більше ніж дванадцять разів на рік; за участь у судовій діяльності їм виплачується грошова компенсація) [10, с. 217].

Для того щоб обійняти посаду судді в Німеччині необхідно мати німецьке громадянство, дати гарантію того, що у будь-який час особа виступить за «вільний демократичний лад», тобто є лояльною до існуючого ладу в державі, та скласти два державних іспити з юриспруденції [11].

Складанню першого іспиту має передувати вивчення права в університеті протягом щонайменше трьох з половиною років (з них не менше чотирьох семестрів у будь-якому західнонімецькому університеті). Між першим та другим іспитами особа зобов'язана пройти стажування (підготовчу службу) тривалістю не менше двох років, протягом яких необхідно пропрацювати: 1) у суді у цивільних справах або прокуратурі; 2) в органі управління; 3) у адвоката; 4) в законодавчій установі; 5) при одному зі спеціальних судів (адміністративному, фінансовому, соціальному чи трудовому); 6) при господарському підприємстві, іноземній чи міждержавній установі або у іноземного адвоката тощо. Строк стажування триває не менше трьох місяців.

Цікавим є той факт, що від складання вищезазначених іспитів звільняються лише ординарні професори університетів [12].

Окремої уваги заслуговує досвід **Франції**, яка також має розгалужену систему адміністративних судів. Так, адміністративними судовими установами першої інстанції є адміністративні суди та адміністративні суди спеціальної юрисдикції. Адміністративні апеляційні суди виступають як адміністративні судові установи другої інстанції, а вищою адміністративною судовою установою виступає Державна рада, що вирішує суперечки, пов'язані з реалізацією функцій органів виконавчої влади [13].

Щодо спеціалізованих адміністративних судів, то ними є:

– фінансові суди (регіональні рахункові палати та Рахункова палата);

– суди із соціального забезпечення (комісії при департаментах та Центральна комісія із соціального забезпечення);

– професійні дисциплінарні суди (Палата бюджетно-фінансової дисципліни, Вища рада судової влади, професійні дисциплінарні органи, університетські трибунали та ін.).

Як правило, їх рішення можуть бути оскаржені в адміністративних апеляційних судах, рішення яких, у свою чергу, можуть бути розглянуті щодо відповідності закону Державною радою [14, с. 13].

Адміністративні суди у Франції в своїй діяльності керуються Кодексом адміністративної юстиції Франції та Декретом «Про реформу системи адміністративної юстиції» та покликані врегульовувати конфлікти між громадянами й органами державного управління або між самими органами та відомствами, а також приймати рішення, що базуються на нормах адміністративного права.

Зауважимо, що французька адміністративна юстиція – є окремою гілкою правосуддя, яка сформувалась і функціонує всередині виконавчої влади. Незалежність адміністративних судів досягається шляхом їх відокремленням від органів, які беруть пряму участь у державному управлінні [15, с. 107].

Щодо процедури формування суддівського корпусу адміністративних судів, то існує два види такої процедури: конкурс та найм шляхом призначення на посаду. Частка призначень за кожною з двох процедур варіюється в залежності від конкретного суду. Крім того, з 1945 р. аудитори (найнижча посада члена Державної ради), а також судді адміністративних судів та апеляційних адміністративних судів набираються з-поміж випускників Національної школи адміністрації [14, с. 20].

Щодо вимог до осіб, які бажають вступити до Національної школи магістратів (готує як суддівські, так і прокурорські кадри), то це особа, яка: 1) має вищу юридичну освіту; 2) перебуває у французькому громадянстві щонайменше п'ять років; 3) є правоздатною; 4) має відмінну репутацію; 5) є військовозобов'язаною; 6) не має проблем зі здоров'ям (відсутність захворювання, яке давало б право на тривале звільнення від роботи через хворобу); 7) не старше двадцяти семи років для вступників за конкурсом з урахуванням попереднього стажу роботи з юридичної спеціальності [12].

Щодо Державної ради, яка є вищою судовою установою у системі адміністративних судів, то співробітники спочатку набувають статусу «аудитор», через кілька років – «доповідач», а починаючи з сорока п'яти років можуть претендувати на звання «державний радник» [14, с. 20].

Простішою, порівняно з Францією, є система адміністративних судів **Польщі**. Вона складається з двох ланок: воєводських адміністративних судів та Вищого адміністративного суду Республіки. Воєводські адміністративні суди виступають судами першої інстанції. Вони створюються для одного або кількох воєводств на підставі розпорядження Президента Республіки на пропозицію Голови Вищого адміністративного

суду. Президент встановлює їх місцезнаходження та сферу компетенції. Крім того, він має право створювати іногородні відділи (поза основним місцезнаходженням) суду та ліквідувати їх.

Вищий адміністративний суд виступає судом апеляційної інстанції.

Керуються адміністративні суди в Польщі Законом «Про систему адміністративних судів» та Законом «Про провадження в адміністративних судах» [9, с. 56].

Заслуговують на увагу повноваження голови вищестоящого суду стосовно нижчестоящого. Так, Голова Вищого адміністративного суду Польщі визначає структуру воєводського адміністративного суду, кількість суддів та віце-голів. Як наслідок, голова воєводського суду у сфері управління підпорядкований Голові Вищого адміністративного суду.

Суддів адміністративних судів призначає Президент Польської Республіки за поданням Ради суддів. Суддею воєводського адміністративного суду може бути особа, яка: 1) має польське громадянство та всі цивільні та політичні права; 2) бездоганну репутацію; 3) закінчила вищий навчальний юридичний заклад у Польщі та отримала ступінь магістра або закордонну освіту, яку визнають у Польщі; 4) здатна з урахуванням стану здоров'я здійснювати обов'язки судді; 5) досягла тридцяти п'яти років; 6) володіє високим рівнем знань у галузі державного адміністрування, а також у сфері адміністративного права та інших галузей права, пов'язаних із дією органів публічної адміністрації; 7) має стаж, щонайменше, вісім років на посаді судді чи прокурора, або, як мінімум, вісім років адвокатської діяльності, зайняття посади юрисконсульта чи нотаріуса, або протягом десяти років в державних установах на посадах, пов'язаних з адміністративною правотворчістю тощо.

Так само як і в Німеччині, певні виключення передбачені для науковців. Так, вимоги, які ми зазначили в п. 7, не застосовуються щодо осіб на посаді професора або з науковим ступенем доктора юридичних наук.

Щодо вимог до суддів Вищого адміністративного суду, то суддею може бути особа, яка досягла сорока років, має стаж роботи щонайменше десять років на посаді судді чи прокурора або протягом десяти років здійснювала адвокатську діяльність, була юрисконсультом чи нотаріусом. Вимога щодо досягнення сорока років не поширюється на суддю, який щонайменше три роки обіймав посаду судді воєводського адміністративного суду [16].

Щодо **Австрії**, то до системи адміністративних судів входять адміністративні суди федеральних земель, Вищий адміністративний суд, Федеральний фінансовий Суд та Федеральний адміністративний суд. Організація та діяльність адміністративних судів Австрії врегульована Законом «Про порядок розгляду адміністративних правопорушень та Законом «Про адміністративний суд».

Адміністративні суди в Австрії покликані забезпечувати законність рішень, що приймаються в сфері державного управління.

Відповідно до Закону «Про адміністративні суди», Голова, заступник Голови та інші члени адміністративного суду призначаються Федеральним президентом за поданням Федерального уряду. Що ж до голів палат і радників судів, то Федеральний уряд представляє свої рекомендації з урахуванням рекомендацій, у яких перераховані три кандидатури на кожну вакантну посаду, представлені адміністративним судом на пленарному засіданні (звані тристоронні пропозиції) [14, с. 18].

Суддею в Австрії може бути призначений дієздатний громадянин держави із бездоганною репутацією, який завершив повний курс юридичної освіти в університеті (з здобуттям диплома). Специфічною вимогою до осіб, які бажають набути статус судді, є необхідність здобуття спеціальної суддівської освіти (крім університетської) під керівництвом суддів-наставників [17].

В **Литві** функціонують окружні адміністративні суди та Вищий адміністративний суд. До їх компетенції належить розгляд справ, пов'язаних зі спорами, що виникають з адміністративних правових відносин.

Ключовим законом, який визначає організацію та діяльність адміністративних судів, є Закон «Про суди». Відповідно до нього, суддею окружного адміністративного суду може бути призначений суддя, внесений до реєстру осіб, які прагнуть кар'єри суддів, або особа, яка має ступінь доктора соціології (права) та має педагогічний стаж роботи в галузі права не менше п'яти років. Крім того, особа повинна надати довідку про стан здоров'я [18].

Щодо вимог до осіб, які бажають набути статусу судді Вищого адміністративного суду, то призначеним може бути суддя, внесений до реєстру осіб, які претендують на суддівську посаду, який має стаж роботи суддею окружного адміністративного суду або окружного суду не менше чотирьох років або особа, яка має докторський ступінь у галузі соціальних наук (права), стаж педагогічної діяльності в юриспруденції не менше восьми та подала довідку про стан здоров'я. Якщо особа поєднувала роботу суддею з викладанням правових дисциплін, то при розрахунку стажу роботи, стаж роботи суддею та стаж викладання правових дисциплін у цей же період не підсумовуються. Суддя Апеляційного суду може бути призначений суддею Верховного адміністративного суду, а суддя Верховного адміністративного суду може бути призначений суддею Апеляційного суду незалежно від досвіду роботи в Апеляційному суді або Верховному адміністративному суді відповідно [18].

Досліджуючи організацію та діяльність судів в Україні та Європі, варто звернути увагу на вплив пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, унаслідок чого в судах значної уваги стали приділяти дистанційним формам комунікації. До прикладу, в Німеччині є можливість проведення судового засідання за допомоги відеоконференцзв'язку. Така можливість закріплена у процесуальному законодавстві та існувала ще до пандемії, але свого розвитку набула саме через неї. У Польщі також допускається проведення засідань за межами приміщення суду.

В Україні онлайн комунікація також зазнала розвитку саме через пандемію, проте через повномасштабну війну популярність дистанційних технологій лише підвищилась. Як свідчать статистичні показники, з 24.02.2022 р. до 11.04.2022 р. було проведено понад дев'яти тисяч судових засідань у режимі відеоконферензв'язку. Зауважимо, що принцип публічності розгляду таких справ дотримується, оскільки ст. 10 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що якщо всі учасники справи беруть участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслювання перебігу судового засідання в мережі «Інтернет» в обов'язковому порядку.

Крім того, через воєнні дії та небезпеку життю та здоров'ю працівників суду та учасників судового процесу було подано проєкт Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316, який передбачав дистанційний режим роботи поза межами приміщення суду для суддів і працівників апарату суду. Проєкт не було прийнято, але вже зараз можна стверджувати про посилення діджиталізації судової гілку влади, яка є продовженням вже реалізованих кроків: оцифрування судових справ (майже 70 % вже оцифровані) та розширення функціоналу електронного кабінету судді [19].

Висновки. Попри подібний у загальному сенсі характер організації та діяльності адміністративних судів в країнах Європи та Україні, наявні й певні відмінні риси: 1) кількість адміністративних судових ланок (дві або три; можливість існування

паралельної системи спеціалізованих адміністративних судів); 2) назви судових установ (обумовлюється історичними традиціями, територіальним устроєм країни тощо); 3) вимоги до суддів адміністративних судів; 4) перелік суб'єктів, які беруть участь у призначенні суддів на посаду; 5) порядок набуття статусу судді.

Щодо суттєвих відмінностей, то, на нашу думку, перш за все, варто звернути увагу на ті, що можуть бути імплементовані до національного законодавства про судоустрій:

1) звільнення науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь доктора юридичних наук та досвід викладання юридичних дисциплін (у випадку з адміністративними судами – дисциплін адміністративно-правової спрямованості) від складання відбіркового іспиту;

2) запровадження Єдиного реєстру суддів України (аналог Єдиного реєстру адвокатів України), який би містив відомості щодо ПІБ судді, засобів зв'язку з суддею, інформацію щодо його помічників та засобів зв'язку з ними, наявності дисциплінарних стягнень, графіку роботи, відпустки тощо (обов'язок щодо заповнення такої інформації можна було б покласти на відповідні суди, а Порядок щодо його ведення міг би бути затверджений Радою суддів України).

Крім того, дослідження зарубіжного досвіду свідчить про те, що адміністративні суди в Європі функціонують в рамках двох моделей: 1) «повної» – передбачає існування спеціальних адміністративних судів першої, другої та третьої інстанції (Франція, Німеччина, Австрія тощо); 2) «урізаної» системи адміністративних судів, яка передбачає наявність першої та другої інстанцій (як, наприклад, в Україні, Польщі тощо).

Варто уваги, що адміністративні суди в Україні мають досвід функціонування в умовах воєнного стану, невідомий адміністративним судам країн ЄС. Основними рисами функціонування адміністративною юстиції в цей час є: 1) діджиталізація; 2) підвищена увага до безпеки працівників суду та учасників судового процесу (до прикладу, обмеження доступу до інформації щодо суддів на офіційних сторінках судів); 3) процесуальні зміни (до прикладу, надання переваги розгляду справ у формі письмового провадження). Проте зазначене питання потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

2. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2021 р. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_KAS_2021.pdf

3. ДСА України інформує про здійснення правосуддя в умовах війни станом на 01 серпня 2022 року. *Веб-сайт Судової влади України*. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1301857/

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

5. Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану. *Веб-сайт Судової влади України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_ folder_for_uploads/supreme/rozporyadjennya/Zagalna_tablica_sudiv_25_07_2022.pdf

6. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

7. Неугодніков А. Адміністративне судочинство Німеччини. *Актуальні проблеми держави і права.* 2003. № 4. С. 255-258.

8. Чумак В.В., Цебинога В. Ю. Захист прав людини в адміністративному судочинстві Німеччини: досвід для України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. № 4 (84). С. 173-178.

9. Поляков І. С. Моделі адміністративного судочинства в державах континентального типу правової системи. *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). С. 55-59.

10. Блохин П. Д., Замышляев Д. М. Специализация судебной системы на высшем уровне: ретроспектива. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Право». 2015. Вип. № 20. С. 214-222.

11. Бредер Ю. Так работают судьи в Германии. 2019. URL: https://www. deutschland. de/ru/topic/politika/tak-rabotayut-sudi-v-germanii-pyat-faktov

12. Молдован В. В., Молдован А. В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Навч. посіб. К.: Кондор, 2003. 256 с. URL: https://studbooks.net/54412/pravo/sudoustroystve

13. Адміністративне право зарубіжних країн : курс лекцій / О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, О. Є. Користін та ін. ; за ред. О. В. Кузьменко. К. : Юрінком Інтер. URL: https://textbook.com.ua/pravo/1473452227/s-10

14. Сравнительный анализ процедур отбора и назначения судей административных судов. *Программа по верховенству права в Центральной Азии*. 2020. URL: https://rm.coe.int/comparative-study-on-selection-of-judges-rus/1680a59e56

15. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія / В. Б. Пчелін. Харків : У справі, 2017. 488 с.

16. О системе административных судов: Закон Польши от 25.07.2002 г. URL: https://worldconstitutions.ru/?p=1723

17. Ворошило М. Судоустрій та судочинство Австрії. *Юридичний вісник України. Щотижнева загальнонаціональна правова газета.* On-line версія. URL: https://yvu.com.ua/sudoustrij-ta-sudochynstvo-avstriyi/

18. Про суди: Закон Литовської республіки від 31.05.1994 р. № I-480. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=f4nne6v63&documentId=TAIS.405199&category=TAD

19. Правосуддя в дистанційному режимі забезпечує право учасників судових засідань на захист від загроз. *Веб-сайт Судової влади України*. URL: https://court.gov.ua/press/news/1301268.

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.04

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ПРАКТИКА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Ястремська Наталя Миколаївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
(Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кривий Ріг, Україна)
orcid.org/0000-0002-4867-9652

Топчій Ганна Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Київський інститут Національної гвардії України,
м. Київ Україна)
orcid.org/0000-0002-3077-4942

Матвійчук Марія Анатоліївна,
доктор філософії у галузі 081 Право, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
(Національний університет «Острозька академія», м. Острог, Україна)
orcid.org/0000-0002-2867-2832

У статті розкриті питання правового регулювання міжнародних міграційних процесів та практики їх впровадження в Україні. Визначено що протягом останніх десятиліть Україна була одним із найактивніших учасників процесу трудової міграції. До повномасштабної війни в Україні міграційна політика була формальною і «не зацікавленою в поверненні наших громадян», однак позитивні зміни відбулися з отриманням Україною статусу кандидата в ЄС та підготовкою до подальшого вступу до ЄС. Незважаючи на значні відмінності в національній міграційній політиці між країнами ЄС, все більше з'являються транснаціональні підходи до регулювання міграції населення, що базуються на гнучких моделях взаємодії між державами-членами та концепції «м'якого права». Виявлено, що важливим учасником системи ООН, що впливає на регулювання міграції, є Міжнародна організація з міграції (МОМ). Діяльність МОМ в Україні здійснюється на підставі Угоди між Кабінетом Міністрів України та Міжнародною організацією з міграції щодо статусу Міжнародної організації з міграції в Україні та співробітництва у сфері міграції від 3 грудня 1999 р. З'ясовано, що Україна та ЄС підписали угоду про співпрацю в рамках Європейської міграційної мережі, що виступило додатковим інструментом для синхронізації міграційної

політики України та ЄС. Відповідно до Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, міграція українців з метою працевлаштування за кордоном, особливо в прикордонних регіонах, збільшилася. Визначено, що значний вплив на міграційну ситуацію в Україні мають такі категорії громадян, як внутрішньо переміщені особи із зон тимчасової окупації та регіонів, де ведуться бойові дії. Розглянуто ключові аспекти додаткового протоколу до Угоди про співробітництво між Міністерством соціальної політики України та Міжнародною організацією з міграції (МОМ), підписаної 12 лютого 2018 року. Встановлено, що уряду України необхідно терміново провести міграційну реформу, враховуючи закордонний досвід та пропозиції щодо впровадження соціальних стандартів в Україні, основна мета якої полягає у поверненні трудових мігрантів та переміщених осіб, які втекли від війни, на батьківщину шляхом гарантування безпеки та підвищення рівня життя населення.

Ключові слова: міграція, міграційна політика, міграційний процес, співпраця, праве регулювання.

FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES AND THE PRACTICE OF THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Yastremska Natalia Mykolaivna,
PhD of in Economics,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
(Donetsk State University of Internal
Affairs, Kryvyi Rih, Ukraine)
orcid.org/0000-0002-4867-9652

Topchii Hanna Serhiivna,
Candidate of pedagogical sciences,
Senior lecturer at the Department
of Social Sciences and Humanities
(Kyiv Institute of the National Guard
of Ukraine, Kiev, Ukraine)
orcid.org/0000-0002-3077-4942

Matviichuk Mariia Anatoliivna,
PhD in law,
Senior Lecturer at the Department
of Criminal Law Disciplines
(The National University of Ostroh
Academy, Ostroh, Ukraine)
orcid.org/0000-0002-2867-2832

The article discusses the issues of legal regulation of international migration processes and the practice of their implementation in Ukraine. It was determined that during the last decades, Ukraine was one of the most active participants in the process of labor migration. Before the full-scale war in Ukraine, the migration policy was formal and "not interested in the return of our citizens", but positive changes took place when Ukraine received the status of a candidate for the EU and preparations for further accession to the EU. Despite significant differences in national migration policies between EU countries, transnational approaches to regulating population migration are increasingly emerging,

based on flexible models of interaction between member states and the concept of "soft law". It was revealed that the International Organization for Migration (IOM) is an important member of the UN system that affects migration regulation. IOM activities in Ukraine are carried out on the basis of the Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the International Organization for Migration on the status of the International Organization for Migration in Ukraine and cooperation in the field of migration dated December 3, 1999. It was found that Ukraine and the EU signed an agreement on cooperation within the framework of the European Migration Network, which served as an additional tool for synchronizing the migration policy of Ukraine and the EU. According to the State Migration Policy Strategy of Ukraine for the period until 2025, the migration of Ukrainians for the purpose of employment abroad, especially in the border regions, has increased. It was determined that such categories of citizens as internally displaced persons from the zones of temporary occupation and regions where hostilities are taking place have a significant impact on the migration situation in Ukraine. Key aspects of the additional protocol to the Cooperation Agreement between the Ministry of Social Policy of Ukraine and the International Organization for Migration (IOM), signed on February 12, 2018, were considered. It is established that the government of Ukraine urgently needs to carry out a migration reform, taking into account foreign experience and proposals for the implementation of social standards in Ukraine, the main purpose of which is to return labor migrants and displaced persons who fled the war to their homeland by guaranteeing security and raising the standard of living of the population .

Key words: migration, migration policy, migration process, cooperation, legal regulation.

Постановка проблеми. Протягом усієї історії людства міграція супроводжувалася різними соціальними змінами, політичними конфліктами та демографічними змінами. Щороку мільйони чоловіків і жінок залишають свої домівки та перетинають кордони. Міграція була сміливим виявом людської волі подолати труднощі та жити краще. Зараз, у сучасному суспільстві, де глобалізація стала домінуючою тенденцією в міжнародних відносинах, процес імміграції та її роль у суспільстві починають зростати. Міжнародна трудова міграція стала головною глобальною проблемою, яка торкається більшості країн світу та займає важливе місце в міжнародному, регіональному та національному політичному порядку денному. Зокрема, інтерес до цієї теми зріс, коли почали відчуватися негативні наслідки цього процесу. З огляду та те, в основі тематики статті лежить актуальність питання регулювання міжнародних міграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень. Правові спекти міжнародних міграційних процесів лежать в основі досліджень багатьох вчених, зокрема ґрунтовні дослідження проводять В. Бєлєвцева, М. Біль, Р. Комар, М. Обушний, В. Онищук, У. Садова, А. Супруновський, С. Тіщенкова, І. Толкачова, К. Фліссак та інші.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження правового регулювання міжнародних міграційних процесів та практики їх впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть Україна була одним із найактивніших учасників процесу трудової міграції, а міграція кваліфікованого персоналу зросла між Україною та багатьма країнами-членами ЄС, деякі з яких отримали імміграційний статус. Зокрема, кількість українських трудових мігрантів впливає на економічний розвиток і ринок праці країни походження та призначення. Враховуючи неоднозначність і загрозу стрімкого зростання іноземної трудової міграції для національної економіки та міграційної політики, регулювання міграційного процесу має стати невід'ємною частиною національної стратегії розвитку та сприяти вирішенню демографічних та соціальних проблем.

До повномасштабної війни в Україні міграційна політика була формальною і «не зацікавленою в поверненні наших громадян». Позитивні зміни відбулися з отриманням Україною статусу кандидата в ЄС та підготовкою до подальшого вступу до ЄС. Що стосується отримання Україною статусу кандидата в ЄС і підготовки до подальшого вступу в ЄС, то варто зауважити, що міграційна політика сьогодні знаходиться в турбо-режимі у контексті зміни законодавства і приведення його до вищих європейських і міжнародних стандартів.

Оцінка тенденцій розвитку міграційних процесів в ЄС може допомогти визначити вплив міжнародної інтеграції. Незважаючи на значні відмінності в національній міграційній політиці між країнами ЄС, все більше з'являються транснаціональні підходи до регулювання міграції населення, що базуються на гнучких моделях взаємодії між державами-членами та концепції «м'якого права».

У Європі трудові мігранти борються в процесі адаптації, формують нові етнічні групи та формують культурні компоненти суспільства. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, ратифікований Постановою [1] втілює політичну стратегію зовнішніх відносин політики максимального сприяння соціально-економічному співробітництву, яке повинно мати міцну підтримку.

На цей час у світі не склалася система міждержавного регулювання міграційних процесів. І в рамках концептуального, але декларативного документа, і в кожній конкретній державі існують дуже різні підходи до цієї проблеми. Водночас залишаються три основні проблеми. прийом біженців у країнах, де виникають збройні конфлікти; викорінення торгівлі людьми; тимчасове переміщення працівників [2].

Слід зазначити, що ООН є найважливішою агенцією з питань міграції. Будучи універсальним органом із загальною юрисдикцією, ООН бере участь у міжнародно-правовому регулюванні міграції через діяльність своїх основних органів і через різні агентства, фонди та програми, пов'язані з системою ООН. ООН є майданчиком для обговорення різних аспектів міжнародно-правового регулювання міграції, ініціаторами конференцій та розробки міжнародно-правових норм, пов'язаних з міграцією населення [3].

Важливим учасником системи ООН, що впливає на регулювання міграції, є Міжнародна організація з міграції (МОМ). З ініціативи МОМ було прийнято декілька конвенцій, які зобов'язують країни-учасниці дотримуватися принципу недискримінації громадян та іммігрантів у сфері трудових відносин. Статут МОМ визначає систему контролю за дотриманням країнами-учасницями положень конвенцій. Система забезпечує регулярні звіти країн-учасниць і спеціальні процедури контролю з урахуванням цих звітів і скарг.

Діяльність МОМ в Україні здійснюється на підставі Угоди між Кабінетом Міністрів України та Міжнародною організацією з міграції щодо статусу Міжнародної організації з міграції в Україні та співробітництва у сфері міграції від 3 грудня 1999 р. [4]. За домовленістю сторін МОМ реалізує в Україні такі міграційні програми: сприяння розвитку потенційних систем управління міграцією; надання консультаційних послуг та інших заходів технічного співробітництва з питань міграції; інформування у сфері міграції; регульована імміграція громадян, іноземців та осіб без громадянства; повернення кваліфікованих кадрів для міграційної допомоги біженцям, переміщеним особам та іншим потребуючим особам; інші програми.

Правовий механізм регулювання міграції також створено одним із найуспішніших регіональних інтеграційних об'єднань Європейського Союзу (ЄС). Незважаючи на деякі відмінності та національні особливості, міграційна політика в країнах ЄС на

сьогодні характеризується принципом боротьби з нелегальною міграцією. Для цього запроваджено політику обмеження в'їзду в країну малокваліфікованих людей та політику реміграції. Забезпечення системи безпеки внутрішніх кордонів ЄС регламентуються Шенгенською угодою, також створено Європол та шенгенську інформаційну систему, де однією з умов системи безпеки також є уніфікація національних правових норм щодо іноземців, які проживають на території ЄС [5].

Україна та ЄС підписали угоду про співпрацю в рамках Європейської міграційної мережі. У МВС зазначили, що це додатковий інструмент для синхронізації міграційної політики нашої країни та ЄС. Багатовимірне співробітництво між Україною та ЄС у рамках Європейської міграційної мережі сприятиме обміну досвідом з широкого кола питань, зокрема у сфері надання притулку та міграційної політики, а також загалом щодо всіх аспектів міграції [6].

Відповідно до Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [7], міграція українців з метою працевлаштування за кордоном, особливо в прикордонних регіонах, збільшилася. Такі виїзди зазвичай приймають переважно форму сезонної циклічної трудової міграції до сусідніх країн, але іноді призводять до поступового переходу від тимчасової трудової міграції до переселення, особливо у більш віддалені країни, через тривале перебування мігрантів за кордоном.

Трудова міграція, як найбільший міграційний потік, має декілька впливів на українське суспільство. З одного боку, це джерело валютних надходжень і нематеріальна передача нових знань і досвіду, які можуть допомогти зняти напругу на ринку праці, підвищити добробут багатьох сімей і сприяти розвитку країни, але з іншого боку, в деяких сфера і регіонах це створює дефіцит робочої сили і негативно впливає на сімейні відносини, виховання дітей і народжуваність. Доходи орієнтованих на споживання мігрантів спричиняють підвищення цін, інфляцію та зростання доходів.

Також є проблема виїзду висококваліфікованих спеціалістів та молоді, яка не повертаються на батьківщину після навчання за кордоном, що посилюється через політику деяких країн щодо залучення висококваліфікованих мігрантів, у тому числі молодих спеціалістів. Втрата цих категорій працівників в Україні може негативно вплинути на вікову, освітню та кваліфікаційну структуру робочої сили та загальмувати економічне зростання.

Значний вплив на міграційну ситуацію в Україні мають такі категорії громадян, як внутрішньо переміщені особи із зон тимчасової окупації та зони проведення антитерористичної операції. Проте, враховуючи характер проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, ця проблема потребує окремого правового регулювання [7].

Сьогодні міграційна політика змінюється. Так, 21 вересня 2022 року у Верховній Раді України прийнято урядовий законопроект №5795 щодо вдосконалення порядку прийняття на роботу в Україні іноземців та осіб без громадянства. Остаточний текст закону ще не оприлюднено, але відомо, що запропонований законопроект передбачає [8]:

1) удосконалити основи видачі та продовження дозволів на працевлаштування іноземців та осіб без громадянства; відмову у видачі або продовженні строку дії такого дозволу;

2) створити однакові умови оплати праці як для громадян України, так і для іноземців та осіб без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах;

3) створити правові засади працевлаштування в Україні іноземців та осіб без громадянства для навчання в навчальних закладах України;

4) удосконалити норми щодо переліку документів, що подаються роботодавцями для отримання або продовження строку дії дозволу на працевлаштування окремих категорій іноземних працівників, та розміру плати за продовження відповідного дозволу;

5) спростити доступ до визначених адміністративних послуг і дати роботодавцям можливість отримати їх зручними способами, у тому числі через центри надання адміністративних послуг;

6) вирішити питання щодо видачі безкоштовного примірника дозволу у разі втрати або пошкодження раніше виданого дозволу, термін дії якого не закінчився;

7) створити механізми посилення контролю за дотриманням законодавства у цій сфері та захистити вітчизняні ринки праці та правила залучення іноземних працівників.

Варто зауважити, що за результатами зустрічі Міністра соціальної політики України Марини Лазебної з представниками МОМ 22 квітня 2022 року домовлено про координування спільних дій шляхом підписання додаткового протоколу до Угоди про співробітництво між Міністерством соціальної політики України та Міжнародною організацією з міграції (МОМ), підписаної 12 лютого 2018 року [9]. Передбачається новий напрямок співпраці з огляду на воєнний стан, а саме [10]:

1) обмін інформацією, статистичними та аналітичними даними щодо переміщення людей внаслідок бойових дій (зовнішніх і внутрішніх), приділяючи особливу увагу особам з інвалідністю та одиноким людям похилого віку, які не залишили окуповані міста та місця активних бойових дій, багатодітним сім'ям;

2) підтримка громад, яка приймає більшість внутрішньо переміщених осіб, комп'ютерним обладнанням для забезпечення додаткових робочих місць;

3) реалізація спільних програм підтримки цільових груп постраждалих українців;

4) спільна робота з викорінення торгівлі людьми внаслідок екстреної масової евакуації із зон ворожого стану та незаконного примусового виселення на територію держави-агресора.

Висновки. Зауважимо, що в умовах посилення міжнародної міграції суттєво зростає роль міжнародних (міжурядових і неурядових) організацій в управлінні цими процесами. Це виражається як у поглибленні та розширенні діяльності міжнародних організацій загальної юрисдикції, так і в появі спеціалізованих міжнародних (міжурядових і неурядових) організацій, предметом діяльності яких є саме питання міграційної політики. Тому уряд України має терміново провести міграційну реформу, враховуючи закордонний досвід та пропозиції щодо впровадження соціальних стандартів в Україні. Основна мета – повернення трудових мігрантів та переміщених осіб, які втекли від війни, на батьківщину шляхом гарантування безпеки та підвищення рівня життя населення. Однак ефективність такої реформи залежить від завершення війни та потенційних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: Договір від 18.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text.

2. Бєлєвцева В. В. Правове регулювання міжнародних міграційних процесів. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 103-109.

3. Refugees and Migrants. URL: https://refugeesmigrants.un.org/

4. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародною організацією з міграції щодо статусу Міжнародної організації з міграції в Україні та співробітництва у сфері

міграції: Міжнародний документ від 03.12.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_411#Text.

5. EU migration policy. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy.

6. Підписано Адміністративні домовленості щодо встановлення адміністративного співробітництва між Європейською Комісією та Державною міграційною службою України в Європейській міграційній мережі. URL: https://dmsu.gov.ua/news/dms/12904.html.

7. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 12.07.2017 № 482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#n10.

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні № 5795 від 16.07.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72561.

9. Угода про співробітництво між Міністерством соціальної політики України та Міжнародною організацією з міграції (МОМ): Міжнародний документ від 12.02.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989_001-18#Text.

10. Марина Лазебна провела зустріч з Головою Представництва міжнародної організації з міграції Ан Нгуєном. URL: https://www.msp.gov.ua/news/21749.html.

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.18
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.05

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Білецька Людмила Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
докторант
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ, Україна)

Страхування є однією з найдавніших категорій соціально-економічних відносин між людьми, юридичними особами (суб'єктами господарювання). Ця сукупність регламентується низкою нормативно-правових актів, що визначають основні особливості відповідних відносин. Це певні ризики і основне призначення системи страхування: розподіл, перерозподіл цих ризиків. У зв'язку з ризиковим характером страхування, надзвичайно важливим є формування та юридичне закріплення вимог до страховиків, що забезпечить захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

У юридичній літературі страхова діяльність визначається як врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку. Правове регулювання страхування становлять затверджені законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють страхову діяльність як загалом, так і за окремими її напрямками. Зрозуміло прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Для цього будемо інтерпретувати, як того вимагає системний аналіз, теорія систем, сукупність правових норм (правове регулювання страхової діяльності) як систему. Згідно з теорією систем під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із заздалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично. Невідємними складовими системи є її склад (сукупність елементів) і структура (відношення між елементами). Для визначення бажаної системи правового регулювання страхової діяльності треба задати бажані системні властивості.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Ключові слова: страхування, система страхування, страхова діяльність, правове регулювання страхування, системний підхід до вдосконалення правових норм, системний аналіз, теорія систем.

CONCEPT OF SYSTEMATIC IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES

Biletska Lyudmila Mykolaivna,
Candidate of Legal Sciences,
Doctoral Student
(Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine)

Insurance is one of the oldest categories of socio-economic relations between people and legal entities (business entities). This aggregate is regulated by a number of normative legal acts that determine the main features of the relevant relations. These are certain risks and the main purpose of the insurance system: distribution, redistribution of these risks. In connection with the risky nature of insurance, it is extremely important to form and legally establish requirements for insurers, which will ensure the protection of the property interests of business entities.

In the legal literature, insurance activity is defined as the regulated by law economic activity of insurance organizations for the provision of insurance services at the expense of formed insurance funds, which is carried out on the basis of a license, as a rule, for the purpose of obtaining profit. Legal regulation of insurance consists of approved legislative and other normative legal acts that regulate insurance activity both in general and in its individual directions. It is clear that there is a direct cause-and-effect relationship between the quality of the relevant legal norms and insurance activity. To ensure the necessary quality of legal norms, it is advisable to use a scientific arsenal, in particular, a systematic approach to improving legal norms. To do this, we will interpret, as required by system analysis, systems theory, a set of legal norms (legal regulation of insurance activity) as a system. According to the theory of systems, a system is understood as a multiplicity of elements on which a relationship with predetermined (or actual) properties is realized. The predetermined are the desired properties that embody the desired system, and the actual properties are the properties of the system that actually exists. Inherent components of the system are its composition (set of elements) and structure (relationships between elements). To determine the desired system of legal regulation of insurance activity, it is necessary to set the desired system properties.

The improvement of the legal regulation of insurance activity could consist in the formation of a complete set of desired properties (requirements) that draft legal acts in the field of insurance should meet. Correspondence of the project of the act to certain properties (characteristics) could be determined by relevant experts.

Key words: Insurance, insurance system, insurance activity, legal regulation of insurance, systemic approach to improvement of legal norms, systemic analysis, theory of systems.

Постановка проблеми. Страхування – є однією з найдавніших категорій соціально-економічних відносин між людьми, юридичними особами (суб'єктами господарювання). Ця сукупність регламентується низкою нормативно-правових актів, що визначають основні особливості відповідних відносин. Це певні ризики і основне призначення системи страхування: розподіл, перерозподіл цих ризиків. У зв'язку з ризиковим характером страхування, надзвичайно важливим є формування та юридичне закріплення вимог до страховиків, що забезпечить захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

Багатовіковий досвід, набутий світовою практикою щодо формування вимог до створення страхового підприємництва, заслуговує детальної уваги, критичного осмислення і продуманого використання в українській практиці. Кожна країна формує власні, властиві лише їй основні вимоги до формування та функціонування страхування. Не є виключенням і Україна. Розгляду її правового регулювання страхування і присвячена дана наукова стаття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характеристика сучасних тенденцій розвитку правового регулювання систем страхування, ринку страхових послуг присвячено роботи відомих вітчизняних як теоретиків, так і практиків. Серед них У. Івасечко, М. Скидан, Н. Кудрявська, В. Мачуський, Н. Пацурін, В.Надьон, Н.Мокрицька та ін.

Результати досліджень розвитку правового регулювання систем страхування, в умовах ринкової економіки представлено у спеціальній літературі. Проте однією з найважливіших залишається проблема напрямів вдосконалення правового регулювання систем страхування, системне дослідження даної проблеми.

Метою статті є визначення підходів до систематизації нормативно-правових актів в сфері страхового підприємництва для подальшого вдосконалення правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі страхова діяльність визначається як врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку. Правове регулювання страхування становлять затверджені законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють страхову діяльність як загалом, так і за окремими її напрямками. Зрозуміло прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Для цього будемо інтерпретувати, як того вимагає системний аналіз, теорія систем, сукупність правових норм (правове регулювання страхової діяльності) як систему.

Згідно з теорією систем (роботи Л. Берталанфі, О.І. Уйомова, І. В. Блауберга, Е.Г. Юдіна та ін.) під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із заздалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично. Невідємними складовими системи є її склад (сукупність елементів) і структура (відношення між елементами). Перш ніж переходити до самої концепції системного вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, розглянемо склад і структуру системи правового регулювання страхової діяльності.

Система правового регулювання страхової діяльності містить норми, визначені в правових документах (склад системи) різного рівня (структура системи). Це, перш за все, Конституція України; міжнародні угоди, які підписала й ратифікувала Україна (Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) Принципи УНІДРУА і Принципи європейського контрактного права розглядаються як два зведення норм уніфікованого контрактного права, як правила, які застосовуються сторонами міжнародних контрактних відносин (в т.ч. і в сфері страхування) за їх волевиявленням); кодифіковані документи (Господарський, Цивільний, Податковий, Повітряний кодекси України); закони та постанови Верховної Ради України (закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»[1], закон України

від 12 липня 2001 року № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2], закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України» [3], Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [4]);

- указами та розпорядженнями Президента України (Указ Президента України від 12 листопада 1999 року N 1468/99 «Про Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю» [5]; Указ Президента України від 30.06.2020 №259/2020 «Про припинення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» припинено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, шляхом ліквідації);

- нормативними актами (інструкціями, методиками, положеннями, наказами), ухваленими міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України;

– відомчими нормативними актами (розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.05.2020 № 925 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України з питань складання та подання звітності учасниками ринків фінансових послуг» зареєстроване у Міністерстві юстиції України 30.06.2020 за № 595/34878) [6];

- нормативними актами органу, який, згідно із законодавством України, здійснює нагляд за страховою діяльністю;

– нормативними актами органів місцевої виконавчої влади у випадках, коли окремі питання регулювання страхової діяльності було делеговано цим органам за рішенням Президента або Уряду України» [7]. Крім того, правове регулювання договірних відносин зі страхування здійснюється позаюридичними джерелами. Маються на увазі звичаєві норми. Можливість застосування правового звичаю у страхових відносинах передбачена Цивільним та Господарським кодексами. Згідно з п. 1, 2 ст. 7 ЦКУ «Звичай», цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі.

Підсумовуючи розгляд складу та структури правового регулювання страхової діяльності, зазначимо, що мова йде про склад і структуру існуючої системи. Її властивостями, окрім неповноти правового регулювання, дублювання, колізії окремих норм, є відсутність дієвого механізму захисту прав споживачів страхових послуг, недостатній (у порівнянні з іншими розвиненими державами) обсяг виконання страховим бізнесом своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами, відсутність єдиного порядку отримання ліцензії на страхування (у різних галузях цей порядок необгрунтовано різниться), чітких вимог до системи корпоративного управління тощо.

Для визначення бажаної системи правового регулювання страхової діяльності треба задати бажані системні властивості. До таких властивостей належать: закріплення дієвого механізму, спрямованого на захист прав споживачів страхових послуг і забезпечення максимально можливого обсягу виконання страховим бізнесом своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами. Це також встановлення єдиного порядку отримання ліцензії на страхування, вимог до системи корпоративного управління до ключових функцій та осіб, відповідальних за такі функції у страхових компаніях, забезпечення прозорості, капіталізації та стійкості страхового ринку, юридичного закріплення виходу з ринку страховика як у добровільному, так і примусовому (за рішенням регулятора) порядку.

Добровільний вихід з ринку міг би бути закріплений шляхом регламентації порядку реорганізації, ліквідації, передачі страхового портфелю та виконання страхового портфелю. З цією метою доцільно законодавчо визначити підстави для віднесення страхової компанії до категорії неплатоспроможних та підстави для примусового відкликання ліцензії.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який випливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні (на першому етапі) бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. На другому етапі здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива (відповідно третій і четвертий етапи).

Якщо йдеться про усунення неповноти правового регулювання страхової діяльності, колізій, суперечностей між окремими нормами, то доцільно систематизувати і представляти відповідні нормативні акти у табличній формі для порівняння цілей їх прийняття, змісту норм, їх гіпотез, диспозицій і санкцій.

Систематизація нормативно-правових документів та представлення у табличному вигляді може розглядатися як інструмент впорядкування суспільних відносин, усування, виявлених під час практичного застосування тих чи інших положень цих актів, колізій норм і процедур.

Висновки. Існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Згідно з теорією систем під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із заздалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості тої системи, що є насправді, фактично.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який випливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. Здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2005, № 1, ст. 1.

2. Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2002, № 1, ст. 1

3. Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України».

4. Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» (Редакція станом на 05.01.2022). *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 23, ст. 158.

5. Указ Президента України від 12 листопада 1999 року N 1468/99 «Про Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1468/99#Text.

6. Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.05.2020 № 925 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України з питань складання та подання звітності учасниками ринків фінансових послуг» https://www.nfp.gov.ua/.../ROZPORYAD.../2020/05.19/R-925.pdf.

7. Гетьманець О.П. Господарське право України. Ч. 1. Підручник: у 2 ч. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 368 с.

УДК 346.9
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.06

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Коваленко Інна Анатоліївна,
ORCID ID: 0000-0001-7595-777X
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного
та публічного права
(Київський національний
університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна)

Стаття присвячена тим, хто веде бізнес в Україні, свобода якого ґрунтується на принципах політичної, економічної та ідеологічної різноманітності. Поширеним соціальним засобом реалізації конституційної свободи особи на заняття підприємницькою діяльністю є захист, захист, притягнення до відповідальності та відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої порушенням конституційної свободи. Реалізація конституційної свободи особи для підприємницької діяльності – це виробництво, праця, обслуговування, реалізація. Торгівля як фінансова свобода підприємця. Суб'єкт української економічної діяльності в процесі підприємництва керується принципом суверенітету українського народу. Корпоративна свобода, юридична рівність і недискримінація. Верховенство права тощо.

Ознаками господарсько-правового статусу суб'єкта є інтеграція міжнародних договорів, конституційних норм і принципів, а також правових норм цивільного, господарського та інших юридичних підрозділів. Наявність правосуб'єктності, принципів, повноважень, гарантій реалізації прав та обов'язків, характеристика прав та обов'язків іноземців, осіб без громадянства, біженців та інших підприємців; юридична відповідальність.

Соціальна гарантія реалізації конституційної свободи особи у підприємницькій діяльності є соціальною умовою, передбаченою Конституцією України та нормами права. За таких умов Конституцією України визначено, обов'язкове соціальне страхування і побудова мережі систем догляду за інвалідами (ст. 46); створення державою умов, за яких кожний громадянин може мати можливість побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду, одержати від держави чи органів місцевого самоврядування безоплатно чи за доступну для нього плату, позбавлення житла тільки на підставі закону і за рішенням суду (ст. 47); охорона здоров'я, державне фінансування безкоштовного медичного обслуговування, створення ефективних і доступних умов для охорони здоров'я, розвиток усіх форм медичних закладів, розвиток фізичної культури і спорту, гігієни та забезпечення епідеміологічного благополуччя (ст. 49) [1].

Захист свободи особи на підприємницьку діяльність здійснюється недержавними охоронними організаціями, у тому числі недержавними нотаріусами, іншими захисними недержавними організаціями, а також міжнародними неурядовими групами захисту тощо.

Ключові слова: підприємницька діяльність, сфера бізнесу, права та гарантії підприємців, соціальні гарантії, господарська діяльність, майно державної власності, громадські організації, міжнародні неурядові організації.

GENERAL SOCIAL GUARANTEES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL FREEDOM OF THE PERSON TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN UKRAINE

Kovalenko Inna Anatolyivna,
ORCID ID: 0000-0001-7595-777X
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Private and Public Law (Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, Ukraine)

The article is dedicated to those who conduct business in Ukraine, whose freedom is based on the principles of political, economic and ideological diversity. A common social means of realizing a person's constitutional freedom to engage in entrepreneurial activity is protection, defense, prosecution and compensation for material and moral damage caused by the violation of constitutional freedom. Realization of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity is production, work, service, implementation. Trade as financial freedom of an entrepreneur. The subject of Ukrainian economic activity in the process of entrepreneurship is guided by the principle of the sovereignty of the Ukrainian people. Corporate freedom, legal equality and non-discrimination. Rule of law, etc.

Signs of the economic and legal status of the subject are the integration of international treaties, constitutional norms and principles, as well as legal norms of civil, economic and other legal subdivisions. Availability of legal personality, principles, powers, guarantees of rights and obligations, description of rights and obligations of foreigners, stateless persons, refugees and other entrepreneurs; legal responsibility.

The social guarantee of the realization of a person's constitutional freedom in entrepreneurial activity is a social condition stipulated by the Constitution of Ukraine and legal norms. Under such conditions, the Constitution of Ukraine defines mandatory social insurance and the construction of a network of care systems for the disabled (Article 46); creation by the state of conditions under which every citizen can have the opportunity to build housing, purchase or rent it, receive it from the state or local self-government bodies free of charge or for a fee affordable to him, deprivation of housing only on the basis of the law and by a court decision (Article 47);

Health care, state financing of free medical care, creation of effective and affordable conditions for health care, development of all forms of medical facilities, development of physical culture and sports, hygiene and ensuring epidemiological well-being (Article 49).

The protection of a person's constitutional freedom to engage in entrepreneurial activity is carried out by non-state security organizations, including non-state notaries, other protective non-state organizations, as well as international non-governmental protection groups, etc.

Key words: entrepreneurial activity, business sphere, rights and guarantees of entrepreneurs, social guarantees, economic activity, state-owned property, public organizations, international non-governmental organizations.

Актуальність дослідження. У сучасній моделі композиції правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності відсутня чіткість у розумінні базових понять: закріплені у легальному визначенні підприємницької діяльності, ознаки викликають суперечки, у правових нормах чітко не закріплено коло суб'єктів розглядуваних відносин, що призводить як до термінологічних проблем, так і до колізій у правозастосуванні.

Зокрема однією з невирішених проблем є питання загальносоціальних гарантій конституційно-правового статусу підприємницької діяльності в Україні. Основою державних соціальних гарантій мають стати мінімальні соціальні стандарти, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Ступінь вивчення теми. Серед основних останніх науково-правових досліджень вчених, які описали загальносоціальні умови реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, слід назвати наукові труди таких науковців, як О.Г. Колба, О.О. Майданник, О.А. Колодія, Ж.М. Пустовіт, М.М. Яцишина.

Об'єктом дослідження є правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності як соціально-правове явище.

Виклад основного матеріалу. Важливим засобом захисту свободи особи є їх гарантії [2]. Традиційно гарантії загалом поділяються на соціальні та юридичні [3, с. 276]. Загальносоціальне забезпечення є умовою і засобом створення сприятливого середовища для реалізації конституційної свободи особами, які займаються підприємницькою діяльністю на національному та міжнародному рівнях. Загальними видами соціальних гарантій конституційної свободи особи для підприємницької діяльності є політичні, соціальні та ідеологічні умови та засоби. Термін «умова» тлумачиться як взаємна усна або письмова угода (договір, договір) про щось. Серед економічних та загальносоціальних умов досягнення свободи суб'єктами підприємницької діяльності є такі відповідно до ст. 13 Конституції України «Земля, її надра, повітря, водні та інші природні ресурси»: а) надати підприємцям землю та передати державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; б) інформаційні послуги для підтримки підприємців в організації логістики, їх діяльності та навчання; в) запровадити початкові заходи щодо продажу або переміщення незабудованої території підприємцям із виробничими цілями та соціальною інфраструктурою відповідно до правових процедур; г) стимулювати підприємцями модернізацію, інновації та розвиток нових видів продукції та послуг; д) надавати підприємцям інші види підтримки (ст. 48 ГК України) [4].

Розташовані на території України природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, є власністю українського народу. Економічною умовою здійснення свободи підприємницької діяльності є надання земельної ділянки, яку можуть використовувати підприємці. Громадяни набувають права користування землею із земель державної чи комунальної власності за рішенням адміністративного або місцевого самоврядування згідно із земельним законодавством України або шляхом аукціону [5, с. 47]. Договір оренди землі є різновидом цивільно-правового зобов'язання, за яким орендодавець зобов'язується передати земельну ділянку орендарю на строк, визначений договором власності та користування. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють українські земельні відносини, є Земельний закон, Цивільний кодекс, український «Закон про оренду землі» [6, с. 38].

Серед економічних умов, які гарантують реалізацію цієї свободи громадян, є передача підприємцям майна, що перебуває у державній власності, необхідного для здійснення підприємницької діяльності. Закон України від 10 квітня 1992 р. «Про оренду державного та комунального майна» передбачає такі обмеження: а) державні підприємства, установи та організації, організаційні відносини, пов'язані з наданням в оренду корпоративного майна, засновані на: а) активи, що належать або перебувають у спільній власності (далі – товариства), їх структурні підрозділи та інші індивідуально визначені активи держави та у спільній власності, б) майнові відносини між орендодавцями та орендарями щодо господарського використання майна державної власності, або майна у спільній власності [7, с. 63].

Тому надання підприємцям землі та передача необхідного для підприємницької діяльності державного майна є однією з економічних умов досягнення конституційної свободи особи.

Важливою економічною умовою забезпечення реалізації конституційної свободи для підприємницької діяльності особи є підтримка підприємців стимулюючи модернізацію технологій, інновацій та інформаційних послуг для своєї діяльності, та підтримуючи логістику – це форма торгівлі у сфері матеріального виробництва, процес забезпечення підприємств сировиною, деталями, напівфабрикатами, готовою продукцією тощо, необхідними для промислового та непромислового споживання [8, с.176].

Важливу роль у забезпеченні реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності відіграє комерційна інформація. Тобто специфічний набір інформації, який дає змогу діловій людині приймати правильні ділові рішення у сфері бізнесу [9, с. 11]. Підготовка та перепідготовка є важливими для компанії та є запорукою успіху в ринковій економіці. Професійна підготовка для підприємництва здійснюється в системах державної освіти, включаючи дошкільну, загальну та професійно-технічну, вищу та післядипломну освіту, включаючи системи приватної освіти [10, с. 63].

Тому економічною умовою забезпечення реалізації свободи для підприємницької діяльності особи є підтримка підприємців у таких організаціях як інформаційні послуги щодо їх діяльності та навчання персоналу.

Важливою економічною умовою гарантування реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності є спочатку продаж або переміщення підприємцям незабудованих територій виробничої та соціальної інфраструктури у встановленому законом порядку. Виробнича інфраструктура підприємства включає підрозділи, які безпосередньо не займаються виробництвом спеціалізованої продукції, але ця діяльність створює умови, необхідні для роботи основних виробничих підприємств. Соціальна інфраструктура задовольняє соціальні та культурні потреби працівників [11, с. 143].

Однією з економічних умов забезпечення реалізації конституційної свободи особи для підприємницької діяльності є стимулювання технологічної модернізації, інноваційної діяльності та освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг. Модернізація технологій нерозривно пов’язана з інноваціями. Інноваційна діяльність – це підготовка до безпосереднього впровадження (реалізації) інноваційної продукції на основі розвитку, створення прав інтелектуальної власності, конкретних умов виробництва чи господарської діяльності, інновацій у виробництві та суспільстві.

Діяльність з їх комерціалізації та впровадження здійснюється на інвестиційній основі, отримання нової або значно покращеної продукції, виконання інноваційних робіт, надання інноваційних послуг, техніко-технічних показників суміжної економічної діяльності та виробничих процесів. Існують також інші види фінансової допомоги підприємцям для забезпечення реалізації конституційної свободи особами, які займаються підприємницькою діяльністю. Підприємництво належить до загальних соціальних гарантій досягнення людиною конституційної свободи.

Діяльність – це політична умова. Політичні гарантії включають політичні умови, викладені в конституційних нормах і принципах, які гарантують свободу для тих, хто займається підприємницькою діяльністю. Свобода людини та її гарантії визначають зміст і спрямованість нації. Інші суб’єкти національно-суспільно-політичних організацій повинні створити сприятливі умови, спрямовані на реалізацію індивідуальної конституційної свободи.

До політичної організації суспільства належать політичні партії та громадські органи. Політичні партії – юридично зареєстровані добровільні угруповання громадян, прихильники загальнодержавних програм суспільного розвитку, спрямованих

на сприяння формуванню та вираженню політичних намірів громадян, проведення виборів та інших політичних заходів. Беруть участь у політичних партіях, реалізують права і свободи своїх членів, за винятком передбачених законом обмежень для національної безпеки та інтересів народу, а також для політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів і потреб, захист прав і свободи інших [12, с. 54].

Громадське об'єднання – це приватна та/або юридична особа, добровільний орган для задоволення громадськості, у тому числі для здійснення та захисту прав і свобод, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Громадські об'єднання утворюються в організовано-правовій формі як громадські організації або громадські об'єднання. Політична умова, гарантована на конституційному рівні як свобода особи займатися підприємницькою діяльністю, є принципом політичної різноманітності. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією та законом України (ст. 15 Конституції України) [1].

Однією із поширених умов досягнення людиною конституційної свободи підприємницької діяльності в Україні є конституційно закріплена різноманітність ідеологій. Україна не може визнати, що будь-яка ідеологія є обов'язковою. В Україні цензура заборонена (ст. 15) [1].

Тому в Україні загальними умовами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є політичні, соціальні, ідеологічні умови. Свобода тих, хто веде бізнес в Україні, ґрунтується на принципах політичної, економічної та ідеологічної різноманітності.

До загальноприйнятих соціальних засобів реалізації конституційних свобод осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, належать захист та відновлення порушеної свободи особи до підприємницької діяльності. Захист конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність здійснюється: українськими недержавними правоохоронними органами; компаніями, бюро та іншими організаціями, які надають послуги безпеки всім приватним установам, організаціям та особам, які представляють інтерес; внутрішніми «службами безпеки», створеними промисловими кампаніями, підприємствами та бізнес-асоціаціями; організаціями з охорони комерційної та службової таємниці; структурами забезпечення конкуренції; фізичними та юридичними особами, які виконують окремі види охоронних функцій [2, с. 753].

Компанії, які надають охоронні послуги зацікавленим приватним організаціям, компаніям, установам, організаціям та фізичним особам, захищають їх конституційні свободи, здійснюють аргументаційну діяльність, а також надають такі послуги, як особиста охорона та охорона майна, компанії, бюро та інші організації. Внутрішні «служби безпеки» створюються галузевими компаніями, компаніями та галузевими групами для забезпечення правопорядку в регіоні компанії, компанії чи галузевої групи. Організації з охорони торговельної та формальної таємниці є самостійними елементами системи недержавних структур безпеки. Вони створені для запобігання неконтрольованому витоку комерційної та офіційно секретної інформації від приватних організацій, підприємств, установ та інших неурядових організацій. Організація добросовісної конкуренції та недопущення монополій є дуже важливими для ефективного управління економічною структурою в ринковій економіці. Одним із елементів недержавної правоохоронної системи є структура забезпечення господарської діяльності в умовах конкуренції. Вони формуються і функціонують для запобігання монополії і це забезпечує чесну конкуренцію між різними формами власності, що реалізують корпоративну свободу. Значний обсяг діяльності з реалізації захисних елементів передано недержавним правоохоронним органам для виконання окремих видів правоохоронних функцій щодо забезпечення безпеки та недоторканності

особистих та корпоративних осіб. Вони формуються і функціонують у процесі реалізації конституційної свободи особи, яка займається підприємницькою діяльністю, для запобігання вторгнення в особисту недоторканність особи та недоторканність її приватної власності. Ці структури надають однакові послуги юридичним особам за взаємною згодою [13, с. 754].

Тому становлення та функціонування ненаціональних структур безпеки в умовах ринкової економіки гарантує, що це є засобом досягнення конституційної свободи осіб, які ведуть бізнес в Україні.

Захист конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність здійснюється недержавними охоронними організаціями, у тому числі недержавними нотаріусами, іншими захисними недержавними організаціями, а також міжнародними неурядовими групами захисту тощо.

Адвокатура України є недержавним органом самоврядування, який не лише професійно надає захист, представництво та інші види правової допомоги, а й самостійно визначає організацію та діяльність адвокатури у встановленому законом порядку. Українські адвокати – це всі українські адвокати, які мають право займатися адвокатською діяльністю. Автономія адвокатури для забезпечення належної адвокатської діяльності, дотримання адвокатських гарантій, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів, вирішення питань дисциплінарної відповідальності українських адвокатів. Адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, здійснює захист, представництво та іншу діяльність у процесі реалізації конституційної свободи підприємництва. Держава створює належні умови для адвокатської діяльності та гарантує дотримання адвокатських гарантій. Адвокатура – це неурядова правозахисна група, яка об'єднує професійних юристів, які надають правозахисні послуги різним формам власності, включаючи фізичних осіб, корпорації, групи та бізнес. Під час адвокатської діяльності адвокати мають право вчиняти дії, не заборонені законом, необхідні для належного виконання закону, етичних норм та угод про допомогу в судовому розгляді [14, с. 85].

Тому захист конституційної свободи тих, хто веде підприємницьку діяльність в Україні, здійснюють адвокати та юридичні фірми. Вони перебувають у судах, державних установах, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності та публічних повноважень перед громадянами, посадовими та владними особами, у тому числі з питань, пов'язаних з вирішенням питань в Україні та за її межами, представляє та захищає конституційна свобода.

Одним із недержавних суб'єктів, що захищає конституційну свободу тих, хто веде бізнес в Україні, є недержавний нотаріус.

Українські нотаріуси – це система організацій і нотаріусів, які зобов'язані доводити факти своїх прав і юридичного значення та здійснювати інші передбачені законом нотаріальні дії з метою надання їм правової достовірності. Приватні нотаріуси мають контори, мають цивільно-правові та трудові договори, мають право відкривати поточні та депозитні рахунки в банках [13, с. 52].

Інші громадські організації та міжнародні неурядові організації здійснюють діяльність щодо забезпечення реалізації правової свободи особами, які здійснюють підприємницьку діяльність. До них належать: міжнародна амністія (МА), міжнародний генштаб, науково-інформаційний центр цензури, група прав меншин, міжнародна організація кримінальної реформи, міжнародна федерація з прав людини, міжнародні служби з прав людини, Конвенція проти катувань, система інформації та документації з прав людини, Всесвітня Рада Церков, комісія міжнародних юристів, міжнародні університетські послуги та Міжнародна Гельсінська ліга з прав людини і т. д. [2].

Відновлення порушеної свободи особи до підприємницької діяльності є засобом досягнення цього, зокрема: притягнення винних до суду та відшкодування фізичної та моральної шкоди. Отже, загальносоціальними засобами реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є охорона, захист, притягнення до відповідальності та відшкодування матеріальних і моральних збитків.

Висновки. Проблемою забезпечення конституційної свободи суб'єктів підприємницької діяльності в Україні є відсутність її реалізації, що проявляється у певних труднощах її реального виконання та неналежному захисті (гарантії).

Загальне соціальне забезпечення є умовою і засобом створення сприятливого середовища для реалізації конституційної свободи особами, які займаються підприємницькою діяльністю на національному та міжнародному рівнях.

Деякі із загальних соціальних умов реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це політичні, соціальні та ідеологічні умови. Свобода тих, хто веде бізнес в Україні, ґрунтується на принципах політичної, економічної та ідеологічної різноманітності.

Поширеним соціальним засобом досягнення особою конституційної свободи підприємницької діяльності є захист, захист, притягнення до відповідальності та відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої порушенням конституційної свободи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Ковач А. Охорона й захист державою конституційного права людини на підприємництво. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 88-92.

3. Олійник А.Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в Україні : монографія. Київ : КНУТД, 2021. 324 с.

4. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією ГА ООН від 10 грудня 1948 року. Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів в документах міжнародних організацій. Київ: Сфера, 2002. 413 с.

5. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : монографія. Київ : КНУТД; Дніпро : ДДУВС, 2018. 371 с.

6. Безсмертна А.С. Гарантії прав і свобод людини і громадянина. URL: http://www.er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/12716/1/

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : *Закон України* від 05 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

8. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук. М. : Норма, 2008. 448 с.

9. Майданник О.О. Конституційне право України : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2011. 380 с.

10. Про нотаріат : *Закон України* від 02 вересня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

11. Іщук С.І. Окремі конституційно-правові засади функціонування громадянського суспільства в Україні: свобода підприємницької діяльності. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 1 (3). С. 11-17.

12. Різник С. В. Кабінет Міністрів України як організаційно-правова гарантія конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 2. С. 96–100.

13. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків : Фактор, 2014. 216 с.

14. Колодій О. Принципи конституційно-правового статусу Українського народу: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 216–220.

УДК 347.73
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.07

ОДНОРАЗОВЕ (СПЕЦІАЛЬНЕ) ДОБРОВІЛЬНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ АКТИВІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ВИД ПОДАТКОВОЇ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ковальчук Олена Костянтинівна,
аспірант
(Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна)

У статті досліджено правовий механізм одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб як виду податкової амністії в Україні. Проаналізовано поняття декларування активів фізичних осіб як виду податкової амністії в Україні, його підстави, порядок, строки і розміри. Позначено коло осіб, які можуть скористатися вказаним видом податкової амністії. Окремо визначена низка випадків щодо осіб, які не можуть виступати декларантами; розглянуто перелік об'єктів спеціального декларування, а також низку виключень стосовно того, що не є об'єктом декларування.

Автором акцентовано питання щодо можливості декларування в межах податкової амністії віртуальних активів при визначенні об'єкта спеціального податкового декларування. Констатовано, що найбільш вигідні ставки амністування передбаченні для активів, за рахунок яких декларант готовий придбати облігації внутрішньої державної позики, наразі різновидом яких є військові облігації, які являють собою інвестиційний інструмент підтримки державного бюджету, доступний для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. Обґрунтовано необхідність розроблення окремого порядку оцінювання віртуальних активів та процедури їх декларування.

Підсумовано, що податкова амністія як правове явище має такі характеристики: суб'єктами такого декларування є виключно фізичні особи – платники податків та зборів; обмежена дія такого декларування в часі (період реалізації одноразового (спеціального) добровільного декларування) – з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року; умовний характер декларування – законодавчо передбачена вигідна можливість для платника податків, але за дотримання декількох умов: подання декларації, сплата збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування в порядку, строки і розмірах, встановлених ПК України, проведення податкових перевірок тощо.

У межах статті детально розглянуто елементи правового механізму зазначеного декларування: суб'єктно-об'єктний склад, ставку збору за одноразове спеціальне декларування. Підкреслено, що: 1) об'єктом декларування виступають активи фізичної особи, що розміщені на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 1 січня 2021 року; 2) диференціація та альтернативність ставок збору

за одноразове податкове декларування залежно від виду активу, що декларується; 3) можливість розстрочення суми збору за добровільне декларування за спрощеною процедурою (фактично йдеться лише про обрання більш високої ставки) строком на три роки. У цьому контексті підкреслено, що законодавцем не рівнозначно визначено рівень підвищення ставок та строків у випадку обрання декларантом розстрочення та за загальним правилом.

Ключові слова: добровільне декларування, активи фізичних осіб, податкова амністія, платники податків, віртуальні активи.

ONE-TIME (SPECIAL) VOLUNTARY DECLARATION OF ASSETS OF INDIVIDUALS AS A TYPE OF TAX AMNESTY IN UKRAINE: GENERAL CHARACTERISTICS

Kovalchuk Olena Kostiantynivna,
Postgraduate student
(Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, Khmelnytskyi, Ukraine)

The article studies the legal mechanism of a one-time (special) voluntary declaration of assets of individuals as a type of tax amnesty in Ukraine. The concept of declaring assets of individuals as a type of tax amnesty in Ukraine, its grounds, procedure, terms and amounts are analyzed. The circle of persons who can benefit from this type of tax amnesty is indicated. A number of cases of persons who cannot act as declarants are separately identified; the list of objects of special declaration is considered, as well as a number of exceptions to what is not the object of declaration.

The author emphasizes the issue of the possibility of declaring virtual assets within the tax amnesty when determining the object of special tax declaration. It is stated that the most favorable rates of amnesty are provided for assets at the expense of which the declarant is ready to purchase domestic government bonds, currently a kind of which are military bonds, which are an investment instrument to support the state budget, available to citizens, businesses and foreign investors. The necessity of developing a separate procedure for the valuation of virtual assets and the procedure for their declaration is substantiated.

It is summarized that tax amnesty as a legal phenomenon has the following characteristics: the subjects of such declaration are exclusively individuals – tax and fee payers; limited effect of the such declaration in time (period of implementation of one-time (special) voluntary declaration) – from September 1, 2021 to September 1, 2022; conditional nature of declaration – the legislation provides for a profitable opportunity for the taxpayer, but subject to several conditions: submission of a declaration, payment of a one-time (special) voluntary declaration fee in the order of.

The elements of the legal mechanism of the said declaration are considered in detail within the article: subject-object composition, the rate of the fee for a one-time special declaration. It is emphasized that: 1) the object of declaration is the assets of an individual located in the territory of Ukraine and/or abroad, if such assets of an individual were received (acquired) by such individual at the expense of income that were subject to taxation in Ukraine at the time of their accrual (receipt) and from which taxes and fees were not paid or not paid in full in accordance with the requirements of tax legislation and/or international treaties, the consent to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine, and/or which were not declared in violation of tax and currency legislation, control over compliance with which

is entrusted to the controlling authorities, during any of the tax periods that took place before January 1, 2021; 2) differentiation and alternative rates of the fee for a one-time tax declaration depending on the type of asset to be declared; 3) the possibility of installment of the fee for voluntary declaration under a simplified procedure (in fact, it is only about choosing a higher rate) for a period of three years. In this context, it is emphasized that the legislator has not proportionally determined the level of increase in rates and terms in case the declarant chooses installments and generally.

Key words: voluntary declaration, assets of individuals, tax amnesty, taxpayers, virtual assets.

Постановка проблеми. Законом України від 15.06.2021 № 1539-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету» [1] було закріплено у національному податковому законодавстві правовий механізм нового для України виду податкової амністії. Зазначимо, що податкова амністія – явище достатньо специфічне: в деяких країнах вона загалом може не застосовуватись, а в інших – при її застосуванні запроваджуються різні види та підходи до правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень. Аналізу видів податкової амністії присвятили свої дослідження О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький, І. В. Приходько, В. О. Рядінська, К. О. Токарєва, Т. М. Шульга тощо. Проте, спеціальне добровільне декларування активів фізичних осіб, як окремий вид податкової амністії, ще не було предметом комплексного дослідження. Окремі аспекти правового регулювання такого виду податкової амністії розглянуті у працях С. І. Куксенко, О. В. Макух та М. Б. Майка.

Метою статті є розкриття правового механізму одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб як виду податкової амністії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правовий механізм одноразового спеціального добровільного декларування активів фізичних осіб регламентовано підрозділом 94 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України (надалі – ПК України) [2]. Так, зазначене декларування становить собою особливий порядок добровільного декларування фізичною особою, визначеною пунктом 3 цього підрозділу, належних їй активів, розміщених на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні, та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 1 січня 2021 року.

Одноразове (спеціальне) добровільне декларування проводиться з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року та передбачає сплату збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування в порядку, строки і розмірах, встановлених ПК України, та виконання інших умов, визначених цим підрозділом. Проте, перш ніж перейти до аналізу безпосередньо збору за одноразове декларування, його ставок та строків сплати, зупинимося на розгляді питання стосовно того, хто може користуватися такою процедурою та що виступатиме об'єктом декларування. Фактично, йдеться про з'ясування суб'єктно-об'єктного складу.

Згідно з п. 3 підрозділу 94 розділу XX ПК України скористатися одноразовим (спеціальним) добровільним декларуванням можуть: (1) фізичні особи-резиденти, у тому числі самозайняті особи; (2) фізичні особи, які не є резидентами України, але які були резидентами на момент отримання (набуття) об'єктів декларування чи на момент нарахування (отримання) доходів, за рахунок яких були отримані (набуті) об'єкти декларування, і які відповідно до ПК України є чи були платниками податків. Отже, суб'єктами одноразового декларування (або декларантами) можуть бути фізичні особи-платники податків.

Позначимо, що існує низка випадків щодо осіб, які не можуть виступати декларантами. Так, до кола декларантів не можуть бути віднесені особи, які:

а) станом на дату початку періоду одноразового (спеціального) добровільного декларування є малолітніми/неповнолітніми або недієздатними особами і при цьому перебувають на повному утриманні інших осіб (у тому числі батьків) та/або держави, або є особами, дієздатність яких обмежена і над такими особами встановлена опіка/піклування;

б) за будь-який період, починаючи з 1 січня 2010 року, виконують або виконували в Україні публічні функції, передбачені п. 37 ч. 1 ст. 1 Закону України від 06.12.2019 № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3]. У цій ситуації йдеться про національних публічних діячів, перелік яких достатньо широкий, але вичерпний. Зокрема, до них віднесено такі суб'єкти, як-от:

– Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України та їх заступники;

– керівник постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України, його заступники;

– керівник та заступники керівника Державного управління справами;

– керівники апаратів (секретаріатів) державних органів, що не є державними службовцями, посади яких належать до категорії «А»;

Секретар та заступники Секретаря Ради національної безпеки і оборони України;

– народні депутати України;

– Голова та члени Правління Національного банку України, члени Ради Національного банку України;

– голови та судді Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів;

– члени Вищої ради правосуддя, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;

– Генеральний прокурор та його заступники;

– Голова Служби безпеки України та його заступники,

– а також інші суб'єкти [3]. З наведеного ми бачимо, що декларантами не можуть виступати суб'єкти, на яких розповсюджується дія Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» [4].

Показово, що такий підхід законодавцем було обрано не одразу. Так, до прийняття Закону України від 30.11.2021 № 1914-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень» [5], який набув чинності 01.01.2022 року, аналізований пункт був викладений у такій редакції: «Декларантами також не можуть бути особи, які за будь-який рік, починаючи з 1 січня 2005 року, подавали або мають подавати декларації відповідно до законів, що визначають чи визначали правові та організаційні

засади у сфері запобігання корупції (крім тих, які претендували або претендують на зайняття посад, перебування на яких вимагає чи вимагало від особи подання відповідної декларації, та не були призначені або обрані на відповідні посади)». З огляду на наведене, можемо констатувати, що наразі законодавцем обрано більш вдалий підхід до визначення переліку осіб, які не можуть бути суб'єктом одноразового спеціального податкового декларування. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що змінено темпоральний критерій (від початку йшлося про заборону виступати декларантом особам, які з 1 січня 2005 року, подавали або мають подавати декларації відповідно до законів, що визначають чи визначали правові та організаційні засади у сфері запобігання корупції з відповідними виключеннями, а наразі – з 1 січня 2010 року, виконують або виконували в Україні публічні функції). Як бачимо, законодавець суттєво змінив підходи до регламентації цього пункту.

в) стосовно яких з боку України застосовані спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України від 14.08.2014 № 1644-VII «Про санкції» [6].

Окрім визначення кола суб'єктів, які не можуть бути декларантами, законодавець зазначив, що особи, які мають право скористатися правом на одноразове (спеціальне) добровільне декларування та не скористалися таким правом, вважаються такими, що повідомили контролюючий орган про відсутність у власності станом на дату завершення періоду проведення одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичної особи, одержаних (набутих) за рахунок доходів, з яких не сплачено або сплачено не в повному обсязі податки і збори відповідно до податкового законодавства на момент нарахування (отримання) таких доходів та/або склад та обсяг таких активів перебуває в межах, визначених п. 10 підрозділу 94 розділу XX ПК України.

При визначенні об'єкта спеціального декларування законодавець закріпив доволі широкий, відкритий перелік таких об'єктів, а також низку виключень стосовно того, що не є об'єктом декларування. Так, об'єктом декларування виступають активи фізичних осіб, визначені пп. 14.1.280 та пп. 14.1.281 п. 14.1 ст. 14 ПК України, що належать їм на праві власності (в тому числі на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності) і знаходяться (зареєстровані, перебувають в обігу, є на обліку тощо) на території України та/або за її межами станом на дату подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації, у тому числі, але не виключно:

а) валютні цінності (банківські метали, крім тих, що не розміщені на рахунках, національна валюта (гривня) та іноземна валюта, крім коштів у готівковій формі, та права грошової вимоги (у тому числі депозит (вклад), кошти, позичені третім особам за договором позики), оформлені у письмовій формі з юридичною особою або нотаріально посвідчені у разі виникнення права вимоги декларанта до іншої фізичної особи;

б) нерухоме майно (земельні ділянки, об'єкти житлової і нежитлової нерухомості).

Для цілей цього підрозділу до нерухомого майна належать також об'єкти незавершеного будівництва, які: (1) не прийняті в експлуатацію або право власності на які не зареєстроване в установленому законом порядку, але майнові права на такі об'єкти належать декларанту на праві власності; (2) не прийняті в експлуатацію та розташовані на земельних ділянках, що належать декларанту на праві приватної власності, включаючи спільну власність, або на праві довгострокової оренди або на праві суперфіцію;

в) рухоме майно, у тому числі: (1) транспортні засоби та інші самохідні машини і механізми; (2) інше цінне рухоме майно (предмети мистецтва та антикваріату, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння, ювелірні вироби тощо);

г) частки (паї) у майні юридичних осіб або в утвореннях без статусу юридичної особи, інші корпоративні права, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності;

ґ) цінні папери та/або фінансові інструменти, визначені законом;

д) права на отримання дивідендів, процентів чи іншої аналогічної майнової вигоди, не пов'язані із правом власності на цінні папери, частки (паї) у майні юридичних осіб та/або в утвореннях без статусу юридичної особи;

е) інші активи фізичної особи, у тому числі майно, банківські метали, що не розміщені на рахунках, пам'ятні банкноти та монети, майнові права, що належать декларанту або з яких декларант отримує чи має право отримувати доходи на підставі договору про управління майном чи іншого аналогічного правочину та не сплачує власнику такого майна частину належного власнику доходу [2].

Відповідно до п. 5 підрозділу 94 розділу XX ПК України об'єктами декларування не можуть бути:

а) активи фізичної особи, одержані (набуті) декларантом внаслідок вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, крім кримінальних правопорушень або інших порушень законодавства, пов'язаних із: (1) ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); (2) ухиленням від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; (3) порушеннями у сфері валютного законодавства; порушеннями у сфері захисту економічної конкуренції в частині порушення, передбаченого п. 12 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції»;

б) активи фізичної особи, які належать декларанту, стосовно якого розпочато досудове розслідування або судове провадження щодо таких активів за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 212, 212-1, а так само ст. 366 (щодо документів податкової та/або фінансової звітності, митних декларацій, податкових накладних, первинних документів, іншої звітності з податків, зборів (обов'язкових платежів), ст. 367 (якщо кримінальне правопорушення пов'язане з порушенням вимог податкового, митного, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи) Кримінального кодексу України;

в) активи фізичної особи або юридичної особи, які належать декларанту, стосовно якого відкрито судове провадження у вчиненні будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 209, 258-5 і 306, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. ст. 368, 368-5, 369 і 369-2 Кримінального кодексу України, та/або які підлягають стягненню як необґрунтовані в порядку, встановленому гл. 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України;

г) кошти в національній та іноземній валютах, які на дату подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації перебувають у готівковій формі;

ґ) активи декларанта, які обліковуються (знаходяться) на рахунках фінансових установ та/або розташовані (зареєстровані) на території країни, визнаної державою-агресором згідно із законом, чи мають джерела походження з такої країни.

При визначенні об'єкта спеціального податкового декларування постає питання щодо можливості декларування в межах податкової амністії віртуальних активів. Зазначимо, що на момент впровадження досліджуваного виду податкової амністії в Україні статус віртуальних активів ще не був нормативно визначеним, а отже, амністувати його також не вбачалося можливим. Проте, у лютому 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи» [7]. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 вищевказаного закону віртуальний актив становить собою нематеріальне благо, що є об'єктом

цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Фактично, за такого підходу віртуальний актив може виступати об'єктом спеціального декларування.

У той же час, акцентуємо увагу на тому, що наразі Закон України ще не набрав чинності. Це пов'язано із тим, що у п. 1 Прикінцевих та перехідних положень до нього закріплено, що цей нормативно-правовий акт набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, але не раніше дня опублікування цього Закону. Зазначимо, що дотепер Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами» не прийнято. Таким чином, у межах передбачених законодавством строків проведення амністії капіталу, амністування віртуальних активів не вбачається за можливе.

Проте, у зв'язку з триваючим воєнним станом в нашій державі є всі підстави для продовження періоду податкової амністії, а отже, імовірність того, що віртуальні активи будуть об'єктом декларування теж існує. З одного боку, такий підхід збільшить портфель амністованих активів та сплачених із них податків. З іншого боку, у цьому контексті, постає низка питань стосовно того, яким чином декларувати та оцінювати віртуальні активи. Отже, постає необхідність розроблення окремого порядку оцінювання віртуальних активів та процедури їх декларування.

Обов'язковою умовою реалізації досліджуваного виду податкової амністії є сплата збору за таке декларування. Відповідно до п. 2 підрозділу 94 розділу XX ПК України такий збір становить собою одноразовий обов'язковий платіж, розмір якого самостійно розраховується декларантом з вартості належних йому активів з урахуванням ставок такого збору, визначених цим підрозділом, та відображається ним в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації. З наведеного ми бачимо, що платник податків має самостійно подати декларацію, розрахувати суму такого збору та сплатити його.

У цьому контексті зупинимося на розгляді податкових ставок, передбачених законодавством за реалізацію процедури одноразового добровільного декларування. Ставка оподаткування за податковою амністією залежить від того, який актив амністується та де він знаходиться. Так, до податкової амністії застосовуються такі ставки оподаткування:

5% (основна податкова ставка), яка сплачується за легалізацію грошей, покладених на спеціальний рахунок у банку, нерухомість, автомобілі та інше рухоме майно, які знаходяться на території України. Якщо ж у декларанта немає змоги сплатити одразу збір у такому розмірі, податкове зобов'язання можна розстрочити на три роки. Однак у цьому разі податкова ставка становитиме не 5%, а 6% (2% від вартості амністованого майна щороку);

9% сплачується за активи, що перебувають за кордоном, у тому числі, кошти в іноземних банках. У випадку з легалізацією активів, що знаходяться за кордоном, також доступна розстрочка на три роки зі ставкою у розмірі 11,5%;

2,5% – найбільш вигідні ставки амністування передбаченні для активів, за рахунок яких декларант готовий придбати облігації внутрішньої державної позики (далі – ОВДП). Водночас такі ОВДП повинні бути придбані у період дії амністії капіталу та зі строком обігу 365 днів без можливості дострокового погашення у цей період.

Зазначимо, що наразі різновидом ОВДП є також військові облігації, які являють собою інвестиційний інструмент підтримки державного бюджету, доступний для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. Кошти від таких облігацій, залучені в Державний бюджет України, використовуються для безперебійного забезпечення

фінансових потреб держави в умовах воєнного стану – соціальні та оборонні [8]. При цьому за ставкою 2,5 % також передбачена можливість розстрочки сплати податку на три роки. У такому випадку ставка зросте з 2,5% до 3%.

Зважаючи на вищевикладене, констатуємо, що при регламентації вищевказаної процедури нормотворець закріпив альтернативну систему ставок, в межах якої платник може обирати зручний для себе варіант. Більше того, платник податків в межах процедури податкової амністії може обирати зручний спосіб оплати збору за одноразове декларування – одним платежем чи у розстрочку на три роки. Показово, що при виконанні податкових зобов'язань у «звичайному режимі» процедура розстрочення податкових платежів має окремий порядок реалізації, регламентований ст. 100 ПК України. А у випадку застосування одноразового спеціального декларування така процедура дещо спрощується, фактично для декларанта підвищується лише розмір ставки за якою розраховуватиметься сума збору.

У цьому контексті наведемо міркування О. В. Макух. Дослідниця цілком слушно акцентує увагу на тому, що наведений підхід законодавця свідчить про особливу зацікавленість держави у декларуванні активів фізичних осіб й сплаті відповідних сум збору, а відтак – й у наповненні дохідних частин бюджету, оскільки застосовується відповідне стимулювання платників податків у відмінному від загальновстановленого порядку, однак порушує загальну логіку стосовно класифікації ставок податків, закріплену у ПК України. Фактично, при застосуванні таких преференцій сплата збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування здійснюється декларантом: першого платежу – протягом 30 календарних днів з дати подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації; другого платежу – до 1 листопада 2023 року; третього платежу – до 1 листопада 2024 року. А для платників податків, які обирають ставки, які не є альтернативними, сплата збору здійснюється декларантом протягом 30 календарних днів з дати подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації (п. 12 підрозділ 94 розділу XX ПК України) [9, с. 110]. Дійсно, окрім порушення формального підходу до визначення податкових ставок, а також змішування їх альтернативністю з податковим розстроченням в цій ситуації можна вести мову про порушення принципів справедливості та рівності.

На перший погляд, все є цілком обґрунтованим та логічним. Сплачуєш суму збору за одноразове декларування одним платежем – маєш знижену ставку, бажаєш розстрочити суму збору – ставка підвищена. Платник податків може сам обирати зручний для нього варіант. Разом із цим, на нашу думку, навряд чи доцільно вести мову про адекватне співвідношення ставок збору за одноразове декларування та його строків сплати.

Такий висновок робимо, виходячи з того, що як ми зазначали вище, при обранні розстрочення строків сплати збору за одноразове декларування активів фізичних осіб ставка збору (залежно від активу, що декларується) може коливатися в межах від 0,5% до 2,5%. Зокрема, збільшення ставки на 0,5% відбувається при обранні ставки 2,5% (3% розділити на 3 роки = 1% на рік); збільшення ставки на 1% відбувається при обранні ставки 5% (6% розділити на 3 роки = 2% на рік); збільшення ставки на 2,5% відбувається при обранні ставки 9% (11,5% розділити на 3 роки ~ 3,33 % на рік). А строки сплати суттєво збільшені для декларантів, які обирають розстрочення, вони сплачують рівними частинами: 1) протягом 30 календарних днів з дати подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації; 2) до 1 листопада 2023 року; 3) до 1 листопада 2024 року. Ті ж декларанти, які не обрали розстрочення платежу мають сплатити збір протягом 30 календарних днів з моменту подання декларації.

Крім того, хотілося б акцентувати увагу на тому, що декларанти, якими буде обрано розстрочення суми збору за добровільне податкове декларування будуть сплачувати його ще декілька років після закінчення темпоральної дії режиму податкової амністії. Це питання також потребує додаткового осмислення. На наше переконання, при впровадженні податкової амністії у вигляді спеціального добровільного декларування активів фізичних осіб держава має зробити вигідні умови для всіх учасників такої процедури, шляхом впровадження оптимальних ставок збору, гнучких строків сплати, максимально прозорих та чітких наслідків для декларантів у подальшому, вже після завершення реалізації податкової амністії.

Перш за все, йдеться про чітку регламентацію правового механізму такого декларування. У цьому контексті окремо наголосимо на необхідності визначення належних гарантій не притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності суб'єктів декларування за фактом подання відомостей у декларації. Це питання є принциповим з огляду на те, що податкова амністія звільняє лише від фінансової відповідальності за порушення приписів податкового законодавства. Також воно дуже важливе в контексті побудови нової моделі взаємовідносин між контролюючими органами та платниками податків. Йдеться про партнерські взаємовідносини між вказаними суб'єктами.

Висновки. Податкова амністія як правове явище має низку характеристик. Зокрема: суб'єктами такого декларування є виключно фізичні особи – платники податків та зборів; обмежена дія такого декларування в часі (період реалізації одноразового (спеціального) добровільного декларування) – з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року; умовний характер декларування – законодавчо передбачена вигідна можливість для платника податків, але за дотримання декількох умов: подання декларації, сплата збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування в порядку, строки і розмірах, встановлених ПК України, проведення податкових перевірок тощо.

В межах цієї публікації детально розглянуто елементи правового механізму зазначеного декларування: суб'єктно-об'єктний склад, ставку збору за одноразове спеціальне декларування. Підкреслено, що: (а) об'єктом декларування виступають активи фізичної особи, що розміщені на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 1 січня 2021 року; (б) диференціація та альтернативність ставок збору за одноразове податкове декларування залежно від виду активу, що декларується; (в) можливість розстрочення суми збору за добровільне декларування за спрощеною процедурою (фактично йдеться лише про обрання більш високої ставки) строком на три роки. У цьому контексті підкреслено, що законодавцем не рівнозначно визначено рівень підвищення ставок та строків у випадку обрання декларантом розстрочення та за загальним правилом.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15.06.2021 № 1539-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text. Дата звернення: 01.09.2022.

2. Податковий кодекс України від 2.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n18939. Дата звернення: 01.09.2022.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text. Дата звернення: 01.09.2022.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text. Дата звернення: 01.09.2022.

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#n788. Дата звернення: 01.09.2022.

6. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text. Дата звернення: 01.09.2022.

7. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text. Дата звернення: 01.09.2022.

8. Військові облігації внутрішньої державної позики. URL: https://mof.gov.ua/uk/local_bonds_issued_during_the_war_time-572. Дата звернення: 01.09.2022.

9. Макух О. В. Одноразове добровільне декларування в Україні: сутність і наслідки для платників податків. *Право та інноваційне суспільство.* 2021. № 2 (17). URL: https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/makuch17. Дата звернення: 01.09.2022.

УДК 347.73
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.08

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ: ПОДУШНИЙ НОРМАТИВ

Лемеха Ростислав Ігорович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри медичного права
(Національний медичний університет
імені Данила Галицького,
м. Львів, Україна)

У статті розглядаються теоретичні та прикладні засади розвитку фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні. Дослідження поглиблюється розкриттям тенденцій розвитку бюджетної системи, проблем формування територіальних бюджетів. Оцінюється можливість запровадження Глобального бюджету основна частина якого розраховується з урахуванням кількості населення, що обслуговується (подушний норматив). Окремо приділена увага проблематиці фінансування первинно медико-санітарної допомоги (далі – ПМСД) в окремих зарубіжних країнах. Розкривається потенціал запровадження подушного методу фінансування в вітчизняній системі охорони здоров'я. Окреслено сучасні наукові тенденції та роль нових методів формування видаткової частини бюджету на ПМСД.

Зазначено, що у більшості країн ПМСД не є основною статтею національного бюджету, що ускладнює як визначення суми видатків, так і контроль за надходженням коштів споживачу. Зауважено, що кошти виділені на ПМСД зводяться до бюджетів лікарень та поглинаються ними. Бюджети складаються за постатейною структурою, при цьому потоки фінансових ресурсів прив'язані до вхідних ресурсів, а не до видів діяльності, рівнів медичної допомоги чи потреб населення в галузі охорони здоров'я. При такому фінансуванні фінансові ресурси надходять до постачальників ПМСД здебільшого через надання ліків та витратних матеріалів тобто у натуральній формі.

Відмічено, що формульний розподіл фінансових ресурсів використовується для розподілу коштів (між географічними одиницями та рівнями надання медичних послуг) і може сприяти принципу «справедливості» при фінансовому забезпеченні ПМСД. У своєму найпростішому вигляді формула розподіляє рівну суму коштів на душу населення між одиницями-одержувачами. Такий метод можна вдосконалити, додавши коригування, наприклад, для різних потреб охорони здоров'я або відмінностей у місцевих витратах.

Ключові слова: подушний метод, бюджетні видатки, фінансування, охорона здоров'я, глобальний бюджет, первинно медико-санітарної допомоги.

FINANCIAL PROVISION OF MEDICAL CARE: PER CAPITA STANDARD

Lemekha Rostyslav Ihorovych,
Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Medical Law
(National Medical University named after Danylo Halytskyi,
Lviv, Ukraine)

The article examines the theoretical and applied principles of the development of financial support of the health care system in Ukraine. The study is deepened by the disclosure of trends in the development of the budget system, problems of the formation of territorial budgets. The possibility of introducing the Global Budget, the main part of which is calculated taking into account the number of the population served (per capita standard), is being evaluated. Separate attention is paid to the problem of financing primary health care (hereinafter referred to as primary health care) in certain foreign countries. The potential of introducing a capitation method of financing in the domestic health care system is revealed. Modern scientific trends and the role of new methods of forming the expenditure part of the budget for primary care are outlined.

It is noted that in most countries primary care is not a prominent item of the national budget, which complicates both the determination of the allocated amount and the control of the receipt of funds. Instead, funds allocated to primary care are often invested in and absorbed by hospital or local budgets. Budgets are often itemized, with financial resource flows tied to inputs rather than activities, levels of care, or population health needs. In these systems, resources flow to primary care providers primarily through the provision of drugs and consumables, i.e. in kind.

It is noted that the formulaic distribution of resources is used for the distribution of resources (between geographical units and levels of provision of medical services) and can contribute to the fairness of the distribution of monetary resources. In its simplest form, the formula distributes an equal amount of cash per capita among recipient units. Such a method can be improved by adding adjustments, for example for different health care needs or differences in local costs

Key words: per capita method, budget expenditures, financing, health care, global budget, primary health care.

Одним з ключових компонентів в системі охорони здоров'я займає первинна медико-санітарна допомога, так 85–90 % від загального обсягу медичної допомоги яка надається населенню припадає на ПМСД [1] тому її впровадження на засадах сімейної медицини визначено як першочергове завдання для покращення доступності медичної допомоги [2], що в свою чергу вимагає перегляду нормативів фінансування закладів охорони здоров'я які надають ПМСД, заснованих на потребах населення у медичній допомозі.

Для фінансового забезпечення сектору охорони здоров'я кожна країна стратегічно використовує відповідні фінансово-політичні інструменти спрямуванні на гарантування надходження достатніх фінансових ресурсів для ПМСД з метою забезпечення загальнодоступних послуг які орієнтовані на високий рівень показників якості лікувально-профілактичної діяльності. Для успішного вирішення довгострокових завдань стимулювання процесу реструктуризації охорони здоров'я необхідний якісний механізм фінансового забезпечення – складання бюджету та управління фінансами з запорукою, що грошові ресурси потраплять до перших надавачів медико-санітарної допомоги орієнтовану на людей і справедливий доступ до неї.

Мета роботи полягає в огляді моделі фінансування ПМСД в умовах оптимізації фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я.

В Україні дослідженню теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я присвячені праці В. Андрущенка, О. Василика, В. Войцехівського, В. Галайди, Д. Карамишева, В. Лехан, С. Михайленко, В. Опаріна, О. Солдатенко, О. Тулай, С. Юрія та ін. Серед зарубіжних вчених цими питаннями займалися Т. Акімова, А. Малагардіс, Г. Поляк, Р. Салтман, В. Семенов, Л. Трушкіна, І. Шейман та ін. У наукових працях згаданих учених достатньо уваги приділено вирішенню

проблем комплексного підходу до фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я, однак фінансуванню первинної медико-санітарної допомоги населенню яка надається закладами охорони здоров'я в Україні практично не проводились, в наукових працях фрагментарно піднімалися питання з проблем впровадження подушного методу фінансового забезпечення згаданої сфери відносин. Вищевказане зумовлює актуальність, теоретичну і практичну важливість даного наукового дослідження.

Більшість послуг з медичного обслуговування і профілактики захворювань в Україні і надалі надаються державними та комунальними закладами охорони здоров'я, тобто не зважаючи на численні спроби, можна констатувати, що реформа у медичній сфері нашої країни так і не відбулася. Однією з причин критичного стану визначеної сфери є недостатність фінансових ресурсів та недосконалий розподіл бюджетних коштів, що спрямовуються на охорону здоров'я [3]. На практиці процес формування бюджету зазвичай зводиться до поступових коригувань бюджетних видатків з урахуванням попереднього року. Бюджетне фінансування сфери охорони здоров'я часто викликає недовіру, оскільки вважається, що воно базуються на неточних даних і не повному аналізі бюджету. Навіть якщо фінансування ПМСД номінально визначено пріоритетом у національній політиці (так, Всесвітньою організацією охорони здоров'я в Алма-Атинська декларації ініційовано проведення реформ в галузі охорони здоров'я з пріоритетним розвитком первинної медико-санітарної допомоги), структура та процес бюджетування можуть перешкоджати розподілу та надходженню коштів до надавачів ПМСД.

Важливим залишається удосконалення методів фінансування видатків на охорону здоров'я, традиційним та поширеним в Україні є метод кошторисно-бюджетного фінансування та застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі. У світовій практиці, крім згаданих методів фінансування первинної медико-санітарної допомоги надають перевагу не фінансування певного закладу, а певної послуги (наприклад оплата за надання медичної консультації та/або пролікованого хворого), застосування подушного методу з урахуванням статево-вікової структури. З перерахованих методів оплати медичних послуг вділяють саме подушне фінансування, за якого амбулаторно-поліклінічним закладам періодично виплачують фіксовану суму коштів на одну зареєстровану в них особу для забезпечення надання узгодженого переліку послуг [4].

Розподіл фінансових ресурсів, за подушним методом, для надання ПМСД полягає в тому, щоб забезпечити їх спрямування до первинних надавачів ПМСД які працюють на платформах медичних закладів та підтримати основну функцію – збереження здоров'я населення. Поставлення людей у центр цих заходів передбачає розподіл фінансових ресурсів оснований на потребах населення, а не розподілі бюджетних видатків на конкретні заклад охорони здоров'я чи фінансування за принципом вертикальних програм. Досягти справедливості в процесі розподілу фінансування – надання пріоритету потреб населення із найнижчим соціально-економічним статусом на найменш обслуговуваних географічних територіях.

Проєктом Закону України «Про статус та діяльність закладів охорони здоров'я» подушне фінансування розгадалось як визначення обсягу фінансових ресурсів для надання первинного рівня медичної допомоги, що розраховується шляхом ділення загального обсягу фінансових ресурсів для надання цього виду допомоги на кількість населення чи споживачів послуг первинної медичної допомоги з коригуючими коефіцієнтами відповідно до віку, статі та стандартизованих за віком і статтю показників смертності [5]. В основі розрахунку подушних нормативів лежить оцінка планової кількості викликів або відвідування лікаря первинного рівня та середні витрати,

пов'язані із утриманням закладу охорони здоров'я, що надає первинну медичну допомогу. Розрахунок подушних нормативів паліативної допомоги здійснюється на основі оцінки кількості осіб, що потребують таку допомогу та середніх витрат, пов'язаних із наданням паліативної допомоги одному пацієнту.

На критику запропонованої моделі фінансування Головного науково-експертного управління, зауважує, що при розрахунку розмірів потреб у бюджетних коштах, які плануються надати закладам охорони здоров'я, розпорядниками цих коштів мають враховуватися не тільки подушні нормативи для закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу або кількість осіб, що орієнтовно буде госпіталізована у закладах вторинного та третинного рівнів, кількість курсів лікувань у денних стаціонарах тощо, а також «індикатор якості надання медичної допомоги». Тобто фінансування закладів охорони здоров'я має також залежати від якості медичних послуг, які вони надають [6].

Таку думку підтримують учені, вказуючи, що фінансування ПМСД доцільно здійснювати на основі орієнтовних нормативів на одного мешканця з урахуванням поправочних коефіцієнтів залежно від конкретних регіональних умов [7; 8]. Наприклад, бюджети охорони здоров'я в Національній службі охорони здоров'я Англії розподіляються між географічними одиницями за допомогою формули з урахуванням потреб населення. Такий підхід стимулював багато країн на розробку подібних заходів, свою ефективність подушний підхід підтвердив у Чилі, Бразилії.

Так, у Чилі подушне фінансування ПМСД виділяється муніципалітетам для забезпечення роботи медичних закладів за формулою розподілу фондів коштів. Виплати, що передаються органам місцевого самоврядування, розраховуються відповідно до чисельності їхнього населення з урахуванням віку, бідності та сільської місцевості. Потім місцева влада виділяє ресурси надавачам ПМСД для покриття витрат на заробітну плату та послуг відповідно до урядового плану охорони здоров'я сім'ї. До 2019 року ці асигнування на душу населення становили майже 65% загальних фінансових трансфертів для ПМСД. Такий розподіл на основі подушного фінансування покращив справедливість через надання більшої кількості грошових коштів біднішим муніципалітетам. Однак одним із помітних обмежень системи є низький ступінь фінансової інтеграції між ПМД та вищими рівнями медичної допомоги. Механізм коригування ризиків також вважається досить недосконалим, що обмежує можливості для перерозподілу коштів [9].

У Бразилії бюджет системи охорони здоров'я сім'ї розподіляється між муніципалітетами за формулою орієнтованою на населення. Система сімейного здоров'я розширила надання ПМСД за допомогою мультидисциплінарних команд, які надавали послуги на рівні громади в певному географічному регіоні. Фінансування системи сімейного здоров'я відбувалося шляхом прямого субсидування з федерального бюджету до бюджетів муніципалітетів, відомих як Piso da Atencao Basica (що означає «Поверх базового догляду»). Трансфер розраховувався як фіксована сума на душу населення на основі чисельності муніципального населення та змінного компонента пов'язаного з федеральними пріоритетами. З 2011 року до формули було внесено коригування, щоб дозволити виділяти більше коштів для більш бідніших муніципалітетів [10], щоб заохотити муніципалітети запровадити модель системи сімейного здоров'я та розширити обсяг наданих послуг ПМСД. За підтримки цих механізмів фінансування команд Системи сімейного здоров'я між 1998 і 2020 роками зросла з 2054 до 43 286 разів, охоплюючи 133,7 мільйонів людей (63,3% населення) [11]. Тобто при розподілі видатків на ПМСД використовують формульний розрахунок, що покращує справедливий розподіл ресурсів між провінціями чи адміністративними одиницями.

Зазначимо, Окорафор і Томас виявили, що при такому підході до розподілу видатків може обмежуватись досягнення справедливості, через: неврахування місцевих відмінностей у витратах, неврахування поглинаючої здатності кожного географічного регіону та неврахування початкових інвестиції, необхідних для розширення надання послуг. Крім того, відсутність повноцінних, послідовних і надійних даних для коригування компонентів формул розподілу ресурсів (наприклад, рівнів стану здоров'я) у певний момент часу може перешкоджати застосуванню та реалізації подушного розподілу фінансування ПМСД, слабкий управлінський потенціал на місцевому рівні, поганий облік витрат на ПМД та відсутність фінансового контролю [12].

Однією з головних вад чинного порядку вітчизняні науковці визначають вибірковий характер коефіцієнтів коригування, які призначені враховувати різноманітні регіональні особливості. Так, Н. Карпишин важливим чинником, який впливає на обсяги видатків на охорону здоров'я є економічна ситуація в регіоні, а тому формульний розрахунок, на її думку, має бути доповнений відповідним коефіцієнтом [13].

Прогнозування обсягу подушних видатків на ПМСД вимагає формування адекватного набору факторних індикаторів на підставі певних критеріїв, а саме: наукової обґрунтованості, тісного взаємозв'язку з результуючим показником, об'єктивності, порівнянності, а також не пов'язаності один з одним. Відповідно до цих критеріїв, для обчислення прогнозних видатків основаних на подушному методі, на погляд В.М. Булавинець доцільно використовувати такі факторні показники в розрахунку на одну особу наявного населення: валовий внутрішній продукт, сукупні доходи населення, сукупні доходи місцевих бюджетів країни [14].

Незважаючи на зазначені проблемні питання, ряд вчених запевняє, що перехід на подушний норматив фінансування дозволить змінити економічні умови діяльності органів управління охороною здоров'я, створити передумови для пошуку ефективних варіантів використання наявних ресурсів, а також орієнтації на показники здоров'я населення [8].

О.В. Солдатенко в своєму дослідженні пропонує впровадження глобального бюджету для надання первинної медико-санітарної допомоги який містить основну частину, яка розраховується з урахуванням кількості населення, що обслуговується (подушний норматив), та фонд матеріального стимулювання закладів охорони здоров'я чи лікарів, які надають первинну медико-санітарну допомогу. Загальна сума фінансування розраховується відповідно до методики і порядку, встановлених Міністерством фінансів України на основі чисельності обслуговуваного населення. Фонд матеріального стимулювання закладів охорони здоров'я і лікарів, які надають первинну медико-санітарну допомогу, розподіляється на основі показників їх діяльності у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я [15]. Тобто, пропонує ввести подушний метод виділення коштів тільки для закладів соціальної сфери, які функціонують як неприбуткові підприємства комунальної форми власності [16] і зберегти нормативне планування для решти бюджетних установ.

Щодо матеріального стимулювання лікарів закладів охорони здоров'я які надають ПМСД то Глобальна комісія з охорони здоров'я (The Lancet Global Health) пропонує здійснювати таке фінансування з застосуванням змішаної модель оплати з урахуванням контексту побудови на подушній основі. Така модель фінансування використовує переваги подушного методу фінансування як початкову точку, а потім використовують елементи інших механізмів фінансового забезпечення, щоб свідомо компенсувати недоліки подушного методу та підтримувати досягнення інших конкретних цілей системи охорони здоров'я [17]. Змішані моделі фінансування ПМСД

зазвичай включають бюджетні видатки для покриття постійних витрат (наприклад заробітна плата лікарів), особливо в малонаселених або важкодоступних районах, оплата послуг які мають високу пріоритетність або мають вищий ризик бути недостатньо наданими в розмірі душі та інше.

Указом президента України «Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення» від 06.12.2005 р. № 1694/2005 дана вказівка на вжиття заходів щодо запровадження сучасних економічних механізмів у діяльність закладів охорони здоров'я, чіткого розмежування бюджетних асигнувань на первинну, вторинну та третинну лікувально-профілактичну допомогу [18].

Тому, в рамках проведення реформ сфери охорони здоров'я в Україні паралельно планується зміна порядку фінансування медичних закладів, перехід від кошторисного фінансування, основою якого є показники потужності закладів і який зберігає орієнтири екстенсивного розвитку, до фінансування в рамках виконання бюджетних програм, які сформовані на основі програмно-цільового методу бюджетування, на підставі договорів між замовником та акредитованим постачальником медичних послуг, виходячи з потреб населення у певних видах медичної допомоги [19]. При цьому планується використання сучасних методів оплати медичних послуг: на первинному рівні – сполучення подушної оплати і стимулюючих надбавок за пріоритетні види діяльності; на вторинному рівні, для стаціонарів – «глобальний бюджет» в залежності від структури та обсягів наданої допомоги/послуг, на третинному рівні – «глобальний бюджет» в залежності від структури та обсягів наданої допомоги (наприклад, в пілотному районі Харьківської області місцеві органи влади ще в 2005 році прийняли рішення про розмежування фінансування вторинної та первинної медичної допомоги із запровадженням нових методів оплати (первинний рівень – подушна оплата, вторинний – метод глобального бюджету) [7].

Використання «подушного» методу фінансування системи охорони здоров'я, зокрема ПМСД є перспективною, оскільки вона не прив'язана до конкретних вхідних ресурсів або обсягу наданих послуг, подушна оплата дає надавачам ПМСД гнучкість для координації та оптимального управління доглядом за окремими особами та групами населення. Це єдиний метод фінансування, який ґрунтується на принципі справедливості, оскільки його вихідною точкою є рівномірна фіксована оплата на людину, яку потім можна коригувати залежно від потреб здоров'я чи інших факторів та надає пріоритет збереженню здоров'я а не наданню окремих послуг для вирішення проблем зі здоров'ям. Будучи системою передоплати, подушний метод фінансування забезпечує передбачуваний і стабільний потік доходу для лікарів які надають первину медико-санітарну допомогу.

Список використаних джерел:

1. Prentice T. The World Health Report. *Shaping the future*. 2003. № 7. P. 123–137.
2. Первинна медико-санітарна допомога/сімейна медицина : монографія / В.М. Князевич та ін. Київ, 2010. 401 с
3. Солдатенко О.В. Бюджетні видатки на охорону здоров'я: проблеми та перспективи правового регулювання. *Правове регулювання економіки*. 2015. № 15. С. 60–72
4. Семенов В.Ю. Экономика здравоохранения: уч. пособ. Москва. 2004. 656 с.
5. Про статус та діяльність закладів охорони здоров'я : проєкт Закону України від 9 лист. 2016 р. № 2463. URL : https://www.apteka.ua/article/393176
6. Про статус та діяльність закладів охорони здоров'я : висновок Головного науково-експертного управління на проєкт Закону України «Про статус та діяльність закладів охорони здоров'я». URL : https://www.apteka.ua/article/393176

7. Лехан В.М., Слабкий Г.О., Шевченко М.В.. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: Український вимір. *Україна. здоров'я нації.* 2010. № 13. 5–23 с.

8. Кризина Н.П., Заглада О.О., Слабкий В.Г. Питання фінансування первинної медико-санітарної допомоги населенню України: проблеми та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід.* 2011. № 23. 100–106 с

9. Financing primary health care in Chile. *Lancet Global Health Commission on Financing People-Centred Primary Health Care* / C Cuadrado et. al. London. URL : https://www.lshtm.ac.uk/financing-phc (accessed 27.09.2022)

10. Brazil's PHC financing: case study. *Lancet Global Health Commission on financing people-centred PHC.* / A Massuda et. al. London, 2021. URL : https://www.lshtm.ac.uk/financing-phc (accessed 27.09.2022).

11. Primary healthcare expansion and mortality in Brazil's urban poor: a cohort analysis of 1.2 million adults. *PLoS Med* / T Hone et al. 2020. P. 17

12. O. Okorafor, S. Thomas. Protecting resources for PHC under fiscal federalism: options for resource allocation. *Health Policy Plan* 2007. № 22.P 415

13. Карпишин Н.І. Вдосконалення планування та здійснення видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій : монографія / за ред. О.П. Кириленко. Тернопіль : «Економічна думка», 2008. 376 с.

14. Булавинець В.М. Видатки місцевих бюджетів соціального призначення : дис. … канд. екон. наук : 8.00.08. Тернопіль, 20120

15. Солдатенко О.В. Глобальний бюджет як метод фінансування видатків на охорону здоров'я. URL : http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/14273/%CE

16. Солдатенко О.В. Видатки на охорону здоров'я у бюджетній системі України. *Держава та регіони*. 2009. № 4. С. 95-101.

17. Robinson J.C. Theory and practice in the design of physician payment incentives. *Milbank Q*. 2001. № 79. P 149–77

18. Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення Указом Президента України від 06.12.2005 р. № 1694/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 49. С. 35

19. Шевченко М.В., Слабкий Г.О., Шевченко М.В., Заглада О.О. Сучасні підходи до фінансування системи охорони здоров'я : монографія. Київ, 2011. 345 с.

УДК 347.77 (477)
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.09

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРАВА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Поварчук Неля Сергіївна,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії 2 курсу кафедри державно-правових дисциплін
(Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна)

Тицька Яна Олександрівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
(Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна)

Сучасне суспільство в умовах розвитку інформаційних технологій, котрі покликані покращити якість життя, стоїть перед викликами, пов'язаними з необхідність ефективно упорядкувати суспільні відносини, що реалізуються за допомогою сучасних інформаційних технологій. Інформаційні технології починають диктувати свої умови, котрі потребують правового аналізу як з позиції теорії, так і з позиції правозастосовчої практики. Будь-який науковий напрям, що досяг певного ступеня зрілості, пов'язаного з науковим осмисленням його ролі в регулюванні суспільних відносин, неминуче потребує визначеності в питанні структурування.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних підходів до структуризації права інформаційних технологій, або IT-права, їх узагальнення для визначеності змісту навчальної дисципліни «Право інформаційних технологій», або IT-права.

Здійснено аналіз різних підходів щодо структури права інформаційних технологій (IT права) та інформаційного права. Розглянуто три основних підходи до структуризації права інформаційних технологій: дихотомічне структурування, тричленна структура та відмова від будь-якої структуризації права інформаційних технологій.

Запропоноване власне бачення структури права інформаційних технологій, котре базується на дихотомічному підході до структурування.

Зроблено висновок, що при структуризації необхідно враховувати подвійне підпорядкування, в котрому знаходиться право інформаційних технологій: з одного боку – це право, з іншого – інформаційні технології. Наголошено, що право інформаційних технологій має комплексний характер, а це означає, що воно включає в себе систему окремих правових навчальних дисциплін (конституційне право, цивільне право, кримінальне право, фінансове право тощо), котрі є певними зрізами права інформаційних технологій в цілому.

Ключові слова: право інформаційних технологій, IT-право, інформаційне права, цифрове право, структуризація права, загальна та особлива частини.

THEORETICAL ASPECTS OF THE STRUCTURING OF INFORMATION TECHNOLOGY LAW

Povarchuk Nelya Serhiyivna,
Applicant of a Higher Education Degree
of Doctor of Philosophy, 2nd year
of the Department of State
and Legal Disciplines
(International Humanitarian University,
Odesa, Ukraine)

Tytska Yana Oleksandrivna,
Doctor of Law,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
(International Humanitarian University,
Odesa, Ukraine)

Modern society in the conditions of the development of information technologies, which are designed to improve the quality of life, faces modern challenges related to the need to effectively organize social relations implemented with the help of modern information technologies. Information technologies are beginning to dictate their conditions, which require legal analysis both from the standpoint of theory and from the standpoint of law enforcement practice. Any scientific direction that has reached a certain degree of maturity associated with the scientific understanding of its role in regulating social relations inevitably needs certainty in the matter of structuring.

The purpose of the study is the analysis of modern approaches to the structuring of the law of information technologies, or IT law, their generalization for the certainty of the content of the educational discipline «Law of information technologies» or IT law.

An analysis of various approaches to the structure of information technology law (IT law) and information law was carried out. Three main approaches to the structuring of information technology law are considered: dichotomous structuring, tripartite structure and rejection of any structuring of information technology law.

A specific vision of the structure of information technology law is proposed, which is based on a dichotomous approach to structuring.

It was concluded that during structuring, it is necessary to take into account the double subordination in which the right of information technologies is located: on the one hand, it is a right, on the other, information technologies. It is emphasized that the law of information technologies has a complex nature, which means that it includes a system of separate legal educational disciplines (constitutional law, civil law, criminal law, financial law, etc.), which are certain sections of the law of information technologies as a whole.

Key words: information technology law, IT law, information law, digital law, structuring of law, general and special parts.

Право інформаційних технологій є відносно новим напрямом юридичного знання. Особливо відчутно це проявляється у вітчизняній правовій науці, котра останні десятиліття впевнено стає складовою частиною загальносвітової юридичної доктрини і досліджує категорії «ІТ право», «право інформаційних технологій», «цифрофізація права» тощо не лише в національному, але й наднаціональному та міжнародному значенні. У вітчизняній літературі все частіше зустрічаються публікації, присвячені

визначенню правової природи права інформаційних технологій (ІТ права), пошуку його місця в системі національного права тощо. Юридична наука тим самим виходить за межі вузьких рамок юридичних традицій і догм середини минулого століття про те, що «шлях виникнення нових галузей призведе до появи трамвайно-тролейбусного, банно-прального і бакалійно-гастрономічного права», яку досі полюбляють цитувати та інтерпретувати в різних варіаціях у сучасних дослідженнях [1, с. 108].

Будь-який науковий напрям, що досяг певного ступеня зрілості, пов'язаного з науковим осмисленням його ролі в регулюванні суспільних відносин, набуває властивостей системності, що неминуче потребує визначеності в питанні структурування. Структура права інформаційних технологій визначається як внутрішня системна побудова відповідної навчальної дисципліни і всієї сфери правових досліджень.

Разом з тим, в даний час акумульований значний масив наукових досліджень в області права інформаційних технологій, що потребують систематизації, і, як наслідок, актуалізує пошук у напряму структуризації права інформаційних технологій.

Останнім часом зростає кількість зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених праву інформаційних технологій. Необхідно зазначити, що окремі аспекти окресленої у статті проблематики були предметом вивчення таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як: Т. Бачинський, Г. Виноградова, Р. Еннан, А. Карцхія, Б. Кормич, В. Кравчук, О. Марценюк, К. Пестова, О. Селезньова, О. Сімсон, Є. Харитонов, О. Харитонова, Б. Шахназаров, О. Яворська та інші.

Водночас, попри здійснення наукових розвідок у зазначеному напрямі, ряд аспектів потребують подальшого вивчення, зокрема недостатньо висвітлено особливості структуризації права інформаційних технологій, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних підходів до структуризації права інформаційних технологій, або ІТ-права, їх узагальнення для визначеності змісту навчальної дисципліни «Право інформаційних технологій», або ІТ-права.

У вітчизняній юридичній літературі значна увага приділяється структурним особливостям інформаційного права. Що ж стосується структури права інформаційних технологій чи ІТ права, то в науковій літературі це питання спеціально не обговорюється за винятком незначної кількості публікацій. Останнім часом в юридичній літературі ІТ-право розглядають як невід'ємну частину інформаційного права або навіть ототожнюють з останнім. При цьому звертає на себе увагу той факт, що одні й ті ж самі проблеми досліджуються в працях з інформаційного та з ІТ-права, з тією лише різницею, що в більш давніх публікаціях використовується термін «інформаційне право», а в публікаціях останніх 10-15 років використовується термін «право інформаційних технологій», «цифрове право» чи «ІТ-право», тобто є більш сучасною варіацією терміну «інформаційне право». Саме тому, досліджуючи питання структури права інформаційних технологій, нами будуть проаналізовані структурні особливості інформаційного права і права інформаційних технологій.

В теорії наукових досліджень відзначається, що структуризація системи є необхідною умовою її вивчення та дозволяє виділити, а потім описати її суттєві ознаки, визначити спільні характерні особливості, притаманні всім елементам правової науки та встановити характерні лише для інформаційного права особливості правового регулювання. В той же час, поглиблене дослідження структури інформаційного права як системи дасть можливість показати цілісність такої системи та визначити рівні відповідності окремих інститутів [2, с. 35].

Для права інформаційних технологій (ІТ-права, цифрового права, інформаційного права), як правило, характерне дихотомічне структурування, засноване на виділенні

загальної та особливої частини. Такий підхід до структури права інформаційних технологій багато в чому пояснюється використанням в якості зразка класичного підходу до будь-якої галузі права. При цьому вчені по-різному визначають зміст згаданих частин. Так, на думку В. Хахановського система інформаційного права структурно поділяється на дві частини: загальну та особливу. У загальній частині зосереджені норми, які встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми і методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладається зміст предмета і метода правового регулювання інформаційних відносин, дається характеристика джерела інформаційного права. Дається характеристика системноутворювальних начал інформаційного права, правове регулювання відносин при здійсненні права на пошук, отримання і використання інформації; при самостійному обігу інформації; при обігу документованої інформації; при встановленні правового режиму інформаційних технологій, а також інформаційної безпеки. Формулюються правові проблеми Інтернет як віртуальної інформаційної сфери. Особлива частина включає в себе окремі інститути інформаційного права, в яких згруповані близькі за змістом інформаційні правові норми. Це дві групи інститутів. Інститути, що містять норми, які регулюють суспільні відносини в сфері обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної і архівної справи), та інститути інформації обмеженого доступу (інститути державної і комерційної таємниці, інститут персональних даних). Набір таких інститутів не виключає їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці і т. п.) [3, с. 57].

В той же час, О. Селезнева говорить про те, що система інформаційного права як науки перебуває у стадії формування та розвитку [4]. У своєму дослідженні даний науковець пропонує виходити з загальноприйнятого теоретичного підходу до нормативного характеру системи права, визначаючи наступні елементи системи інформаційного права:

1. Загальна частина інформаційного права:
– інститут інформаційних правовідносин;
– інститут права людини на інформацію;
– інститут інформаційних прав та свобод громадян;
– інститут права власності на інформацію;
– інститут державної інформаційної політики;
– інститути інформаційних послуг.
2. Особлива частина інформаційного права:
а) зв'язкове право;
б) обліково-бібліотечне право;
в) інститут інформаційної безпеки держави;
г) інститут охорони та захисту персональних даних;
д) міжгалузеві інститути [4].

Такий підхід характеризує загальновизнану практику систематизації законодавства. Визначаючи за основний критерій дослідження інформаційного права саме нормативні документи, така систематизація має право на існування та доктринальне дослідження. Схожу за підходом, проте відмінну за структурою систему надає у своєму дослідженні В. С. Цимбалюк, який визначає не дві частини інформаційного права, а три: загальну, особливу та спеціальну [5]. Одним із перших запропонованих систематизаційних підходів щодо структуризації інформаційного права було визначення умовного поділу на дві частини: приватно-правового регулювання (на рівні правочинів, звичаїв, угод, традицій, норм суспільної моралі, корпоративної етики);

публічно-правового (державного) регулювання [6]. Проте дана система не набула достатнього поширення та не стала загальновизнаною в доктрині інформаційного права.

Одна з пропозицій, що стосується систематизації інформаційного права міститься в роботі Б. Кормича «Інформаційне право». В питанні структури інформаційного права вчений виходить зі структури, що притаманна всім юридичним дисциплінам, а саме виділення загальної та особливої частини. У розділах Загальної частини визначено основні теоретичні положення, принципи й поняття інформаційного права, специфіку основних його інститутів. Ключовим у Загальній частині є аналіз прав і свобод людини в галузі інформації та механізмів їх реалізації, які по суті є основою інформаційного права взагалі. В Особливій частині розглянуто основні аспекти практичного регулювання інформаційних відносин та інформаційної діяльності. Відповідно до ключової класифікації інформації на відкриту та з обмеженим доступом. Особливу частину поділено на два розділи, в одному із яких висвітлено питання регулювання обігу інформації з обмеженим доступом, у другому – інформаційну діяльність у сфері відкритої інформації, зокрема, питання регулювання зв'язку й телекомунікацій, Інтернет, розповсюдження масової інформації тощо [7].

Таку ж позицію займає Г. Виноградова, котра пропонує наступну структура: загальна та особлива частини. «Загальна частина інформаційного права об'єднує норми, які визначають основні поняття, загальні принципи, форми та методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері, джерела інформаційного права. У цій частині схарактеризовано предмет правового регулювання, а саме: представлені поняття інформаційних відносин, їх класифікація, визначається правовий статус суб'єктів інформаційних відносин. У Загальній частині також схарактеризовано правове регулювання відносин під час реалізації фізичними та юридичними особами права на інформацію; при встановленні правового режиму інформаційних технологій і засобів їх забезпечення. Особлива частина інформаційного права розглядає окремі інститути інформаційного права, в яких об'єднано правові норми, які регулюють однорідні суспільні відносини. Зазвичай виокремлюють інститути, які: 1) містять норми, що регулюють відносини з приводу обігу відкритої інформації; 2) містять норми, що регулюють відносини з приводу обігу інформації з обмеженим доступом» [8, с. 16].

На дихотомічному характері внутрішньої структури інформаційного права наполягає А. Куліш. На його думку, система інформаційного права складається із загальної та особливої частин. У загальній частині наводяться норми, що встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми й методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладається зміст предмета й методу правового регулювання інформаційних відносин, дається характеристика джерела інформаційного права. Особлива частина містить дві групи інститутів інформаційного права, в яких згруповано близькі за змістом інформаційні правові норми. Інститути, що мають норми, які регулюють суспільні відносини у сфері обігу відкритої загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної й архівної справи), та інститути інформації з обмеженим доступом (інститути державної й комерційної таємниці, інститут персональних даних). Наявність таких інститутів не виключає їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці й ін.) [9].

У даний час чітка структура системи інформаційного права відсутня, проте в доктрині права є погляди щодо переліку норм права, що складають Загальну частину, серед них норми, що регулюють: загальні положення (поняття і види інформації, суб'єкти інформаційного права, система інформаційного права, взаємозв'язок

інформаційного права з іншими галузями права тощо); принципи; предмет і метод правового регулювання; джерела інформаційного права; юридичну відповідальність в інформаційній сфері та інші питання. Що стосується Особливої частини, то вона складається з окремих інститутів інформаційного права, в яких згруповані близькі за значенням і сутністю інформаційні правові норми. Зв'язок між ними носить «об'єктивний характер». Особлива частина інформаційного права включає: структурні підрозділи (норми, інститути, субінститути), які групуються у дві основні підгалузі інформаційного права:

- інформаційне економічне право (регулює порядок здійснення в інформаційній мережі електронної економічної діяльності: електронної торгівлі, інтернет-банкінгу, електронного консалтингу, електронного рекламінгу, інтернет-страхування тощо);

- інформаційне гуманітарне право (регулює порядок здійснення в інформаційній мережі економічної гуманітарної діяльності щодо забезпечення державою інформаційних прав фізичних осіб, у тому числі шляхом створення та функціонування систем електронного адміністрування).

Іншим напрямком виступає забезпечення державою інформаційних прав громадян, у тому числі на вільний обіг незахищеної (що знаходиться у відкритому доступі) інформації, її збір, обробку і поширення в електронній формі. Таким чином, якщо Загальна частина інформаційного права представлена переважно з сукупності норм, що регулюють загальні положення різногалузевих інформаційних відносин, то Особлива частина представлена з сукупності норм, окремих правових інститутів, що регулюють різногалузеві інформаційні відносини. Виділяють ще й спеціальну частину в структурі інформаційного права, яка, наприклад, включає: правовідносини у сфері засобів масової інформації (медіаправо); правовідносини у сфері інформатизації, у сфері науки, інформаційної культури, бібліотечної, архівної, статистичної та інших галузей інформаційної діяльності; правовідносини в інформаційному праві; в інших сферах діяльності [10, с. 17-18].

Осібним в цьому ряду є підхід до структуризації ІТ-права, запропонований Є. Харитоновим. На думку вченого, структура ІТ-права у вузькому сенсі виглядає наступним чином: 1) загальні положення цивільного законодавства, що стосуються відносин у сфері ІТ (ІТ-відносин); 2) положення цивільного законодавства, що стосуються суб'єктного складу ІТ-відносини; 3) положення цивільного законодавства, що стосуються прав інтелектуальної власності; 4) положення цивільного законодавства, що стосуються договорів у сфері ІТ; 5) положення цивільного законодавства, що стосуються недоговірних відносин у сфері ІТ; 6) положення цивільного законодавства, що стосуються спадкування у сфері ІТ-відносин; 7) положення сімейного законодавства, що стосуються прав подружжя на продукти ІТ, захисту прав неповнолітніх членів сім'ї у ІТ-відносинах тощо [11, с. 194].

Своєрідну точку зору висловлюють автори підручника «ІТ право» під загальною редакцією О. Яворської: «ця галузь не може бути структурована за інститутами, субінститутами, підгалузями тощо, оскільки йдеться насамперед про особливі прояви суспільних відносин у новому для них середовищі – цифровому» [12, с. 5].

По суті такий підхід є доволі розповсюдженим у вітчизняній юридичній літературі, присвячений ІТ праву (цифровому праву чи праву інформаційних технологій). Дослідники в галузі права цифрових технологій або ІТ права виходять з того, що даний напрям наукових досліджень не має вираженої галузевої приналежності, сформований на стику різних галузей права та не охоплюється існуючими науковими спеціальностями. Такий стан речей в певній мірі пояснюється «молодістю» права інформаційних технологій.

Аналіз різних підходів до структуризації дозволяє запропонувати власне бачення структури права інформаційних технологій. На наш погляд, структура права інформаційних технологій може виглядати наступним чином: загальна частина, в котрій будуть відображені питання статусу права інформаційних технологій, предмета та об'єкта права інформаційних технологій, методології, системи принципів права інформаційних технологій, джерел прав інформаційних технологій, систематизації, особливостей правових відносин у цифровому середовищі, міжнародних стандартів в сфері права інформаційних технологій; особлива частина – присвячена основним інститутам права інформаційних технологій: електронні документи та електронне документознавство, правове регулювання електронних розрахунків, електронна комерційна діяльність, охорона авторських і суміжних прав у цифрових відносинах, договірні зобов'язання у цифровому середовищі тощо. Дана варіація до структури права інформаційних технологій не є усталеним підходом, а – запрошення до наукових пошуків.

Підводячи підсумок загальнотеоретичному аналізу структурних особливостей права інформаційних технологій цілком очевидно, що при структуризації необхідно враховувати подвійне підпорядкування, в котрому знаходиться право інформаційних технологій: з одного боку – це право, з іншого – інформаційні технології. Слід пам'ятати, що право інформаційних технологій має комплексний характер, а це означає, що воно включає в себе систему окремих правових навчальних дисциплін (конституційне право, цивільне право, кримінальне право, адміністративне право, банківське право, фінансове право тощо), котрі є певними зрізами права інформаційних технологій в цілому. І ця особливість має враховуватися при структуруванні права інформаційних технологій.

Цілком очевидно, що в питанні структури права інформаційних технологій не може бути єдиного підходу. Але при цьому ігнорування загальних вимог до структуризації права інформаційних технологій веде до створення курсів, що є допоміжними дисциплінами в рамках адміністративного, цивільного, фінансового тощо права. Все це дозволяє говорити про ряд проблем, що обумовлені двома обставинами. По-перше, спостерігається невизначеність в змісті навчальної дисципліни «Право інформаційних технологій» («ІТ-право», «Інформаційне право»), оскільки різні автори включають до її складу неоднаковий зміст. По-друге, має місце нестача навчального та методичного матеріалу з особливої частини, що і призводить до різного змістовного наповнення цієї частини навчальної дисципліни.

Список використаних джерел:

1. Галесник Л. О проблемах системы права. *Советское государство и право.* 1957. № 2. С. 105-111.

2. Новицький А. Щодо питання структуризації інформаційного права як наукової категорії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 4 (8). С. 34-38.

3. Хахановський В. Структура та завдання навчальної дисципліни «Інформаційне право». *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 54-58.

4. Селезньова О. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України : моногр. Чернівці : Місто, 2014. 408 с.

5. Цимбалюк В. Кодифікація інформаційного законодавства України: дис. ... на здобуття докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 376 с.

6. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / В. Цимбалюк, В. Гавловський, В. Брижко [та ін.] ; за ред. М. Швеця. 2-ге вид. (переробл. і доп.) К. : Знання, 2009. 414 с.

7. Кормич Б. А. Інформаційне право. Підручник. Харків : БУРУН і К., 2011. 334 с.
8. Виноградова Г. В. Інформаційне право України: Навч. посіб. К. : МАУП, 2006. 144 с.
9. Куліш А. М. Інформаційне право України : навчальний посібник / А. М. Куліш, Т. А. Кобзєва, В. С. Шапіро. Суми : Сумський державний університет, 2016. 108 с.
10. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційне право: навчальний посібник. К. : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2020. 136 с.
11. Харитонов Є.О. Право інформаційних технологій. Енциклопедія соціогуманітарної інформології. С. 190-194.
12. ІТ право / за заг. ред. проф. О.С. Яворської. Львів : Видавництво «Левада», 2017. 470 с.

УДК 346
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.10

КОНЦЕСІЙНИЙ СПІР

Студенець Ірина Сергіївна,
аспірантка кафедри економічного права та економічного судочинства (Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

Статтю присвячено комплексному аналізу спору в концесійній моделі державно-приватного партнерства. Концесія може стати дієвим механізмом відновлення України після війни за умови ефективного законодавчого регулювання та практичної реалізації. Метою статті є визначення особливостей концесійного спору в приватноправовій сфері. Застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, основними з яких є системно-структурний, діалектичний, формально-логічний та порівняльно-правовий.

У статті висвітлено погляд законодавця на концесійні спори, враховуючи чинне та ретроспективне регулювання. Огляду судової практики концесійних спорів передує пояснювальне розмежування публічно-правової та приватноправової складових концесійних відносин. Це дозволяє окреслити сферу дослідження в межах господарського права та надати ознайомчий аналіз особливостей концесійного спору в адміністративній галузі.

Проаналізовано судову практику щодо концесій через призму форм та способів захисту прав. Результати дослідження вказують, що форми захисту прав представлені широким спектром як юрисдикційних, так і неюрисдикційних, а способи захисту прав існують переважно у вигляді зміни і припинення господарських правовідносин. У статті зазначається, що сторони концесійних відносин в Україні надають перевагу суду для вирішення концесійних спорів, а зарубіжна практика свідчить про популярність арбітражів. Також автором визначено два основних напрямки запобігання концесійним спорам – узгодження змісту концесійного договору з врахуванням потенційних непорозумінь та постійна комунікація партнерів протягом концесійного проекту.

Вперше запропоновано лаконічне визначення концесійного спору як конфлікту між сторонами концесійних правовідносин та виокремлено особливості концесійного спору у господарських правовідносинах.

Ключові слова: концесія, державно-приватне партнерство, спір у концесії, форми захисту прав, юрисдикція, способи захисту прав.

CONCESSION DISPUTE

Studenets Iryna Serhiivna,
PhD Student at the Department of
Economic Law and Economic Justice
(Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

The article provides for a comprehensive analysis of the dispute in the concession model of public-private partnership. The concession is an effective mechanism for the recovery of Ukraine after the war, subject to effective legislative regulation and practical implementation. The purpose of the article is to define features of the concession dispute. To achieve the goal, general scientific and special methods of cognition are applied, among which the main ones are systemic-structural, dialectical, formal-logical, and comparative-legal methods.

The article highlights concession disputes with legislative prospective, considering effective and previous legal framework, as well as legislative initiatives.

A review of the court practice regarding concessions is preceded by an explanatory distinction between the public- and private components of concession relations. This allows us to outline the scope of research within the scope of economic law and provide a concise introductory analysis with the features of the concession dispute in the administrative field.

Court practice regarding concessions is analyzed through the prism of forms and methods of rights protection. The results of the study indicate that forms are represented by a wide range of both jurisdictional and non-jurisdictional ones. As well as the methods exist mainly as a change and termination of economic legal relations.

It is concluded that the parties usually use court mechanism for concession disputes in Ukraine and arbitration abroad. The author also identified two main directions for preventing concession disputes, namely agreement on the content of the concession agreement considering potential misunderstandings and constant communication between partners during the concession project.

The author suggests a new approach to the concession dispute concept as a legal conflict between the concession parties. Moreover, the features for concession dispute upon economic legal relations were formulated.

Key words: concession, public-private partnership, concession dispute, forms of rights protection, jurisdiction, methods of rights protection.

Постановка проблеми. Взаємодія публічної сторони (держави та територіальних громад) та приватної сторони може мати значний позитивний економічний вплив. Враховуючи руйнування, які зазнала Україна внаслідок війни, державно-приватне партнерство (далі – «ДПП») та концесія як його форма могли б значно посприяти відновленню України у післявоєнний період та надалі.

Звісно ж, спільна діяльність таких різних за правовою суттю суб'єктів викликає ряд непорозумінь на різних етапах співпраці. Спори у концесіях потребують комплексного аналізу з метою оптимізації механізмів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові питання концесій в Україні досліджували М.М. Бахуринська, О.І. Вікарчук, О.М. Вінник, Л.М. Гончарук, О.М. Григоров, М.А. Гуренко, О.А. Медвєдєва, В.В. Поєдинок, І.І. Якимова та інші. Однак, на підставі відкритих джерел, вбачається, що спір в концесії на даний момент не є предметом окремого комплексного дослідження як у вітчизняних, та і у міжнародних джерелах, що зумовлює необхідність наукового пошуку.

Метою статті є визначення особливостей спору у концесійній моделі ДПП на підставі концесійного договору. Поставлено цілі здійснити характеристику законодавчого регулювання та судової практики концесійних спорів, сформувати поняття концесійного спору та визначити його особливості в господарському праві. Об'єктом дослідження є комплекс суспільних відносин, що виникають під час концесійної діяльності, а предметом – концесійний спір після укладення концесійного договору. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, а саме діалектичний метод пізнання з системно-структурним підходом, формально-логічний та порівняльно-правовий.

Виклад основного матеріалу.

Концепція «концесійного спору». В «Зеленій книзі про ДПП» виокремлено два види ДПП, а саме договірного та інституційного характеру. Концесія – модель договірного ДПП [1, ст. 8-9], поширена у більше ніж ста країнах світу та випереджаюча інші види за рядом економічних показників [2, с. 61]. Станом на початок 2022 року в Україні реалізується 31 договір ДПП і з них 22 – концесійні [3]. Концесія – це форма здійснення ДПП, що передбачає надання приватній стороні права на створення, будівництво, управління об'єктом концесії та/або надання суспільно значущих послуг «замість» та під контролем публічного партнера відповідно до концесійного договору. До характеристики варто додати й високу вірогідність появи спору, оскільки концесійні відносини за своєю сутністю складні та довготривалі, а також досить часто конфлікті, зокрема й в Україні.

У науковій літературі та у судовій практиці, доступних у публічних джерелах на момент дослідження, термін та поняття «концесійний спір» (або ж похідні категорії, як-то «спір у концесіях») окремо не досліджено. Видається, що таке нововведення дозволить виокремити цю категорію спорів з-поміж інших та вдосконалити законодавче регулювання і практику.

Отже, пропонуємо вважати концесійним спором конфлікт між сторонами концесійних правовідносин. Досить лаконічне та широке на перший погляд, таке визначення є самодостатнім, дозволяє включити все правове поле концесійних відносин із запобіганням існуючим дискусіям щодо сфери застосування (про що нижче). Враховуючи мету статті, на основі комплексного дослідження виокремлено особливості концесійного спору у господарській сфері, що доповнюється стислим оглядом концесійних спорів в адміністративній площині.

Варто зазначити, що питання належності концесійних відносин до публічно-правової чи приватноправової сфери є дискусійним. Справа в тому, що у концесії сторони проходять різні етапи концесійного конкурсу, остаточним з яких і буде укладення концесійного договору. Слушною є думка М.О. Михайлів: відносини, пов'язані із укладенням та виконанням договору концесії мають приватноправовий характер; участь органів державної влади і необхідність задоволення публічних цілей вказують на публічні елементи [4, ст. 205]. Враховуючи подвійну правову природу, задля аналізу концесійного спору виділяємо два блоки відносин у концесіях: публічно-правовий (відносини до укладання концесійного договору) та приватноправовий (відносини після укладання концесійного договору).

Форми захисту прав та юрисдикційна належність.

1) До укладення концесійного договору. Безспірно, формою захисту прав у концесійних спорах є юрисдикційна, а саме судовий порядок. Про це зазначено в частині 1 статті 20 Закону України «Про концесію» [5]: спори, що виникають у зв'язку з концесійним конкурсом, конкурентним діалогом, вирішуються

в судовому порядку. До речі, це положення ідентичне попередньому закону [6]. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у спорах, що виникають у зв'язку з концесійним конкурсом. Дослідження публічно-правового напрямку не є темою даної статті, для наукового обґрунтування пропонуємо звернутись до праць адміністративістів (зокрема, В.М. Бевзенка [7]). Судова практика також не суперечить вимогам законодавця, приклад – справа щодо визнання незаконним та скасування рішення міської ради «Про визначення переможця конкурсу з передачі в концесію цілісного майнового комплексу» [8].

2) Після укладення концесійного договору. Відповідно до частини 2 статті 45 Закону України «Про концесію» сторони можуть обрати як юрисдикційні, так і неюрисдикційні форми захисту, включаючи: медіацію, незобов'язуючу експертну оцінку, національний або міжнародний комерційний чи інвестиційний арбітраж, у тому числі арбітраж з місцезнаходженням за кордоном (якщо засновником концесіонера є підприємство з іноземними інвестиціями). Отже, перелік не є виключним, а на думку міжнародних інституцій [9], до переліку (щоправда, йдеться про всі форми ДПП) можна додати переговори на високому рівні та медіацію.

Цікаво, що в попередньому Законі, якщо в спорі не був присутнім іноземець, спори розглядались «відповідно до законодавства України судом». Проаналізовані законопроекти щодо ДПП та концесії свідчать, що зміни до даної статті не плануються. Загалом, вітчизняні юристи не приділяють даному нововведенню значну увагу, лише констатуючи наявність свободи вибору механізму вирішення спорів та практичну зумовленість даних змін. Міжнародні науковці, зокрема Ігнац Зайдель-Хохенфельдерн, підкреслювали важливість рівних правовідносин між державою та іноземним інвестором у межах угод, що полягає в обов`язковому включенні до концесійної угоди застереження про міжнародну підсудність суперечок [10, ст. 13]. Крім того, вбачаємо перевагу в законодавчо закріпленому різноманітті арбітражів (інвестиційний арбітраж дозволяє залучати не лише сторін договору тощо).

На практиці в Україні сторони концесійних договорів уникають різних шляхів вирішення спорів та традиційно звертаються до суду, тоді як міжнародні приклади свідчать про популярність звернення до арбітражів.

Судова практика розгляду та вирішення спорів, що виникають у зв'язку укладанням, зміною чи виконанням договору концесії, характеризується неоднозначністю. Розгляд цієї категорії спорів, як правило, здійснюється господарськими судами, а не судами адміністративної юрисдикції.

Щоб з'ясувати предметну юрисдикцію (раніше – підсудність), в першу чергу звертаємось до процесуальних кодексів, а саме пункту 17 частини 1 статті 20 Господарсько процесуального кодексу України: господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (…), зокрема: справи, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства, у тому числі концесійних договорів, крім спорів, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства [11]. Крім того, варто пам'ятати настанови Верховного Суду про те, що юрисдикція судового спору визначається саме за предметом спору, а участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір з публічно-правовим та відносити його до справ адміністративної юрисдикції [12].

Як бачимо, чітка позиція законодавця, підтверджена судовою практикою, дозволяє не погодитися з висловлюваннями, що «розв'язання спору в подібних відносинах є сферою адміністративної юрисдикції» [13], «є всі підстави говорити про адміністративну природу договорів у сфері ДПП» [14, ст. 18] та подібними.

Способи захисту прав.

1) До укладення концесійного договору зазвичай використовується такий спосіб захисту як визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2) Після укладення концесійного договору найпоширенішим способом захисту прав є зміна та припинення господарських правовідносин, а саме вимога про визнання договору або його частини недійсними, наприклад: визнання недійсним договору [15], визнання недійсним пункту угоди [16], визнання недійсним договору та додаткової угоди до нього [17]. Варто відмітити, що в даній категорії спорів суд в кожному випадку досліджує причини невиконання сторонами своїх зобов'язань за концесійним договором, їх вину, шкоду тощо, і, у випадку істотності порушень, припиняє договір. Наприклад, в одній зі справ [18] концесіонер не виконав жодного зі своїх обов'язків щодо концесії будівництва заводу по переробці відходів, що визнано істотним порушенням концесійного договору та призвело до його розірвання в судовому порядку.

Узагальнені висновки аналізу позиції законодавця та судової практики щодо концесійних спорів наведено у таблиці.

Таблиця 1

Судова практика щодо спорів у концесіях в Україні

	ДО	**ПІСЛЯ**
	УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ КОНЦЕСІЇ	
ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ	Юрисдикційна (суд)	Юрисдикційна (суд, національний та міжнародний арбітраж)
		Неюрисдикційна (медіація, незобов'язуюча експертна оцінка тощо)
ЮРИСДИКЦІЯ	Адміністративна	Господарська
НАЙПОШИРЕНІШІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ	Визнання недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування	Зміна і припинення господарських правовідносин

Джерело: розроблено автором

У міжнародній практиці показовою щодо форм та способів захисту прав у концесійних спорах є справа залізничної концесії в Кенії, де концесіонер просив суд заблокувати розірвання концесійного договору. Справу розглядало декілька судових інстанцій, а пізніше сторони вдалися до позасудового врегулювання [19].

Запобігання концесійному спору або зменшення його негативних наслідків. Звісно ж, профілактика є найоптимальнішим шляхом для сторін, оскільки усуває більшість негативних наслідків (втрата часу, фінансів, довіри сторін тощо). Спираючись на думки дослідників щодо ДПП як більш ширшої категорії [20, ст. 54-55], виокремлюємо два основні напрями запобігання або «пом'якшення» концесійного спору: аналіз концесійного договору під час його укладення з наголосом на зменшення ризиків для обох сторін та постійна кооперація між партнерами, заснована на довірі, протягом усього проекту. На перший напрям вказує і законодавець, відносячи порядок вирішення спорів до істотних умов концесійного договору, чим заохочує сторони до попередніх домовленостей (наприклад, щодо орієнтовних витрат, обов'язковості рішень). Існують

і більш глобальні пропозиції: створювати асоціації, розробляти кодекси, формувати третейські суди як самоорганізацію системи позасудових вирішень спорів щодо ДПП [21, ст. 150], однак під час післявоєнного відновлення не вбачаємо такої потреби.

Висновки.

І. Дане дослідження дозволяє дійти висновку, що концесійний спір – це конфлікт між сторонами концесійних правовідносин, що у приватноправовій площині (після укладення концесійного договору) має наступні особливості:

1) зміст: відносини у концесійній моделі ДПП на підставі договору концесії;

2) суб'єкти: сторони концесійного договору та зацікавлені особи;

3) підстава: розбіжності з питань права та (або) питань факту, які можуть стосуватися протиправних та (або) правомірних дій;

4) вплив: негативно відображається на правах та (або) інтересах осіб, унеможливлюючи їх здійснення або створюючи таку загрозу;

5) форми захисту: юрисдикційна та неюрисдикційна (свобода вибору механізму вирішення спорів дозволяє сторонам врегулювати обов'язковість результату, конфіденційність, залучення осіб з певною кваліфікацією тощо);

7) предметна юрисдикція: господарська;

8) найпоширеніші способи захисту: зміна і припинення господарських правовідносин.

ІІ. З огляду на неоднозначну судову практику у концесійних спорах та непопулярність інших форм захисту прав в Україні, рекомендуємо:

1) Сторонам концесійного договору (спору): з метою запобіганню конфліктам розробити оптимальний для обох сторін порядок вирішення спорів та здійснювати постійну комунікацію; враховувати судові рішення останніх років та вищих інстанцій, за можливості отримувати роз'яснення компетентних органів;

2) Державі (наприклад, в особі Міністерства економіки України, судової гілки влади): надати узагальнення та(або) роз'яснення судової практики у концесійних спорах.

Тема концесійного спору має широке поле для подальшого дослідження. Зокрема, подальшого вдосконалення потребують питання окремих форм захисту прав, підстави спорів у концесії, засоби запобігання концесійним спорам тощо.

Список використаних джерел:

1. Green Paper on public–private partnerships and Community law on public contracts and concessions. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0327:FIN:EN:PDF.

2. Брайловський І.А. Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку : дис. … докт. екон. наук: Донецьк, 2014. 462 с.

3. Довідка щодо результатів здійснення ДПП (31.01.2022). URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini.

4. Михайлів М.О. Поняття та ознаки договору концесії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні:* матеріали XXI звітної науково-практичної конференції. 2015. С.205-208.

5. Про концесію: Закон України від 3 жовтян 2019 р. № 155-IX // *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. Ст. 325.

6. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV // *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 372.

7. Бевзенко В.М. Критерії адміністративної юрисдикції. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/169927-kriteriyi-administrativnoyi-yurisdiktsiyi.

8. Постанова касаційного адміністративного суду України від 10 вересня 2019 року у справі № 459/2485/16-а. URL:. https://reyestr.court.gov.ua/Review/84265846.

9. Dispute Resolution Systems Available. URL: https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/legislation-regulation/framework-assessment/legal-environment/dispute-resolution; PPP Contract Management Report. URL: https://managingppp.gihub.org/report.

10. Григоров О.М. Концесійні угоди: правова природа та особливості правового регулювання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: Київ, 2000. 26 с.

11. Господарський процесальний кодекс України: Закон України від 16 листопада 1991 року № 1798-XII // *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

12. Постанова Великої Палати ВС від 6 квітня 2021 року у справі № 910/10011/19 (12-84rc20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96695006; Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 6 лютого 2020 року у справі № 640/20032/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87452813.

13. М. Кучерявенко. Концесійні відносини як об'єкт комплексного правового регулюванняю URL: https://blog.liga.net/user/mkucheryavenko/article/25051.

14. Бондаренко Д. С. Щодо правової природи договору про державноприватне партнерство: нотатки до наукової дискусії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 30(2). С. 15-20.

15. Постанова Касаційного господарського суду ВС від 27 липня 2021 року у справі № 906/494/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98669140.

16. Постанова Касаційного господарського суду ВС від 20 лютого 2020 року у справі № 911/1098/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87779293.

17. Постанова Касаційного господарського суду ВС від 7 липня 2021 року у справі № 906/217/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98203089.

18. Рішення господарського суду міста Києва від 12 серпня 2018 року у справі № 910/6782/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83566782#.

19. Public–Private Partnerships Policy and Practice A Reference Guide. URL: https://shaghool.ir/Files/Yong,%20H.K.,%20ed.%202010.%20Public-Private%20Partnerships%20Policy%20and%20Practice%20A.pdf.

20. Osei-Kyei, R., Chan, A.P.C., Yao, Yu., & Mazher, K.M. Conflict prevention measures for public-private partnerships in developing countries. *Journal of Facilities Management*. 2019. pp. 39-57.

21. Заскалкін А.С. Механізми розвитку державно-приватного партнерства на регіональному рівні : дис. канд. наук держ. управління:Харків, 2017. 226 с.

УДК 347.27
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.11

ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Усатенко Андрій Валерійович,
аспірант
(Науково-дослідний інститут
публічного права,
м. Київ, Україна)

В статті розкрито юридичну природу правових відносини у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. Доведено, що це існуючі суспільні відносини у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення, які об'єктивна врегульовані нормами права. Вони мають свій фактичний юридичний зміст. Їх призначенням є забезпечення прав громадян на якісне та в достатній кількості харчування, продовольчою безпекою держави, не допущення голоду, збереження та покращення природнього стану земель для майбутніх поколінь.

Правові відносини у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення об'єктивно зв'язують суб'єктів земельного обігу нормами права. Об'єктивність цього полягає в необхідність забезпечення прав громадян на якісне та в достатній кількості харчування, продовольчу безпеку держави, не допущення голоду, збереження та покращення природнього стану земель для майбутніх поколінь. Фактичним змістом правових відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні є об'єктивно існуючі суспільні відносини в сфері обігу земель сільськогосподарського призначення, які потребують правового регулювання. Юридичним змістом є сукупність юридичних елементів а саме, суб'єктів та об'єктів права, змісту та юридичних фактів, які в сукупності забезпечують права свободи та інтереси громадян України, інших власників земельних ділянок та публічний інтерес суспільства. Об'єктом визначено самі землі господарського призначення, а також дії суб'єктів права пов'язані з ними. Змістом адміністративно-правових відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення є сукупність суб'єктивних прав одного суб'єкта права земельних відносин, якому кореспондується юридичний обов'язок іншого суб'єкта права щодо земель сільськогосподарського призначення та навпаки. Доведено, що юридичні факти в аналізованій сфері це конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин обігу земель сільськогосподарського призначення. Вони забезпечують перехід від загальної моделі поведінки, закріплених в нормах земельного права до реалізації конкретних земельних правовідносин, щодо конкретних суб'єктів права, внаслідок чого у них виникають нові або змінені суб'єктивні права та юридичні обов'язки, виникає нове правове становище.

Ключові слова: відносини, землі сільськогосподарського призначення, зміст, норма права, обіг, продовольча безпека, суб'єкт, юридичний факт.

LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF CIRCULATION OF AGRICULTURAL LANDS IN UKRAINE

Usatenko Andrii Valeriiovych,
Postgraduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article reveals the legal nature of legal relations in the field of agricultural land circulation in Ukraine. It is proved that this is the existing social relations in the field of agricultural land, which are objectively regulated by law. They have their actual legal meaning. Their purpose is to ensure the rights of citizens to quality and sufficient food, food security of the state, prevention of hunger, preservation and improvement of the natural state of land for future generations. Legal relations in the sphere of agricultural land circulation objectively bind the subjects of land circulation by legal norms. The objectivity of this lies in the need to ensure the rights of citizens to quality and sufficient food, food security of the state, prevention of hunger, preservation and improvement of the natural state of the lands for future generations. The actual content of legal relations in the sphere of agricultural land circulation in Ukraine is the objectively existing social relations in the sphere of agricultural land circulation, which require legal regulation. Legal content is a set of legal elements, namely, subjects and objects of law, content and legal facts, which collectively ensure the rights of freedom and interests of citizens of Ukraine, other owners of land plots, and the public interest of society. The object is defined as the economic lands themselves, as well as the actions of legal entities related to them. The content of administrative and legal relations in the field of agricultural land circulation is a set of subjective rights of one subject of the law of land relations, which corresponds to the legal obligation of another subject of law regarding agricultural land and vice versa. It has been proven that legal facts in the analyzed area are a specific life circumstance with which legal norms connect the emergence, change or termination of legal relations of the circulation of agricultural land. They provide a transition from the general model of behavior enshrined in the norms of land law to the implementation of specific land legal relations in relation to specific legal subjects, as a result of which they have new or changed subjective rights and legal obligations, a new legal situation arises.

Key words: agricultural lands, circulation, content, food security, legal fact, relationships, rule of law, subject.

Постановка проблеми. У суспільстві існує велика кількість суспільних відносин які регулюються нормами права. Такі факти в науковій літературі отримали назву правові відносини. Не є виключенням із цього правила суспільні відносини що виникають у сфері обігу земель, зокрема земель сільськогосподарського призначення.

В умовах сьогодення в Україні названі відносини переживають період свого новітнього розвитку в контексті земельної реформи. Що призводить як до позитивних так і негативних чинників, які прямо чи опосередковано впливають на забезпечення прав свобод та інтересів осіб у сфері земельних відносин. Все це сучасному етапі розвитку вітчизняного суспільства потребує подальшого теоретичного переосмислення та законодавчого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми правого обігу земель сільськогосподарського призначення звертали свою увагу вчені правники. Серед них найбільш вагомий вклад внесли Ю. Губенко, Т. Зінчук, В. Курило, А. Мартин, Т. Степаненко, А. Третяк, С. Хом'яченко, В. Уркевич, В. Шкарупа та ін. Проте, безпосередньо

зазначені вчені аналізованою нами проблематикою не займалися а застережно свої зусилля на більш загальних спеціальних чи суміжних викликах.

Виклад основних положень. Словник української мови тлумачить, що «відносини» означає стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь [1]. В свою чергу під категорією «суспільний» розуміється те, що стосується суспільства, яке виражає відносини, становище людей у суспільстві. Стан коли особа відчуває потребу жити в суспільстві, в колективі. Зокрема в енциклопедичному словнику наводиться приклад, що суспільні відносини - це відносини між людьми, які встановлюються в процесі їх спільної практичної та духовної діяльності [2].

В теорії права під правовими відносинами розуміються суспільні відносини які врегульовані нормами права. Вони є наслідком дії права. Але правий відносини з'являється не лише тому що діють правові норми, а тому що певні суспільні відносини об'єктивно потребують правової регламентації, не можуть нормально розвиватеся без неї. Адже право регулює не всі а найважливіші для держави суспільства і окремих індивідів відносини, без яких неможливо їхати нормально світі діяльність [3].

Класичним випадком суспільних відносин які потребують врегулювання нормами права є земельні відносини, адже вони зачіпають інтереси практично усіх громадян та більшості юридичних осіб їх не врегулювання може призвести до порушення чисельних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб відповідно вони об'єктивно врегульовуються нормами права. Іншими словами у земельній сфері майже завжди виникають об'єктивні правові відносини.

Найбільш рельєфно правові відносини проявляються при врегулюванні обігу земель сільськогосподарського призначення. Адже, раціональний те Бережне їх використання є запорукою продовольчої безпеки держави, недопущення голоду, забезпечення громадян якісним та у різноманітним харчування. Що є первинною цінністю для суспільства. Відповідно правові відносини які виникають у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення потребують більш ґрунтовної теоретичної розробки та законодавчого врегулювання, що здійснюється законодавцем та суб'єктами публічної адміністрації в процесі розпорядчої діяльності в Україні.

Юридичні літератури класичного виділяють фактичний та юридичний зміст правових відносин. Згідно із другим підходом правовідносини мають складну структуру, яка характеризується взаємопов'язані всіх її складових компонентів. До них відносяться суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин, зміст правовідносин та юридичні факти. Суб'єкти правовідносин це учасники їх, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки недільної специфічними юридичними властивостями щодо їх використання [3]

Суб'єктами правових відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення є різноманітні приватні та публічні суб'єкти права. До перших слід віднести власників земель господарського призначення та орендарів, які обробляють зазначені землю з метою вирощення сільськогосподарської продукції та її обробки і зберігання. До других відносяться різноманітні суб'єктів публічної адміністрації, які контролюють ефективність, законність екологічну безпечність, недопущення виснаження земель сільськогосподарського призначення.

Наприклад, Міністерство аграрної політики та продовольства України, що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Воно є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, розвитку фермерства, моніторингу та родючості

ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення; формування та реалізацію державної політики у сферах земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів; формування державної політики у сфері нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення та інноваційного розвитку агропромислового комплексу; формування та реалізацію державної політики у сфері меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем [4]

Юридичним змістом правових відносин є взаємозв'язок зафіксованих у нормах права суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників правовідносин коли кожному суб'єктивному право зафіксовано нормі права 1 суб'єкта права відповідає кореспондується певний юридичний обов'язок іншого суб'єкта суб'єктів права і навпаки. Суб'єктивне право це передбачені для повноважної особи міра можливої або дозволеної поведінки забезпеченої відповідним юридичним обов'язком інших зобов'язаних осіб. Юридичний обов'язок це передбачені для зобов'язальні особи та забезпечення можливості державного примусу вид і міра необхідної поведінки які потрібно виконувати в інтересах уповноважених осіб, які мають відповідні суб'єктивні права [3]

Наприклад, згідно із діючим вітчизняне законодавство власники земельних ділянок мають право на власний розсуд володіти користуватися та розпоряджатися своїми земельними ділянками у відповідності до заборонних норм чинного законодавства та моральних засад суспільства. Іншими словами їм, якщо вони є приватними особами дозволено робити і своїми земельними ділянками усе що прямо не заборонено законом. Свою чергу вони зобов'язані: забезпечувати використання їх за цільовим призначенням; додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком здійснення такої зміни не власником земельної ділянки, коли приведення у попередній стан здійснюється за рахунок особи, яка незаконно змінила рельєф. При цьому законом можуть бути встановлені інші обов'язки власників земельних ділянок [5]

Також адміністративні обов'язки та права встановлюється і щодо суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють контроль та нагляд за обігом земель сільськогосподарського призначення. Проте вони є більш деталізованими, адже вони можуть діяти на відміну від приватних осіб тільки у відповідності до другого способи правового регулювання коли їм заборонено усе, крім того що прямо дозволено законом.

Що стосується юридичних фактів, то це конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Головне призначення юридичних фактів у процесі правового регулювання це забезпечити виникнення зміну або припинення правових відносин. Вони забезпечить перехід від загальної моделі поведінки, закріплений юридичні норми до конкретних правовідносин. [3]

Прикладом юридичного факту в аналізованій сфері є Рішення Раївської сільської об'єднаної територіальної громади Синельниківського р., Дніпропетровської обл. про передачу земельних ділянок державної власності у комунальну власність. Зокрема в якому визначено, що відповідно до ст. 151, 117, 122 Земельного кодексу України, керуючись ст. 26, 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 р. № 60 «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад», сільська рада вирішила: Доручити виконавчому комітету Раївської сільської ради звернутися до Головного управління Держгеокадастру у Дніпропетровській обл. з клопотанням про передачу у комунальну власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності, які сформовані, але не були внесені до Акту приймання – передачі та відповідно не передані у комунальну власність згідно з наказом Головного управління Держеокадастру у Дніпропетровській області «Про передачу земельних ділянок державної власності у комунальну власність» від 27.09.2018 р. №4-3772/15-18-СГ, загальною площею 57,794 га. [6]

Все вище викладене дає можливість сформулювати наступні узагальнення щодо правових відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні:

- правові відносини у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення це взаємозв'язки суб'єктів такого обігу, які об'єктивно врегульовані нормами права;

- об'єктивність такого правового врегулювання обґрунтовується необхідність забезпечення прав громадян на якісне та в достатній кількості харчування, продовольчою безпекою держави, не допущення голоду, збереження та покращення природнього стану земель для майбутніх поколінь;

- фактичним змістом правових відносин у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні є сукупність пов'язаних між собою приватний і публічних суб'єктів та об'єктів правових відносини, змісту та юридичних фактів, як приводять до виникнення зміну чи припинення правових відносин у сфері обігу земель господарського призначення;

Отже, правові відносини у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні – це існуючі суспільні відносини у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення, які об'єктивна врегульовані нормами права мають свій фактичний юридичний зміст з метою забезпечення прав громадян на якісне та в достатній кількості харчування, продовольчою безпекою держави, не допущення голоду, збереження та покращення природнього стану земель для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Відносини. Академічний тлумачний словник (1970—1980). Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 1970. Стор. 612. 2021. URL: http://sum.in.ua/s/vidnosyny.

2. Суспільний. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. Стор. 858. 2021. URL: http://sum.in.ua/s/suspiljnyj]

3. Теорія держави і права: навчальний посібник: автори упорядники В. Галунько, Г. Пономаренко, В. Шкарупа; за заг. ред. В. Шкарупи. Херсон: ВАТ «ХМД», 2010. 280 с.

4. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. Верховна рада України. ttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text]

5. Земельний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. ст. 27

6. Про передачу земельних ділянок державної власності у комунальну власність. Затверджено Рішенням сесії від 9 листопада 2018 р. № 434. Раївська сільська рада. 2019. URL: https://ray.otg.dp.gov.ua/ua/rishennya-gromadi/pro-peredachu-zemelnih-dilyanok-derzhavnoyi-vlasnosti-u-komunalnu-vlasnist.

УДК 349.2
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.12

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Шаповалова Катерина Геннадіївна,
доктор філософії з галузі «Право»

Актуальність статті полягає в тому, що втілення соціальних прав державними службовцями має підпорядковуватися конкретним нормам та порядкам, що визначатимуть найбільш оптимальний спосіб такого втілення та узгоджуватимуться із завданнями та функціями, що ставить перед державними службовцями держава. Законодавство встановлює цілий ряд обмежень та вимог для отримання спеціального правового статусу державного службовця, як то наявність професійних знань та досвіду, проходження конкурсу на зайняття посади, заборона на підприємницьку діяльність та обов'язок оприлюднювати інформацію про доходи. Відповідно, перелік соціальних прав та простота й зрозумілість їх втілення державними службовцями мають слугувати цілі компенсації усіх накладених посадою обмежень та створення комфортних умов праці й високого рівня добробуту. У статті проаналізовано правосвідомість та юридичну відповідальність як елементів механізму реалізації соціальних прав державних службовців. Розкрито специфіку та зміст вказаних правових категорій. Охарактеризовано правосвідомість як елемент механізму реалізації соціальних прав державних службовців, здійснено його загальнотеоретичну характеристику. Досліджено складові юридичної відповідальності у вказаній царині. Підсумовано роль та значення даних елементів, а також деталізовано особливості норм права та суб'єктів владних повноважень як інших елементів механізму реалізації соціальних прав державних службовців. Зроблено висновок, що юридична відповідальність, як елемент механізму реалізації соціальних прав державного службовця застосовується для підвищення ефективності дії попередніх елементів та заохочення до правомірної діяльності державних службовців завдяки невідворотності покарання. Юридична відповідальність в межах даного механізму поширюється лише на державних службовців, що реалізують власні соціальні права у незаконний спосіб. Вона ілюструє взаємозв'язок між різними правовими механізмами та водночас вказує на необхідність деталізації у нормативно-правових актах правопорушень у соціальній сфері.

Ключові слова: правосвідомість, юридична відповідальність, механізм реалізації, соціальні права, державні службовці, державна служба, соціальне законодавство.

GENERAL THEORETICAL ANALYSIS OF LEGAL AWARENESS AND LEGAL RESPONSIBILITY AS ELEMENTS OF THE MECHANISM FOR IMPLEMENTING THE SOCIAL RIGHTS OF CIVIL SERVANTS

Shapovalova Kateryna Hennadiivna,
Doctor of Philosophy in Law

The relevance of the article lies in the fact that the implementation of social rights by civil servants should be subject to specific norms and procedures that will determine the most optimal way of such implementation and be consistent with the tasks and functions that

the state sets before civil servants. The legislation establishes a number of restrictions and requirements for obtaining a special legal status of a civil servant, such as the availability of professional knowledge and experience, passing a competition for a position, a ban on entrepreneurial activity and the obligation to disclose information about income. Accordingly, the list of social rights and the simplicity and clarity of their implementation by civil servants should serve the purpose of compensating all the restrictions imposed by the position and creating comfortable working conditions and a high level of well-being. In the article legal awareness and legal responsibility as elements of the mechanism of realization of social rights of civil servants are analyzed. The specifics and content of the specified legal categories are disclosed. Legal awareness is characterized as an element of the mechanism of realization of social rights of civil servants, and its general theoretical characterization is carried out. The components of legal responsibility in the specified area have been studied. The role and significance of these elements are summarized, as well as the specifics of legal norms and subjects of power as other elements of the mechanism for realizing the social rights of civil servants are detailed. It was concluded that legal responsibility, as an element of the mechanism of realization of the social rights of a civil servant, is used to increase the effectiveness of the previous elements and to encourage the lawful activity of civil servants due to the inevitability of punishment. Legal responsibility within the framework of this mechanism applies only to civil servants who exercise their social rights in an illegal manner. It illustrates the interrelationship between various legal mechanisms and at the same time points to the need for detailing in normative legal acts of offenses in the social sphere.

Key words: legal awareness, legal responsibility, implementation mechanism, social rights, civil servants, civil service, social legislation.

Актуальність теми. Втілення соціальних прав державними службовцями має підпорядковуватися конкретним нормам та порядкам, що визначатимуть найбільш оптимальний спосіб такого втілення та узгоджуватимуться із завданнями та функціями, що ставить перед державними службовцями держава. Законодавство встановлює цілий ряд обмежень та вимог для отримання спеціального правового статусу державного службовця, як то наявність професійних знань та досвіду, проходження конкурсу на зайняття посади, заборона на підприємницьку діяльність та обов'язок оприлюднювати інформацію про доходи. Відповідно, перелік соціальних прав та простота й зрозумілість їх втілення державними службовцями мають слугувати цілі компенсації усіх накладених посадою обмежень та створення комфортних умов праці й високого рівня добробуту.

Стан дослідження. Питання механізму реалізації та забезпечення соціальних прав державних службовців висвітлювалося у наукових роботах таких учених як: В.А. Багрій, О. О. Барабаш, Н. В. Бочарова, Ю. П. Битяк, О. М. Гришко, О. А. Дєгтяр, К. В. Дубич, М. І. Іншин, Н. М. Ковалко, Н. В. Коленда, О. О. Кравчук, М. О. Леонова, Р. О. Максимович, О. М. Непомнящий, М. В. Панченко, С. М. Серьогін, Н. С. Сидоренко, В. В. Скоріков, Б. І. Стахура, Р. В. Тополя, І. Ю. Хомишин, Н. Л. Шевченко, Г. О. Яковлєва. Хоча механізм реалізації соціальних прав був неодноразово досліджений, проте спеціальний правовий статус державних службовців обумовлює його відмінний характер та потребу у встановлені особливостей.

Виклад основного матеріалу. Крім того, складним є розуміння складових механізму реалізації, його обсягу та співвідношення із іншими механізмами. До прикладу, Н. М. Ковалко зауважує, що визначальним є саме механізм забезпечення, який уміщує в себе підсистеми механізму забезпечення реалізації, механізму забезпечення охорони, механізму забезпечення захисту [1, с. 87]. Використання наведеного підходу заперечує самостійність реалізації та захисту, а термін «забезпечення» застосовується

у широкому значенні, як будь-яка діяльність у сфері втілення прав та свобод. Погоджуємося із наявністю окремих спільних рис для механізмів реалізації, забезпечення та захисту. Серед них наявність спільних законодавчих актів, особливо для державних службовців, спільна діяльність органів публічної влади, лише координована діяльність яких може створити безпечні умови проживання. Проте, в межах кожного із механізмів органи публічної влади діють із різними цілями та завданнями. Крім того, механізм реалізації чи то забезпечення й захисту мають відмінні структурні елементи, включення яких до інших механізмів лише ускладнюватиме їх розуміння та спотворюватиме призначення.

Зі свого боку Н. В. Бочарова, пропонує виділяти соціально-правовий механізм, елементами якого є «органи публічної влади; підприємства та організації, що гарантують права працівників; політичні партії; спеціалізовані органи державної влади, а також громадські організації; засоби масової інформації; система зі законодавчих актів [2, с. 12]. Тобто, основою авторського підходу до структури механізму реалізації є інституційні елементи. Можливо лише частково погодитися із таким підходом, адже механізм реалізації є динамічною системою, а тому має бути втілений суб'єктами права. Водночас, для дії кожного із наведених суб'єктів права мають бути встановлені правила, а їх взаємодія бути чіткою та впорядкованою, що робить норми права не менш важливими. Крім того, поведінка окремих посадових осіб може вплинути на ефективність діяльності усього органу, а отже механізм реалізації залежить від стимулів правомірної поведінки або ж засобів попередження правопорушень. Слід й уточнити, що в для механізму реалізації соціальних прав державних службовців залучення політичних партій є недопустимим, а громадські організації чи засоби масової інформації матимуть лише опосередкований вплив.

Дещо інший підхід пропонує використовувати Б. І. Стахура та розподіляти механізм реалізації прав, свобод та інтересів та «юридичний, психологічний та соціологічний». Складовими юридичного механізму автор вважає юридичні норми, факти, документи та форми організації. Психологічний механізм складається із цінностей, установок, цілей й орієнтацій, інтересів, мотивацій та потреб. Структура соціологічного є наступною: ідеологічні, політичні та організаційні чинники [3, с. 84]. Такий підхід має надміру загальний характер, а наведені складові не мають рівноцінного впливу на стан реалізації прав, особливо соціальних прав державних службовців. Так, застосування імперативного методу правового регулювання націлено на усунення ідеологічних чи політичних чинників, а вплив цілей та цінностей можливо помітити лише в довгостроковій перспективі, коли мотивація окремих осіб взагалі усувається для забезпечення об'єктивного втілення соціальних прав державними службовцями.

Тож, на основі проведеного дослідження та використовуючи загальнотеоретичний й системний підходи можливо дійти висновку, що структурними елементами механізму реалізації соціальних прав державних службовців є:

1. Норми права, як елемент механізму реалізації соціальних прав державних службовців;

2. Суб'єкти владних повноважень, як елемент механізму реалізації соціальних прав державних службовців;

3. Правосвідомість, як елемент механізму реалізації соціальних прав державних службовців;

4. Юридична відповідальність, як елемент механізму реалізації соціальних прав державних службовців.

Отже, до елементів механізму реалізації соціальних прав державних службовців, окрім норм права та суб'єктів владних повноважень, зараховуємо правосвідомість та юридичну відпвідальність.

Норми права, як елемент механізму реалізації соціальних прав державних службовців визначають обсяги даних прав та способи їх правомірного втілення, диференціюють соціальні права залежно від рівня відповідальності та покладених обов'язків. Чинне соціальне та адміністративне законодавство знаходяться у стані реформування, а тому основними вимогами до норм права є їх внутрішня узгодженість, відповідність соціальним вимогам, економічним реаліям, принципам права та тенденціям правового регулювання. Важливо, щоб норми права у сфері реалізації соціальних прав державними службовцями закріплювали рівні можливості втілення даних прав та їх захисту незалежно від сфери діяльності державного службовця.

Суб'єкти владних повноважень, як елементи механізму реалізації соціальних прав державних службовців спрямовують свою діяльність на створення максимально зрозумілого та простого порядку їх втілення, надання допомоги у втіленні задля усунення помилок чи зловживань соціальними правами.

Щодо правосвідомості та юридичної відповідальності, деталізуємо авторську позицію та охарактеризуємо специфіку даних правових явищ. Звісно, правове регулювання втілення соціальних прав здійснюється імперативними методами і самий їх перелік для державних службовців чітко встановлений. Проте, рівень правосвідомості працівників державної служби загалом та державного службовця зокрема впливає на спосіб тлумачення норм права, їх застосування та поєднання між собою. Високий рівень правосвідомості державних службовців особливо важливий для втілення сервісного напряму розвитку державних послуг та в умовах реформування адміністративного законодавства, внаслідок чого виникають прогалини та колізії у регулюванні процедур.

Досліджуючи правосвідомість державних службовців О. О. Кравчук зазначає, що для неї обов'язковою є професійність, що формує відповідальність перед суспільством, уявлення про те, що державне майне не їх власністю, а також відповідальність за дії лише в інтересах держави [4, с. 31]. Можливість вільно реалізувати власні соціальні права, зрозумілість та доступність такого процесу для державних службовців зменшує потребу у використанні державного майна чи інших видах зловживання владою. Крім того, стабільність у реалізації соціальних прав для державного службовця збільшує довіру до держави та впливає на дбайливість виконання власних посадових обов'язків, що неодмінно відображається на просуванні по службі та застосування заходів заохочення. Відповідно, рівень правосвідомості державного службовця формується, як внутрішніми факторами, наприклад, ретельністю у виконанні посадових обов'язків або ж навпаки самовпевненому ставленні до них, так й зовнішніми, тобто підтримкою та сприянням з боку держави, як роботодавця та суб'єкта забезпечення соціальних прав.

Щодо професіоналізму, як складової правосвідомості державного службовця, то вірно зауважує О. М. Непомнящий, що професіоналізм полягає не лише в професійній компетентності, але й у прагненні до розвитку [5, с. 12]. Тобто, державний службовець, який не зацікавлений у розвитку своїх професійних навиків та знань, просуванні по службі не буде зацікавлений і у якісному виконанні посадових обов'язків, а отже буде зловживати правами та порушувати службову дисципліну. Для реалізації соціальних прав це позначиться на їх обсягу та можливості надалі їх збільшувати або ж взагалі володіти спеціальним статусом державного службовця.

Тож, правосвідомість, як елемент механізму реалізації соціальних прав державного службовця визначає ставлення державного службовця до правового механізму втілення соціальних прав та посадових обов'язків (яке може бути деформоване у надмірну ідеалістичному чи нігілістичному напрямі), а також вказує на спосіб його поведінки (правомірний чи неправомірний). Підвищення рівня правосвідомості є комплексним завданням, яке стосується підвищення рівня життя усього населення,

а не лише вдосконалення правового регулювання соціальних прав державного службовця. Водночас, для останнього напряму повинні проводитися спеціальні заходи щодо роз'яснення способів реалізації, дозволеної поведінки для керівників, однозначно невірних способів тлумачення законодавства, можливої юридичної відповідальності за незаконну й корупційну діяльність.

Останнім елементом механізму реалізації соціальних прав державних службовців є юридична відповідальність. Вона застосовується за зловживання владою для державних службовців та пов'язана із використанням повноважень в особистих цілях, тобто реалізації додаткових соціальних прав. В. В. Скоріков пропонує розподіляти відповідальність на ретроспективну (негативну), тобто таку, що наступає за порушення певної норми та позитивну, як обов'язки щодо добровільного виконання норм права [6, с. 6]. Проте, в межах механізму реалізації соціальних прав державного службовця під юридичною відповідальністю варто розуміти саме ретроспективну, а отже порушення мають бути чітко встановленні у законодавстві. Варто зауважити, що юридична відповідальність за порушення соціальних прав державного службовця матиме захисний та забезпечувальний характер, тобто її слід розглядати в контексті відповідних механізмів.

Юридична відповідальність з боку самих державних службовців під час реалізації своїх соціальних прав найбільше пов'язана із дисциплінарними проступками. Така ситуація пояснюється тим, що у державних службовців недостатньо владних повноважень для самостійного здійснення вчинків, які є службовими адміністративними чи кримінальними правопорушеннями в соціальній сфері. Відповідно до с. 2 ст. 65 Закону України «Про державну службу», підставами застосування дисциплінарних стягнень є «перевищення службових повноважень, використання повноважень в особистих цілях, подання недостовірної інформації під час вступу на державну службу, прогул, поява у нетверезому стані, наркотичного чи токсичного сп'яніння» [7]. Тобто, протиправна діяльність державного службовця стосується нехтування правом на працю в державній службі або ж зловживання владою, що може стосуватися подання невірних відомостей щодо необхідності житла, соціально-побутового забезпечення, розміру використаних коштів у відрядженні. Юридична відповідальність для державного службовця полягає у зменшенні обсягу його соціальних прав, наприклад через догану державний службовець не може отримати премію чи у позбавленні спеціального правового статусу державного службовця через звільнення.

Тож, юридична відповідальність, як елемент механізму реалізації соціальних прав державного службовця застосовується для підвищення ефективності дії попередніх елементів та заохочення до правомірної діяльності державних службовців завдяки невідворотності покарання. Юридична відповідальність в межах даного механізму поширюється лише на державних службовців, що реалізують власні соціальні права у незаконний спосіб. Вона ілюструє взаємозв'язок між різними правовими механізмами та водночас вказує на необхідність деталізації у нормативно-правових актах правопорушень у соціальній сфері.

Список використаних джерел:

1. Ковалко Н. М. проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. Збірник наукових статей та тез наукових повідомлень за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Х. : Точка, 2012. С. 87-89.

2. Бочарова Н. В. Соціально-правовий механізм забезпечення прав людини; до питання про зміст та структуру поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. № 5. С. 11-13.

3. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.

4. Кравчук О. О. Адміністративно-правове регулювання управління державною власністю в Україні : дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2014. 460 с.

5. Непомнящий О. М., Дєгтяр О. А. Державні службовці як особлива соціально-професійна група. *Теорія та практика державного управління* і місцевого самоврядування. 2017. № 2. С. 1-15

6. Скоріков В. В. Соціальна відповідальність державних службовців: поняття і сутність. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2015. Вип. 2. С. 1-10

7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 4 С. 43.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.9
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.13

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Брановицький Віктор Володимирович,
кандидат економічних наук,
адвокат, старший партнер
(АО «КБ Партнерс», м. Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-4339-2214

Статтю присвячено характеристиці Кабінету Міністрів України як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України, визначенню проблемних питань нормативно-правової регламентації його повноважень та формулюванню шляхів їх вирішення. Встановлено, що основними функціями, виконуваними Кабінетом Міністрів України у галузі користування природними об'єктами, включаючи ті, що належать на праві власності народу України, є: контроль, координація, нормативно-правове регулювання, укладення угод про розподіл продукції і реагування на правопорушення. Проведено аналіз і порівняння повноважень, закріплених у законах України, окреслено сучасний стан їх нормативно-правового регулювання, зокрема встановлено наявність колізій всередині нормативно-правових актів, неузгодженість з іншими законами, прогалин. Особливо підкреслено і обґрунтовано недоречність закріплення невичерпних переліків повноважень Кабінету Міністрів України. Окремо наголошено на тому, що у законах України ідентичного характеру (які різняться лише типом природного об'єкта) застосовано неоднаковий підхід до нормативно-правової регламентації повноважень суб'єктів публічної адміністрації, включаючи Кабінет Міністрів України. Упродовж статті та у висновках до неї сформульовано пропозиції з питань удосконалення нормативно-правового регулювання компетенції Кабінету Міністрів України, спрямовані на вирішення проблем і недоліків, властивих чинних нормативно-правовим актам України у цій сфері: узгодження положень законів між собою, нормативно-правове закріплення вичерпних переліків повноважень в межах спеціально присвяченої їм статті (або, якщо мова йде загалом про суб'єктів публічної адміністрації, то – розділу) та ін. Крім того, запропоновано кілька альтернативних шляхів до удосконалення нормативно-правової регламентації повноважень Кабінету Міністрів України: закріпити усі повноваження, які наразі регламентуються низкою

законів України, в межах Закону України «Про Кабінет Міністрів України», який є спеціальним з точки зору регулювання засад діяльності та визначення компетенції даного суб'єкта публічної адміністрації; або закріпити в його межах узагальнене формулювання покладених на нього повноважень (наприклад, шляхом перерахування функцій за галузями природокористування) та розміщення поряд із ними відсильні норми на конкретизовані вичерпні переліки повноважень, закріплені у кожному природоресурсному законі.

Ключові слова: Кабінет Міністрів України, публічне адміністрування, природокористування, адміністративно-правове забезпечення, право користування природними об'єктами права власності народу України.

THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO USE NATURAL OBJECTS OF OWNERSHIP OF THE PEOPLE OF UKRAINE: PROBLEMATIC ISSUES OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION

Branovytskyi Viktor Volodymyrovych,
PhD in Economics,
Attorney at Law, Senior Partner
(Law Firm "KB Partners" Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-4339-2214

The article deals with the characterization of the Cabinet of Ministers of Ukraine as a subject of administrative and legal support for the implementation of the right to use natural objects of ownership of the people of Ukraine, the identification of difficulties with the regulatory and legislative framework governing its authority and the development of solutions. It has been determined that the primary duties carried out by the Ukrainian Cabinet of Ministers in the area of using natural objects, including those that belong to the right of ownership of the people of Ukraine, are control, coordination, regulatory and legal regulation, the conclusion of production sharing agreements and response to offences. The powers recognized by the laws of Ukraine are analyzed and compared, and the status of their regulatory and legal regulation is described. In particular, it is determined whether there are conflicts within regulatory and legal actions, inconsistencies with other laws, and gaps. The inappropriateness of fixing inexhaustible lists of powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine is especially emphasized and substantiated. Separately, it should be mentioned that multiple approaches to regulating and legal regulation of the powers of public administration institutions, including the Ukrainian Cabinet of Ministers, are applied by the laws of Ukraine of an identical nature (which differ only in the type of natural object). During the article and in the conclusions to it, proposals are formulated on improving the regulatory regulation of the competence of the Cabinet of Ministers of Ukraine, aimed at solving problems and shortcomings inherent in the current regulatory legal acts of Ukraine in this area: coordination of the provisions of laws among themselves, regulatory consolidation of exhaustive lists of powers within the article specially devoted to them (or, if we are talking in general about subjects of public administration, then Section), etc. In addition, several alternative ways to improve the regulatory and legal regulation of the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine are proposed: to consolidate all the powers that are currently regulated by several laws of Ukraine, within the framework of the Law of Ukraine "On the Cabinet of Ministers of Ukraine", either fix within its limits a generalized formulation of the powers assigned to it (for example, by listing functions in the branches of nature management) and placed next to them reference norms for specified

exhaustive lists of powers fixed in each natural resource law, which is unique from the point of view of regulating the principles of activity and determining the competence of this subject of Public Administration.

Key words: Cabinet of Ministers of Ukraine, public administration, nature management, administrative and legal support, the right to use natural objects of ownership of the people of Ukraine.

Право на користування природними об'єктами права власності народу України є гарантованим Конституцією України [1] правом громадян, що, з огляду на численні концепції й стратегії публічної політики [2; 3; 4], спрямовані на розвиток нашої держави як правової та оптимізацію публічного адміністрування у ній, зокрема в екологічній сфері, зумовлює необхідність побудови надійного та ефективного механізму його адміністративно-правового забезпечення, який, однак, сьогодні залишається майже недослідженим. Зазначене обумовлює необхідність та актуальність проведення наукових досліджень за окресленим напрямком. У цьому ракурсі зауважимо, що одним з обов'язкових елементів механізму адміністративно-правового забезпечення є суб'єкти його здійснення, система, повноваження та роль яких у публічному адмініструванні галузі користування природними об'єктами права власності народу України також не знайшли свого відображення у наукових працях вітчизняних вчених, що додатково вказує на доцільність підготовки нами наукових розробок з даної проблематики.

У цьому ракурсі зауважимо, що одним з головних суб'єктів загальної компетенції (широко-профільним суб'єктом публічної адміністрації), який здійснює публічне адміністрування у галузі природокористування, є Кабінет Міністрів України, який є вищим органом виконавчої влади, що забезпечує проведення публічної політики у державі та інтереси народу України, зокрема, шляхом вирішення питань публічного адміністрування у сферах охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування і забезпечення прав і свобод людини та громадянина [5]. Проте, стан нормативно-правового забезпечення його функціонування з окреслених питань досі залишається на неналежному рівні.

Враховуючи викладене, метою статті є характеристика Кабінету Міністрів України як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України, визначення проблемних питань нормативно-правової регламентації його повноважень та формулювання шляхів їх вирішення.

Приступаючи до викладу основного питання статті, зазначимо, що, узагальнюючи положення Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [5] з приводу реалізації покладених на Кабінет Міністрів України функцій із забезпечення прав і свобод людини і громадянина та забезпечення здійснення публічної політики у сфері природокористування [5], можемо зробити висновок, що у напрямку забезпечення реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України він виконує наступні повноваження: контроль за додержанням законодавства нижчестоящими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з приводу виконання ними делегованих повноважень попередньо названих суб'єктів публічної адміністрації; координація роботи центральних органів виконавчої влади; державне управління у сфері охорони та раціонального використання землі, її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів; прийняття рішень про обмеження, зупинення або припинення діяльності підприємств, установ та організацій у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища [5]. Разом з тим, жодне з цих повноважень не набуло

належного розкриття всередині Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а окремого нормативно-правового акта, який би встановлював порядок їх реалізації, не прийнято. Як наслідок, незрозуміло, яким чином та в якому порядку здійснюється вказаний контроль, а також у чому полягає державне управління у сфері раціонального використання природних ресурсів, за допомогою яких напрямків, форм, способів та засобів публічного адміністрування воно здійснюється. Щоб знайти відповіді на ці питання, звернімось до природоресурсного законодавства.

Так, згідно з ч. 1 ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6] під управлінням розуміється здійснення у цій галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності [6]. Відтак, можна припустити, що Кабінет Міністрів України у контексті публічного адміністрування сфери природокористування виконує усі ці функцій, адже Закон України «Про Кабінет Міністрів України» не містить вказівок на те, які з них виконує Уряд в межах здійснення публічного управління даної галузі. Однак, подальше вивчення ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», присвяченої повноваженням Уряду, свідчить про те, що ним не виконується жодна із перерахованих функцій (хіба що ті, які увійшли до поняття «іншої виконавчо-розпорядчої діяльності»), а саме, він наділений такими повноваженнями:

1) координація діяльності центральних органів виконавчої влади та інших установ [6], що узгоджується з покладеним на нього Законом України «Про Кабінет Міністрів України» відповідним завданням, названим вище. Однак, воно стосується забезпечення реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України дещо опосередковано, оскільки більшим чином полягає в організації діяльності органів виконавчої влади нижчого рівня, покладенням на них завдань тощо, тому ми не зупинятимемось на ньому детально;

2) встановлення порядків розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів [6]. Як відомо, порядки встановлюються шляхом прийняття нормативно-правових актів підзаконного рівня, якими їх затверджено, тобто, іншими словами, мова йде про нормативно-правове регулювання. У якості прикладу наведемо постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення» від 10 серпня 1992 р. № 459 [7]. Водночас, маємо звернути увагу, що, з одного боку, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» Кабінет Міністрів України уповноважений встановлювати порядки надання дозволів лише на здійснення операцій у сфері поводження з відходами [6]. У такому разі виникає питання, чи правомірною є названа постанова в частині регулювання порядку видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду? З іншого боку, ч. 7 ст. 9^1 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [8], встановлює повноваження Кабінету Міністрів України на визначення вказаного вище порядку. Аналогічним чином ч. 2 ст. 62 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» встановлює, що Кабінет Міністрів України визначає порядок здійснення державного контролю за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду [8], однак дане повноваження не закріплено у ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Інакше кажучи, окреслені випадки демонструють суперечність між двома нормативно-правовими актами одного рівня, яка, на нашу думку, пов'язана з неналежною

нормативно-правовою регламентацією повноважень суб'єктів публічної адміністрації, зокрема вищого органу виконавчої влади, яку ми прокоментуємо нижче. Так чи інакше, викладене вказує на необхідність узгодження цих нормативно-правових актів між собою шляхом внесення відповідних змін і доповнень;

3) прийняття рішень про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Законом не розкрито, що мається на увазі під цим повноваженням, більш того, розд. ІІ Закону України «Про природно-заповідний фонд України» не наділяє Кабінет Міністрів України повноваженнями щодо управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду [8], відносячи ці питання до компетенції інших суб'єктів публічної адміністрації. У зазначеному ми вбачаємо колізію між нормами загального та спеціального законів, у випадку якої мають за загальним правилом застосовуватись положення спеціального законодавства [9]. Тим не менш, такі розбіжності є неприпустимими, оскільки створюють умови для неоднакової практики публічного адміністрування і підстави для оскарження рішень суб'єктів публічної адміністрації як такі, що прийняті з порушенням покладених на них повноважень і вимог законодавства. Тому, на нашу думку, необхідним є узгодження положень зазначених законів та визначення точної компетенції Кабінету Міністрів України;

4) інші повноваження. Як бачимо, перелік повноважень Уряду не є вичерпним, що, як наслідок, створює потенціал для нескінченної юрисдикції цього суб'єкта і неможливості її контролю. Ст. 19 Конституції України встановлює чіткі вимоги з приводу того, що суб'єкти публічної адміністрації (наразі мова про органи виконавчої влади) повинні діяти виключно в межах повноважень, передбачених законодавством [1]. Відтак, коли законодавство не обмежує повноваження Кабінету Міністрів України (та й інших органів публічної влади) аналогічними з наведеним формулюваннями, на нашу думку, має місце правова фікція, яка дозволяє одночасно виправдовувати будь-яку діяльність суб'єкта публічної адміністрації та, навпаки, відмовляти у вчиненні певних дій з тих саме причин (перелік повноважень одночасно є невичерпним та не включає при цьому ті або інші завдання). Вважаємо, що такий стан правового регулювання є неприпустимим та створює загрозу для функціонування України як правової держави на засадах принципів законності й верховенства права. Тому, як в Законі України «Про Кабінет Міністрів України», так і в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» має бути чітко, вичерпно й однозначно закріплено, які саме повноваження покладено на Кабінет Міністрів України. За даною формулою необхідно визначити компетенцію кожного суб'єкта публічної адміністрації, у протилежному випадку існуватиме небезпека порушень і недотримання прав і свобод людини, неналежного урядування тощо.

Інші природоресурсні закони закріплюють ширші переліки повноважень Кабінету Міністрів України. З тим, щоб не перераховувати їх за кожним законом окремо, наведемо їх узагальнений перелік. А саме, у контексті адміністративно-правового забезпечення реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України Кабінет Міністрів України, відповідно до природоресурсних нормативно-правових актів, наділений наступною компетенцією: 1) здійснювати контроль за: використанням та охороною природних об'єктів, відтворенням природних ресурсів (п. 2 ч. 1 ст. 8 Кодексу України про надра (далі – КупН) [10], п. 3 ч. 1 ст. 14 Водного кодексу (далі – ВК) України [11]); 2) координувати діяльність органів виконавчої влади (п. 3 ч. 1 ст. 8 КУпН, п. 6 ч. 1 ст. 14 ВК України, п. 2 ч. 1 ст. 27 Лісового кодексу (далі – ЛК) України [12], п. 7 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про тваринний світ» [13]); 3) здійснювати нормативно-правове регулювання шляхом: а) визначення порядків: діяльності

органів виконавчої влади в галузі використання і охорони природних об'єктів; використання надр та їх охорони, розробки і затвердження відповідних норм і правил; розпорядження геологічною інформацією; видачі дозволів на спеціальне водокористування; встановлення екологічних нормативів, лімітів та видачі відповідних дозволів чи інших документів на право використання об'єктів тваринного світу; видачі дозволів на використання мисливських тварин; встановлення лімітів та видачі дозволів на використання мисливських тварин; підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування, переробки продуктів вилову та верифікації (встановлення достовірності) аналогічних документів, що видаються компетентними органами влади іноземних держав (пп. 3, 6, 8 ч. 1 ст. 8 КУпН, п. 6 ч. 1 ст. 14 ВК України, п. 5 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про тваринний світ», пп. 3, 6 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про мисливське господарювання та полювання» [14], п. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [15]); б) встановлення зборів за видачу спеціальних дозволів на користування надрами (п. 7 ч. 1 ст. 8 КУпН); в) створення єдиної системи Державного інформаційного геологічного фонду (п. 8 ч. 1 ст. 8 КУпН); г) визначення критеріїв щодо визнання запасів корисних копалин незначними (п. 12 ч. 1 ст. 8 КУпН); ґ) затвердження переліку ділянок надр, що становлять особливу наукову, культурну або природно-заповідну цінність і не можуть надаватися у користування на умовах угод про розподіл продукції (п. 15^1 ч. 1 ст. 8 КУпН); д) затвердження державних програм: з охорони захисту, використання та відтворення лісів; мисливського господарства (п. 4 ч. 1 ст. 27 ЛК України, п. 4 ст. 5 Закону України «Про мисливське господарювання та полювання»); 4) укладати угоди про розподіл продукції (пп. 13, 15 ч. 1 ст. 8 КУпН); 5) приймати рішення про обмеження, зупинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними вимог природоресурсного законодавства (п. 12 ч. 1 ст. 14 ВК України, п. 7 ч. 1 ст. 27 ЛК України); 6) здійснювати інші повноваження (п. 16 ч. 1 ст. 8 КУпН, п. 15 ч. 1 ст. 14 ВК України, п. 8 ч. 1 ст. 27 ЛК України, п. 8 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про тваринний світ», п. 8 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про мисливське господарювання та полювання», п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів») [10; 11; 12; 13; 14; 15] (недоцільність допущення невичерпних переліків повноважень суб'єктів публічної адміністрації ми обґрунтували вище).

Таким чином, з викладеного випливають такі **висновки**. По-перше, передбаченими на нормативному рівні (в межах спеціально присвячених цьому питанню структурних складових законів) є лише кілька функцій Кабінету Міністрів України у досліджуваній нами сфері: контролю, координації, нормативно-правового регулювання, укладення угод про розподіл продукції і реагування на правопорушення (у вигляді прийняття рішень про обмеження, зупинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними вимог природоресурсного законодавства).

По-друге, залежно від природного об'єкта, законодавством встановлено ширші та вужчі повноваження Кабінету Міністрів України. Наприклад, у КУпН передбачено невичерпний перелік з 16 повноважень, у ВК України – 15, ЛК України – 7. При цьому, в одних закріплено компетенцію на здійснення окремих з них, в інших – вона відсутня. Так, якщо п. 2 ч. 1 ст. 8 КУпН і п. 3 ч. 1 ст. 14 ВК України наділяють Кабінет Міністрів повноваженнями зі здійснення контролю за використанням, охороною та відтворенням природних ресурсів, то ст. 12 Закону України «Про тваринний світ» і п. 5 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про мисливське господарювання та полювання» встановлюють, що Уряд тільки забезпечує його здійснення (у який спосіб таке забезпечення здійснюється, закон не розкриває, проте припускаємо, що мова йде про нормативно-правове

регулювання). Водночас, за викладених обставин у ч. 1 ст. 57 Закону України «Про тваринний світ» і ст. 37 Закону України «Про мисливське господарювання та полювання» закріплюють, що державний контроль у галузях охорони, використання і відтворення тваринного світу, мисливського господарства та полювання здійснюється Кабінетом Міністрів України (поза іншими уповноваженими на це суб'єктами) [13]. Тобто, має місце суперечність між положеннями всередині нормативно-правового актів. Це повторно підтверджує неналежний стан нормативно-правового регулювання засад діяльності суб'єктів публічної адміністрації, який потребує свого виправлення шляхом проведення ґрунтовного доопрацювання нормативно-правових актів, узгодження їх положень між собою та ін.

По-третє, по тексту цих законів зустрічаються повноваження, які не увійшли до переліків, закріплених в межах спеціально відведених для цього статей. Наприклад, це стосується затвердження порядків проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами, їх надання, надання гірничих відводів, ведення державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин, установлення квот на видобуток корисних копалин, здійснення державного геологічного контролю, здійснення державного гірничого нагляду та ін. (ч. 5 ст. 16, ч. 5 ст. 17, ч. 2 ст. 42, ч. 2 ст. 52, ч. 5 ст. 62, ч. 4 ст. 63 КУпН [10]). Як і у розглянутих вище випадках, з одного боку, ці повноваження можна віднести як до компетенції з визначення порядків діяльності органів виконавчої влади в галузі використання і охорони надр, так і до інших повноважень. З іншого боку, якщо у ст. 16 закріплено, які саме порядки уповноважений затверджувати Кабінет Міністрів України, то нелогічним і суперечливим є те, що у подальшому в межах даного закону закріплено повноваження на затвердження порядків, які не враховані у ст. 16. Аналогічна ситуація має місце і в решті нормативно-правових актів, якими закріплено повноваження Кабінету Міністрів України у сфері публічного адміністрування природокористування. Окреслений стан, на нашу думку, є недоречним і має бути виправленим, з огляду на викладені вище причини, запропонованим нами шляхом, тобто за допомогою узгодження положень кожного закону між собою та закріпленням чіткого й вичерпного переліку повноважень Кабінету Міністрів України в межах однієї статті.

По-четверте, варто зауважити, що не в усіх нормативно-правових актах застосовано однаковий підхід до регламентації повноважень Кабінету Міністрів України (а також інших суб'єктів публічної адміністрації). Так, у розглянутих вище законах в межах окремої статті закріплено перелік повноважень даного органу виконавчої влади (це стосується усіх уповноважених у цій галузі суб'єктів) та, додатково до неї, в межах статей, присвячених певним аспектам публічного адміністрування користування певними природними об'єктами і розміщених в різних частинах цих законів, встановлено його компетенцію на виконання інших публічних завдань, які не увійшли до зазначених переліків. Натомість, у Законах України «Про рослинний світ» [16], «Про природно-заповідний фонд України» [8] і «Про Червону книгу України» [17] відсутня нормативно-правова регламентація переліку повноважень Кабінету Міністрів України та інших суб'єктів публічної адміністрації, а їх окремі повноваження закріплені у різних структурних частинах цих нормативно-правових актів. На нашу думку, такий підхід не сприяє організованому, послідовному і чіткому нормативно-правовому забезпеченню діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Більш того, вважаємо, що у нормативно-правових актах ідентичного характеру (адже вони усі відрізняються лише за видом природного об'єкта) має бути застосовано однакову нормопроєктну практику, яка полегшує сприйняття текстів закону та пошук необхідного нормативно-правового матеріалу. Тому, на нашу думку, доцільно доповнити названі закони

розділом, присвяченим компетенції суб'єктів публічної адміністрації, в якому буде зібрано усі їх повноваження у цій сфері (тоді доцільним стане, з метою уникнення дублювання правових норм, видалення з решти положень законів норм про їх повноваження, оскільки фактично їх буде систематизовано та перенесено в окремий розділ).

У якості додаткового висновку зазначимо, що, на нашу думку, усі розглянуті повноваження мають бути відображені у Законі України «Про Кабінет Міністрів України», який є спеціальним з точки зору регулювання засад діяльності та визначення компетенції Кабінету Міністрів України. Враховуючи викладені вище міркування, вважаємо, що цей закон має повно й вичерпно закріплювати усі функції, завдання і конкретні повноваження Кабінету Міністрів України. Альтернативним кроком у напрямку удосконалення нормативно-правового забезпечення його діяльності, з урахуванням недоцільності допущення дублювання правових норм різними законами, може стати узагальнене формулювання покладених на нього повноважень за прикладом того, як ми вище підсумували з приводу функцій, покладених на Кабінет Міністрів України, але при цьому варто розмістити відсильні норми на закріплені вичерпні переліки повноважень у кожному природоресурсному законі (у такому разі останні слід узгодити між собою, виправити колізії та заповнити прогалини зазначеним чином).

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 29.09.2022)

2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. Ст. 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 29.09.2022)

3. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 29.09.2022)

4. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 29.09.2022)

5. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2014. № 13. ст. 222. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text (дата звернення: 29.09.2022)

6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 29.09.2022)

7. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-92-%D0%BF#Text (дата звернення: 29.09.2022)

8. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 34. Ст. 502. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text (дата звернення: 29.09.2022)

9. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії : Лист Міністерства юстиції України від 26 грудня 2008 р. № 758-0-2-08-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text (дата звернення: 29.09.2022)

10. Кодекс України про надра : Закон України від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 36. Ст. 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 29.09.2022)

11. Водний кодекс України : Закон України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 24. Ст. 189. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 29.09.2022)

12. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 17. Ст. 99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text (дата звернення: 29.09.2022)

13. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 14. Ст. 97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text (дата звернення: 29.09.2022)

14. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text (дата звернення: 29.09.2022)

15. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3677-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text (дата звернення: 29.09.2022)

16. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 198. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text (дата звернення: 29.09.2022)

17. Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 30. Ст. 20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text (дата звернення: 29.09.2022)

УДК 342. 951.6(477)
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.14

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ СУДДІВ УКРАЇНИ

Бурхан-Крутоус Л. А.,
аспірант кафедри адміністративного права
(Інститут права ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»,
м. Миколаїв, Україна)

У статті здійснено теоретичний аналіз функціональної структури адміністративно-правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Наголошено, що метою діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є формування суддівського корпусу, переведення суддів, а також забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня. Установлено, що завдання, які покладаються на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, конкретизують її мету, а також визначають засоби та шляхи її досягнення. До основних завдань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України віднесено: формування суддівського корпусу є затвердження форми і змісту заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядку складення відбіркового іспиту та методики оцінювання його результатів, порядку проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання кандидатів, положень про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядку та методології кваліфікаційного оцінювання, порядку формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інших процедур виконання Комісією її функцій; метою переведення суддів є внесення рекомендації про переведення судді відповідно до законодавства, крім переведення як дисциплінарної санкції; метою забезпечення належного кваліфікаційного рівня суддів є визначення потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України. Доведено, що функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є похідними від завдань, що покладаються на неї законодавством. Підкреслено, що функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України - це основні, пріоритетні напрями її діяльності, які спрямовані на вирішення поставлених перед нею завдань, які розкривають основний зміст і призначення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в системі суддівського врядування. Враховуючи основні напрями діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а також ті завдання, що покладаються на неї законодавством, функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України згруповано у два блоки: загальні (внутрішньо-організаційні) функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, як юридичної особи публічного права та спеціальні функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, як державного колегіального органу суддівського врядування, що забезпечує формування суддівського корпусу.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, кваліфікаційний рівень, організаційна структура, публічне управління, суддівський корпус, суддівське врядування, функція.

THEORETICAL ANALYSIS OF THE FUNCTIONAL STRUCTURE OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE HIGH QUALIFICATIONS COMMISSION OF JUDGES OF UKRAINE

Burhan-Krutous L. A.,
Postgraduate student at the Department of Administrative Law
(Institute of Law of International University of Business and Law, Mykolaiv, Ukraine)

The article performed a theoretical analysis of the functional structure of the administrative and legal status of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine. It is emphasized that the purpose of activity of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine is to form a judicial corps, the transfer of judges, as well as to ensure their proper qualification level. It is established that the tasks that are entrusted to the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine specify its purpose, and determine the means and ways of its achievement. The main tasks of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine include: the formation of a judge's corps is the approval of the form and content of the application for participation in the selection of candidates for the position of judge, questionnaires of the candidate for the position of judge, the procedure the position of judge, the procedure for drawing a qualification examination and methods of evaluation of candidates, provisions on the competition for a vacant position of judge, procedure and methodology of qualification evaluation, procedure for the formation and maintenance of a judicial dossier (file of a candidate for the position of judge) and other procedures by the commission of its functions; The purpose of the transfer of judges is to make a recommendation for the transfer of a judge in accordance with the law, except for transfer as a disciplinary sanction; The purpose of ensuring the proper qualification level of judges is to determine the need for a state order for vocational training of candidates for the post of judge at the National School of Judges of Ukraine. It is proved that the functions of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine are derived from the tasks assigned to it by law. It is emphasized that the functions of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine are the main, priority directions of its activity, which are aimed at solving the tasks set before it, which reveal the main content and appointment of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine in the system of judicial government. Given the main activities of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine, as well as those tasks entrusted to it by the legislation, the functions of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine are grouped into two blocks: general (internal organization) functions of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine as a legal entity and special functions of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine as a state collegial body of judicial government, which ensures the formation of a judicial building.

Key words: administrative and legal stats, High Qualifications Commission of Judges of Ukraine, Qualification Level, Organizational Structure, Public Administration, Judicial Corps, Judicial Governance, Function.

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів судової реформи, що сьогодні провадиться в Україні, є створення дієвої системи формування суддівського корпусу, переведення суддів, а також забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня. Вказане завдання без сумніву має загальнодержавне значення, адже формування корпусу професійних суддів, упорядкування процесу їх переведення та забезпечення

належного кваліфікаційного рівня є запорукою не лише підвищення якості здійснення вітчизняного правосуддя, а й створення компетентної незалежної судової системи, як гаранта прав та свобод людини і громадянина. При цьому варто наголосити, що ефективність діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обумовлена, насамперед, особливістю її адміністративно-правового статусу, який виявляється в тому, що роль держави по відношенню до неї є обмеженою, адже втручання органів публічної влади в діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не допускається, крім випадків передбачених законами України.

Спрямованість діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визначається основними завданнями та функціями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, як публічної колегіальної установи, яка є відповідальною за формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня. Тому такі елементи цільового блоку адміністративно-правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, як мета, завдання і функції слід розглянути відповідній послідовності, із зазначенням етимологічного значення кожної з цих категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти адміністративно-правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України розлягалися в працях Н.В. Білоцерковця, Є.А. Бурмака, Д.Л. Вітюка, Р.В. Вітюка, В. О. Гацелюка, Р.В. Ігоніна, А.В. Костенка, В.А. Мазурка, О.М. Овчаренка, М.В. Оніщука, Г.П. Середи, В.В. Серединського, О.В. Тодощака, О.З. Хотинської-Нор, Н.Г. Шукліної, С.Г. Штогуна та ін. Проте багато питань, пов'язаних з проблемами визначення функціональної структури адміністративно-правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України все ще залишаються невирішеними.

Формування цілей. Метою статті є узагальнення науково-теоретичних підходів до визначення сутності елементів адміністративно-правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та надання пропозицій щодо оптимізації адміністративно-правового статусу цього органу суддівського врядування.

Виклад основного матеріалу. Основна мета діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України полягає у забезпеченні формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня. Залежно від напрямків діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України можна виокремити підпорядковані основній меті цілі, зокрема: метою формування суддівського корпусу є затвердження форми і змісту заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядку складення відбіркового іспиту та методики оцінювання його результатів, порядку проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання кандидатів, положень про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядку та методології кваліфікаційного оцінювання, порядку формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інших процедур виконання Комісією її функцій; метою переведення суддів є внесення рекомендації про переведення судді відповідно до законодавства, крім переведення як дисциплінарної санкції; метою забезпечення належного кваліфікаційного рівня суддів є визначення потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України.

Таким чином, мета діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України являє собою кінцевий результат, якого намагається досягти Вища кваліфікаційна комісія суддів України, а саме забезпечити формування суддівського корпусу, переведення суддів, а також забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня.

Завдання, які покладаються на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України конкретизують її мету, а також визначають засоби та шляхи її досягнення з урахуванням особливостей адміністративно-правового статусу. Тобто, основними завданнями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня. Практичне ж виконання зазначених завдань Вищою кваліфікаційною комісією суддів України реалізується шляхом: практичної підготовки кандидатів на посаду судді з числа осіб, які мають вищу юридичну освіту і відповідають вимогам, встановленим Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» щодо кандидатів у судді, підвищення кваліфікації суддів (призначених на посаду судді вперше, обраних на посаду судді безстроково, призначених на адміністративні посади в судах), суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя, а також працівників апаратів судів; проведення наукових досліджень з питань удосконалення суддівського врядування [1].

Важливим елементом цільового блоку адміністративно-правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є функції. Під функцією (від лат. «functio» - «здійснення», «виконання») розуміють діяльність, обов'язковість, роботу, зовнішній прояв властивостей об'єкту у певній системі відносин [2, с. 1431]. В юридичній літературі під функціями розуміють комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових впливів публічного органу, кожного структурного підрозділу, який слугує напрямком для досягнення мети, поставленої перед системою управління [3, с. 16]. Функції публічних органів, установ і організацій, як відзначає Л.В. Набока, це основні взаємопов'язані напрямки діяльності, які реалізуються як органом в цілому, так і його структурними підрозділами, посадовими особами і службовцями для досягнення загальної мети. Функціям властиві безперервність і постійність, необумовленість конкретними подіями і діями. Щодо завдань, то вони, по суті, мають тимчасовий характер і в процесі їх досягнення вони будуть або зняті, або змінені на нові. Тому в статусі публічного органу, установи або організації чітке закріплення і розмежування функцій можливе і доцільне шляхом вказівки на завдання, поставлені перед ними [4, с. 219].

Таким чином, функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є похідними від завдань, що покладаються на неї Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України це - основні, пріоритетні напрями її діяльності, які спрямовані на вирішення поставлених перед нею завдань. Вони розкривають основний зміст і призначення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Отже, зважаючи на те, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державною установою зі спеціальним статусом, що має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в органах Державної казначейської служби України, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, символіку, штампи та бланки, самостійно здійснює оперативний і бухгалтерський облік, складає статистичну звітність, доцільно розглянути функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України шляхом абстрагування останніх від цілей та завдань, які покладаються на неї.

Таким чином, враховуючи основні напрями діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а також ті завдання, що покладаються на неї Законом України «Про судоустрій і статус суддів», функції діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України слід згрупувати у два блоки: загальні (внутрішньо-організаційні) функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, як юридичної особи публічного права (організація діяльності; фінансово-господарська; нормативне регулювання; кадрове забезпечення; аналіз та прогнозування; планування; облік; контроль); спеціальні

функції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, як державної установи зі спеціальним статусом, що забезпечує формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня: формування суддівського корпусу, переведення суддів та забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня.

Організаційна діяльність є головним елементом системи публічного управління. Функція організації - це процес систематичного коригування багатьох завдань і взаємовідносин між людьми, що їх виконують. Функція організації спрямована на реалізацію визначених на попередньому етапі планів. Організовувати - це значить створювати структуру [5, с. 239].

Таким чином, під функцією організації діяльності слід розуміти цілеспрямований вплив суб'єкта публічного управління (Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) на об'єкт управління (колектив, структурні підрозділи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) з метою створення сприятливих умов функціонування, діяльності, взаємодії щодо виконання покладених на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України завдань та функцій. Тобто організаційна діяльність є по суті головним елементом системи публічного управління Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Зміст фінансово-господарської функції розкривається через фінансову та господарську діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Відповідно до законодавства, фінансування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел, не заборонених законодавством України. Майно Вищої кваліфікаційної комісії суддів України складають: основні фонди, оборотні кошти, інші матеріальні та фінансові цінності, вартість яких відображена в самостійному балансі. Майно Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є державною власністю та закріплене за нею на праві оперативного управління. Кошти, матеріальні цінності та нематеріальні активи, які надходять до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України безоплатно у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань юридичних і фізичних осіб, у тому числі нерезидентів, для здійснення навчальної, науково-дослідної і виховної діяльності не вважаються прибутком. Крім того, Вища кваліфікаційна комісія суддів України щодо майна, закріпленого за нею на праві оперативного управління, має право: отримувати згідно із законодавством України кошти і матеріальні цінності (будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо) від органів державної влади, підприємств, установ, організацій, у тому числі і благодійних організацій, фізичних осіб, громадських організацій, міжнародних організацій, установ, фондів тощо; створювати власні або використовувати на договірних умовах інші матеріально-технічні бази; здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію, капітальний і поточний ремонти основних фондів на договірних умовах; спрямовувати кошти на будівництво та благоустрій соціально-побутових об'єктів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо [6, с. 295].

Функція нормативного регулювання спрямована на організацію роботи щодо порядку опрацювання, прийняття, перегляду, скасування та зберігання нормативних актів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Нормативні акти Вищої кваліфікаційної комісії суддів України розробляються керівниками відповідних структурних підрозділів; погоджуються з керівниками структурних підрозділів, до компетенції яких відносяться порушені питання, начальниками юридичного відділу, відділу організаційного забезпечення діяльності та контролю, керівником підрозділу в сфері функціональних повноважень якого перебуває структурний підрозділ, та керівником підрозділу по забезпеченню організаційної діяльності, після чого затверджуються Головою Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Формування суддівського корпусу, як відзначає Л. В. Скомороха, у межах адміністративної діяльності (управління) будь-якого органу, має організаційну відособленість, що є ознакою розвинутої та значущої за об'ємом функції [7, с. 194–195]. Система роботи з формування суддівського корпусу спрямована на формування та організацію кадрового забезпечення оперативно-службових завдань і раціонального використання персоналу та вирішує питання, пов'язані з відбором, розстановкою кадрів, службовим просуванням співробітника, присвоєнням звань, атестаційною оцінкою тощо [8, с. 79]. Формування суддівського корпусу, як відзначає Л. Нестерчук, виконує функції планування (визначення кількості працівників та ступеня їх підготовки), залучення та підготовки кадрів, добору та розстановки кадрів, встановлення правових засад проходження державної служби, роботу з резервом, соціалізацію, професійний розвиток, оцінювання показників діяльності, оплати праці, мотивації, соціального забезпечення кадрів, роботу з ветеранами [9, с. 144].

Даний перелік елементів функціональної структури формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня пояснюється тим, що це дійсно комплексне явище, яке має значну сферу дії та виконує велику кількість функцій при вирішенні єдиного питання - кадрового забезпечення публічного управління [10, с. 46]. Тому в основі функції формування суддівського корпусу закладено весь комплекс робіт з підбору, розстановки, навчання та виховання кадрів [11, с. 42]. У Вищій кваліфікаційній комісії суддів України кадрова робота спрямовується на вирішення питання щодо комплектування її висококваліфікованими і компетентними працівниками. Організація кадрової роботи у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України здійснюється відділом по роботі з персоналом.

Робота з формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня проводиться відкрито та спрямовується на всебічне вивчення та врахування якостей працівників, найбільш повне застосування їх здібностей, розвиток ініціативності, створення атмосфери зацікавленості в професійному зростанні. Слід відзначити, що прийняття працівників на роботу та звільнення з роботи, переміщення, а також заохочення та накладення дисциплінарних стягнень, оформлення відпусток, відряджень у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України здійснюється відповідно до чинного законодавства України про працю (Регламент роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) [12].

Суттєвою функцією управління діяльністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є аналіз та прогнозування, які здійснюється на різних рівнях управління (Головою Вищої кваліфікаційної комісії суддів України). Аналіз є обов'язковою умовою розробки та прийняття об'єктивних управлінських рішень, він є неодмінною умовою раціоналізації управлінської діяльності. Щодо прогнозування, то воно дає керівництву (Голові Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) інформацію про майбутній стан справ у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України. Прогнозування спрямоване на вивчення стану справ Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в минулому та сьогодні. Зміст функції планування передбачає реалізацію програми дій, створенню та розподілу завдань між працівникам або підрозділам організації, їх взаємозв'язок між собою. Важливим тут є регулювання виконуваних робіт, що забезпечую чітку лінію слідування обраного напрямку функціонування організації [13, с. 35].

Планування роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України – це заздалегідь намічений порядок дій, який здійснюється з метою розподілу завдань, необхідних для досягнення поставлених цілей, узгодженої та послідовної діяльності структурних підрозділів. Діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на поточний рік визначається перспективним Планом роботи на рік та затверджуються наказом

Голови та зберігаються відділом документального забезпечення та контролю. Формування Планів роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на рік здійснюється Управлінням документального забезпечення за пропозиціями керівників структурних підрозділів, погодженими з керівником, у сфері функціональних повноважень якого перебуває структурний підрозділ. До Плану роботи включаються: актуальні заходи, пов'язані з виконанням основних завдань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; основні організаційно-масові заходи, проведення яких забезпечує Вища кваліфікаційна комісія суддів України, або в яких вона бере участь; заходи про підбиття підсумків діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за відповідний період роботи з визначенням основних напрямків подальшої роботи.

Окрім планів роботи на рік, у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України складаються плани роботи на тиждень, плани основних заходів та плани роботи структурних підрозділів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на півріччя. Облікова діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [14], метою якої є дотримання єдиних методів оцінки, обліку і процедур, що використовуються установою для складання та подання фінансової звітності та більш достовірного відображення господарських операцій. Суть обліку полягає в збиранні, зберігання, обробці, реєстрації, систематизації даних, які в свою чергу надходять до органів публічного управління [15, с. 6].

Вища кваліфікаційна комісія суддів України самостійно здійснює оперативний і бухгалтерський облік, складає статистичну звітність. Голова та начальник фінансово-економічного управління Вищої кваліфікаційної комісії суддів України несуть персональну відповідальність за достовірність бухгалтерської, фінансової та статистичної звітності. Крім того, у структурних підрозділах відповідальним працівником ведеться табельний облік робочого часу його працівників. Підписаний зазначеним працівником та погоджений з керівником відділу по роботі з персоналом табель обліку робочого часу здається до відділу бухгалтерського обліку та планової діяльності два рази на місяць не пізніше п'ятнадцятого числа кожного місяця для нарахування авансу, останнього робочого дня звітного місяця - для остаточного розрахунку заробітної плати.

Функція контролю у публічному управлінні розглядається як з точки зору впорядкування діяльності публічних структур, так і з точки зору гармонізації суспільних відносин. За допомогою контролю виявляються відхилення у керованій системі від заданих параметрів і вживаються заходи для приведення її у стан відповідності до цих параметрів. Цим, зокрема, відрізняється контроль від нагляду, де владний суб'єкт лише фіксує відхилення та інформує відповідні інстанції, компетентні приймати управлінські рішення. Функції контролю у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України виконують Голова та Відділ документального забезпечення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Наприклад, контроль за дотриманням строків виконання документів, визначених законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України та дорученнями Прем'єр-міністра України, наказами Державної судової адміністрації України, Вищої ради юстиції, що стосуються діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснює безпосередньо Голова. Контроль за виконанням інших документів разом із правом підпису відповіді може бути передано Головою керівнику управління або відділу, якому доручається організація виконання. Контроль за виконанням наказів Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснює керівник структурного підрозділу, визначений у наказі. У разі виявлення фактів неналежного та несвоєчасного виконання документів, відділ організаційного забезпечення діяльності

та контролю повідомляє про це керівникові підрозділу або управління, який у свою чергу вносить подання Голові щодо притягнення винних осіб до відповідальності.

Висновки. Таким чином, мета діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України являє собою бажаний кінцевий результат, якого намагається досягти Вища кваліфікаційна комісія суддів України, а саме забезпечити формування суддівського корпусу, переведення суддів, забезпечення їх належного кваліфікаційного рівня. Завдання, які покладаються на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України конкретизують її мету, а також визначають засоби та шляхи її досягнення. Функції ж Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є похідними від завдань, що покладаються на неї Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Функціями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є основні, пріоритетні напрями її діяльності, які спрямовані на вирішення поставлених перед нею завдань. Вони розкривають основний зміст і призначення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в системі суддівського врядування.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL.: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1402-19.

2. Сучасний тлумачний словник української мови : 55 000 слів: А-Я / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. Харків : Торсінг : Навч. літ., 2017. 670 с.

3. Корж І. Ф. Амбівалентність функціонування публічної влади в Україні. *Інформація і право*. 2021. № 4. С. 9-21.

4. Набока Л. В. Удосконалення структурно-функціонального забезпечення діяльності служб управління персоналом органів публічної влади як умова їх організаційного розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 2. С. 215-223.

5. Жаровська І. М. Первинні світоглядні ідеї функціонування публічно-владної сфери. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 238-242.

6. Вітюк Д. Л., Вітюк Р. В. Проблеми формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в умовах нової судової реформи. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 293-298.

7. Скомороха Л. В. Аспекти правового регулювання формування суддівського корпусу в Україні. *Право України*. 2020. № 10. С. 184-201.

8. Мєняйлов О. О. Проблемні питання участі громадських організацій у формуванні суддівського корпусу ВАКС. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 79. С. 77-83.

9. Нестерчук Л. Процедура обрання (призначення) складу органів, відповідальних за формування суддівського корпусу. Evropský politický a právní diskurz. 2019. Sv. 6, Vyd. 6. С. 142-147.

10. Кравчук В. Формування суддівського корпусу в Україні та Польщі : порівняльно-правовий аналіз. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 45-49.

11. Степанов С. В. Принципи формування суддівського корпусу України. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 41-44.

12. Про затвердження Регламенту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : Рішення ВККСУ від 13 жовтня 2016 р. № 81/зп-16 (в редакції від 02 липня 2019 р.). URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/regulations020719.

13. Цебинога В. Ю. Адміністративно-правовий статус Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 213-220.

14. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 19 липня 1999 р. №. 996-XIV. URL.: http://www.zakon.rada.gov.ua.

15. Бабенко М. М. Розвиток публічного управління системою охорони здоров'я та фармації в Україні. *Фармацевтичний журнал*. 2022. Т. 77, № 4. С. 3-11.

УДК 342.99.245
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.15

ЗМІСТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНИ

Галунько Валентин Валентинович,
аспірант
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

В статті розкрито зміст правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в України. Доведено, що це здійснення приватними та публічними суб'єктами аналізу системи необхідних і достатніх адміністративно-правових та цивільно-правових заходів. Воно здійснюється на основі реалізації норм права, правових доктрин, процедурних президентів, які у сукупності запобігають порушенню права інтелектуальної власності, формують у здобувачів освіти та науковців високий рівень етичних принципів, дають об'єктивну можливість застосовувати заходи юридичного впливу до порушників. Академічна доброчесність є запорукою гарантування якісних, самостійних робіт здобувачів освіти різного ґатунку та підняття особливо системи вищої освіти на новий рівень.

Зміст дотримання академічної доброчесності передбачає дотримання здобувачами освіти та науковцями усієї сукупності вимог розкритих у профільному Законі про освіту. Зроблено висновок що, правильне цитування та оформлення джерел має важливе проте вторинне значення. З'ясовано що, надання достовірної інформації про методики і результати досліджень це використання у наукових текстах таких джерел дослідження, які не підлягають сумніву, а методики та виведені не їх основі наукові результати є вірними. Наукове розуміння самостійного виконання навчального завдання - це здатність і одночасно обов'язок здобувача освіти відособлено від інших осіб, без сторонньої допомоги у відповідності до визначеної методики розв'язувати імовірні типові ситуації суспільного життя.

Доведено, що контроль у сфері правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти це перевірка наявності чи відсутності у наукових творах здобувача вищої освіти ознак академічної не доброчесності. Об'єктивне оцінювання результатів навчання педагогічними та науково-педагогічної працівниками – це теоретичні та практичні положення теорій підготовки вищої школи, а саме, успіх навчально-пізнавальної діяльності студента кількісними та якісними показниками, що виражають і фіксуються оцінками.

Ключові слова: академічна доброчесність, відповідальність, закон, зміст, освіта, плагіат, правове забезпечення.

CONTENT OF LEGAL SUPPORT OF ACADEMIC INTEGRITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Halunko Valentyn Valentynovych,
Postgraduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article reveals the content of the legal provision of academic integrity of higher education in Ukraine. It is proved that this is the implementation by private and public entities of the analysis of the system of necessary and sufficient administrative and legal measures. It is carried out on the basis of the implementation of the rule of law, legal doctrines, procedural presidents, which together prevent infringement of intellectual property rights, form in educators and scientists a high level of ethical principles, give an objective opportunity to apply legal measures to violators. Academic integrity is a guarantee of guaranteeing quality, independent work of students of various kinds and raising especially the system of higher education to a new level.

The content of observance of academic integrity presupposes observance by students and scientists of the whole set of requirements disclosed in the relevant Law on Education. It is concluded that the correct citation and design of sources is important but secondary. It was found that providing reliable information about research methods and results is the use in scientific texts of such sources of research, which are beyond doubt, and methods and scientific results derived from them are not correct. Scientific understanding of self-fulfillment of an educational task is the ability and at the same time the duty of the learner to separate from other people, without outside help in accordance with certain methods to solve probable typical situations of public life.

It is proved that the control in the field of legal support of academic integrity of higher education is a check of the presence or absence in the scientific works of the applicant of higher education signs of academic dishonesty. Objective evaluation of learning outcomes by pedagogical and scientific-pedagogical staff is the theoretical and practical provisions of theories of higher education, namely, the success of educational and cognitive activities of students by quantitative and qualitative indicators that are expressed and fixed by grades.

Key words: academic integrity, content, education, law, legal support, plagiarism, responsibility.

Актуальність дослідження. Кожне суспільне явище характеризується філософським змістом та сутністю. Не є виключенням із цього правила і правове регулювання забезпечення академічної доброчесності. Адже, повага і охорона права власності є невід'ємним чинником правової демократичної держави з розвинутим громадянським суспільством. При цьому треба підкреслити, що інтелектуальна власність потребує також, а у більшості випадків і посиленого захисту. Одним із видів охорони інтелектуальної власності та забезпечення моральності в начальному процесі є дотримання академічної доброчесності.

В останній час в українській науковій спільноті почали приділяти особливої уваги академічній доброчесності, що стало «камінням спотикання» і до сьогоднішнього дня. Саме академічна доброчесність є запорукою гарантування якісних, самостійних робіт здобувачів освіти різного ґатунку та підняття особливо системи вищої освіти на новий рівень.

Однак, слід зазначити, що до нині існують правові колізії як в науці, теорії права так і невідповідності щодо змісту у чинному законодавстві стосовно визначення складових академічної доброчесності. Крім того необхідно зазначити, що постійно виникають правозастосовні колізії в аналізовані сфері. Отже вказана проблематика потребує додаткового сучасного аналізу.

Аналіз останніх досліджень. В дослідження лягли роботи наступних науковців, теорії держави та права та інших галузей права : В. Єрмоленко, О. Зайчук, С. Захаріна, Н. Оніщенко, О. Скакун, Д. Сопова, М. Фіцули, С. Фіялка. З адміністративного права: Б. Авер'янова, О. Бандурки, О. Безпалової, Ю. Битяка, В. Гаращука, Ю. Гаруста, І. Голосніченка, С. Гусарова, С. Ківалова, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка,

Р. Мельника, Д. Хорошковської, Г. Христова, тощо. Проте, названі вище вчені до аналізованої нами проблематики безпосередньо не зверталися, а досліджували інші більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії держави права, теорії адміністративного права та діючого законодавства сформувати зміст академічної доброчесності.

Виклад основних положень. У попередніх наших наукових працях ми довели, що академічна доброчесність як об'єкт правових відносин, носить специфічний характер, є соціальним, правовим явищем, що розкриває складну соціальну, правову природу доброчесності, яка відповідає європейським вимогам країн-учасниць ЄС, направлену на забезпечення прав щодо інтелектуальної власності кожного громадянина відповідно до галузевих стандартів у сфері освіти.

Згідно із Законом України «Про освіту»[1] дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання. В свою чергу дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації (закон України про освіту) [3].

На наш погляд усі з вище зазначених положень профільного Закону про освіту що стосуються академічної доброчесності є такими що формують зміст зазначеної категорії. Відповідно наші наукові пошуки у цій статті будуть зосереджені на науковому розкритті, деталізації та уточнені вище зазначених законодавчих положень.

Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей, означає, що це вказівка на джерело інформації, що приводиться у приклад (зовнішнє посилання) або запис, що пов'язує між собою частини документа – посилання на розділи, малюнки, таблиці, формули, додатки і т. д. (внутрішнє посилання) [5]. Такі посилання здійснюється у відповідності до ДСТУ 8302:2015 [12].

Наприклад, за методологію Університету Уолдена (США) правильне цитування джерел має важливе значення для уникнення плагіату у ваших текстах. Неправильне посилання на джерела може означати, що ідеї, інформація та фрази, які ви використовуєте, є вашими, хоча насправді вони виникли від іншого автора. Адже Проблеми з цитуванням можуть виникати, коли автори використовують занадто багато інформації з джерела, замість того, щоб включати власні ідеї та коментарі до інформації джерел. Цитований матеріал повинен ілюструвати, а не замінювати думку автора. Весь матеріал, який цитується, повинен сприяти основному аргументу автора наукового твору. Більшість наукових робіт мають містити різноманітні джерела за останні 3-5 років. По можливості краще уникати прямих цитувань [4].

Отже, правильне цитування та оформлення джерел має важливе проте вторинне значення, для оцінки наявності чи відсутності не академічної доброчесності. Адже саме основне щоб автор наукового твору послався на джерело запозиченої інформації,

в такий спосіб щоб воно було ідентифіковано, і не виникало сумніву у присвоєні чужих авторських прав. Відповідно, в тому випадку якщо здобувач вищої освіти посилання оформив не в повній відповідності до державного стандарту, чи відомчих правил, це може бути чинником зниження рівня оцінювання. Проте, не може вважатися порушенням академічної доброчесності.

Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права базується на спеціальному Законі України «Про авторські та суміжні права» згідно з яким базується на Конституції України і складається з відповідних норм Цивільного кодексу України, цього Закону, законів України, «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу» та інших законів України, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав [2].

Отже, дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права базується точному дотриманні здобувача вищої освіти законодавчих нор права щодо суб'єктів права інтелектуальної власності.

Згідно із словником української мови «достовірний» це такий не викликає сумніву, цілком вірний, точний [8]. Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. «Про авторське право і суміжні права» [2], розкриває, що надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, базується на дотримані наступних правил: 1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення; 2) використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру; відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань чи публічно сповіщених творів такого ж самого характеру у випадках, коли право на таке відтворення, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення спеціально не заборонено автором; 3) видання та відтворення випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих та аудіотворів (аудіодокументів, аудіокниг) з нанесенням спеціального цифрового формату для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією, розмітки для зручної навігації з метою розповсюдження між особами з інвалідністю по зору та осіб з дислексією, а також поповнення бібліотечних фондів спеціалізованих бібліотек, бібліотек навчальних закладів та центрів реабілітації для осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю по зору, громадських організацій сліпих, підприємств, установ, організацій, де працюють особи з інвалідністю по зору, крім випадків прямого чи опосередкованого використання цих творів з комерційною метою [2].

Отже, надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, як процедура аналізу наявності чи відсутності плагіату наукових працях це перевірка наукових текстів та інших наукова джерел на такі що не підлягають сумніву, вірні точні джерела, методики та виведені не їх основі наукові результати, що здійснюється у відповідності до вимог визначених в спеціальному законі про авторське право і суміжні права .

Самостійне виконання навчальних завдань для здобувачів освіти, як елемент недопущення академічний не доброчесності. Юридичні та педагогічний літературі ми не знайшли прямої: відповіді що таке самостійне виконання завдань. Єдина непряма

згадка ти розкриття категорії «списання», як виконання письмової роботи із залученням зовнішніх джерел інформації, крім тих, що дозволені до використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання [10].

Однак вона характеризує тільки окремі аспекти не самостійного виконання завдань здобувачами освіти. Педагогічній літературі аналізованого нами категорія згадується як сама по собі зрозуміла. Що для ґрунтовного науково дослідження та практики правозастосування буде неповним. Відповідно ми звернемось до енциклопедичних та загально теоретичних знань. Згідно із словником української мови «самостійний» це: 1) той який не перебуває під чиєюсь владою; 2) не підпорядкований, не підлеглий кому-, чому-небудь, вільний, незалежний; 3) здатний діяти сам, без сторонньої допомоги або керівництва; 4) здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін.; 5) відособлений від інших, який в ряді інших має значення сам по собі; 6) який здійснюється своїми силами чи з власної ініціативи, без сторонньої допомоги або керівництва; 7) позбавлений сторонніх впливів; 8) оригінальний [9].

Не менш категорійним забутим є поняття «навчальне завдання». Проте, по вторинним джерелам нам вдалося виявити, що поняття про навчальне завдання дозволяє розглядати здатність учитися як бажання людини трансформувати практичне завдання в навчальне через пошук загального способу дії з наступним застосуванням цього способу в конкретних умовах практичного завдання. Таке розуміння здатності вчитися чітко позначає роль школи як суспільного інституту з вирощування здатності вчитися в здобувачів і її місце в сучасному освітньому просторі, що у сучасних умовах містить у собі як так зване формальне навчання, так і неформальне навчання. Навчальне завдання - це завдання, що вимагає від учня відкриття і освоєння в навчальній діяльності загального способу (принципу) розв'язання широкого кола практичних завдань. Навчальне завдання – це об'єктивний результат логіко-психологічного аналізу змісту навчання, для вчителів - це метод навчання, для учнів - це зміст їхнього навчання в конкретний період часу [6].

Отже, виконання навчального завдання для потреб нашого дослідження – це здатність здобувача у відповідності до певної методики розв’язувати імовірні типові ситуації із суспільного життя отримуючи при цьому нові та удосконалюючи набуті теоретичні та практичні навики

Виходячи з таких енциклопедичних знань, а також предмета нашого аналізу можна сформувати наступне узагальнення щодо наукового розуміння щодо самостійного виконання навчального завдання, як здатності і одночасно обов’язку здобувача освіти відособлено від інших осіб, самостійно без сторонньої допомоги у відповідності до визначеної методики розв’язувати імовірні типові ситуації із суспільного життя, формуючі нові наукові положення та (або) отримуючи при цьому нові та удосконалюючи набуті теоретичні та практичні навики.

Контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти базується на загальних засадах інституту публічного контролю. Згідно із словником української мови «контроль» це: перевірка, облік діяльності кого, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; установа або організація, що здійснює нагляд за ким, чим-небудь або перевіряє його [13].

На думку Академіка С. Ківалова до ознак контролю, що здійснюється суб’єктами публічної адміністрації можна віднести наступні: 1) публічно-владний характер, що забезпечується здійсненням контролю від імені та в інтересах держави на підставі застосування публічно-владних повноважень, якими наділені суб’єкти законом; 2) законність, що виражено у нормативному закріплені правомочності суб’єктів здійснювати діяльність, змістом якої є контроль; 3) об’єктивність, що має вияв у незалежності та

неупередженості суб'єктів при здійсненні діяльності, яку спрямовано на досягнення мети контролю; 4) всесторонність, яка забезпечується оцінкою за діяльністю контрольованого суб'єкта із позиції законності, доцільності, ефективності; 5) забезпечення можливістю втручання контролюючого суб'єкта у діяльність контрольованого тощо. Метою контролю є виявлення помилок у процесі управління, їх своєчасне виправлення і недопущення повторення, а також забезпечення відповідності між поставленими цілями та фактичними діями учасників адміністративного права. Щодо градації контролю, то на погляд С. Ківалова як напряму діяльності суб'єктів публічної адміністрації, то її можна здійснити на основі наступних підстав: в залежності від суб'єкта контролю (державний та муніципальний контроль), об'єкта контролю (контроль за дотриманням прав і свобод людини та громадянина (контроль за реалізацією прав і свобод людини та громадянина, контроль за притягненням до відповідальності за порушення прав і свобод людини та громадянина, контроль за наданням публічних послуг тощо), характеру зв'язків між контролюючим суб'єктом та підконтрольним (зовнішній та внутрішній контроль), специфіки суспільних відносин щодо яких здійснюється контроль (екологічний контроль, фінансовий контроль, митний контроль, контроль за застосуванням законодавства про запобігання та протидію корупції; санітарно-епідеміологічний контроль, архітектурно будівельний контроль тощо), тривалості державного контролю (постійний контроль, тимчасовий контроль, періодичний контроль, разовий контроль), в залежності від стадії діяльності, що підлягає державному контролю (попередній контроль, поточний контроль, наступний контроль) [11].

Тим самим, в залежності від суб'єкта контролю контроль у сфері правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в України поділяється на: 1) за суб'єктами на - приватний (як самостійний так і незалежний); публічний, що здійснюється публічними установами, наприклад адміністрацію вищих навчальних закладів; та державний який здійснюється уповноваженими на те суб'єктами публічної адміністрації наприклад МОН чи національний агенцію з якості вищої освіти; 2) за рівним реалізацією прав і свобод людини та громадянина: а) перевірки які сприяють здобувачам вищої освіти виявити недоліки і помилки у цитуванні та інших аспектах які можуть бути розцінені як академічна не доброчесність; б) перевірки які здійснюється атестуючими органами з можливості застосування щодо здобувача вищої освіти заходів адміністративного примусу, наприклад позбавлення наукового ступеня чи вченого звання.

Отже, контроль у сфері правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти це перевірка наявності чи відсутності у наукових творах здобувача вищої освіти ознак академічної не доброчесності, що здійснюється за приватною ініціативою чи у публічно-правовий спосіб. В останньому випадку із певними юридичними наслідками для здобувача вищої освіти.

М. Фіцула доводить, що об'єктивне оцінювання результатів навчання педагогічними та науково-педагогічної працівниками базується на теоретичних та практичних положеннях теорії підготовки вищої школи. Тобто, успіхи навчально-пізнавальної діяльності студентів характеризуються кількісними та якісними показниками, що виражаються і фіксуються оцінкою. Оцінювання знань — визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оцінних судженнях викладача знань, умінь і навичок студентів відповідно до вимог навчальних програм. У сучасній педагогіці вищої школи спостерігаються різні підходи до визначення критеріїв оцінювання результатів пізнавальної діяльності студентів. А. Бойко наголошує, що об'єкт оцінювання це структурні компоненти навчальної діяльності, а саме: 1) змістовий компонент — обсяг знань про об'єкт вивчення відповідно до навчальних програм, державних

стандартів). При оцінюванні підлягають аналізу такі характеристики знань: повнота, правильність, логічність, усвідомленість (розуміння, виокремлення головного і другорядного); вербалізація, тобто словесне оформлення (переказ, пояснення); вміння застосовувати знання тощо; 2) операційно-організаційний компонент — здатність студента обирати способи дій з огляду на навчальну програму з оцінюваної дисципліни (предметні дії); індивідуальні розумові здібності, тобто вміння порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати тощо (розумові дії); навички аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, діяльність загалом (загальнонавчальні дії). Підлягають аналізу також правильність, самостійність виконання за умов новизни (за зразком, аналогічні, відносно нові); розуміння та словесне оформлення: відтворення (переказ), пояснення, застосування в умовах новизни тощо; 3) емоційно-мотиваційний компонент — ставлення до навчання (байдуже, недостатньо позитивне, зацікавлене, яскраво виражене, позитивне). Саме ці характеристики можуть бути взяті за основу визначення рівня навчальних досягнень, загальних критеріїв їх оцінювання та відповідних оцінок (у балах) [7].

Отже, об'єктивне оцінювання результатів навчання педагогічними та науково-педагогічної працівниками – це теоретичні та практичні положення теорій підготовки вищої школи. А саме, успіх навчально-пізнавальної діяльності студента кількісними та якісними показниками, що виражають і фіксують оцінками.

Висновки. Усе вище викладене дає можливість сформулювати наступні узагальнення щодо змісту правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в України:

1) зміст дотримання академічної доброчесності передбачає дотримання здобувачами освіти та науковцями усієї сукупності вимог: а) посилання на джерела інформації; б) дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; в) надання достовірної інформації про методики і результати досліджень; г) самостійне виконання навчальних завдань; д) контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; ж) об'єктивне оцінювання результатів навчання;

2) правильне цитування та оформлення джерел має важливе проте вторинне значення, для оцінки наявності чи відсутності академічної не доброчесності, адже саме основне щоб автор наукового твору послався на джерело запозиченої інформації, в такий спосіб щоб воно було ідентифіковано, і не виникало сумніву у присвоєні чужих авторських прав;

3) дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права базується на точному дотриманні автора наукового чи навчального твору прав суб'єктів права інтелектуальної власності;

4) надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, як процедура аналізу наявності чи відсутності плагіату в наукових працях це використання у наукових текстах таких джерел дослідження, які не підлягають сумніву, а методики та виведені не їх основі наукові результати вірними;

5) наукове розуміння самостійного виконання навчального завдання - це здатність і одночасно обов'язок здобувача освіти відособлено від інших осіб, самостійно без сторонньої допомоги у відповідності до визначеної методики розв'язувати імовірні типові ситуації із суспільного життя, формуючі нові наукові положення та (або) отримуючи при цьому нові та удосконалюючи набуті теоретичні та практичні навики;

6) контроль у сфері правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти це перевірка наявності чи відсутності у наукових творах здобувача вищої освіти ознак академічної не доброчесності, що здійснюється за приватною ініціативою чи у публічно-правовий спосіб, останньому випадку із певними юридичними наслідками для здобувача вищої освіти.

7) об'єктивне оцінювання результатів навчання педагогічними та науково-педагогічної працівниками – це теоретичні та практичні положення теорій підготовки вищої школи, а саме, успіх навчально-пізнавальної діяльності студента кількісними та якісними показниками, що виражають і фіксуються оцінками.

Отже, зміст правового забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в України - це здійснення приватними та публічними суб'єктами аналізу системи необхідних і достатніх адміністративно-правових та цивільно-правових заходів, на основі реалізації норм права, правових доктрин, процедурних прецидентів, які у сукупності запобігають порушенню права інтелектуальної власності, формують у здобувачів освіти та науковців високий рівень етичних принципів, дають об'єктивну можливість застосовувати заходи юридичного впливу до порушників з метою забезпечення довіри до результатів навчання, наукових та творчих досягнень.

Список використаних джерел:

1. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#n613.

2. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

3. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист від 23.10.2018 № 1/9-650. Міністерство освіти і науки України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text

4. Using Evidence: Citing Sources Properly. Walden University. 2022. URL: https://academicguides.waldenu.edu/writingcenter/evidence/citation.

5. Кудінов І. Основи наукового цитування. 2019. URL. https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Kudinov-I.O.-Osnovi-naukovogo-czituvannya.pdf.

6. Старагіна І. Поняття про навчальне завдання в науковій спадщині В. Давидова. Система розвивального навчання Ельконіна-Давидова в шкільній практиці: науково-методичний збірник. ННМЦ «Розвиваюче навчання» Харків. 2012. С. 30-44. URL. https:/ /ippo.if.ua/ predmety/ pochatkove/ media/ files/ tmp 33C.pdf.

7. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ: «Академвидав» 2006 352 с. URL: https:/ /library. udpu. edu. ua/l ibrary_ files/ 412096.pdf.

8. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. С.388. URL: http://sum.in.ua/s/dostovirnyj.

9. Самостійний. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. 1978. С. 46. URL: http://sum.in.ua/s/samostijnyj.

10. Поняття академічної доброчесності згідно з Законом України «Про освіту», частина 7 стаття 42. ХДУ. URL: https://www.kspu.edu/About/DepartmentAndServices/Library/Actual/AntiPlagiarism.aspx?lang=uk.

11. Ківалов С. В. Контроль як напрям діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Правове життя сучасної України* у 3 т. матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса. Гельветика Т. 2. 2020. С. 3-6.

12. Гузенко С. Інформація та документація. Бібліографічне посилання ДСТУ 8302:2015. Бібліотека університету імені Бориса Грінченка. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/podii/2017/06_21_posylannia/dstu_8302.pdf.

13. Контроль. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. С. 271. URL: http://sum.in.ua/s/kontrolj.

УДК 342.922
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.16

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ» В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Гудима Олег Олександрович,
аспірант
(Київський університет
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
м. Київ, Україна)

Фелик Василь Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
ректор
(Київський університет
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
м. Київ, Україна)

У статті вирішено наукове завдання, яке полягало в аналізі сучасного стану адміністративно-правового регулювання статусу працівника правоохоронного органу та формулюванні пропозицій щодо подальшого вдосконалення окремих нормативно-правових актів з цього питання. Зосереджено увагу на юридичних позиціях, викладених у рішеннях Конституційного Суду України, щодо застосування кваліфікаційної ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби; розглянуто закони, положення яких спрямовані переважно на адміністративно-правове регулювання статусу працівника правоохоронного органу, а також підзаконні акти загальнодержавного рівня з аналізованого питання.

Досліджено проблему визначення терміна «працівник правоохоронного органу», оскільки, незважаючи на часте вживання цього поняття в науковій сфері та у нормативно-правових актах, віднайти чітке його формулювання та вичерпний перелік усіх критеріїв для уніфікації такого поняття практично неможливо. Підкреслено, що серед науковців та юристів-практиків щодо цієї проблематики немає єдиної думки.

Попри значний інтерес до окресленої теми та наявність великої кількості наукових публікацій, більшість важливих питань залишаються невирішеними та дискусійними. Для визначення терміна «працівник правоохоронного органу» у сучасній юридичній літературі та практиці у статті проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «правоохоронні органи», яке використовується в положеннях Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Але і в цьому визначенні перелік правоохоронних органів, представлений у наведеному Законі, у межах наукових пошуків багатьох вітчизняних учених тлумачиться неоднозначно.

Зауважено, що перелік правоохоронних органів не є вичерпним, а критерії віднесення таких органів до цієї категорії не визначені. Щоб установити юридичну підставу

для зарахування того чи іншого органу до правоохоронного, необхідно або віднайти його в переліку, зазначеному у статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», або з'ясувати, чи закріплено за ним на законодавчому рівні виконання правозастосовної або правоохоронної функції.

Ключові слова: працівник правоохоронного органу, правоохоронні органи, правоохоронні та правозастосовні функції, правоохоронна діяльність, державні органи.

DEFINITION OF THE TERM "LAW ENFORCEMENT OFFICER" IN LEGAL SCIENCE AND LEGISLATION OF UKRAINE

Hudyma Oleh Oleksandrovych,
Postgraduate Student
(Kyiv University of Intellectual Property and Law of the National University "Odesa Law Academy", Kyiv, Ukraine)

Felyk Vasyl Ivanovych,
Doctor of Law, Professor,
Rector
(Kyiv University of Intellectual Property and Law of the National University "Odesa Law Academy", Kyiv, Ukraine)

The article solves the scientific task, which consisted in the analysis of the current state of administrative and legal regulation of the status of a law enforcement agency employee and the formulation of proposals for the further improvement of individual normative legal acts on this issue. Attention is focused on the legal positions set forth in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the application of the qualification sign «law enforcement officer» to an employee of the state executive service; considered the laws, the provisions of which are aimed mainly at the administrative and legal regulation of the status of a law enforcement agency employee, as well as by-laws of the national level on the analyzed issue.

The problem of defining the term «employee of a law enforcement agency» has been studied, since, despite the frequent use of this concept in the scientific field and in normative legal acts, it is practically impossible to find its clear formulation and an exhaustive list of all criteria for the unification of the concept of «employee of law enforcement agencies». It is emphasized that there is no consensus among scientists and practicing lawyers on this issue.

Despite the significant interest in the outlined topic and the availability of a large number of scientific publications on it, most of the important issues remain unresolved and debatable. First of all, this state of affairs is related to the lack of a clear interpretation of the term «law enforcement officer», which leads to its ambiguous understanding.

To define the term «law enforcement agency employee» in modern legal literature and practice, the article analyzes scientific approaches to the interpretation of the concept of «law enforcement agencies», which is used in the provisions of the Law of Ukraine «On State Protection of Court Employees and Law Enforcement Agencies». But even in this definition, the list of law enforcement agencies presented in the aforementioned Law is ambiguously interpreted within the scientific research of many domestic scientists.

It is noted that the list of law enforcement agencies is not exhaustive, and the criteria for assigning such agencies to this category are not defined. In order to establish a legal basis for enrolling a particular body in law enforcement, it is necessary either to find it in the list

specified in Article 2 of the Law of Ukraine "On State Protection of Court Employees and Law Enforcement Bodies", or to find out whether it is fixed at the legislative level of enforcement law enforcement or law enforcement function.

Key words: law enforcement officer, law enforcement agencies, law enforcement and law enforcement functions, law enforcement activities, state bodies.

Законодавче визначення «працівник правоохоронного органу «має вагоме як теоретичне, так і практичне адміністративно-правове значення. Термін «працівник правоохоронного органу» впродовж останніх років досить часто вживається в науковій сфері та юридичній термінології проте сучасний стан вітчизняного законодавства не дає можливості віднайти чітке його визначення, невирішеним залишається питання щодо критеріїв ідентифікації особи як працівника правоохоронних органів. Відсутня єдина думка з цього приводу і серед науковців та юристів-практиків які відзначають, що дане поняття є одним із найбільш невизначених в українському правознавстві та внутрішньо суперечливим.

Дослідження окремих питань, пов'язаних із правоохоронною діяльністю та статусом працівників правоохоронних органів, здійснювали такі вітчизняні науковці та практики, як О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, В.М. Гірич, М.В. Коваль, О.М Броневицька, О.В. Тильчик, В.В. Тильчик, В.І. Фелик Т.О. Коломоєць, В.П. Коваленко, І.С. Єпішко, В.І. Литвиненк, В.В. Нагорна, В.Я. Тацій та інші. Проте, незважаючи на значний інтерес до цієї проблематики та наявність досить значної кількості наукових публікацій на цю тему, більшість важливих питань залишаються невирішеними та дискусійними.

Метою статті є теоретичне узагальнення та правовий аналіз визначення терміна «працівник правоохоронного органу» через використання законодавчих актів, юридичної літератури та наукових публікацій; спроба встановити основні юридичні критерії, за якими особу можна віднести до працівника правоохоронного органу.

В сучасний науково-нормативний оббіг термін «працівник правоохоронного органу» введений Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів» від 18 січня 1991 року до Кримінального кодексу 1960 року. Наведеного висновку доходять сучасні вчені, зокрема М.В. Коваль [1], І.С. Єпішко [2], багато інших. Приналежно, що до означеної категорії осіб, наведеним нормативно-правовим актом зараховувалися працівники міліції, при виконанні службових обов'язків, народних дружинників та військовослужбовців, залучених до участі в охороні громадського порядку [3]. Таким чином для ідентифікації особи як працівника правоохоронних органів використовувався критерій – виконання службових обов'язків пов'язаних із залученням до охорони громадського порядку.

Для визначення терміну «працівник правоохоронного органу» в сучасній юридичній літературі та практиці використовуються положення Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», у якому відповідно до частини 1 статті 2 «Основні поняття» закріплено шляхом переліку «правоохоронні органи» якими є органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4].

І.В. Баган звертає увагу на факт використання сполучника «або» між правоохоронними та правозастосовними функціями. Саме це на думку вченої, наведена конструкція норми надає таким поняттям самостійного значення та призводить

до безпідставної ідентифікації правоохоронного органу, який не реалізує правоохоронну функцію. Причому, виживання у статті терміну «інші органи, що здійснюють правоохоронну або правозастосовну функцію», на думку вченого не дає відповіді на питання: які ж інші державні органи відносяться до такого поняття [5]. Наведений висновок зроблений на підставі доводів професора В.Т. Білоуса, який стверджує, що поняття «правоохоронні органи» необхідно відрізняти від поняття «правозастосовні органи», оскільки застосовувати право означає діяти на підставі норм закону, без цього неможлива життєдіяльність громадян, держави і сучасного суспільства. Правом також користуються усі юридичні та фізичні особи, але про правозастосовні органи йдеться лише тоді, коли право застосовують державні органи, до яких належать усі правоохоронні органи [6].

Перелік правоохоронних органів, представлений у наведеному вище Законі в межах наукових пошуків багатьох вітчизняних вчених трактується неоднозначно [7; 8; 9]. Опираючись на здобутки радянської юридичної науки, вчені формують підхід, відповідно якого до правоохоронних органів відносять більшість органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, Верховну Раду України, суди. Такий підхід повною мірою відповідає аналізованим нормативним положенням, а суть його полягає у тому, що правоохоронна функція властива всім органам державної влади і є складовим елементом діяльності інших органів, організацій, установ, посадових осіб [10; 11].

Окремі науковці акцентують увагу на питанні віднесення до правоохоронних органів і суду [12]. Вважаємо наведену проблематику вирішеною, оскільки варто погодитися з аргументами вчених щодо недоцільності віднесення до правоохоронних органів суді у зв'язку із тим, що у Розділі VIII Конституції України чітко вказано, що на суди покладено функцію правосуддя. Відповідно, якщо правоохоронні органи входять до системи органів виконавчої влади, то суди є окремою гілкою влади в системі розподілу влад.

Інші ж, наприклад А.І. Берлач, В.Т. Маляренко звужують поняття правоохоронного органу, під яким розуміє – юрисдикційний орган, уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права та правопорядку, розслідування або запобігання правопорушень, відновлення порушених прав, захисту національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності. Приналежно, що вчений характеризує правоохоронну діяльність виключно як державну, причому, констатує, що участь громадян в охороні правопорядку та державного кордону є також регламентованою діяльністю [13; 14]. На нашу думку коло суб'єктів, що визнаються правоохоронними органами є широким, і такими, що не реалізують правоохоронну функцію.

Поняття «правоохоронний орган» також визначається й шляхом уточнення переліку органів, котрі здійснюють правоохоронні функції. Наприклад: А.М. Удод, визначивши види правоохоронних функцій, формує перелік правоохоронних органів [15]. Аналогічний підхід використано низкою вчених [16; 26]. Попри логіку такого підходу складність викликає ідентифікація власне поняття «працівник правоохоронного органу», оскільки реалізація «правоохоронної функції», шляхом провадження «правоохоронної діяльності» здійснюють не усі працівники «правоохоронного органу», а лише ті, що уповноважені відповідно закону. Причому, у разі, коли орган державної влади за аналізованого підходу, буде віднесено до правоохоронного, усі, без виключення його працівники будуть підпадати під категорію осіб – працівники правоохоронного органу. По суті сформульоване поняття не містить виключного переліку системо утворюючих ознак щодо поняття працівники такого органу.

Розмежування правоохоронної та контрольної функції є також важливим критерієм для ідентифікації працівників правоохоронного органу, оскільки, останній є суб'єктом владних повноважень у правовідносинах, які виникають при здійсненні заходів адміністративного попередження, припинення чи загалом провадження у справах про адміністративні правопорушення. Більше того окремі підходи сформульовані таким чином, що зараховують до правоохоронної діяльності й здійснення забезпечувальних заходів у сфері оподаткування (у зв'язку із порушенням виконання податкового обов'язку в наслідок чого виникає податковий борг) та застосування до платників податків фінансової відповідальності. Вважаємо, що це надає можливість безпідставно розширювати коло суб'єктів, котрі характеризуються як працівники правоохоронних органів.

Поняття «працівник правоохоронного органу» – особа що здійснює «охорону права». Останнє необхідно розмежовувати із поняттям «захист права», оскільки вони направлені на досягнення різних цілей та відрізняються способом використання. С.А. Паршак зазначає, що охорона прав і свобод спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження. Захист прав здійснюється при порушенні прав, погрозі порушення, або при перешкоді їх здійсненню. Таким чином, робиться висновок про те, що не можна ототожнювати такі різнопланові категорії. На думку дослідника, «охорона прав» в юридичному сенсі означає статичний стан норм права, який спрямований на попередження порушень прав учасників кримінального провадження, а вже власне порушення цих прав веде до динамічного стану реалізації права на захист. Додатково пояснюється, що до захисту прав громадяни вимушені звертатися лише тоді, коли порушені їх права чи інтереси, що охороняються законом [17]. Натомість В.В. Кузнецов підтримує висновки В.К. Матвійчука, що кримінально-правова охорона виникає з охоронної функції кримінального права [18]. У концептуальному сенсі таке поняття розкривається у вигляді сукупності двох елементів: «загально регулятивного» (встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин) та «традиційного» (порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до правопорушника).

З позиції кримінально-правової характеристики поняття «працівник правоохоронного органу» розглядається як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Аналіз чинного кримінального законодавства дає можливість окремим дослідникам виділити групи осіб, які є працівниками правоохоронного органу. До них зараховують:

– працівників правоохоронного органу, які не є службовими особами, а відповідно не можуть бути суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності, правосуддя, тощо (секретарі, водії, інші).

– працівники правоохоронних органів, які є службовими особами, однак не за ознакою виконання функцій представника влади, тобто такі особи здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції (бухгалтери, керівники господарських відділів, завідувачі складами, тощо);

– працівники правоохоронних органів, які службовими особами за ознакою виконання функцій представника влади. Цінним, на думку дослідника є саме остання група, оскільки має значення для кваліфікації суспільно-небезпечних діянь [19]. Схожий підхід використано В.П. Коваленком при аналізі кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу [20].

Інші ж вчені звужують коло суб'єктів котрі провадять правоохоронну діяльність. Наприклад: основним критерієм зарахування осіб до працівників правоохоронного органу є такі, що діють у межах кримінально-процесуальної чи адміністративної процедури, ведуть боротьбу зі злочинністю та іншими правопорушеннями [21]; виключно ведуть боротьбу зі злочинністю [22]); в контексті видів діяльності: ті, що здійснюють досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність [23]); негласні слідчі (розшукові) дії у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень [24]), тощо. Наведені підходи до визначення критеріїв в окремих випадках необґрунтовано розширюють коло працівників правоохоронних органів, в іншому – звужують.

У контексті адміністративно-правового статусу державних службовців (та/або їхніх посад) державну службу можна поділити залежно від характеристики службовців, які здійснюють відповідний вид державної служби (державна служба, що не потребує наявності в держслужбовців спеціального адміністративно-правового статусу, державна служба, яка передбачає наявність у держслужбовців спеціального адміністративно-правового статусу, патронатну державну службу). Водночас за умов, коли видова структура цієї служби осмислюється в рамках різних видів державних органів, то вказаний вид публічної служби поділяється на види залежно від сфер державної політики (певних функцій держави), за забезпечення, охорону та захист правопорядку в якому відповідає певний державний орган [25]. Що ж стосується спеціального виду державної служби України, то цей вид охоплює службовців, перелік яких закріплено в ч. 3 ст. 3 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII де йдеться про службовців, на яких не поширено дію цього законодавчого акту, а саме: на осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів та працівників інших органів, яким присвоюються спеціальні звання, якщо інше не передбачено законом [25].

Зважаючи на вказане, можливо запропонувати поняття «працівник правоохоронного органу» – службова особа, що проходить службу в органах, котрі відповідно до закону реалізують правоохоронну функцію, не є військовослужбовцем та на яку не поширюється дія Закону України «Про державну службу».

Список використаних джерел:

1. Коваль М.В. Про поняття «Працівник правоохоронного органу» в законодавстві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 3. С. 178–182.

2. Єпішко І.С. Працівник правоохоронного органу як представник держави. *Forum Prava*. 2017. №5. С 138–142.

3. Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 18 січня 1991 року. *Відомості Верховної Ради* УРСР, 1991. 45 с.

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 24.11.2021 № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. 50 с.

5. Баган І.В. Поняття «Працівник правоохоронного органу» у кримінальному праві України. *Збірник наукових статей*. С. 127-140. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8486/1/1144-Article%20Text-2376-1-10-20191101%20%281%29.pdf (дата звернення 01.10.2022)

6. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: монографія. Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. 449 с.

7. Судебные и правоохоранительные органы Украины / А. М. Бандурка і др. ; под ред. проф. А. М. Бандурки. Харьков, 1999. 350 с.

8. Лихова С.О. Про визначення поняття «правоохоронні органи». *Радянське право*. 1984. № 11. С. 74–76;

9. Осадчий В.І. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71–75.

10. Іванцов В.О. Актуальні проблеми окреслення переліку правоохоронних органів України: теоретико-правові засади та значення для правозастосовчої практики (на прикладі органів Державної служби з надзвичайних ситуацій). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 83–89.

11. Безпалова О.І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/187222216.pdf (дата звернення 01.10.2022)

12. Шай Р.Я. Суб'єкти реалізації правоохоронних функцій держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 801. С. 115–120.

13. Судова, правоохоронна та правозахисна системи України / Албул С.В. та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. С.О. Кузніченка. Одеса, 2012. 402 с

14. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 352 с.

15. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика потерпілого від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 Кримінального кодексу України). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 1062. С. 286–289.

16. Климюк О.Ф. Правоохоронні органи в системі органів виконавчої влади. *Правове регулювання економіки*. 2009. № 9. С. 91–101.

17. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157–162.

18. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : Азимут–Україна, 2005. 464 с.

19. Баган І.В. Поняття «Працівник правоохоронного органу» у кримінальному праві України. *Збірник наукових статей*. С. 127–140.

20. Коваленко В.П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : дис. … на канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 233 с.

21. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : нав. посіб. Київ : Атіка, 2002. 234 с

22. Пікуля Т.О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування) : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 20 с.

23. Лапкін А.В. Проблеми формулювання функції прокуратури, визначеної пунктом 2 статті 131–1 Конституції України. *Форум права: електрон. наук. фахове вид*. 2017. № 5. С. 213–218.

24. Руденко М.В., Шайтуро О.П. Щодо визначення поняття «органи правопорядку». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2017. №. 23. С. 158–160.

25. Комирчий П.А. Относительно определения видов публичной службы Украины. *Право и Закон*. 2019. № 1. С. 77–82.

26. Тильчик В.В., Чичилюк В.С. Адміністративно-правове забезпечення сервісного обслуговування платників податків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 47. С. 167–169.

УДК 351:65:37
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.17

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ТОВАРІВ ВІЙСЬКОВО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Долуда Ігор Іванович,
аспірант
(Інститут права та інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна)

В статті сформовано категорійне розуміння правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні. Доведено, що імпорт товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні – це адміністративна діяльність спеціальних та загальних суб'єктів публічної адміністрації на основі реалізації норм права, прописаних в спеціального профільному законі та підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, які здійснюється да допомогою спеціального публічного інструментарію (дозволів) з метою забезпечення Збройних сил інших сил безпеки і оборони України усім необхідним для відбиття збройної агресії російсько-терористичних військ, звільнення усіх тимчасово окупованих територій.

Об'єктом правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні є суспільні відносини, що регулюються нормами права, адже об'єктивно потребують такого регулювання з метою забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях. Предметом правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні є товари військового призначення та товари подвійного використання змістовне визначення яких наведено у спеціальному профільному Законі.

Безпосереднє публічне адміністрування, зокрема контроль щодо експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення здійснюється Державна служба експортного контролю України. Суб'єктами здійснення експорту є суб'єкти господарювання усіх форм власності, які отримали в Держекспортконтролі дозвіл на здійснення експорту товарів військового призначення або подвійного використання. Проте після початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну після 24 лютого 2022р. вивезення таких товарів з України практично не здійснюється. Суб'єктами здійснення імпорту є суб'єкти господарювання, усіх форм власності, а також благодійні фонди, які отримали в Держекспортконтролі дозвіл на здійснення імпорту товарів військового призначення, або подвійного використання.

Ключові слова: дозвіл, експорт, зброя, імпорт, категорія, контроль, правове регулювання, публічна адміністрація, публічне адміністрування, товари подвійного призначення, товарів військово призначення.

CONCEPT OF LEGAL REGULATION OF EXPORT AND IMPORT OF MILITARY AND DUAL-PURPOSE GOODS IN UKRAINE

Doluda Igor Ivanovych,
Postgraduate Student
(Institute of Law and Intellectual Property
of the National University
«Odesa Law Academy»,
Odesa, Ukraine)

The article provides a categorical understanding of the legal regulation of the export and import of military and dual-purpose goods in Ukraine. It is proven that the import of goods for military purpose and dual purpose in Ukraine is an administrative activity of special and general subjects of public administration based on the implementation of legal norms prescribed in a special profile law and subordinate legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine. They are carried out with the help of special public instruments (permits) in order to provide the Armed Forces, other security and defense forces of Ukraine with everything necessary to repel the armed aggression of the Russian-terrorist forces, and to liberate all temporarily occupied territories.

The object of legal regulation of the export and import of military and dual-purpose goods in Ukraine is social relations regulated by law, because they objectively require such regulation in order to ensure the protection of Ukraine's national interests, compliance with international obligations regarding the non-proliferation of weapons of mass destruction , means of its delivery, restrictions on transfers of conventional types of weapons, as well as the implementation of measures to prevent the use of these goods for terrorist and other illegal purposes. The subject of legal regulation of the export and import of military and dual-purpose goods in Ukraine is military goods and dual-use goods, the meaningful definition of which is given in a special profile Law.

Direct public administration, in particular, control over the export and import of military and dual-purpose goods is carried out by the State Export Control Service of Ukraine. Subjects of export are business entities of all forms of ownership that have received a permit from the State Export Control to export military or dual-use goods. However, after the beginning of the full-scale invasion of Russian terrorist forces into Ukraine after February 24, 2022. export of such goods from Ukraine is practically not carried out. Subjects of import are business entities of all forms of ownership, as well as charitable funds that have received permission from the State Export Control to import military or dual-use goods

Key words: category, control, dual purpose goods, export, imports, legal regulation, military goods, permission, public administration, weapon.

Актуальність дослідження. 24 лютого 2022 р., розпочалась нова ера в історії України, Європи та всього людства, перша повномасштабна війна в Європі після 1945 р. Учасниками якої є Український народ, Українстка держава, яких підтримує більше сто сорока країн світу та російсько-терористичні війська на стороні яких виступає чотири країни ізгої. Треба розуміти, що Україна має таку глобальну підтримку не в силу якихось конспірологічних факторів, а з чинників захисту добра віз зла, демократії від тоталітаризму, європейських цінностей від псевдо цінностей руського миру. Іншими словами, військовослужбовці Збройних сил, інших сил безпеки і оборони захищаючи український народ від знищення, обороняють Західну цивілізацію в цілому.

Війна XXI століття це війна технологій, високотехнологічної зброї та інших засобів ведення військових дій. Адже мала радянська армія не зможе перемогти велику – Російську. Тільки завдяки новій високотехнологічній зброї українські вмотивовані вояки зможуть виконати свою місію.

Відповідно українському війську потрібно якісна та у значних кількостях зброя та інші засоби ведення війни. У глобальному світі ринок озброєння є глобальним. Тим самим, без імпорту зброї для сил безпеки і оборони Україні обійтися не можливо.

Війна зі сторони України ведеться у відповідності до норм Женевських конвенцій. В свою чергу й експорт та імпорт зброї здійснюється за певними нормами права. Які в умовах відбиття повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ швидко розвиваються. При цьому, що є природнім, теорії правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні відстає від практики. А як відомо хибна чи застаріла теорія, призводить до негативних явищ в майбутньому.

Отже, існують усі об'єктивні умови для узагальнення теорії правового регулювання імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні. Одночасно треба підкреслити, час війни, це великі можливості для розвитку вітчизняних взірців озброєння. І в цьому українські виробники мають хороші вихідні позиції по деяким позиціям. Їх треба розвивати, в першу чергу для забезпечення Збройних сил та інших сил безпеки і оборони. Проте, і що теж, буде об'єктивним, чим більше буде перемог, чим слабшим буде ставати ворог, кількість накопиченого і випущеної зброї в Україні буде ставати надлишковим. І тоді, перевірену у бойових умовах найбільш ефективну зброю українських виробників будуть із задоволенням купляти іноземні держави. І для цього випадку має бути оновлена теорії правового регулювання експорту товарів військово призначення та подвійного призначення.

Огляд останніх досліджень. До питання загальнотеоретичних та деяких спеціальних аспектів проблеми правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні звертали свою увагу вчені праники В. Галунько, С. Гусарєв С., Н. Коваль, О. Павліченко, І. Підберезних, Л. Ржеутська, А. Чемодурова, Ю. Швець, Є Ярусевич та ін. Проте, безпосередньо аналізовану нами проблематику вони не аналізували, а засаджувати свої наукові пошуки на дотичних суспільних відносинах.

Формулювання цілей статті. *Мета статті* полягає в тому, щоб на основі теорії права, теорії адміністративного права, діючого законодавства, практики діяльності публічної адміністрації в умовах повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну сформувати поняття правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні.

Виклад основних положень. Згідно із теорією права правове регулювання – це здійснюване громадянським суспільством або державою за допомогою правових засобів упорядкування, охорона та розвиток суспільних відносин. Ознаками правового регулювання є те, що воно: є різновидом соціального регулювання; здійснюється громадянським суспільством або державою; має нормативно-результативний характер – здійснюється за допомогою цілісної системи правових засобів, що забезпечують втілення в життя норм права для досягнення необхідної мети (результату); має організаційний характер – за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми (в нормах права закріплюється міра можливої або належної поведінки); має цілеспрямований характер – спрямоване на задоволення прав, свобод, законних інтересів суб'єктів права; має конкретний характер – завжди пов'язане з реальними (конкретними) відносинами. Предметом

правового регулювання є конкретні вольові суспільні відносини, що регулюються правом чи об'єктивно потребують правового регулювання [1]

Треба погодитися із точкою зору А. Чемодуровою, що цінність правового регулювання характеризується позитивним впливом на існування й розвиток особи, створенням кращих умов для суспільства, групи осіб або окремої особистості. Економність визначається шляхом врахування витрат (предметно-речових, грошових, часових, кадрових, фізично-людських та інших), пов'язаних з досягненням певного результату правового регулювання. Останній критерій, на її думку є дієвості правового регулювання – ефективність, яка визначається порівнянням отриманого результату й початкової мети [2].

Згідно із словником української мови «експорт» – це вивіз товарів або капіталів за кордон [3]; «імпорт» – ввезення в країну товарів з-за кордону [4]. Більш спеціально, згідно із Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» «експорт» – продаж або передача на інших законних підставах товарів іноземним суб'єктам господарської та іншої діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів за межі митного кордону України, включаючи реекспорт товарів, у тому числі; «імпорт» – купівля або отримання на інших законних підставах від іноземних суб'єктів господарської та іншої діяльності товарів із ввезенням або без ввезення цих товарів в Україну, включаючи їх купівлю для власного споживання філіями та представництвами установ і організацій України, що знаходяться за її межами, а також дипломатичними представництвами та консульськими установами України за кордоном [5].

У нашого стратегічного партнера США контроль та загальне керівництво за експортом та імпортом оборонних товарів і послуг Здійснює президент. До його же компетенції відноситься визначення списку боєприпасів США та видача експортних ліцензій. Метою такого контролю є сприяння миру у всьому світі, безпеці та зовнішній політиці США Він уповноважений визначати предмети, які вважаються оборонними виробами та послугами оборони для цілей цього розділу, а також оприлюднювати правила імпорту та експорту таких виробів та послуг [6]. Такий підхід є логічним та ефективним, як для президентської правової демократичної держави якою є США. Наприклад, спеціальним публічним органом що рекомендує президенту США здійснювати експорт зброї є відповідний відділ адміністрації США. А у функції військового аташе посольства США в Україні покладено завдання контролювати порядок і своєчасність доставки її по території України до відповідних підрозділів Збройних Сили інших сил безпеки і оборони України, що знаходяться на передових позиціях воєнного зіткнення з російсько-терористичними військами [7].

У вітчизняному Законі «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» окреслюється предмет аналізу нашого статті. До якого відноситься «товари військового призначення» під якими розуміється вироби військового призначення – озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, спеціальні комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також матеріали та обладнання, спеціально призначені для розроблення, виробництва або використання зазначених виробів. «Товари подвійного використання», як окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових

пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [5].

Норми права Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Закон України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV» деталізовані та уточнені у «Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення», яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 р. № 1807, в якій зокрема визначено, що дозвіл чи висновок Держекспортконтролю на право здійснення відповідної міжнародної передачі будь-якого виробу військового призначення є підставою для передачі імпортеру (кінцевому споживачеві) комплекту технічної документації (технічних даних), необхідної для налагодження, експлуатації та використання такого виробу за цільовим призначенням в обсягах, визначених цим дозволом чи висновком. Експорт та імпорт товарів може здійснюватися суб'єктами підприємницької діяльності, які в установленому порядку отримали відповідні повноваження. Митне оформлення товарів здійснюється за умови надходження до Держмитслужби від Держекспортконтролю дозволів та висновків в електронній формі із застосуванням засобів електронного цифрового підпису [8].

Отже головним спеціальним суб'єктом публічно адміністрації який здійснює державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення, подвійного використання та інших товарів є Державна служба експортного контролю України. Вона є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки і який реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю. Основними завданнями Держекспортконтролю є: реалізація державної політики у сфері державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення, подвійного використання та інших товарів, щодо яких відповідно до Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» можуть застосовуватися процедури державного експортного контролю, а також внесення на розгляд Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки пропозицій щодо забезпечення її формування; забезпечення захисту національних інтересів та зміцнення міжнародного авторитету України під час здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів шляхом забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, пов'язаних з нерозповсюдженням зброї масового знищення, засобів її доставки та обмеженням передач звичайних видів озброєння для недопущення їх застосування у терористичних та інших протиправних цілях; надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг у сфері державного експортного контролю [9].

Головними експортером вітчизняної продукції військового призначення були державні, казенні підприємства та деякі господарські товариства, які входять до складу Державного концерну «Укроборонпром» На який покладаються завдання щодо здійснення централізованого регулювання, контролю та координації діяльності учасників, зокрема тих, які в установленому порядку одержали право на експорт, імпорт продукції та послуг військового призначення та подвійного використання, а також товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю [10; 11].

Тим самим, на державний консорціум у формі тимчасового об'єднання підприємств з метою вирішення здійснення інвестиційних та науково-технічних завдань – Державний концерн «Укроборонпром законодавством України покладено завдання

щодо здійснення централізованого регулювання, контролю та координації діяльності більше ста господарських самостійних державних і казенних підприємств щодо здійснення експорту, імпорту продукції та послуг військового призначення та подвійного використання, а також товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю. Проте, на практиці Укроборонпром більше займався забезпеченням виробництва та експорту вітчизняної продукції.

Наприклад, у 2020 р. Укроборонпром оприлюднював підсумки діяльності підприємств спецекспортерів за перше півріччя. У його звіті розривались основні показники роботи 5 державних компаній: «Спецтехноекспорт», «Укрспецекспорт», «Укрінмаш», «Прогрес» та «Укроборонсервіс». Ними було укладено 140 експортних контрактів із 36 країнами світу. Загальний обсяг експорту озброєння та військової техніки до іноземних країн підприємств-спецекспортерів за перше півріччя склав майже $145 млн. У ТОП-10 країн – основними імпортерами української продукції були Китай, Туреччина, Пакистан, Індія, Йорданія, В'єтнам, Азербайджан, Алжир, Марокко, Ефіопія. У структурі експорту озброєнь та військової техніки перше місце займало постачання авіаційної техніки, послуг з ремонту і модернізації та постачання запчастин до неї – 30%, сегмент військово-морської техніки склав 25%, бронетанкової техніки та техніки ППО – 16% та 14% відповідно. [12] Із відкритих джерел, фактів про імпорт озброєння та військової продукції в Україну до 24 лютого 2022 р. спецекспортерами Укроборонпрому нами не виявлено.

Ситуації кардинально змінилась після початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну після 24 лютого 2022р. Якщо раніше для реєстрації в Держекспортконтролі суб'єкти господарювання мали надавати великий пакет документів, то після початку широкомасштабного вторгнення достатньо однієї електронної заявки. Це можуть бути суб'єкти господарювання будь якої форми власності, які після реєстрації в Держекспортконтролі як суб'єкти здійснення імпорту товарів військового призначення отримують право ввозити їх для потреб Збройних сил України. Можуть це робити й благодійні організації, з тим виключенням що вони не мають права отримувати прибуток. Наприклад, Благодійний фонд «Повернися живим» отримав відповідну ліцензію на імпорт товарів військового призначення, зокрема, летальної зброї. Тобто вони товар військового призначення, після завезення в Україну зобов'язані обов'язково передати Збройним силам України. Відповідний підрозділ яких видає сертифікат кінцевого споживача, який підтверджує, що ці товари йдуть безпосередньо для вирішення питань національної оборони. Цим спрощенням реєстрації скористалося близько 30 суб'єктів господарювання. Всього, як доводить О. Павліченко станом на 13 липня 2022 р. Держекспортконтроль зареєстрував 437 суб'єктів, які можуть здійснювати імпорт товарів військового та подвійного використання в Україну [13].

Висновки. Усе вище наведене у цій статті дає можливість сформулювати наступні узагальнення: Об'єктом правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні є суспільні відносини, що регулюються нормами права, адже об'єктивно потребують такого регулювання з метою забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях [5]. Предметом правового регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні є товари військового призначення та товари подвійного використання змістовне визначення яких наведено у спеціальному профільному Законі.

Безпосереднє публічне адміністрування, зокрема контроль щодо експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення здійснюється Державна служба експортного контролю України.

Суб'єктами здійснення експорту є суб'єкти господарювання усіх форм власності, які отримали в Держекспортконтролі дозвіл на здійснення експорту товарів військового призначення або подвійного використання. Проте після початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну після 24 лютого 2022 р. вивезення таких товарів з України практично не здійснюється. Суб'єктами здійснення імпорту є суб'єкти господарювання, усіх форм власності, а також благодійні фонди, які отримали в Держекспортконтролі дозвіл на здійснення імпорту товарів військового призначення, або подвійного використання. Станом на 13 липня 2022 р. Держекспортконтроль зареєстрував 437 таких суб'єктів, які можуть здійснювати імпорт товарів військового та подвійного використання в Україну.

Отже, правове регулювання експорту та імпорту товарів військово призначення та подвійного призначення в Україні – це адміністративна діяльність спеціальних та загальних суб'єктів публічної адміністрації на основі реалізації норм права, прописаних в спеціального профільному законі та підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, які здійснюється да допомогою спеціального публічного інструментарію (дозволів) з метою забезпечення Збройних сил інших сил безпеки і оборони України усім необхідним для відбиття збройної агресії російсько-терористичних військ, звільнення усіх тимчасово окупованих територій.

Список використаних джерел:

1. Правове регулювання: поняття, способи, методи, типи, принципи, предмет. Теорія держави та права: навчальний посібник. за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: http://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4415-pravove-regulyuvannya-ponyattya-sposobi-metodi-tipi-principi-predmet.html.

2. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №4. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/45.pdf.

3. Експорт. Словник української мови. 2022. URL: http://sum.in.ua/s/eksport.

4. Імпорт. Словник української мови. 2022. URL: http://sum.in.ua/s/import.

5. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Закон України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV. *Верховна Рада України*. 2022. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text.

6. 22 U.S. Code § 2778 – Control of arms exports and imports. Legal Information Institute. 2014. https://www.law.cornell.edu/uscode/text/22/2778].

7. Швець Ю. Росія в безвиході, Україні напередодні прорив. Пакет «безпрецедентної допомоги». №301. https://www.youtube.com/watch?v=LIEYkbyWayk.

8. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 р. № 1807. *Верховна Рада України*. 2022. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF#Text.

9. Про затвердження Положення про Державну службу експортного контролю України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 159. *Верховна Рада України* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text.

10. Про утворення Державного концерну «Укроборонпром». Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 993 (в редакції поста-

нови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1229). *Верховна Рада України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2010-%D0%BF#Text.

11. Статут Державного концерну «Укроборонпром». Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 993 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1229). *Верховна Рада України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF#Text.

12. Укроборонпром назвав ТОП-10 країн – основних імпортерів української продукції. ukrinform. 2020. https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3081226-ukroboronprom-nazvav-top10-krain-osnovnih-importeriv-ukrainskoi-produkcii.html

13. Ржеутська Л. Павліченко: Летальна зброя з України не вивозиться. DW. 2022. https://www.dw.com/uk/holova-derzheksportkontroliu-ukraina-ne-eksportuie-zbroiu-ale-deshcho-vyvozytsia/a-62457677.

14. Ярусевич, Є. Адміністративно-правове регулювання державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання : дис. ... д-ра філософії : 081. Суми, 2021. 199 с.

15. Коваль Н. Специфіка переміщення товарів військового призначення та подвійного використання через митний кордон України. *Молодий вчений*. 2017. № 1. http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1_41_2017.pdf#page=355.

16. Підберезних І. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... д-ра наук : 12.00.07. Дніпро, 2022. 426 с.

17. Галунько В. Людина, Війна та Держава. Академія адміністративно-правових наук. http://www.ssaals.com.ua/?paged=3.

УДК 347.92
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.18

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІН ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Короєд Сергій Олександрович,
ORCID ID: 0000-0001-7899-957X
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
(Заклад вищої освіти
«Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна)

Луцька Галина Василівна,
ORCID ID: 0000-0001-5840-0603
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права
(Заклад вищої освіти
«Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна)

Розкривається ґенеза законодавчого регулювання порядку провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. Здійснюється аналіз положень Законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» в частині правового статусу документів, виданих окупаційною адміністрацією Російської Федерації. Наводяться причини запровадження судової форми встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території. Дається характеристика законодавчим змінам, які стали допускати визнання Україною юридичної чинності виданих на тимчасово окупованій території документів про народження і смерть особи. З огляду на зазначені законодавчі зміни розглядається питання щодо визначення правильного (ефективного) способу здійснення (захисту) особою права на державну реєстрацію народження і смерті на тимчасово окупованій території: або оскарження відмови органу РАЦС в державній реєстрації народження або смерті до адміністративного суду (рішенням адміністративного суду може бути зобов'язано орган РАЦС України здійснити державну реєстрацію народження на підставі зазначеного документа), або встановлення факту народження або смерті в окремому провадженні в порядку цивільного судочинства (встановлений рішенням суду факт підлягатиме державній реєстрації в органі РАЦС України). Робиться висновок, що оскільки на сьогодні правила державної реєстрації актів цивільного стану не визначають «порядку» встановлення факту народження та смерті особи на тимчасово окупованій території, а також не передбачають можливості проведення в органі РАЦС України державної реєстрації народження та смерті особи на підставі виданого

окупаційною владою медичного документа про народження чи смерть особи «недержавного (неукраїнського) зразка», тому єдиним механізмом здійснення державної реєстрації народження та смерті особи на тимчасово окупованій території залишається судовий порядок, визначений ст. 317 ЦПК України.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, встановлення факту, народження, смерть, державна реєстрація, акти цивільного стану, тимчасово окупована територія, окупаційна адміністрація, воєнний стан, документи.

SCIENTIFIC AND PRACTICAL ANALYSIS OF CHANGES IN THE LEGISLATIVE REGULATION OF THE PROCEDURE FOR ESTABLISHING THE FACT OF BIRTH OR DEATH OF A PERSON IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY OF UKRAINE AFTER THE INTRODUCTION OF MARTIAL LAW

Koroied Serhii Oleksandrovych,
ORCID ID: 0000-0001-7899-957X
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Law
(Institute of higher education
«King Danyla University»,
Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Lutska Halyna Vasylivna,
ORCID ID: 0000-0001-5840-0603
Doctor of Legal Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department of Law
(Institute of higher education
«King Danyla University»,
Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The genesis of the legislative regulation of the procedure in cases of establishing the fact of birth or death of a person in the temporarily occupied territory of Ukraine is revealed. An analysis of the provisions of the Laws of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" and "On Peculiarities of State Policy to Ensure State Sovereignty of Ukraine in the Temporarily Occupied Territories of Donetsk and Luhansk Oblasts" is carried out in the part of the legal status of documents issued by the occupying administration of the Russian Federation. The reasons for introducing a judicial form of establishing the fact of birth or death of a person in the temporarily occupied territory are given. The characteristics of the legislative changes that began to allow Ukraine to recognize the legal validity of birth and death documents issued in the temporarily occupied territory is given. In view of the mentioned legislative changes, the issue of determining the correct (effective) way of exercising (protecting) a person's right on state registration of birth and death in the temporarily occupied territory is being considered: or appealing the refusal of the registry office on state registration of birth or death in administrative court (by a judgment of an administrative court the registry office may be obliged to carry out state registration of birth on the basis of the specified document), or establishing the fact of birth or death in a separate proceeding in civil proceedings (the fact established by a court judgment will be subject to state registration in the registry office). It is concluded that since, as of now, the rules of state registration of civil status acts do not determine the "order" of establishing the fact of birth and death of a person

in the temporarily occupied territory, and also do not provide for the possibility of state registration of a person's birth and death in the registry office on the basis of issued by the occupying power of a medical document on the birth or death of a person that is «non-state (non-Ukrainian) type", therefore the only mechanism for state registration of the birth and death of a person in the temporarily occupied territory remains the judicial procedure defined in Art. 317 of the Civil Code of Ukraine.

Key words: civil proceedings, separate proceedings, establishment of fact, birth, death, state registration, acts of civil status, temporarily occupied territory, occupation administration, martial law, documents.

Проблема правового регулювання порядку встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України бере свій початок з 2014 року у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією нею частини території України, коли у громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях, у зв'язку із припиненням діяльності органів влади України, зникла можливість здійснювати державну реєстрацію актів цивільного стану та отримувати свідоцтва про народження та смерть особи «українського» зразка. У зв'язку з цим, з метою оптимізації процесу отримання свідоцтв про народження, про смерть для осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» від 4 лютого 2016 року № 990-VIII, яким Цивільний процесуальний кодекс України (в редакції до 2017 року) було доповнено статтею 257-1 «Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України». В ЦПК України в редакції 2017 року зазначену статтю було відтворено у статті 317.

Зазначеною статтею визначено: а) суб'єктів звернення до суду із заявою про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України (батьки, родичі, їхні представники або інші законні представники дитини, або родичі померлого або їхні представники) та підсудність таких справ (до будь-якого суду за межами тимчасово окупованої території) (ч. 1); б) строки розгляду таких справ (невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду) (ч. 2); в) правило про негайне виконання ухваленого рішення суду про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України (ч. 4); г) правило про негайну видачу копії судового рішення після його проголошення (що виключає можливість проголошення лише його вступної та резолютивної частини) (ч. 5).

Законодавче регулювання правового режиму тимчасово окупованої території здійснюється Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII – щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, та Законом Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII – щодо тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях (останній Закон втратив чинність згідно із Законом від 21 квітня 2022 року № 2217-IX). На той час лише Закон № 2268-VIII допускав дійсність і юридичну чинність документів, виданих окупаційною адміністрацією Російської Федерації, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях (які могли додаватись до заяви про державну реєстрацію народження або смерті особи) (ч. 3 ст. 2);

водночас Закон № 1207-VII визнавав недійсним будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та їх посадовими і службовими особами на тимчасово окупованій території (створеними у порядку, непередбаченому законами України) (ч. 3 ст. 9).

Судова форма (відповідний процесуальний порядок провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України) стала чи не єдиним механізмом юридичного оформлення народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. І хоча держава на законодавчому рівні (на рівні ЦПК України) й віднесла до виключної юрисдикції суду встановлення фактів народження та смерті особи на тимчасово окупованій території України, віддавши перевагу виключно судовій формі захисту в цій сфері цивільних відносин, але водночас залишила використання такої судової форми виключно на засадах диспозитивності, тобто лише за наявності волевиявлення заінтересованих осіб здійснити встановлення зазначених юридичних фактів саме в такій формі з метою подальшої державної реєстрації зазначених юридичних фактів в органах РАЦС [1, с. 191].

В таких справах рішення суду про встановлення факту народження або смерті особи фактично заміняє собою медичний документ «державного (українського) зразка» про підтвердження народження або смерті особи (як єдину підставу для проведення державної реєстрації народження або смерті особи в органах РАЦС України) [2, с. 106]. Необхідність застосування судової форми встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території була зумовлена самим фактом тимчасової окупації, у зв'язку з чим, по-перше, мешканці тимчасово окупованих територій не можуть отримати на зазначених територіях медичний документ про народження або смерть «державного (українського) зразка» (що робить неможливим проведення державної реєстрації народження або смерті в органах РАЦС України в адміністративному порядку), а по-друге, видані на тимчасово окупованій території медичні документи про народження або смерть особи вважалися за Законом № 1207-VII недійсними в Україні. Разом з тим, Закон № 2268-VIII хоч й визнавав чинність документів про народження і смерть особи, виданих окупаційною адміністрацією Російської Федерації, проте законодавство України про державну реєстрацію актів цивільного стану не допускало можливості вчинення актових записів на їх підставі.

Водночас суд приймав до уваги видані окупаційною адміністрацією документи на підтвердження фактів народження і смерті особи на тимчасово окупованій території з огляду на «намібійські винятки» [3].

К.В. Гусаров справедливо звертав увагу, що цивілістична наука та законодавство потребують оновлення у зв'язку із особливостями правовідносин, викликаних збройною агресією Російської Федерації, діяльністю незаконних формувань на територіях Донецької та Луганської областей і неможливістю реалізації національного законодавства на тимчасово окупованих територіях України [4, с. 23].

Таке «оновлення» законодавства якраз відбулося у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, зокрема: Законом від 1 липня 2022 року № 2345-IX в новій редакції викладено статтю 317 ЦПК України «Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України», а іншим Законом від 21 квітня 2022 року № 2217-IX частина третя статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» стала передбачати, що «будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами (якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом України) є недійсним і не створює правових наслідків, *крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації*

(розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану». З останнього законодавчого положення можна зробити висновок, що Україна юридично стала визнавати видані на тимчасово окупованій території окремі документи (зокрема медичні та інші документи про народження і смерть особи) і що такі документи мають додаватися до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану, яка подається до органу РАЦС України (хоча, як вже було зазначено вище, аналогічна норма раніше вже існувала в Законі № 2217-IX, проте не діяла).

Як відомо, єдиною передумовою для встановлення в судовому порядку юридичних фактів є відсутність визначеного законом позасудового порядку їх встановлення (ч. 2 ст. 315 ЦПК України). Під відсутністю іншого передбаченого чинним законодавством порядку щодо встановлення судом фактів, що мають юридичне значення, розуміють зокрема випадки, коли заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який підтверджує такий факт [5, с. 748-750]. Отже, зважаючи на те, що Закон від 21 квітня 2022 року № 2217-IX визнав на території України юридичну силу виданих окупаційною владою документів, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованій території, тому органи РАЦС України повинні приймати такі документи при розгляді заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану про народження або смерть особи. З цього випливає, що юрисдикція суду вже начебто не має поширюватись на встановлення таких фактів. Водночас до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та Правил державної реєстрації актів цивільного стану в України не було внесено відповідних змін, що не дозволяє органам РАЦС України провадити державну реєстрацію народження або смерті особи на підставі медичних документів «недержавного (неукраїнського) зразка». В цьому аспекті постає питання щодо визначення правильного (ефективного) способу здійснення (захисту) особою права на державну реєстрацію народження та смерті особи на тимчасово окупованій території: або оскарження відмови органу РАЦС в державній реєстрації народження або смерті до адміністративного суду (рішенням адміністративного суду може бути зобов'язано орган РАЦС України здійснити державну реєстрацію народження або смерті на підставі зазначеного документа «неукраїнського зразка»), або встановлення факту народження або смерті в окремому провадженні в порядку цивільного судочинства (встановлений рішенням суду факт підлягатиме державній реєстрації в органі РАЦС України). Проте, як вже було зазначено вище, в законодавчих актах, які визначають «порядок» державної реєстрації актів цивільного стану не передбачено можливості проведення державної реєстрації народження або смерті на підставі медичного документа про народження або про смерть «недержавного (неукраїнського) зразка», тому відмова органу РАЦС України в силу приписів ч. 2 ст. 19 Конституції України буде законною. А оскільки така відмова буде ґрунтуватися не на результатах «розгляду» заяви про державну реєстрацію народження або смерті, а виключно на відмові в проведенні державної реєстрації у зв'язку із відсутністю у органу РАЦС відповідних повноважень, то результатом задоволення адміністративним судом позову про оскарження такої відмови може бути лише рішення суду про зобов'язання органу РАЦС розглянути заяву про державну реєстрацію народження або смерті (до якої додано медичний документ про народження або про смерть «неукраїнського зразка») на підставі прямої норми частини третьої статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Отже, адміністративний суд не зможе ухвалити рішення по суті, яке б стало підставою для проведення

органом РАЦС України державної реєстрації народження або смерті особи на тимчасово окупованій території, на підставі медичного документа про народження або смерть «неукраїнського зразка».

Водночас варто враховувати, що саме Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в України «визначається порядок» встановлення факту народження або смерті (та його подальшої державної реєстрації органами РАЦС України), якими не передбачено «порядку» проведення державної реєстрації народження або смерті на підставі медичного документа про народження або смерть «недержавного (неукраїнського) зразка». В інших законах України «порядку» встановлення (підтвердження) факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території теж не визначено. Така ситуація, в силу ч. 2 ст. 315 ЦПК України, є передумовою для розгляду питання про встановлення такого факту в судовому порядку в окремому провадженні в порядку цивільного судочинства.

При цьому видані окупаційною владою медичні документи про народження і смерть особи «недержавного (неукраїнського) зразка» (а також видане окупаційною владою свідоцтво про народження та свідоцтво про смерть) суд має приймати як належний, допустимий, достовірний доказ не лише з огляду на «намібійські винятки» та оцінювати в сукупності з іншими доказами (в Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.04.2017 № 9-697/0/4-17 «Щодо листа про окремі питання застосування Закону України від 04 лютого 2016 року № 990-VIII «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України», з огляду на практику Європейського суду з прав людини у справах проти Туреччини (зокрема, "Loizidou v.Turkey", "Cyprus v. Turkey"), а також Молдови та Росії (зокрема, "Mozer v. the Republic of Moldova and Russia", "Ilascu and Others v. Moldova and Russia"), надано роз'яснення, що документи, видані органами та установами (зокрема, лікарняними закладами), що знаходяться на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, як виняток можуть братись до уваги судом та оцінюватись разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку під час розгляду справ у порядку статті 257-1 ЦПК України [6]), а вже як самостійний доказ – як дійсний в Україні документ на підтвердження факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території в силу приписів ч. 3 ст. 9 Закону № 1207-VII.

Оскільки припис ч. 3 ст. 9 (в новій редакції) Закону № 1207-VII визнає за вказаними документами юридичну чинність, тому такі документи вважаються такими, що відповідають нормам матеріального права, що є одним із критеріїв визнання доказу допустимим, на чому також наголошують вчені-процесуалісти [7, с. 72-74].

Про дійсність виданих окупаційною адміністрацією документів про народження та смерть особи на тимчасово окупованій території, а відтак й безумовну можливість їх прийняття судом, свідчить й інша норма Закону № 1207-VII, а саме ч. 4 ст. 9, якою передбачено, що встановлення зв'язків та взаємодія органів державної влади України, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з незаконними органами (посадовими особами), створеними на тимчасово окупованій території, допускається виключно з метою забезпечення національних інтересів України, захисту прав і свобод громадян України, виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, сприяння відновленню в межах тимчасово окупованої території конституційного ладу України. З цього положення Закону випливає, що встановлена вказаною статтею заборона не діє, якщо це

необхідно виключно з метою захисту прав і свобод громадян України. А при встановленні фактів народження і смерті необхідність захисту прав і свобод громадян України є очевидною.

В цьому аспекті як раз слушною є думка В.В. Комарова про те, що матеріальне право без процесуального права і без процесуальних гарантій не може потенційно бути реальним та високозначущим. Процедури судочинства та судові рішення, інші цивілістичні процедури в механізмі правового регулювання у певних випадках неможливості реалізації цивільних та інших прав надають їм правової визначеності. Тобто цивільний процес забезпечує формалізацію та неоспоримість конкретних суб'єктивних прав та обов'язків [8, с. 61].

Таким чином, оскільки на сьогодні правила державної реєстрації актів цивільного стану не визначають «порядку» встановлення факту народження та смерті особи на тимчасово окупованій території, а також не передбачають можливості проведення в органі РАЦС України державної реєстрації народження та смерті особи на підставі виданого окупаційною владою медичного документа про народження чи смерть особи «недержавного (неукраїнського) зразка», тому єдиним механізмом здійснення державної реєстрації народження та смерті особи на тимчасово окупованій території залишається судовий порядок, визначений ст. 317 ЦПК України. При цьому, як зазначено в листі Касаційного цивільного суду, реалізація цього порядку не передбачає необхідності попереднього отримання письмової відмови органу РАЦС у здійсненні реєстрації такого факту [9].

Список використаних джерел:

1. Луцька Г. В. Правове забезпечення охорони та захисту цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території України: дис. … докт. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2021. 483 с.

2. Короєд С. О. Визначення судом походження дитини при встановленні факту її народження на тимчасово окупованій території: проблеми теорії і практики цивільного судочинства. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. 2021. Вип. 89. С. 103–114.

3. Про окремі питання застосування Закону України від 4 лютого 2016 року № 990-VIII «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України»: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.04.2016 № 9-1130/0/4-16. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00223?an=1.

4. Гусаров К. В. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку: матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 22–26.

5. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.

6. Щодо листа про окремі питання застосування Закону України від 04 лютого 2016 року № 990-VIII «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.04.2017 № 9-697/0/4-17. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00222.html.

7. Штефан А. Допустимість доказів у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 2. С. 69–77.

8. Комаров В. В. Вчення про предмет цивільного процесуального права. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 58–62.

9. Лист Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22.04.2021 № 985/0/208-21. URL: https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/vsu.pdf.

УДК 342.951: 351.74
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.19

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Крупицький Олександр Станіславович,
здобувач
(Науково-дослідний інститут публічного права, м. Київ, Україна)

У статті на основі аналізу енциклопедичних знань, теорії адміністративного права та адміністративного законодавства сформовано поняття адміністративно-правової охорони економіки в Україні.

Визначено, що економіка в Україні потребує охорони від трьох основних видів небезпеки: по-перше, від суб'єктів владних повноважень які порушують права та інтереси суб'єктів господарювання; по-друге, від інших осіб, які порушують права суб'єктів господарювання на вільну підприємницьку діяльність на засадах конкуренції; по-третє, від самих суб'єктів господарювання, які порушують публічний інтерес суспільства щодо вчасності та повноти сплати податків, дотримання санітарно епідеміологічних, трудових, митних екологічних та антимонопольних норм права.

Зроблено висновок, що основними суб'єктами адміністративно-правової охорони є: суб'єкти публічної адміністрації; суб'єкти господарювання; інші особи які приймають участь у господарській діяльності; потерпілі споживачі товарів і послуг що виробляється недобросовісний бізнесом.

З'ясовано, що адміністративно-правова охорона економіки має власну нормативну базу, зовнішнім виразом якого є положення Конституції України кількох кодексів, інших законів України та десятків підзаконних нормативно-правових актів. Суб'єкти публічної адміністрації вступають в обов'язки адміністративно-правової охорони, не тільки тоді коли право суб'єкта господарювання чи публічний інтерес вже порушені, а також тоді коли виникає велика імовірність такого порушення.

Доведено, що при здійсненні адміністративно-правової охорони суб'єкти публічного адміністрації застосовують систему інструментів публічного адміністрування, які прямо дозволене їм законами. У випадку порушення прав та інтересів суб'єктів господарювання, незаконні рішення суб'єктів владних повноважень можуть бути скасовані в адміністративний спосіб чи адміністративним судом. Посадові особи які допустили такі порушення можуть бути притягнуті до дисциплінарної, адміністративної, а у випадках скоєння суспільно небезпечного діяння за яке передбачено відповідальність Кримінальним кодексом України до кримінальної відповідальності.

Зроблено висновок, що адміністративно-правова охорона економіки України – це адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, з метою недопущення порушення та відновлення порушеного права суб'єктів господарювання та забезпечення публічного інтересу держави. Вона здійснюється ними на основі реалізації норм адміністративного права.

Ключові слова: адміністративна діяльність, адміністративне право, адміністративно-правова охорона, економіка, захист, поняття, суб'єкт господарювання, суб'єкт публічної адміністрації, теорія.

THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Krupytskyi Oleksandr Stanislavovych,
Postgraduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The concept of administrative and legal protection of the economy in Ukraine is formed in the article. It is determined that the economy in Ukraine needs protection from three main types of danger: first, from the subjects of power that violate the rights and interests of economic entities; secondly, from other persons who violate the rights of economic entities to free enterprise on a competitive basis; thirdly, from the business entities themselves, which violate the public interest of society in the timeliness and completeness of tax payments, compliance with sanitary-epidemiological, labor, customs, environmental and antitrust law. It is concluded that the main subjects of administrative and legal protection are: subjects of public administration; business entities; other persons involved in economic activities; affected consumers of goods and services produced by unscrupulous businesses.

It was found that the administrative and legal protection of the economy has its own regulatory framework, the external expression of which is the provisions of the Constitution of Ukraine, several codes, other laws of Ukraine and dozens of bylaws. Entities of public administration enter into responsibilities of administrative and legal protection, not only when the right of the business entity or the public interest has already been violated, but also when there is a high probability of such violation.

It is proved that in the implementation of administrative and legal protection, the subjects of public administration use a system of tools of public administration, which are directly permitted by law. In case of violation of the rights and interests of business entities, illegal decisions of business entities may be revoked administratively or by an administrative court. Officials who have committed such violations may be subject to disciplinary, administrative, and in cases of committing a socially dangerous act for which the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability.

It is proved that the administrative and legal protection of the economy of Ukraine is an administrative activity of public administration, in order to prevent violations and restoration of the violated rights of economic entities and ensure the public interest of the state. It is carried out by them on the basis of realization of norms of administrative law.

Key words: administrative activity, administrative and legal protection. Administrative Law, concept, economy, Entity, protection, subject of public administration, theory.

Актуальність дослідження. Економіка є основою для забезпечення переважної більшості прав та інтересів громадян. Одночасно, суб'єкти права господарської діяльності є лакомим об'єктом на які постійно намагається посягати різноманітні суб'єкти. Це здійснюється під різними гаслами, забезпечення соціальної справедливості, урівнювання усіх у майновому стані, необхідності підняття податків з метою забезпечення соціальних верств населення, а то й просто банального грабежу кримінальних елементів та політичних сил з низькою правовою культурою які тимчасова прийшли до влади.

Отже, економіка потребує правового захисту. Вагоме місце в якому належить адміністративно-правовій охороні, що здійснюється на основі реалізації норм адміністративного права різноманітними спеціальними та загальними суб'єктами публічного адміністрування.

Огляд останніх досліджень. До проблеми адміністративно-правової охорони економіки в Україні в тих чи інших аспектах зверталися українські вчені-адміністративісти В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Єщук, С. Короєд, О. Кузьменко, В. Курило, О. Нікітенко, А. Сірко та ін. Проте вони питання аналізованої нами проблематики безпосередньо не аналізували, а звертались свої зусилля найбільш загальних, спеціальних чи суміжних викликів.

Мета статті полягає в тому щоб на основі аналізу енциклопедичних знань, теорії адміністративного права та адміністративного законодавства сформулювати поняття адміністративно-правової охорони економіки в Україні

Виклад основних положень. Згідно із словником української мови «економіка» - це сукупність суспільно-виробничих відносин, господарче життя, стан господарства, структура та фінансово-матеріальний стан якої-небудь галузі господарської діяльності, господарська і фінансова діяльність та наукова дисципліна, що вивчає фінансово-матеріальну сторону якої-небудь галузі господарської діяльності [4]. В свою чергу економісти доводять, що «економіка» - це сфера життєдіяльності людини і суспільства, пов'язана з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням життєвих благ [13].

Отже, економіка з погляду нашого аналізу – це сфера суспільних відносин людей пов'язана з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням життєвих благ, що здійснюються шляхом здійснення господарської діяльності.

Що стосується категорії адміністративного права «адміністративно-правова охорона» то на думку професорки О. Єщук переважна більшість учених звертає увагу на недопущення ототожнення понять «охорона» і «захист» і вважає, що «охорона» в юридичному розумінні означає позитивний стан норм права, направлений на недопущення порушення суб'єктивних прав і законних інтересів осіб, вона відображає статику правовідносин. У свою чергу «захист» характеризується динамікою через реалізацію засобів і форм, що передбачені законодавством для відновлення правового становища потерпілого, притягнення винного до юридичної відповідальності та застосовуються тоді, коли суб'єктивне право вже порушено [5].

Професор В. Галунько доводить, що термін охорона це, з одного боку, як безпосередній правовий захист соціальних інтересів громадян соціальних груп усього суспільства, а з іншого – як стимулювання таких соціальних дій, наслідком чого було б зміцнення наявних суспільних відносин і нейтралізація тих соціальних тенденцій, що загрожують їм. На його погляд, слід вважати, що відносини адміністративно-правової охорони права власності обслуговують адміністративне право в цілому. Тут виникають вольові відносини, що позначають взаємозв'язок прав і обов'язків суб'єктів і об'єктів, які беруть у них участь, оскільки цей зв'язок пов'язаний нормами адміністративного права. У них сформовано визначену правосуб'єктність, юридично виражено сукупність соціальних властивостей учасників правовідносин охорони. У загальному вигляді це можна сформулювати як право невладних фізичних і юридичних осіб перебувати під публічною охороною публічної адміністрації та обов'язок суб'єктів публічної адміністрації забезпечити таку охорону. Звідси витікає особлива специфічна форма адміністративно-правових відносин у сфері охорони прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Прийнято вважати, що основною особливістю цих відносин є їх правова нерівність, оскільки суб'єкт публічної адміністрації має пріоритет своєї волі над волею всіх інших об'єктів. Соціальні відносини «влада – підпорядкування» в охоронній сфері набувають вигляду державних відносин, які трансформуються в юридичну форму адміністративного права. У ній суб'єкт публічної адміністрації виступає як юридично владний щодо об'єктів управління [2].

Проте, у послідуючих своїх працях професор В. Галунько відійшов від жорсткої прив'язки адміністративно-правової охорони до соціальних відносини «влада – підпорядкування». Він визначив, що адміністративно-правові відносини: по-перше, адміністративні сервісні відносини суб'єкта публічної адміністрації, коли він надає адміністративні послуги приватним суб'єктам права, які звернулися до нього. У цьому разі суб'єкт публічної адміністрації діяти владно щодо приватного суб'єкта адміністративного права не має права. Більше того, суб'єкт публічної адміністрації є зобов'язальним і зобов'язаний надати адміністративну послугу на належному рівні й у встановлені строки; - по-друге, адміністративно-арбітражні відносини суб'єкта публічної адміністрації, коли він є адміністративним арбітром між двома приватними суб'єктами адміністративного права в разі порушення одним приватним суб'єктом прав та/або свобод, які перебувають під охороною нормами адміністративного права, іншого суб'єкта. У такому разі суб'єкт публічної адміністрації є імперативно владним щодо приватного суб'єкта адміністративного права, який порушив права та/або свободи іншого. Відповідно до наданої законодавством компетенції він мусить вимагати від такого суб'єкта припинити протиправну поведінку або застосувати легальні засоби адміністративного примусу для відновлення порушеного права; по-третє, адміністративно-імперативні відносини всередині системи публічної адміністрації. У цьому разі суб'єкт публічної адміністрації, який стоїть вище за ієрархічним щаблем владної компетенції, має право віддавати законні розпорядження підпорядкованим йому суб'єктам публічної адміністрації. Тут, на його погляд, виникають класичні імперативно-владні адміністративно-правові відносини, що були описані вище [1]

Первинну роль в системі адміністративного права та адміністративно-правовій охороні займають суб'єкти публічної адміністрації, які шляхом підзаконної правотворчості та адміністративного правозастосування забезпечують права та інтереси суб'єктів господарювання та публічний інтерес держави.

До таких суб'єктів слід віднести органи податкової та митної служб, антимонопольний комітет, Міністерство економіки, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості, Міністерство фінансів та Міністерство внутрішніх справ України.

Ніякі правовідносини в тому числі суспільні відносини адміністративно-правової охорони не можуть втілювати в життя без норм права. Аналізовані нами норми адміністративно-правової охорони формується на основі джерел адміністративного права. Серед яких в першу чергу слід відзначити Конституцію України, згідно з якою не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція (ст. 42) [6], Господарський кодекс України [3], КУпАП, КАСУ, Митний [8] та Податковий [9] кодекси України, закони України «Про національну поліцію» [11], «Про антимонопольний комітет України» [10], «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [12], Кримінальний кодекс України.

Так наприклад, згідно із ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності», тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них за відсутності ознак вимагання, карається кримінальними санкціями у вигляді штрафу, позбавлення волі та позбавленням права обіймати певні посади [7].

Проте, у випадку не сплати у повному обсязі та вчасно податків, здійснення фінансування російсько-терористичної діяльності, порушення екологічних і антимонопольних норм, увезення (вивезення) товарів у контрабандний спосіб, грубого порушення правил торгівлі, щодо суб'єктів господарювання можуть бути у передбачених законом випадках застосовані заходи адміністративного примусу та юридична, зокрема адміністративна відповідальність.

Отже, все вище викладене дає можливість сформулювати наступні узагальнення щодо адміністративно-правової охорони економіки України:

1) економіка в Україні потребує охорони від трьох основних видів небезпеки: по-перше, від суб'єктів владних повноважень які порушують права та інтереси суб'єктів господарювання; по-друге, від інших осіб, які порушують права суб'єктів господарювання на вільну підприємницьку діяльність на засадах конкуренції; по-третє, від самих суб'єктів господарювання, які порушують публічний інтерес суспільства щодо вчасності та повноти сплати податків, дотримання санітарно епідеміологічних норм, трудових, митних екологічних та антимонопольних норм права;

2) основними суб'єктами адміністративно-правової охорони є: суб'єкти публічної адміністрації; суб'єкти господарювання; інші особи які приймають участь у господарській діяльності; потерпілі споживачі товарів і послуг що виробляється недобросовісний бізнесом;

3) адміністративно-правова охорона економіки має власну нормативну базу, зовнішнім виразом якого є положення Конституції України кількох кодексів, інших законів України та десятків підзаконних нормативно-правових актів;

3) адміністративно-правова охорона економіки здійснюється уповноваженими на те суб'єктами публічної адміністрації як загальної так і спеціальної компетенції;

4) суб'єкти публічної адміністрації вступають в обов'язки адміністративно-правової охорони, не тільки тоді коли право суб'єкта господарювання чи публічний інтерес вже порушені, а також тоді коли виникає велика імовірність такого порушення із значною суспільною небезпекою, іншими словами з профілактичною метою;

5) при здійсненні адміністративно-правової охорони суб'єкти публічного адміністрації застосовують систему інструментів публічного адміністрування, які прямо дозволене їм законами;

6) у випадку порушення прав та інтересів суб'єктів господарювання, незаконні рішення суб'єктів владних повноважень можуть бути скасовані в адміністративний спосіб чи адміністративним судом, а посадові особи які допустили такі порушення можуть бути притягнуті до дисциплінарної, адміністративної, а у випадках скоєння суспільно небезпечного діяння за яке передбачено відповідальність Кримінальним кодексом України до кримінальної відповідальності.

Отже, адміністративно-правова охорона економіки України – це адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, з метою недопущення порушення та відновлення порушеного права суб'єктів господарювання та забезпечення публічного інтересу держави, що здійснюється ними на основі реалізації норм адміністративного права.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

2. Галунько В. Адміністративно-правова охорона та захист права власності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2007. № 38. С. 192-198].

3. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 21-22. ст. 144.

4. Економіка. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. С. 458. URL: http://sum.in.ua/s/ekonomika.

5. Єщук О. Адміністративно-правова охорона в інформаційному суспільстві. *Інформація і право.* 2014. № 2(11).URL. http://ippi.org.ua/sites/default/files/14eomois.pdf.

6. Конституцію України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. ст. 141.

7. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26, ст. 131.

8. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012, № 44-45. № 46-47. № 48, ст. 552.

9. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. ст. 112.

10. Про антимонопольний комітет України. Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993 р., № 50. ст. 472.

11. Про національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. ст. 379.

12. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. ст. 389.

13. Сірко А. Економічна теорія. 2020. URL. https://pidru4niki.com/1228032462956/politekonomiya/slovnik_ekonomichnih_terminiv_ekonomichna_teoriya_politekonomiya.

УДК 342.9 (477)
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.20

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Кубатко К. В.,
здобувач кафедри адміністративного
та господарського права
(Запорізький національний
університет, м. Запоріжжя, Україна)

Тимченко Сергій Михайлович,
доктор історичних наук, кандидат
юридичних наук, професор
(м. Запоріжжя, Україна)

Наукова публікація присвячена історіографії та методології дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні. Систематизовано наукові праці, присвячені питанням публічного адміністрування та публічного управління, організації судової влади в Україні, а також окремим питанням формування та функціонування суддівського корпусу в України, зарубіжному досвіду правового регулювання даної сфери суспільних відносин, принципам правосуддя. Акцентовано увагу на відсутність окремого дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні, що обумовлює теоретичну та практичну значимість проведення такої наукової роботи.

Систематизовано методи дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні. Встановлено, що таке дослідження має спиратися на органічне поєднання філософських (діалектика, метафізика), загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, серед яких ключову роль відіграють закони та прийоми діалектики, системний та структурно-функціональний методи, прийоми логічного методу, методи соціологічних досліджень та порівняльного правознавства, формально-юридичний метод (метод юридичної догматики) та метод юридичного моделювання.

Вказується на перспективність подальшого дослідження даної тематики з метою формулювання конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Ключові слова: суддівській корпус, правосуддя, публічне адміністрування, історіографія, методологія, діалектика, метафізика, систематизація, аналіз, юридичні аксіоми, правові принципи, судова влада.

HISTORIOGRAPHY AND RESEARCH METHODOLOGY OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF FORMATION AND FUNCTIONING OF THE JUDICIARY IN UKRAINE

Kubatko K. V.,
Applicant at the Department of
Administrative and Economic Law
(Zaporizhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine)

Tymchenko Serhii Mykhailovych,
Doctor of Historical Sciences, Candidate of
Legal Sciences, Professor
(Zaporizhia, Ukraine)

The scientific publication is devoted to the historiography and research methodology of public administration in the field of formation and functioning of the judiciary in Ukraine.

It is claimed that the fundamental research of any issue begins with the analysis of historiography and the determination of the methodological tools that will be used in the process of scientific work. Social relations in the post-industrial society are characterized by particular complexity, which requires a balanced scientific approach to their analysis and determination of priority areas and methods of improvement.

Scientific works devoted to issues of public administration and public management, organization of the judiciary in Ukraine, as well as specific issues of formation and functioning of the judicial corps in Ukraine, foreign experience of legal regulation of this sphere of social relations, principles of justice are systematized. Attention is focused on the lack of a separate study of public administration in the field of formation and functioning of the judicial corps in Ukraine, which determines the theoretical and practical significance of conducting such research.

Research methods of public administration in the field of formation and functioning of the judicial corps in Ukraine have been systematized. It was established that such research should be based on an organic combination of philosophical (dialectics, metaphysics), general scientific and special legal research methods, among which the laws and techniques of dialectics, systemic and structural-functional methods, techniques of the logical method, methods of sociological research and of comparative jurisprudence, the formal legal method (the method of legal dogmatics) and the method of legal modeling.

It is noted that a key role for the correct choice of research methods is played by a conceptual and systemic approach to scientific work, as well as the use of a synergistic approach, which allows analyzing all aspects of the selected issues in their relationship, taking into account all information flows, objective and subjective factors that affect the object and subject of research, as well as identifying patterns of transition from an unstable system (in this case – judicial) to a stable and effective one.

It is pointed out the perspective of further research on this subject with the aim of formulating specific proposals for improving the current national legislation and legal practice in this area of public relations.

Key words: judicial corps, justice, public administration, historiography, methodology, dialectics, metaphysics, systematization, analysis, legal axioms, legal principles, judicial power.

Вступ. Фундаментальне дослідження будь-якого питання починається з аналізу історіографії та визначення методологічного інструментарію, який буде застосовуватись в процесі наукової роботи. Суспільні відносини в постіндустріальному суспільстві вирізняються особливою складністю, що потребує виваженого наукового підходу до їх аналізу та визначення пріоритетних напрямів та способів удосконалення. Починаючи із моменту появи перших судів в механізмі держави актуальними питаннями для юридичної науки та практики завжди були формування та забезпечення ефективного функціонування високопрофесійного суддівського корпусу. Це питання не втратило своєї актуальності і в XXI столітті, коли перед органами публічної адміністрації з'явилися нові виклики – інформатизація відносин публічного управління, поява нових корупційних ризиків, намагання політичних та олігархічних груп впливати та контролювати процеси формування та забезпечення функціонування суддівського корпусу та системи правосуддя в цілому. Таким чином, дослідження особливостей публічного адміністрування у даній сфері суспільних відносин має як теоретичне, так і практичне значення.

Питання публічного управління та публічного адміністрування досліджуються в роботах фахівців у сфері адміністративного права, зокрема, В. Авер'янова, О. Бандурки, В. Бевзенка, Ю. Битяка, М. Віхляєва, С. Гайдученка, В. Галунька, Н. Губерської, В. Доненка, Р. Калюжного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка, О. Кузьменко, В. Курила, Д. Луценка, П. Лютікова, Р. Мельника, О. Миколенка, Д. Приймаченка, С. Стеценка, В. Тильчика, О. Червякової, С. Чернова та інших відомих науковців.

Різні аспекти формування та функціонування суддівського корпусу в Україні, організацію судової влади в цілому досліджували в своїх працях А. Алєксєєва, В. Городовенко, В. Гудима, І. Коваленко, В. Кравчук, С. Прилуцький, І. Русакова, Л. Скомороха, Н. Слободяник, В. Єгорова, Ю. Полянський, Б. Футей, С. Степанов, В. Шишкін ті інші.

Проте системний аналіз історіографії та методології дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні ще не був предметом окремого дослідження, що актуалізує необхідність його проведення.

Постановка завдання. Метою публікації є систематизація історіографії та методології дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні.

Методологія публікації спирається на поєднання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, серед яких більшою мірою застосовуються закони та прийоми діалектики, системний та структурно-функціональний методи, прийоми логічного методу, аксіоматичний метод та метод порівняння.

Результати дослідження. Категорія «публічне адміністрування» є достатньо новою для науки адміністративного права, тому значна кількість праць науковців присвячена аналізу співвідношення понять «публічне управління» та «публічне адміністрування». Серед останніх праць слід відзначити роботи І. Бінько «Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять» [1], Є. Жукової «Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення» [2], О. Вольської «Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві» [3].

Так, на думку Є. Жукової, відмінність між публічним адмініструванням і державним управлінням полягає у наступному: а) державне управління виступає засобом впливу держави на суспільство і громадян для досягнення передусім інтересів держави, натомість публічне адміністрування є насамперед способом задовольнити інтереси фізичних та юридичних осіб, за допомогою наявного у публічної адміністрації потенціалу (правового, фінансового, кадрового, інформаційного тощо); б) державне управління

не передбачає або ігнорує зворотний зв'язок із суспільством та окремими соціальними групами стосовно схвалення окремих рішень чи державних політик та їх зміни у разі несхвалення громадянами, тоді як публічне адміністрування має своєю невід'ємною ознакою систематичне вивчення задоволення суспільством і громадянами діями публічної адміністрації і удосконалення її діяльності залежно від отриманого зворотного зв'язку; в) державне управління завжди політизоване, в основі всіх його заходів лежать політичні рішення, а публічне адміністрування є деполітизованим технократичним процесом виконання публічною адміністрацією своїх завдань, необхідних для забезпечення потреб та інтересів суспільства і громадян (або, щонайменше, прагне до деполітизованості та технократичності); г) для державного управління характерним є суб'єкт-об'єктний підхід, за якого держава активно змінює поведінку та свідомість громадянина, а для публічного адміністрування – суб'єкт-суб'єктний, партнерський, де держава і громадянин постають як рівноправні учасники суспільних відносин, спрямованих на забезпечення життєдіяльності суспільства, забезпечення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб [2, 139-140].

Загальнотеоретичні питання та конституційно-правові засади формування суддівського корпусу в Україні досліджували в своїх роботах такі відомі науковці як С. Прилуцький в дисертації «Формування корпусу професійних суддів України» [4] та Л. Скомороха в дисертаційному дослідженні «Конституційно-правові аспекти формування професійного суддівського корпусу в Україні: сутність, механізм реалізації» [5].

Історичні аспекти формування суддівського корпусу в Україні розглядали І. Русакова в публікації «Формування суддівського корпусу в Україні: історичні аспекти» [6] та І. Коваленко в публікаціях «Формування суддівського корпусу як фактор впливу на генезу української державності у Давньоруську добу» [7] та «Окремі аспекти формування суддівського корпусу за часів Гетьманщини» [8].

Принципи формування суддівського корпусу в Україні достатньо детально дослідили В. Гудима [9] та С. Степанов [10]. Щодо принципів функціонування суддівського корпусу фундаментальною є робота В. Городовенко «Принципи судової влади» [11]. Не менше значення для розкриття принципів публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні має монографія В. Городовенко «Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні» [12].

Порівняльний досвід формування суддівського корпусу в Україні і зарубіжних країнах вивчали та узагальнювали в своїх працях В. Єгорова [13] та В. Кравчук [14]. Позитивний досвід формування суддівського корпусу за результатами виборів проаналізовано в роботах Н. Слободяника «Виборність суддів: зарубіжний досвід та перспективи для України» [15], В. Шишкіна «Федеральні суди загальної юрисдикції у США» [16], Б Футея «Федеральні суди у Сполучених Штатах Америки» [17].

Проблемні питання формування суддівського корпусу в Україні були предметом дослідження в публікаціях А. Алєксєєвої «Формування суддівського корпусу: незалежність чи підконтрольність» [18] та Ю. Полянського «Деякі питання формування суддівського корпусу в Україні» [19].

Організації роботи суду в Україні присвятили свої праці В. Афанасьєв, В. Бабкова, О. Дудченко, А. Іванцова, І. Марочкін [20].

Фундаментальною також є монографія І. Марочкіна, Н. Сібільової, Ю. Рємєскової, Ю. Крючко та В. Городовенка «Судова влада» в якій розглянуто правову природу, функції та принципи судової влади; розкрито питання побудови та функціонування судової системи, правового статусу суду та суддів як носіїв судової влади, роботи державних органів судової влади та суміжних інститутів; висвітлено проблеми незалежності, єдності, легітимності, транспарентності та самостійності судової влади. Увагу

в цій монографії також приділено юридичній відповідальності суддів, добору суддівських кадрів в Україні [21].

Таким чином, в юридичній доктрині адміністративного права достатньо змістовно розроблені питання публічного управління та його співвідношення із публічним адмініструванням, досліджені різні аспекти формування та функціонування суддівського корпусу в Україні, а також організації судової влади в цілому, проте питанню публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні приділена недостатня увага, що актуалізує проведення окремого дослідження даної теми.

Методологія дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні об'єднує три групи методів, зокрема – філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні. Серед філософських методів найбільшою мірою використовується метод діалектики, а саме, його закони – закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, а також такий прийом діалектики як заперечення заперечення. Прояв закону єдності та боротьби протилежностей в процесі публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні полягає у тому, що публічним інтересам держави та українського суспільства сформувати високопрофесійний суддівський корпус, який виконуватиме відповідну функцію держави у відповідності до норм чинного законодавства та загальновизнаних принципів права, протистоїть приватний інтерес окремих політичних та економічних (олігархічних) груп привести в судову владу «своїх людей», а також приватний інтерес окремих кандидатів на посади суддів, які мають в своїй кар'єрі факти вчинків, які ставлять під сумнів їх доброчесність, зайняти відповідну посаду судді, незважаючи, наприклад, на негативний висновок Громадської ради доброчесності. Єдність цих протилежних інтересів полягає у пошуку соціального компромісу шляхом проведення чесного, неупередженого відбору кандидатів на посади суддів та праві Вищої кваліфікаційної комісії суддів України подолати негативний висновок Громадської ради доброчесності.

Так, у відповідності до ч. 1 ст. 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами [22].

Закон переходу кількісних змін у якісні застосовується в процесі дослідження динаміки публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу. Зокрема, завданням органів публічної адміністрації, які здійснюють адміністрування відбору кандидатів на посади суддів, є опрацювання значної кількості особових справ, результатом чого є якісні показники – допущення до відбіркового іспиту або конкурсу на посади суддів лише тих кандидатів, які відповідають встановленим у законі критеріям. В процесі спеціальної підготовки кандидатів на посади суддів також працює закон переходу кількості засвоєних знань у якісний рівень теоретичного мислення, практичних навичок та вмінь майбутнього судді. В подальшому, за результатами кваліфікаційного іспиту або кваліфікаційного оцінювання відбувається наступний етап переходу кількісних змін у якісні – встановлюється якість виконаних робіт у формі письмового анонімного тестування та анонімно письмового практичного завдання з метою виявлення рівня знань, практичних навичок та умінь у застосуванні закону та веденні судового засідання. І саме таким чином формується якісний судовий корпус, що складається з високопрофесійних, кваліфікованих кадрів.

Прийом заперечення заперечення також активно застосовується в процесі дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу. Так, наприклад, з початку дослідники заперечують можливість проведення абсолютно чесного та неупередженого конкурсу на посаду судді через низку корупційних та суб'єктивних факторів, але потім заперечують своє ж заперечення, аргументуючи можливість проведення такого конкурсу завдяки використанню новітніх технологій деперсоніфікації учасників конкурсу, використанню можливостей штучного інтелекту тощо. Або з початку заперечується ефективність проведеної судової реформи, що обґрунтовується низкою конкретних прикладів, фактів, але завдяки використанню комплексного, системного погляду на судову систему, застосуванню методів юридичної статистики та соціологічних досліджень доводиться позитивний результат проведених реформ – підвищення рівня поваги громадян до суду, зниження кількості судових рішень, які оскаржуються в апеляційному та касаційному порядку, мінімізація кількості фактів притягнення суддів до дисциплінарної та кримінальної відповідальності тощо.

Не слід залишати поза увагою і метод метафізики, який дозволяє розглядати судову систему, процеси формування та функціонування суддівського корпусу в ідеальному стані, з точки зору теорії та юридичної догматики. Використання аксіоматичного методу дозволяє сформулювати основні принципи публічного адміністрування у даній сфері суспільних відносин.

Таким чином, в процесі дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні використовується увесь інструментарій філософських методів.

Другу групу методів дослідження даної тематики становлять загальнонаукові методи, тобто методи, які використовуються багатьма природничими та гуманітарними науками в процесі наукового пізнання. До таких методів слід віднести системний метод (метод системного аналізу), структурно-функціональний метод, прийоми логічного методу (аналіз, синтез, дедукція та індукція), метод порівняння (аналогії), методи соціологічних досліджень, аксіоматичний метод тощо.

Зокрема, активне застосування системного методу або методу системного аналізу обумовлене тим, що саме право є складною системою, держава є системою органів публічної адміністрації, що включає в себе підсистеми – органи законодавчої, виконавчої, судової та контрольно-наглядової влади. Судова система є окремою ієрархічною структурою з особливим порядком формування та тільки їй притаманними ознаками – незалежністю від інших гілок влади та самостійністю кожного судді в процесі здійснення правосуддя. Так, у відповідності до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди; делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються; юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. А згідно із положеннями ст. 126 Конституції, незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України; вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється [23].

Структурно-функціональний метод дозволяє дослідити структуру судової системи в цілому та безпосередньо суддівського корпусу, а також виокремити функції, які реалізує в своїй діяльності кожен з елементів судової системи в залежності від спеціалізації та місця в судовій ієрархії (інстанційності).

Методи соціологічних досліджень дозволяють виявити внутрішні проблеми формування та функціонування суддівського корпусу в Україні, а також визначити зміни у рівні довіри громадян до судової влади (суддів) до та після проведення реформ, що підтверджує або не підтверджує їх ефективність. Зокрема, опитування представників

суддівського корпусу дозволяє виявити найбільш актуальні питання, які потребують вирішення на законодавчому рівні.

До третьої групи методів дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні слід віднести метод юридичної догматики (формально-юридичний метод дослідження) як різновид загальнонаукового аксіоматичного методу, методи юридичної логіки та статистики, методи порівняльного правознавства які є похідними від загальнонаукового методу порівняльного аналізу, а також метод юридичного моделювання.

Метод юридичної догматики дозволяє оперувати правовими аксіомами, до яких відноситься ряд положень Конституції України. Так, у відповідності до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [23].

Таким чином, в Конституції закріплені правові аксіоми, які не потребують доведення.

Також до правових аксіом відносяться принципи права та принципи діяльності органів публічної адміністрації – фундаментальні ідеї, які визначають зміст та цілі правового регулювання. Так, принцип верховенства права поєднує в собі три правові аксіоми – верховенство прав людини, верховенство норм визнаного міжнародного права над нормами національного права, а також верховенство норм Конституції над нормами інших нормативно-правових актів. Не менш важливою правовою аксіомою є принцип презумпції невинуватості, який однозначно проголошує, що особа є невинуватою, доки її винуватість не буде доведена судом та встановлена в обвинувальному вироку.

Для ефективного публічного адміністрування формування та функціонування суддівського корпусу ключове значення має також принцип законності, правова аксіома, згідно з якою органи публічної адміністрації зобов'язані діяти виключно на підставі, на виконання та у відповідності до законів, які мають вищу юридичну силу та особливий порядок прийняття.

Методологія порівняльного правознавства дозволяє виявити, узагальнити найкращий позитивний досвід зарубіжних країн у даній сфері суспільних відносин і визначити теоретичну можливість та практичну доцільність його впровадження, імплементації в національне законодавство та юридичну практику. Зокрема, для національної правової системи найбільш цінним є позитивний досвід публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в державах-членах ЄС та США, які демонструють найвищий рівень довіри громадян до судів та найнижчі показники корупції серед представників судового корпусу.

Вирішальну роль в процесі даного дослідження відіграє метод юридичного моделювання, який дозволяє на основі узагальнених теоретичних та практичних знань, результатів використання інших методів дослідження, сформувати концептуальні положення та сформулювати конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати висновок про те, що фундаментом історіографії дослідження публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні є загальнотеоретичні та прикладні дослідження державного управління, його співвідношення із публічним

адмініструванням, а також праці науковців, присвячені правовим засадам, принципам формування та функціонування суддівського корпусу, організації судової влади в Україні та іншим питанням судоустрою.

Слід відзначити, що питання публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні ще не були предметом окремого дослідження, що актуалізує необхідність його проведення, зважаючи на теоретичну та практичну значимість потенційних результатів наукової роботи, а саме – формування концептуальних положень та конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Встановлено, що методологія дослідження даного питання спирається на органічне поєднання трьох груп методів дослідження – філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних. Найбільшою мірою необхідно застосовувати закони та прийоми діалектики, системний та структурно-функціональний методи дослідження, методи соціологічних досліджень, прийоми логічного методу, методи юридичної статистики та порівняльного правознавства, формально-юридичний метод (юридичної догматики) та метод юридичного моделювання.

Ключову роль для правильного вибору методів дослідження відіграє концептуальний та системний підходи до наукової роботи, а також використання синергетичного підходу, який дозволяє аналізувати всі аспекти обраної проблематики в їх взаємозв'язку з урахуванням всіх інформаційних потоків, об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на об'єкт та предмет дослідження, а також виявити закономірності переходу від нестійкої системи (в даному випадку – судової) до стабільної та ефективної.

Перспективність подальшого дослідження даної тематики обумовлена необхідністю окремого дослідження актуальних питань публічного адміністрування у сфері формування та функціонування суддівського корпусу в Україні з метою формулювання конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Бінько І. Публічне управління і публічне адміністрування: співвідношення понять. *Вісник АПСВТ.* 2020. № 3-4. С. 41-47. Режим доступу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3-4_2020-41-47.pdf

2. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 2. С. 137-140.

3. Вольська О. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка.* 2020. № 3. С. 15-20.

4. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». К., 2003. 19 с.

5. Скомороха Л.В. Конституційно-правові аспекти формування професійного суддівського корпусу в Україні: сутність, механізм реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право». К., 2010. 20 с.

6. Русакова І.Г. Формування суддівського корпусу в Україні: історичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина ІІ. Том 1. С.71-75.

7. Коваленко І. Формування суддівського корпусу як фактор впливу на генезу української державності у Давньоруську добу. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2020. № 3. С. 94-101.

8. Коваленко І. Окремі аспекти формування суддівського корпусу за часів Гетьманщини. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 1. С. 80-83.

9. Гудима В. Принципи формування суддівського корпусу України. *Traektoriâ Nauki = Path of Science.* 2021. Vol. 7. No 6. Section "Law and Security". P. 1001-1009.

10. Степанов С.В. Принципи формування суддівського корпусу України. *Правова держава.* 2017. № 26. С. 41-44. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2017_26_9

11. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2012. 447 с.

12. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія. К.: Фенікс, 2007. 224 с.

13. Єгорова В.С. Деякій порівняльний досвід формування суддівського корпусу України і зарубіжних країн. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць.* 2010. № 2 (6). С. 108-113.

14. Кравчук В. Формування суддівського корпусу в Україні та Польщі: порівняльно-правовий аналіз. *Історико-правовий часопис.* 2013. № 1. С. 45-49. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2013_1_12.

15. Слободяник Н.С. Виборність суддів: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Серія ПРАВО. Випуск 33. Том 2. С. 173-177.

16. Шишкін В.І. Федеральні суди загальної юрисдикції у США. *Право України.* 1994. № 11-12. С. 20-21.

17. Футей Б.А. Федеральні суди у Сполучених Штатах Америки. *Вісник Верховного Суду України.* 2000. № 2. С. 49-51.

18. Алєксєєва А. О. Формування суддівського корпусу: незалежність чи підконтрольність. *Часопис Академії адвокатури України.* 2015. Т. 8, № 1. С. 73-75. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_1_11.

19. Полянський Ю.Є. Деякі питання формування суддівського корпусу в Україні. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 365-367.

20. Афанасьєв В.В., Бабкова В.С., Городовенко В.В., Дудченко О.Ю., Іванцова А.В. Організація роботи суду: навч. посіб. під ред. І.Є. Марочкіна; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Х.: Право, 2012. 255 с.

21. Марочкін І.Є., Сібільова Н.В., Рємєскова Ю.О., Крючко Ю.І., Городовенко В. В. Судова влада: монографія під ред. І.Є. Марочкіна; НАПН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2015. 790 с.

22. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 22.10.2022).

23. Конституція України від 28.06.1996. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 22.10.2022).

УДК 342.951
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.21

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ПОЛІЦІЄЮ ЗА ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Миронюк Роман Вікторович,
ORCID ID: 0000-0002-9620-5451
доктор юридичного наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

В статті з'ясувано правові підстави обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану з урахуванням існуючого та перспективного законодавства; визначено форми, методи, способи та засоби контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану, а також визначено слабкі сторони цієї діяльності та запропонувати окремі напрямки її удосконалення. Здійснивши аналіз зарубіжного досвіду легалізації вогнепальної зброї зроблено висновок, що перепонами його поширення в Україні є побоювання щодо підвищення рівня злочинності, проте з високим рівнем достовірності можна говорити, що узаконення права володіння зброєю дисциплінує суспільство, владу та полегшує систему контролю за її обігом, відповідно єдиного правового закріплення обігу зброї на міжнародному рівні не існує як і єдності поглядів серед міжнародної спільноти та і в самій Україні.

В результаті дослідження було встановлено, що перехід до спрощеної системи надання дозволу на володіння вогнепальною зброєю для всіх фізично осудних громадян має бути поступовий і базуватись на таких засадах: забезпечення легального обігу вогнепальної зброї та жорсткого контролю за реалізацією в спеціалізованих ліцензованих закладах торгівлі; створення єдиного реєстру вогнепальної зброї; максимальна ідентифікація власників такої зброї; виключення формальних процедур отримання дозволу на зброю; створення можливостей для навчання власників зброї та надання відповідних документів, які підтверджують високий рівень таких знань та вмінь; належний а не формальний контроль за умовами зберігання даної зброї; запровадження процедури зупинення та позбавлення дозволу на зброю; підвищення рівня культури користування вогнепальною зброєю та ін.

Ключові слова: вогнепальна зброя, право на цивільну вогнепальну зброю, обіг цивільної вогнепальної зброї, контроль поліції за обігом вогнепальної зброї.

FEATURES OF THE EXECUTION OF CONTROL BY THE POLICE OVER THE CIRCULATION OF FIREARMS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Myroniuk Roman Viktorovych,
ORCID ID: 0000-0002-9620-5451
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department
of Administrative Law, Process and
Administrative Activity
(Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

The article clarifies the legal grounds for the circulation of firearms under martial law, taking into account the existing and prospective legislation; the forms, methods, methods and means of police control over the circulation of firearms in conditions of martial law are determined, as well as the weak sides of this activity are identified and specific directions for its improvement are proposed.

Having analyzed the foreign experience of legalizing firearms, it was concluded that the obstacles to its spread in Ukraine are fears of an increase in the level of crime, however, it can be said with a high level of credibility that the legalization of the right to own weapons disciplines society, the government and facilitates the system of control over their circulation, according to the single there is no legal consolidation of arms circulation at the international level, as well as unity of views among the international community and in Ukraine itself.

As a result of the study, it was established that the transition to a simplified system of granting a permit to possess firearms for all physically reprehensible citizens should be gradual and based on the following principles: ensuring the legal circulation of firearms and strict control over sale in specialized licensed trade establishments; creation of a unified register of firearms; maximum identification of the owners of such weapons; exclusion of formal procedures for obtaining a permit for weapons; creating opportunities for training gun owners and providing relevant documents that confirm the high level of such knowledge and skills; proper and not formal control over the storage conditions of this weapon; introduction of the procedure for stopping and revoking weapons permits; raising the level of the culture of using firearms, etc.

Key words: firearms, the right to civilian firearms, circulation of civilian firearms, police control over the circulation of firearms.

Актуальність теми. Введення воєнного стану в Україні ставить нові виклики перед Україною, які за 30-річну історію існування сучасної незалежної України виникають вперше і зумовлюють застосування критичних (не властивих нормальному розвитку держави) норм, реалізація яких може через обмеження певних прав громадян забезпечити належну обороноздатність країни, створити можливості для відсічі збройної агресії та забезпечити конституційні права громадян, зокрема в тому числі на захист їх права власності [1]. Починаючи з 2014 року з моменту порушення територіальної цілісності України шляхом збройного вторгнення росії і до сьогодні і навіть після завершення війни нагальним є і буде залишатись питання обігу вогнепальної зброї та забезпечення належного контролю за її зберіганням, перевезенням та використанням.

Особливо питання обігу вогнепальної зброї є наскрізним каменем відповідальності органів Національної поліції, які через свої підрозділи дозвільної системи з однієї сторони надають адміністративні послуги у вигляді надання дозволів на зберігання,

перевезення та використання вогнепальної зброї, з іншої – забезпечують контроль за дотриманням правил як реалізації дозвільних документів на цю зброю так і за легальними обігом зброї в Україні. Якщо взяти до уваги наслідки російського вторгнення та тимчасове захоплення частини Луганської та Донецької областей та анексії АР Крим, які призвели до подекуди неконтрольованого обігу різних видів зброї та боєприпасів до неї, поширення її незаконного обігу серед цивільного населення, неконтрольованого її використання або детонації, що призводило до жертв серед населення, то наслідки повноцінного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року збільшення обігу зброї можуть призвести до більш негативних наслідків. Однак в цій ситуації слід бути оптимістами і вчитися на помилках, які були допущені в попередній період захисту території України від збройного нападу у лютому-березні 2014 року, адже на сьогодні рівень контролю за обігом зброї у військових частинах значно зріс, боєздатність Української армії покращилась врази, відповідальність військових або мобілізованих підвищилась, рівень культури поведінки зі зброєю виріс. В той же час нові реалії здійснення військового спротиву варварській агресії росії ставлять нові виклики, пов'язані з наданням можливості громадянам України вільно володіти окремими видами вогнепальної зброї в першу чергу для захисту свого життя та здоров'я а також членів своєї сім'ї, інших громадян від посягання отримавши відповідні дозволи на це та дотримуючись певних правил поводження з цією зброєю. Тому нижче на досягнення мети дослідження в межах даної статті – з'ясування сутності та особливостей здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану, ставимо такі завдання: з'ясувати правові підстави обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану з урахуванням існуючого та перспективного законодавства; визначити форми, методи, способи та засоби контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану, а також визначити слабкі сторони цієї діяльності та запропонувати окремі напрямки її удосконалення.

Виклад основних положень статті. Напередодні початку повномасштабного військового вторгнення на територію України Верховною Радою України було прийнято за основу проект Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», метою якого є посилення дотримання режиму законності в питаннях визначення правового режиму власності на зброю, закріплення основних прав та обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, розпорядження та використання зброї і боєприпасів, врегулювання інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані [2]. Законопроектом пропонується: визначити поняття права власності на цивільну вогнепальну зброю; визначити умови та порядок отримання громадянами України та юридичними особами документів про право власності на цивільну вогнепальну зброю; здійснити класифікацію цивільної вогнепальної зброї; розробити порядок видачі медичного заключення (висновку) про відсутність медичних протипоказань, які перешкоджають отриманню документу на цивільну вогнепальну зброю, який передбачає створення спеціальної інформаційно-довідкової системи з провадженням кваліфікованого електронного підпису особи, яка сформувала висновок; розробити порядок створення та ведення Єдиного державного реєстру цивільної вогнепальної зброї; визначити повноваження суб'єктів єдиного державного реєстру цивільної вогнепальної зброї; визначити загальні засади цивільного обігу (обороту) вогнепальної зброї та боєприпасів; визначити загальні засади здійснення права і виконання обов'язків власників цивільної вогнепальної зброї; встановити порядок отримання права на цивільну вогнепальну зброю та боєприпаси; визначити порядок страхування цивільної відповідальності власників цивільної вогнепальної зброї; передбачити обмеження щодо права на цивільну вогнепальну зброю та боєприпаси;

передбачити використання цивільної вогнепальної зброї для самозахисту; визначити поняття зон вільних від зброї; передбачити державний контроль у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї.

Слід відміти, що цей законопроект, лібералізуючи з одного боку обіг цивільної вогнепальної зброї в Україні, одночасно посилює відповідальність за її незаконне використання, зокрема пропонується внести до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Кримінального кодексу України (далі – КК) зміни, якими: до переліку видів адміністративних стягнень додати ще один вид позбавлення спеціального права, наданого громадянину – права на володіння цивільною зброєю та бойовими припасами до неї; доповнити статтю 30 КУпАП після частини першої новою частиною, згідно з якою передбачається «Позбавлення наданого даному громадянинові права на володіння цивільною вогнепальною зброєю та бойовими припасами до неї застосовується на строк до трьох років за порушення порядку користування цим правом або на строк від трьох до п'яти років за систематичне (три та більше разів протягом року) порушення порядку користування цим правом»; крім викладення в новій редакції статей 190–195 КУпАП, посилити адміністративну відповідальність шляхом збільшення штрафів, встановивши їх у розмірі від п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів. Так, розмір штрафу становитиме від 850 до 85000 грн., зокрема, за: порушення громадянами порядку придбання, зберігання, передачі іншим особам або продажу цивільної вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї; порушення правил зберігання або транспортування цивільної вогнепальної чи холодної зброї; порушення строків повідомлення про зміну місця постійного зберігання зброї; ухилення від реалізації цивільної вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї і бойових припасів; порушення працівниками торговельних підприємств (організацій) порядку продажу цивільної вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї і бойових припасів; порушення працівниками підприємств, установ, організацій правил зберігання або перевезення цивільної вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї і бойових припасів.

В той же час слід зауважити, що цей законопроект є черговою спробою розширення можливостей для реалізації права фізичних осіб на вільне володіння цивільною вогнепальною зброєю, до якої законопроектом віднесено автоматичну вогнепальну зброю – вогнепальну зброю з автоматизованим перезаряджанням, з якої, натиснувши один раз на спусковий гачок, можна здійснити більше одного пострілу. Однак громадська думка та думка політиків і правоохоронців розділилися з приводу вільного володіння вогнепальною зброєю цивільними особами. Більшість з них і ми з ними погоджуємось визнають, що сьогоднішнє суспільство навіть в умовах воєнного стану не готове до належного (законного) зберігання та володіння і застосування цієї зброї, досить високий рівень напруги в суспільстві, неможливість якісної підготовки до володіння цією зброєю, низький рівень правової культури та особистої відповідальності можуть в сукупності призвести до неправомірного застосування вогнепальної зброї, що може призвести до летальних наслідків. І з іншої сторони повна заборона використання цивільної вогнепальної зброї і не бажання здійснювати поступові кроки до легалізації вогнепальної зброї (в першу чергу для самозахисту) може призвести і призводить до латентності цивільного обігу цієї зброї, що буде мати значно гірші наслідки. У зв'язку з цим слід підтримати прагнення законотворців та їх однодумців щодо поступового переходу до використання громадянами зброї починаючи від надання дозволу на вільне зберігання вогнепальної зброї для відстрілів гумовими кулями, застосування якої в більшості випадків не призводить до важких наслідків, проведення аналізу практики законності її застосування, і тільки після цього порушувати питання

законодавчого урегулювання повноцінного вільного обігу вогнепальної зброї. Саме така ініціатива наразі, з моменту початку війни виникла у фахівців МВС Україні і сьогодні міністерству поставлено завдання підготовки проекту базового закону про вільних обіг цивільної зброї для самозахисту, який сподіваємось буде першою спробою законодавчого урегулювання права володіння та використання цивільної вогнепальної зброї.

25 травня 2022 року уряд запустив у Дії онлайн-опитування громадян щодо легалізації носіння вогнепальної зброї цивільними особами. У ньому взяли участь понад мільйон 700 користувачів застосунку, в результаті 62% учасників підтримали легалізацію зброї для особистого захисту; 19% проти обігу зброї серед цивільного населення; 18% підтримують варіант «для спеціальних потреб» [3].

Суспільний диспут щодо права на цивільну вогнепальну зброю в України викликає необхідність аналізу зарубіжного досвіду регламентування цього питання та його реалізації, окремі приклади якого доцільно розглянути нижче. У різних країнах законодавство по-різному регулює це питання. За критерієм регулювання права населення на озброєний захист, держави можна поділити на три групи: перша група – які повністю легалізували використання зброї і надали її у вільний доступ (прикладом є США); друга група – які легалізували використання зброї за умов проходження особою певної процедури її отримання (наприклад, Чехія, де застосовують тестування); третя група – держави, які не легалізували використання зброї або легалізували лише певні її види (короткоствольна або довгоствольна) (прикладом таких країн може бути Україна, в якої легалізована довгоствольна зброя, і також Японія, де немає навіть однієї одиниці зброї на тисячу жителів) [4]. Тож закономірними є наступні показники. Так, найбільшу кількість вогнепальної зброї у світі на 100 осіб мають США – 90 одиниць. У Швейцарії – 46, у Франції – 32, у Греції – 31, у Німеччині – 30 одиниць відповідно. В Україні легально озброєні лише 6 чоловік зі 100. Ще менше, мають зброю на Філіпінах – 4 на 100 осіб, а в КНР – 3 [5]. Друга Поправка до Конституції США проголошує, що право народу на зберігання та носіння зброї не повинно обмежуватися. Ще засновники Америки вбачали в озброєному населенні гарантію захисту проти тиранії. Чотирнадцяту Поправку було прийнято вже для захисту цього права проти порушення його штатами. Верховний Суд США справедливо вважав, що особи мають основоположне право володіти тими типами зброї та зберігати їх, які зазвичай використовує законослухняний народ для самозахисту та полювання, а також для інших законних цілей [6]. Крім того, частина штатів і муніципалітетів запроваджують спеціальні правила та законодавчі акти, які обмежують відповідні права громадян [7]. На початку 2016 р. у Техасі набрав чинності закон, що дозволяє відкрите носіння зброї, тобто публічне носіння особам, які мають на це ліцензію. Зброя повинна бути в кобурі, а власники приватної власності можуть заборонити його пронесення з поданням спеціального знаку реагування або в усній формі. Це рішення можна пояснити тим, що останнім часом у США почастішали випадки стрілянини в публічних місцях [6]. Щороку в державі продається до 5 млн одиниць зброї, хоча здебільшого її купують колекціонери, які зібрали цілі арсенали. За статистикою, на руках у населення США є близько 150 млн одиниць зброї [8] та вона зберігається майже у 43% помешкань. Зброєю в Америці, що не потрапляє під категорію, визначену в NFA (National Firearm Act) – Законі про вогнепальну зброю, володіють приблизно 90 млн американців. Продаж напівавтоматичних гвинтівок дозволений майже у всіх штатах. Відкрите носіння дозволено у 30 штатах без будь-якого дозволу, в 14 штатах із дозволом та в 6 штатах – заборонене [7]. Нині приховане носіння вогнепальної зброї дозволено у всіх штатах, крім Іллінойсу. У 29 штатах також можна носити зброю відкрито і без

обмежень. Але в школах, аеропортах та інших соціальних установах це заборонено – потрібно отримати спеціальний дозвіл, який мають поліцейські, бійці спецпідрозділів або спецслужб. Зараз в США за офіційними даними в користуванні перебуває близько 300 млн одиниць вогнепальної зброї і для американця немає проблеми придбати бажане озброєння, однак закон забороняє продаж зброї особам, які відбули тюремне покарання більше року, особам, які перебувають у розшуку, споживачам наркотиків, визнаним розумово неповноцінними, незаконно перебувають у країні, а так само звільненим з військової служби через скоєння злочинів [5].

У Франції 90% громадянам дозволено зберігати зброю для самооборони, але тільки вдома, а от її приховане носіння дозволено лише 10% французів, для цього треба проходити обов'язковий медогляд і поліцейську перевірку не рідше ніж один раз на три роки [8].

У Німеччині перший закон про зброю прийнятий у 1891 р. Офіційно громадянам Німеччини можна мати при собі і носити зброю з 1928 р. – саме тоді законодавство про зброю було лібералізовано. Нині будь-який громадянин має право володіти зброєю з 18 років – при пред'явленні довідки про психічне і фізичне здоров'я. Додаткову ліцензію влада видає на носіння зброї при собі, якщо громадянин зумів довести, що йому це дійсно потрібно для самозахисту. Неприховане носіння в громадських місцях зброї заборонено [5]. У Німеччині діє одна з найсуворіших у Європі систем контролю за обігом зброї, власник зброї має постійно звітувати про її зберігання, до баз даних власників зброї мають доступ всі правоохоронні органи і вони постійно оновлюються.

У Фінляндії легалізовано зброю з 1991 р. Оскільки Фінляндія історично країна мисливців, то через ці національні особливості, зброя є майже у всіх громадян, однак купити її не так легко: необхідно мати дозвіл, окремий для кожної одиниці. Усю зброю фіни мають тримати вдома. Власник більше 5 одиниць зобов'язаний купити спеціальний сейф [там же], який регулярно перевіряє поліція. Отримання ліцензію на пістолети є значно легшим ніж на рушниці, так за даними правоохоронців Фінляндії на руках в громадян наразі 290 тис. пістолетів та револьверів, ліцензію там видають окремо на кожний пістолет чи рушницю [9].

В Ізраїлі легалізовано зброю з 1949 р. Право на покупку і володіння нею має будь-який громадянин, який досяг 27 річного віку, і він має пройти службу в армії. Вогнепальну зброю дозволено мати при собі водіям громадського транспорту, таксистам, ювелірам, колишнім співробітникам силових структур. Заохочується мати вдома зброю для самозахисту. У такому випадку видається дозвіл на зберігання патронів, але не більше 50 шт. [10].

У Швеції 31,6% жителів володіють зброєю. Тут дозволена зброя для полювання, однак для самозахисту вона заборонена. Охочі купити зброю мають пояснити для чого вона їм потрібна: спорт, полювання або колекціонування. Один житель Швеції має право на 6 мисливських рушниць, або 10 пістолетів, або 8 одиниць того й іншого. Зберігати зброю можна лише в сейфі.

У Норвегії 31,3% жителів володіють зброєю. Норвежці можуть придбати будь-який тип зброї. Охочі мають вказати причину покупки. Однак, щоб отримати дозвіл громадяни Норвегії мають пройти перевірку біографічних даних, а також пройти спеціальне навчання [10].

О. Бусол, здійснивши аналіз зарубіжного досвіду легалізації вогнепальної зброї приходить до висновку, що оцінка його соціально-економічних наслідків у разі запровадження на території України не дають можливості точно встановити, чи існує залежність між дозволом вільного володіння зброєю та рівнем злочинності. Проте з високим рівнем достовірності можна говорити, що узаконення права володіння зброєю дисциплінує суспільство, владу та полегшує систему контролю за її обігом;

єдиного правового закріплення обігу зброї на міжнародному рівні не існує; єдності поглядів серед міжнародної спільноти та і в самій Україні не спостерігається через наявність впливових професійних «збройових лобі», які не зацікавлені в остаточному й принциповому розв'язанні проблеми [10].

Публічний, зокрема державний контроль за обігом вогнепальної зброї є одним із пріоритетних напрямків діяльності Національної поліції. Так, в статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень поліції віднесено: здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ; приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв. Безпосередню реалізацію своїх повноважень у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї Національна поліції здійснює через підрозділи (сектора) дозвільної системи, які входять до структури поліції превентивної діяльності і координація яких здійснюється через керівника управління (відділу) превентивної діяльності НП [11]. Основним інструментарієм діяльності даних підрозділів у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної зброї….., затверджена Наказом МВС України 21.08.98 № 622. [12]. Цією інструкцією нормативно урегульовані такі форми контролю за обігом вогнепальної зброї, які здійснюють підрозділи дозвільної системи НП: 1) видача дозволів на придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї; 2) надання дозволів на відкриття і функціонування об'єктів дозвільної системи; 3) обстеження таких об'єктів, погодження укладення трудових договорів на виконання робіт, пов'язаних з виготовленням, придбанням, зберіганням, обліком, охороною, перевезенням і використанням спеціально визначених предметів і матеріалів; 4) проведення профілактичних заходів щодо попередження та припинення порушень правил дозвільної системи; 5) притягнення осіб до відповідальності в порядку, встановленому законом за вчинення правопорушень, пов'язаних з обігом вогнепальної зброї. Розділом 3 «Контроль за об'єктами дозвільної системи» цього положення визначено алгоритм дій підрозділів НП у сфері здійснення контролю за обігом вогнепальної зброї.

Щодо останніх нормативних змін порядку контролю за обігом вогнепальної зброї слід відмітити, що на період дії воєнного стану було прийнято Наказ МВС №170 від 01.03.2022 року, який спростив порядок надання дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану [13]. Слід відмітити, що цей порядок стосується лише мисливської зброї, «травматична зброя» в ньому не підпадає під сферу спрощеного порядку видачі. В той же час варто висловити свою точку зору з приводу такого спрощення, адже спрощення порядку обігу зокрема отримання дозволу на носіння зберігання та застосування мисливської зброї може мати значні негативні наслідки для життя та здоров'я громадян у випадку порушення порядку її застосування, адже травматична зброя має менш вразливі характеристики ніж мисливська вогнепальна зброя. Не досліджуючи всі технічні характеристики мисливської зброї, а вона може бути досить потужною, а також доволі частими є покращення її потужностей за рахунок незаконного переобладнання власниками зброї, слід резюмувати, що вимоги до отримання дозволу на зберігання, володіння та застосування мисливської зброї мають бути більш високими ніж до травматичної зброї.

Крім того контроль за дотриманням умов та правил зберігання, перевезення та використання такої мисливської зброї має бути посилено, перевірки не мають носити формальний характер, походження патронів які використовуються для відстрілу з цією зброї має бути легальне, патрони мають бути дозволеного маркування, без дообладнання та переробки з метою посилення бойової дії.

Наскрізним питанням запровадження процедури часткової легалізації вогнепальної зброї в Україні, як зазначають фахівці МВС є запровадження Єдиного реєстру зброї – це не лише база даних для обліку пістолетів і гвинтівок, придбаних громадянами, а передусім ефективний інструмент електронного обміну інформацією та документами між громадянами, суб'єктами господарювання й органами Національної поліції шляхом використання можливостей Єдиного реєстру зброї, а також обміну інформацією з іншими реєстрами у сфері полювання, спорту й охоронної діяльності [14]. Однак, як справедливо вказують окремі дослідники, даний реєстр має бути належно захищений від кібератак та не розповсюдження персональних даних власників зброї [15].

Висновок. В підсумку слід зазначити, що перехід до спрощеної системи надання дозволу на володіння вогнепальною зброєю для всіх фізично осудних громадян має бути поступовий і базуватись на таких засадах: забезпечення легального обігу вогнепальної зброї та жорсткого контролю за реалізацією в спеціалізованих ліцензованих закладах торгівлі; створення єдиного реєстру вогнепальної зброї; максимальна ідентифікація власників такої зброї; виключення формальних процедур отримання дозволу на зброю; створення можливостей для навчання власників зброї та надання відповідних документів, які підтверджують високий рівень таких знань та вмінь; належний а не формальний контроль за умовами зберігання даної зброї; запровадження процедури зупинення та позбавлення дозволу на зброю; підвищення рівня культури користування вогнепальною зброєю та ін.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

2. Про право на цивільну вогнепальну зброю: Проект закону України № 5708 від 25.06.202. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219896.

3. 62% українців виступили за обіг зброї для особистого захисту – опитування у «Дії». Суспільство. 28 травня 2022 року. URL: https://prm.ua/62-ukraintsiv-vystupyly-za-obih-zbroi-dlia-osobystoho-zakhystu-opytuvannia-u-dii/.

4. Балик Д. Легалізація зброї в Україні: за і проти. URL: http://iac.org.ua/legalizatsiya-zbroyi-v-ukrayini-za-i-proti/.

5. Вовченко О. ТОП-8 країн, де дозвіл на зброю зменшив рівень криміналу. URL: http://znaj.ua/news/regions/36094/top-8-krayin-de-gromadyani-vilno-volodiyut-zbroyeyu.html.

6. У Техасі набув чинності закон, що дозволяє відкрите носіння зброї. URL: http://ua.112.ua/svit/u-tekhasi-nabuv-chynnosti-zakon-shcho-dozvoliaie-vidkryte-nosinnia-zbroi-282727.html.

7. Бути чи не бути легалізації зброї в Україні? URL: http://24tv.ua/special/zbroia.

8. Вареник Н. Зброя самооборони: дорого, небезпечно і незаконно. URL: http://gazeta.dt.ua/business/zbroya-samooboroni-dorogo-nebezpechno-i-nezakonno-_.html.

9. Закордонний досвід: фіни та зброя. URL: http://gunportal.com.ua/5742/2015/09/07/zakordonnij-dosvid-fini-ta-zbroya/.

10. О. Бусол. Зарубіжний досвід легалізації вогнепальної зброї та можливість запровадження на території України. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2757:zarubizhnij-dosvid-legalizatsiji-vognepalnoji-zbroji&catid=8&Itemid=350.

11. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст.379.

12. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України 21.08.98 № 622. *Офіційний вісник України* : офіційне видання від 05.11.1998 р., № 42. Стор. 107. Ст. 1574.

13. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану: Наказ МВС від 01.03.2022 р. № 170. *Офіційний вісник України* : офіційне видання від 02.03.2022 р. Стор. 5. Ст. 953.

14. Богдан Драп'ятий. Законодавче врегулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні: за крок до історичної події Україна. *Голос України*. № 217 (7967). 25 жовтня 2022 року. URL: http://www.golos.com.ua/article/354081.

15. Oksana Vasilievna Pchelina , Yevhenii Deoniziyovych Skulysh, Iurii Buglak & Roman Victorovich Myroniuk. International experience of ensuring cybersecurity in the country and possibility of its application in Ukraine. DIXI, vol. 23, n°. 2, julio-diciembre 2021, 1-16. DOI: https://doi.org/10.16925/2357-5891.2021.02.01.

УДК 339.186
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.22

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Одуха Михайло Васильович,
аспірант
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

У статті розкрито поняття та зміст публічного адміністрування публічних закупівель в Україні. Наукова новизна та висновки статті були сформовані завдяки використання системи методів наукового пізнання, системного аналізу, логіко-семантичного, формально-догматичного, аналізу та синтезу. Доведено, що публічне адміністрування публічних закупівель в Україні – це виконання завдань, функцій та здійснення контролю органами публічної адміністрації, які регулюються нормами адміністративного права та пов'язані із вирішенням та виконанням поставлених цілей, щодо врегулювання процесу публічних закупівель товарів, робіт і послуг фізичними особами, фізичними особами підприємцями чи юридичними особами. Виявлено, що публічне адміністрування у сфері публічних закупівель відіграє провідну роль, оскільки без врегулювання даної сфери суспільних відносин на державному рівні, неможливо забезпечити якісний процес здійснення торгів, який був би вигідним як змовнику так і продавцю. З'ясовано, що публічне адміністрування публічних закупівель складається з: виконання конкретних, визначених законодавством завдань та функцій органами публічної адміністрації; здійснення моніторингу та контролю органами публічної адміністрації; врегулювання процесу публічних закупівель органами публічної адміністрації та недопущення зловживань з боку тих чи інших учасників тендерного процесу. Наголошено, що публічні закупівлі стосуються як приватної, так і державної сфери тому дають можливість розвиватися багатьом суб'єктам господарювання та надавати громадянам нашої держави всі необхідні соціальні послуги. З'ясовано зміст, публічного адміністрування публічних закупівель, який полягає у розміщенні тендеру на закупівлю товарів, робіт, або послуг на офіційному інтернет сайті «Prozorro» та проведенні електронних торгів на економічно вигідних умовах для фізичних осіб, фізичних осіб підприємців чи юридичних осіб.

Ключові слова: зміст, поняття, публічна закупівля, публічне адміністрування, публічний інтерес, суб'єкт господарювання, тендер.

CONCEPT AND CONTENT OF PUBLIC PROCUREMENT ADMINISTRATION IN UKRAINE

Odukha Mykhailo Vasylovych,
Postgraduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article describes the concept and content of public administration of public procurement in Ukraine. The scientific novelty and conclusions of the article were formed thanks to the use of the system of methods of scientific knowledge, systematic analysis,

logical-semantic, formal-dogmatic, analysis and synthesis. It has been proven that the public administration of public procurement in Ukraine is the performance of tasks, functions and control by public administration bodies, which are regulated by the norms of administrative law and are related to the resolution and fulfillment of the set goals, regarding the regulation of the process of public procurement of goods, works and services by natural persons, natural persons, entrepreneurs or legal entities. It was found that public administration in the sphere of public procurement plays a leading role, since without regulation of this sphere of social relations at the state level, it is impossible to ensure a high-quality process of conducting auctions, which would be beneficial to both the conspirator and the seller. It was found that the public administration of public procurement consists of: performance of specific, legally defined tasks and functions by public administration bodies; implementation of monitoring and control by public administration bodies; regulation of the public procurement process by public administration bodies and prevention of abuses by certain participants in the tender process. It was highlighted that public procurement concerns both the private and public spheres, therefore, it provides an opportunity for many business entities to develop and provide citizens of our country with all the necessary social services. The content of the public administration of public procurement has been clarified, which consists in placing a tender for the purchase of goods, works, or services on the official website "Prozorro" and conducting electronic auctions on economically favorable terms for individuals, individual entrepreneurs, or legal entities.

Key words: content, concepts, public procurement, public administration, public interest, business entity, tender.

Актуальність теми. Однією з умов на шляху вступу України до Європейського Союзу, стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС 1 січня 2016 р. Після якої запровадили зону вільної торгівлі між Україною та Європейським товариством, відповідно до якого зобов'язанням нашої держави стало гармонізувати національне законодавство у сфері державних закупівель до стандартів ЄС.

Відповідно до вищесказаного, наша держава перебуває на шляху значних змін та трансформацій у сфері законодавства про публічні закупівлі. Згідно із цим постає нагальна потреба у комплексному дослідженні поняття та змісту публічного адміністрування публічних закупівель в Україні.

Оскільки адміністративне право, являється доктринною наукою у сфері публічного адміністрування публічних закупівель в Україні, то і правовий аналіз цієї проблематики повинен розглядатися у площині саме адміністративно-правової сфери.

Отже, дослідження теми: «Поняття та зміст публічного адміністрування публічних закупівель в Україні» є безумовно актуальним питанням. Оскільки придбання замовником послуг або робіт в постачальника є сферою регулювання адміністративного права, ця тема викликає особливий інтерес для дослідження та аналізу її вченими-адміністративістами що в подальшому дасть можливість запровадити конкретні удосконалення законодавства у цій сфері.

Огляд останніх досліджень. До проблематики визначення поняття та змісту публічного адміністрування публічних закупівель в Україні звертали свою увагу такі вчені-юристи: В. Авер'янов, І. Вялько, В. Галунько, І. Глобенко, Е. Демський, П. Діхтієвський, А. Іванищук, О. Кулак, В. Курило, О. Кузьменко, Т. Куценко, В. Колотій, В. Колпаков, В. Кощеєв, О. Критенко, І. Лагус, З. Максименко, В. Міняйло, В. Морозов, А. Никифоров, О. Овсянюк-Бердадіна, А. Олефір, А. Павловський, Я. Петруненко, Г. Пінькас, В. Смиричинський, Н. Ткаченко, О. Турчинов, Ю. Уманців, К. Хусанова, Ю. Фалко, С. Чистов та інші. Однак, вони доторкалася даної проблематики лише побічно, досліджуючи лише суміжні поняття.

Формулювання цілей статті. *Метою* статті є правовий аналіз поняття та змісту публічного адміністрування публічних закупівель в Україні.

Виклад основних положень. Незважаючи на велику кількість досліджень вчених у сфері публічних закупівель, єдиного визначення щодо поняття «публічні закупівлі» немає. Однак для того щоб розкрити суть теми, нам необхідно з'ясувати основні терміни нашої проблематики.

На нашу думку, в першу чергу слід звернути увагу на Закон України «Про публічні закупівлі» відповідно до якого в п. 25 ст.1, зазначено що публічна закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому законом порядку [1].

Особливістю прийняття нового Закону України «Про публічні закупівлі» є те, що кількість процедур публічних закупівель скорочена до трьох: відкриті торги, конкурентний діалог, переговорна процедура. Основні зміни в проведенні процедур публічних закупівель полягають у тому, що замовник здійснює процедури закупівлі шляхом використання електронної системи закупівель. Раніше ж використання електронних засобів у процедурах закупівель було правом, а не обов'язком замовника. Це сприятиме зниженню рівня корупції та підвищенню конкуренції у зазначеній сфері [2].

Наступним терміном у даній проблематиці є «публічне управління та адміністрування» (англ. public management and administration) — це діяльність, яка пов'язана з вирішенням стратегічних завдань державних органів, підприємств, установ, організацій з урахуванням комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів впливу і тенденцій розвитку в конкурентному середовищі, а також в певній галузі суспільного виробництва і держави в цілому [3].

Таким чином, публічне адміністрування у сфері публічних закупівель відіграє провідну роль, оскільки без врегулювання даної сфери суспільних відносин на державному рівні, неможливо забезпечити якісний процес здійснення торгів, який був би вигідним як змовнику так і продавцю.

Досить влучно, сутність категорії «публічне адміністрування» проаналізував Т. Семенчук. На його думку, управління – це цілеспрямований вплив на суб'єкт для його впорядкування, збереження, удосконалення та розвитку. В залежності від суб'єкта управління визначають наступні його види – державне управління, суспільне (або громадське) управління та менеджмент. Між такими видами управління, як державне та суспільне (або громадське) створюється публічне управління. Доведено, що не доцільно ототожнювати терміни «управління» та «адміністрування». Автор під терміном «адміністрування» розуміє – дії державних службовців у частині надання громадянам країни послуг щодо чинного законодавства. Запропоновано розглядати публічне адміністрування як механізм, який з одного боку забезпечує надання суспільству послуг щодо законодавства, з іншого боку – реалізацію обраного типу політики, яку втілюють державні службовці, яким було делеговано повноваження під час волевиявлення народу на виборах, як в межах країни, так і закордоном, у всіх напрямах її прояву [5].

Таким чином, публічне адміністрування публічних закупівель можна вважати виконанням завдань, функцій контролюванням та регулюванням органами публічної адміністрації, які у своїй діяльності керуються нормами адміністративного права та пов'язані із вирішенням поставлених цілей, щодо врегулювання процесу публічних закупівель.

Далі проведемо аналіз думок, вчених-адміністративістів щодо публічних закупівель. Оскільки поняття «державні закупівлі» було замінено на поняття «піблічні закупівлі», відносно недавно, тому воно є новим у вітчизняному законодавстві.

З цього приводу, влучно зазначила Н. Здирко, яка вважає що необхідність здійснення публічних закупівель зумовлена потребою в ефективному та економному використанні бюджетних коштів шляхом забезпечення державних підприємств, установ та організацій матеріальними благами (ресурсами). Однак, плюралізм в підходах до визначення основних понять і термінів призводить до погіршення організаційно-правового забезпечення, що в подальшому перешкоджає ефективному використанню коштів у сфері публічних закупівель. Саме тому, пропонується упорядкувати термінологічний апарат в законодавчій базі, замінивши поняття «державні закупівлі», «державні та публічні закупівлі» єдиним логічно доцільним терміном «публічні закупівлі». Пропонується визначати «публічні закупівлі», як сукупність відносин між учасниками та замовниками з приводу прозорого придбання останніми товарів, робіт послуг у відповідності до річного плану з дотриманням принципів максимальної економії та ефективності при умові рівності та добросовісної конкуренції [6].

Так дійсно, слід погодитися з авторкою, що процес публічних закупівель тісно переплітається з економічними процесами, тому вони повинні здійснюватися відкрито для того, щоб унеможливити застосування корупційних схем у цій сфері.

В. Повидиш, зробив висновок, що натепер у сфері публічних закупівель домінує публічно-правовий метод регулювання і більшість відносин є за своєю природою адміністративно-правовими; водночас спостерігається наявність окремих відносин, що регулюються нормами цивільного та господарського права. Зокрема, слід звернути увагу, що останні зміни, внесені до Кодексу адміністративного судочинства України, однозначно вирішили питання щодо невіднесення договорів про публічні закупівлі до категорії адміністративних договорів, а положення. Господарського процесуального кодексу України дають змогу зробити висновок про необхідність застосування до них приватно-правового методу регулювання. Суб'єктами адміністративно-правових відносин у сфері електронних публічних закупівель є суб'єкти публічних закупівель та органи, що здійснюють державне регулювання та контроль у сфері закупівель. В їх контексті слід звернути увагу на статус низки дещо нових суб'єктів правовідносин, передусім операторів авторизованих електронних майданчиків, діяльність яких потребує додаткового законодавчого врегулювання. Подальшими напрямами наукових досліджень адміністративно-правових відносин у сфері електронних публічних закупівель слід вважати уточнення статусу як «традиційних» суб'єктів процедур закупівель (замовник, учасник процедури) в нових умовах, так і нових суб'єктів, поява яких була зумовлена запровадженням електронної системи закупівель [7].

Необхідно підкреслити, що публічні закупівлі дозволяють державі укладати договори з приватним сектором, які покликані вирішувати соціально-економічні проблеми держави та суспільства, забезпечувати проведення наукових досліджень, створювати і впроваджувати новітні технології й розробки. Необхідність публічних закупівель обумовлюється, як правило, відсутністю інституційних одиниць державного сектору ресурсного потенціалу для виконання тих завдань, які на них покладено. Публічні закупівлі забезпечують розвиток та функціонування стратегічних галузей економіки, системи національної безпеки, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, дотримання порядку і т.п. За допомогою публічних закупівель державний сектор здатен задовільнити свої потреби в товарах, роботах та послугах за рахунок виділених бюджетних коштів. Таким чином, інститут публічних закупівель дає можливість державі за допомогою залучення приватного сектора надати суспільству всі необхідні соціальні послуги. Більше того, доходимо висновку, що повноцінне виконання державою свої функцій та нормальне функціонування суспільства є неможливим без наявності публічних закупівель. Адміністративно-правове

регулювання інституту публічних закупівель, автор пропонує визначати як цілеспрямований вплив норм адміністративного права на процес закупівель за державні кошти з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів повного виконання державою покладених на неї суспільством завдань і функцій [4].

Крім того, наприклад С. Андрусенко вважає, що адміністративно-правове регулювання публічних закупівель в Національній гвардії України відбувається за допомогою цілеспрямованого адміністративно правового впливу відповідних уповноважених органів з метою забезпечення закупівлі якісних товарів та послуг, підтримки здорової конкуренції та попередження виникнення корупційних схем [8].

Згідно із вищезазначеним, публічні закупівлі стосуються як приватної, так і державної сфери тому дають можливість розвиватися багатьом суб'єктам господарювання та надавати громадянам нашої держави всі необхідні соціальні послуги.

Слід звернути увагу на слушну думку В. Квача В. та Р. Афанасієва що під публічними закупівлями слід розуміти процес придбання замовником товарів, робіт, послуг, необхідних для його повного та ефективного функціонування, який відбувається у визначеному законодавством про публічні закупівлі порядку, у межах добросовісної конкуренції з метою забезпечення ефективності та максимальної економії державних коштів. У рамках дослідження також було з'ясовано основне призначення публічних закупівель, виконувані ними функції. Так, слід дійти висновку про те, що призначення та роль публічних закупівель – це задоволення потреб держави в товарах, роботах та послугах, що будуть використані для реалізації нею своїх функцій з найменшими бюджетними витратами та з отриманням продукції належної якості [9].

Відповідно до вищезазначеного, аналіз усіх наукових підходів до визначеної проблематики дають змогу сформулювати власне наукове бачення та підхід до поняття та змісту публічного адміністрування публічних закупівель в Україні.

Висновки: Аналізуючи поняття та зміст публічного адміністрування публічних закупівель в Україні, ми дійшли таких висновків:

- публічне адміністрування публічних закупівель складається з: виконнання конкретних, визначених законодавством завдань та функцій органами публічної адміністрації; – здійснення моніторингу та контролю органами публічної адміністрації; – врегулювання процесу публічних закупівель органами публічної адміністрації та недопущення зловживань з боку тих чи інших учасників тендерного процесу;

- зокрема, зміст публічного адміністрування публічних закупівель полягає у розміщенні тендеру на закупівлю товарів, робіт, або послуг на офіційному інтернет сайті «Prozorro» та проведенні електронних торгів на економічно вигодних умовах для фізичних осіб, фізичних осоіб підприємців чи юридичних осіб;

- процес публічних закупівель тісно переплітається з економічними процесами, тому вони повинні здійснюватися відкрито для того, щоб унеможливити застосування корупційних схем у цій сфері;

- публічні закупівлі стосуються як приватної, так і державної сфери тому дають можливість розвиватися багатьом суб'єктам господарювання та надавати громадянам нашої держави всі необхідні соціальні послуги.

Отже, публічне адміністрування публічних закупівель – це виконання завдань, функцій та здійснення контролю органами публічної адміністрації, які регулюються нормами адміністративного права та пов'язані із вирішенням та виконанням поставлених цілей, щодо врегулювання процесу публічних закупівель товарів, робіт і послуг фізичними особами, фізичними особами підприємцями чи юридичними особами.

Список використаних джерел:

1. Про публічні закупівлі. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 9, ст. 89. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text

2. Горбатюк Я. Правова характеристика процедур публічних закупівель за Законом України «Про публічні закупівлі». *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2016. № 3. С. 132-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_3_23.

3. Публічне управління та адміністрування. Національний університет «Львівська політехніка» (укр.). Процитовано 10 лютого 2020. URL: https://old.lpnu.ua/education.

4. Оврамець Ю. Поняття та сутність «публічних закупівель» в адміністративному праві України. 2022. URL: http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/9261/8389.

5. Семенчук Т. Сутність категорії «публічне адміністрування» та передумови її формування. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2013. Вип. 42. С. 385-390. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2013_42_6.

6. Здирко Н. Теоретичні підходи до визначення поняття «публічні закупівлі». *Ефективна економіка.* 2019. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_12_79.

7. Повидиш В. Адміністративно-правові відносини у сфері електронних публічних закупівель. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2022. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_2/19.pdf.

8. Андрусенко С. Адміністративно-правове регулювання публічних закупівель в Національній гвардії України. *Юридичний електронний науковий журнал.* 2022. URL: http://lsej.org.ua/2_2017/19.pdf.

9. Квач В., Афанасієв Р. Загальнотеоретичні положення про публічні закупівлі: поняття та призначення. *Молодий вчений.* 2017. № 11. С. 884-887. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_216.

УДК 342.924:349.4
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.23

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЩОДО ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Сластнікова Ганна Олександрівна,
аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

В статті виокремлено особливості досудового вирішення спорів щодо примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. З'ясовано правові засади досудового вирішення спорів щодо примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; виокремлено етапи процедури досудового вирішення даної категорії спорів та розкрито особливості процедурних дій спрямованих на вирішення даної категорії спору в досудовому порядку і на підставі їх аналізу запропонувано напрямки удосконалення досудового порядку розгляду даних справ.

Визначено сутність процедури медіації для вирішення даної категорії спорів. Здійснено аналіз алгоритму дій медіатора щодо досудового розгляду адміністративних справ про примусове вилучення (відчуження) майна з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб.

Для належного урегулювання процедури досудового (позасудового) вирішення цих та інших категорій публічно-правових спорів в порядку медіації доцільно: розробити та прийняти Кодекс ділової та професійної етики медіатора, Типові правила проведення процедури медіації; створити Єдиний реєстр медіаторів, організацій та центрів, що надають послуги медіації України з розмежуванням діяльності відповідно до напряму їх спеціалізації; врегулювати процедуру медіаторства в конкретному спорі в договорі про проведення медіації.

Ключові слова: публічно-правовий спір, спір щодо примусового відчуження земельної ділянки для суспільних потреб, досудовий порядок вирішення спору, медіація.

FEATURES OF THE PRE-COURT RESOLUTION OF DISPUTES REGARDING THE FORCED ALIENATION OF PROPERTY FOR PUBLIC NEEDS OR FOR PURPOSES OF PUBLIC NEED

Slastnikova Hanna Oleksandrivna,
Postgraduate Student at the Department of Administrative law,
Process and Administrative Activity
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

The article highlights the peculiarities of pre-trial settlement of disputes regarding forced alienation of property for public needs or for reasons of public necessity. The legal principles of pre-trial settlement of disputes regarding the forced alienation of property for public needs or for reasons of public necessity have been clarified; the stages of the procedure of pre-trial resolution of this category of disputes are highlighted and the features of procedural actions aimed at the resolution of this category of dispute in a pre-trial procedure are revealed and, based on their analysis, directions for improving the pre-trial procedure of consideration of these cases are proposed.

The essence of the mediation procedure for resolving this category of disputes is determined. It has been established that for the pre-trial review of administrative cases on the forced seizure (expropriation) of property on the grounds of public necessity and for public needs, the mediator must clarify the following issues and examine the following evidence: analyze the decision of the relevant body on the purchase of land plots, other real estate objects property placed on them for public needs, accepted on the basis determined by law (town planning or land management documentation, proposal of the relevant subject, etc.); find out the reason for forced alienation; collect complete information about the object of forced alienation; to collect and analyze information regarding compliance with the procedure for the purchase of land plots for public needs; to carry out an analysis of the legality of carrying out an expert assessment of the repurchase (alienated) price of the property or the list and procedure for providing the property instead of the alienated one; to study the conditions of preliminary full reimbursement of the cost, damages caused to the owner and their amount, the source of financing expenses; conduct negotiations with the owner of the alienated property regarding its objective assessment and the procedure for additional expert assessment of the property, the terms of the transfer of the property, the procedure for obtaining compensation, possible alternatives to material compensation (direct monetary compensation); to offer the subject of power, who is authorized to expropriate property and claims pre-trial settlement of the dispute, to conclude a settlement agreement on the basis of reaching mutual agreements and concessions that may be allowed within the limits of the legislation.

In order to properly regulate the procedure for the pre-trial (out-of-court) resolution of these and other categories of public-law disputes through mediation, it is advisable to: develop and adopt the Code of Business and Professional Ethics of a Mediator, Standard Rules for Mediation Procedures; to create a Unified register of mediators, organizations and centers that provide mediation services in Ukraine with delineation of activities according to the direction of their specialization; regulate the mediation procedure in a specific dispute in the mediation agreement.

Key words: public legal dispute, dispute regarding the forced alienation of a land plot for public needs, pre-trial dispute resolution procedure, mediation.

Актуальність теми. Дотримання законності при здійснені процедур примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності є запорукою гарантування права приватної власності та реалізації права ефективного використання та розвитку суспільної інфраструктури.

В той же час слід зауважити, що справи щодо відчуження об'єктів права приватної власності (майна, земельної ділянки) для суспільних потреб навіть при умові виплати адекватних сум компенсаційного відшкодування вартості даного майна в багатьох випадках (40% із 100%) переходять в площину конфлікту між суб'єктом владних повноважень, уповноваженим здійснювати таке відчуження та фізичними або юридичними особами власниками майна, який в більшості вирішується в межах адміністративного судочинства, відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України

(далі – КАСУ), зокрема до статті 267 КАСУ «Особливості провадження у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності» [1].

Втім сама сутність цих справ, які передбачають дотримання процедури викупу майна за рахунок бюджетних коштів, надання згоди власника щодо відчуження його власності та погодження з сумою відшкодування передбачають певний переговорний процес, який іноді зводиться до документальної переписки, формального підходу до оцінки власності (доволі часто заниження її), притензій з боку органів влади до набуття та законності права власності на об'єкти відчуження, що не минуче призводить до конфлікту, який матеріалізується у вигляді подання адміністративного позову до адміністративного суду, потім призводить до затяжних судових процесів, зайвих судових витрат, а відповідно неможливості нормалізувати дані відносини протягом доволі довгого часу. Все це зумовлює необхідність звернення більшої уваги щодо доцільності застосування процедури досудового урегулювання даної категорії спорів та удосконалення її правових засад.

У зв'язку з цим в межах даної наукової статті нижче, переслідуючи її основну мету виокремлення особливостей досудового розгляду адміністративних справ про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності, спробуємо вирішити наступні ***дослідницькі завдання***: з'ясувати правові засади досудового вирішення спорів щодо примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, виокремити етапи процедури досудового вирішення даної категорії спорів та розкрити особливості процедурних дій спрямованих на вирішення даної категорії спору в досудовому порядку і на підставі їх аналізу запропонувати напрямки удосконалення досудового порядку розгляду даних справ.

Стан дослідженності проблематики. Постановка питання про поширення альтернативних форм врегулювання спорів на публічно-правову сферу та аналіз застосування експериментальної процедури досудового врегулювання спорів, віднесених до юрисдикції адміністративних судів, здійснена лише в окремих публікаціях О. Белінської, В. Кузьмишина, Л. Лічмана, М. Мельника, С. Рсятинського, К. Продіуса, О. Стефанова, Л. Юхненка. Таким чином, на теперішній час розпочато пошук оптимальної моделі альтернативних адміністративному судочинству способів розв'язання адміністративно-правових спорів на основі аналізу світового досвіду та експериментальної діяльності окремих судів в Україні. Сфера поширення медіативного врегулювання адміністративно-правових спорів тільки починає формуватися, що потребує визначення на концептуальному рівні питань, чи буде ця процедура обов'язковою, чи можливе її поширення на всі без виключення адміністративно-правові спори, чи потрібно забезпечувати виконання рішення, прийнятого за наслідками її проведення, примусовими заходами. На монографічному рівні окремі аспекти досудового урегулювання адміністративно-правових спорів досліджувались у наукових роботах С.С. Білуги «Досудове врегулювання адміністративно-правових спорів» (Одеса, 2015), в якій досліджено пере усім теоретичні питання та окремі процесуальні аспекти урегулювання таких спорів в системі національних судів [2]; О.Д. Сидєльнікова «Інститут примирення сторін в адміністративному судочинства» (Харків, 2017) [3], Т.І. Шинкар «Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Львів, 2018) [4], Н.В. Боженко «Адміністративно-правове забезпечення медіації як способу вирішення адміністративних спорів» (Запоріжжя, 2018) [5], А.Г. Бортнікової «Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів» (Київ, 2019) [6] та С.О. Корінного «Впровадження медіації в адміністративний процес України» (Ужгород, 2019) [7]. Потреба наукового обгрунтування

та дослідження процедури досудового вирішення адміністративно-правових спорів, зокрема і спорів щодо примусового відчуження майна ще більше стала очевидною з моменту прийняття та набуття чинності Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року.

Виклад основних положень наукової статті. Аналіз вітчизняного законодавства дає можливість виокремити дві підстави та процедури примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: 1) примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, урегульована відповідним Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (далі – Закон про відчуження землі) [9]; 2) примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, врегульовані Законом «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон про відчуження в умовах надзвичайного стану) [10]. Слід відміти, що такі процедури є необхідними для нормального функціонуваання та розвитку будь-якої цивілізованої держави і України, зокрема і стосуються як удосконалення її інфраструктури, розбудови територій, проведення комунікацій, розширення дорожньої мережі так і забезпечення обороноздатності країни. І це проявляєтья на прикладі історичних єтапів розвитку нашої країни, особливо останнім часом. В довоєнний час, в період з 2015 до 24 лютого 2022 року інтенсивно реалізовувались проекти програами Уряду і Президента України «Велике будівництво» в результаті яких було побудовано нові автомобільні дороги, мости, об'їздні магістралі, розширено пропускну спроможність існуючих доорожніх магістралей; на сьогодні з 24 лютого 2022 року з початком збройної агресії росії та прийняття Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64 «Про введення воєнного стану» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» може виникати необхідність примусового вилучення майна з мотивів суспільної необхідності в період введення воєнного стану [11], адже введення воєнного стану в Україні ставить нові виклики перед Україною, які за 30-річну історію існування сучасної незалежної України виникають вперше і зумовлюють застосування критичних (не властивих нормальному розвитку держави) норм, реалізація яких може через обмеження певних прав громадян забезпечити належну обороноздатність країни, створити можливості для відсічі збройної агресії та забезпечити конституційні права громадян, зокрема в тому числі на захист їх права власності. Тут слід зауважити, що особливості процедури примусового вилучення (відчуження) майна для суспільних потреб з зазначених вище підстав були досліджені нами в попередніх наукових публікаціях [12], а відповідно з урахуванням мети дослідження в межах даної статті ми на їх основі з'ясуємо особливості досудового порядку вирішення спорів щодо примусового відчуження майна для суспільних потреб.

Однією, і сьогодні основною формою досудового або позасудового вирішення публічно-правових спорів є медіація – позасудова процедура врегулювання конфлікту (спору), яка здійснюється за допомогою (посередництвом) медіатора, як спеціально підготовленої нейтральної, незалежної, неупередженої фізичної особи, яка проводить медіацію. Закон «Про медіацію» (п.4 ч.1 ст.1) зазначає, що «медіація це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [8]. У зв'язку з цим потрібне однозначне

сприйняття процедури з його участю, як позасудової процедури, що виключає можливість її інфікації з процедурою врегулювання спору за участю судді, яка урегульована главою 4 КАСУ і судовою процедурою – частиною судового процесу [8].

Закон «Про медіацію» визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі адміністративних справ, і зокрема справ щодо оскарження примусового вилучення (відчуження) майна для суспільних потреб.

Отже даним законом процедуру медіації як одного із досудових (позасудових) способів вирішення публічно-правового спору було винесено за межі адміністративного судочинства, однак прикінцевими та перехідними положеннями цього Закону внесено зміни, зокрема, до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), зокрема щодо врегулювання права сторін скористатись послугами медіатора, що виключає судове провадження у разі досягнення мирової угоди в спорі.

Нижче на виконання задач дослідження в межах цієї статті доцільно звернути увагу на окремі особливості правового регулювання медіації як способу досудового врегулювання адміністративно-правових спорів, пов'язаних з оскарженням примусового вилучення (відчуження) майна для суспільних потреб.

Так, відповідно до Закону «фізичні та юридичні особи зможуть звернутись до медіатора для проведення медіації як до звернення до суду так і під час судового провадження» [8]. Відповідно до Закону «медіація має проводитись за взаємною згодою сторін медіації відповідно до принципів добровільності; конфіденційності; незалежності та нейтральності, неупередженості медіатора; самовизначення та рівності прав сторін медіації. Сторони спору матимуть можливість скористатись послугами професійного медіатора для його вирішення» [8]. Законом визначено права та обов'язки медіатора та сторін медіації, порядок проведення медіації, а також вимоги до договору про медіацію та до угоди про врегулювання конфлікту (спору) за результатами медіації.

Крім того, прикінцевими та перехідними положеннями Закону внесено зміни, зокрема, до КАСУ, якими визначено: в пункті 5 статті 47 «Процесуальні права та обов'язки сторін», що «сторони можуть досягнути примирення, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі; в частині 1 статті 180 урегульовано, що під час підготовчого засідання суд з'ясовує, чи бажають сторони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, право суду оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі якщо сторони прийняли рішення провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, право суду зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації, строк такого зупинення та можливість зупинити провадження у справі на стадії її розгляду по суті» [1].

Однак окремі положення попередньо розробленого проекту Закону «Про медіацію» нажаль не були враховані [8]. Зокрема доцільно було б передбачити, що у разі успішного проведення медіації щодо спору, який є предметом розгляду суду, відповідній стороні судового провадження судом буде повернуто 60% сплаченого судового збору. Також задля належного урегулювання процедури вирішення публічно-правового спору за участі медіатора КАСУ має бути доповнено окремою главою «Глава 4-1. Врегулювання спору за участю медіатора», в якій за прикладом правового регулювання Глави 4 КАСУ «Врегулювання спору за участю судді» може бути урегульовано

процедуру вирішення спору за допомогою медіатора. Але в цій главі мають бути виписана лише процедура участі медіатора в судовому процесі, коли відкрито провадження в суді. Процедура позасудового (досудове) медіаторства має бути виписана не в КАСУ а в договорі про проведення медіації.

Відповідно до Закону «перед початком медіації медіатор або суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, здійснює підготовчі заходи із сторонами наявного або можливого конфлікту (спору), разом або окремо, для з'ясування можливості проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), зокрема зустрічі, збирання та обмін інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами конфлікту (спору) та рішення медіатора про участь в медіації, а також інші заходи, узгоджені між сторонами конфлікту (спору) та медіатором або суб'єктом, що забезпечує проведення медіації» [8]. Тут же зазначено, що «медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора. Медіація припиняється: 1) укладенням сторонами медіації угоди за результатами медіації; 2) із закінченням строку проведення медіації та/або дії договору про проведення медіації; 3) у разі відмови хоча б однієї із сторін медіації або медіатора (медіаторів) від участі в медіації; 4) у разі визнання сторони медіації або медіатора (медіаторів) недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена; 5) у разі смерті фізичної особи, яка є стороною медіації, або ліквідації юридичної особи, яка є стороною медіації; 6) в інших випадках відповідно до договору про проведення медіації та правил проведення медіації. Сторони медіації зобов'язані: дотримуватися вимог цього Закону, договору про проведення медіації та правил проведення медіації; виконувати угоду за результатами медіації в порядку і строки, встановлені такою угодою; виконувати інші обов'язки, визначені законом» [8].

Для досудового розгляду адміністративних справ про примусове вилучення (відчуження) майна з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб медіатор має з'ясувати такі питання та дослідити такі докази:

1) здійснити аналіз рішення відповідного органу про викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, для суспільних потреб, прийняте на визначеній законодавством підставі (містобудівна чи землевпорядна документація, пропозиція відповідного суб'єкту та ін.);

2) з'ясувати підставу примусового відчуження;

3) зібрати повну інформацію про об'єкт примусового відчуження;

4) зібрати докази, що будівництво, капітальний ремонт, реконструкція об'єктів, під розміщення яких відчужується відповідне майно, є неможливим без припинення права власності на таке майно попереднього власника;

5) зібрати та проаналізувати інформацію щодо дотримання процедури викупу земельних ділянок для суспільних потреб (докази щодо повідомлення власника земельної ділянки (розписка власника про отримання листа чи оголошення у відповідних ЗМІ, отримання чи неотримання відповіді);

6) організувати проведення переговорів з власником чи з'ясувати підстави відмови від переговорів;

7) здійснити аналіз правомірності проведення експерної оцінки викупної (відчужуваної) ціни майна чи перелік та порядок надання майна замість відчуженого;

8) вивчити умови попереднього повного відшкодування вартості, збитків, завданих власнику та їх розмір, джерело фінансування витрат;

9) провести переговори з власником відчужуваного майна щодо його об'єктивної оцінки та порядку додаткого експертного оцінювання майна, строків передачі майна,

порядку отримання відшкодування, можливих альтернатив матріальному відшкодуванню (прямої грошової компенсації);

10) запропонувати суб'єкту владних повноважень, який уповноважений здійснювати відчуження майна та пред'являє претенції предсудового вирішення спору заключити мирову угоду на підставі досягнення взаємних домовленостей та уступків, які можуть бути допущені в межах законодавства.

Висновок. Таким чином, в результаті дослідження в межах даної статті з'ясовано, що медіація є одним із альтернативних (позасудових) способів вирішення публічно-правових спорів про примусове вилучення (відчуження) майна з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору, тобто є процедурою яка здійснюється за межами судового розгляду публічно-правового спору в порядку адміністративного судочинства але є дотичною процедурою судового розгляду та може виникати та здійснюватись в процесі подання адміністративного позову та його судового розгляду, але в порядку процедури примирення здійснюваної у порядку визначеному Законом «Про медіацію». Для належного урегулювання процедури досудового (позасудового) вирішення цих та інших категорій публічно-правових спорів в порядку медіації доцільно: розробити та прийняти Кодекс ділової та професійної етики медіатора, Типові правила проведення процедури медіації; створити Єдиний реєстр медіаторів, організацій та центрів, що надають послуги медіації України з розмежуванням діяльності відповідно до напряму їх спеціалізації; доповнити КАСУ окремою главою «Глава 4-1. Врегулювання спору за участю медіатора», в якій виписати виключно процедуру участі медіатора в судовому процесі, коли відкрито провадження в суді, розширити повноваження судді адміністративного суду щодо сприяння примиренню сторін на стадії підготовчого провадження; врегулювати процедуру медіаторства в конкретному спорі в договорі про проведення медіації.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

2. Білуга С.С. Досудове врегулювання адміністративно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2015. 22 с.

3. Сидєльніков О.Д. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 21 с.

4. Шинкар Т.І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2018. 220 с.

5. Боженко Н.В. Адміністративно-правове забезпечення медіації як способу вирішення адміністративних спорів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 214 с.

6. Бортнікова А.Г. Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 286 с.

7. Корінний С.О. Впровадження медіації в адміністративний процес України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 16 с.

8. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст.51.

9. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів

суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 1. Ст. 2.

10. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану:Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст.99.

11. Про введення воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

12. Сластнікова Г.О. Особливості адміністративно-правового регулювання процедур примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 270-272. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/66.

УДК 37.378
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.24

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗНАНЬ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Терехов Віталій Юрійович,
кандидат юридичних наук,
адвокат

Стаття присвячена аналізу нормативно-правового регулювання використання спеціальних інформаційних знань службовими особами правоохоронних органів.

В залежності від сфери діяльності органів правопорядку та безпеки, використання спеціальних інформаційних знань набуває різної форми, змісту та результатів.

Суб'єктами використання спеціальних інформаційних знань є посадові (службові) особи, які безпосередньо здійснюють обробку правоохоронної, криміногенної інформації.

Серед чисельної класифікації правових форм результатів аналітичної діяльності щодо використання спеціальних інформаційних знань, доцільно виокремити два основних види таких результатів для цілей правоохоронної роботи: можуть бути використані в якості доказів в судовому процесі; не є судовим доказом, мають оперативне значення для прийняття процесуально-слідчих, управлінських, стратегічних рішень.

Цінність інформаційно-аналітичної роботи у сфері правоохорони характеризується: пізнавальністю, новизною, верифікаційною (діагностичною) складовою.

Виокремлюються наступні компетенційні обов'язки аналітика правоохоронного органу: здійснення заходів із збору, обробки інформації (даних), зчитування відомостей із пристроїв, серверів та ін., в тому числі з використання знань сфери форензік; написання аналітичних довідок (висновків, досліджень, узагальнень) за результатами проведених досліджень або аналізу певного об'єкта в тому числі в ході інформаційно-аналітичного супроводження інших видів правоохоронної діяльності; розробка, участь у розробці та провадженні нових методів та способів обробки та отримання інформації, пришвидшення та оптимізації аналітичної роботи; розробка, участь у розробці нових методів та способів документування вчинених правопорушень та отримання інформації про них; планування, участь у плануванні слідчо-оперативних заходів, прийнятті управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру; консультування, розробка методичного та методологічного забезпечення правоохоронних функцій, що потребує інформаційного забезпечення.

Ключові слова: правоохоронний орган, інформаційно-аналітичне забезпечення, криміногенна інформація, аналітик, аналітичний продукт, національна безпеки, кіберзагрози.

LEGAL PRINCIPLES OF SPECIAL INFORMATION SKILLS APPLYING IN LAW ENFORCEMENT TASKS

Terekhov Vitaly Yuriiovych,
Candidate of Law Sciences
Lawyer

In thise article is devoted legal regulation of the special information skills applying in law enforcement tasks.

According to the sphere of law enforcement activity, the use of special information skills reflect different forms, content and results.

Subjects of the use of special information knowledge are officials (officials) who directly process law enforcement and criminogenic information.

Among the large number of classifications of legal forms of the results of analytical enforcement activities, we can highlight two main types: they can be used as evidence in a legal proceeding; are not judicial evidence, have operational significance for making procedural-investigative, managerial, strategic decisions.

The value of analytical work in the field of law enforcement is characterized by: cognitive, novelty, verification (diagnostic) component.

The following competence responsibilities of a law enforcement agency analyst are highlighted: implementation of measures to collect, process information (data), extraction dates from electronic devices, storege, etc., including the use of knowledge in the field of forensics; draft analytical reports (conclusions, studies, generalizations) based on the results of research or analysis of a certain object, including in the course of information and analytical support for other types of law enforcement activities; development and implementation of new methods of processing and obtaining information, acceleration and optimization of analytical work; participation in the development of new methods and ways of documenting committed offenses and obtaining information about them; participation in the planning of investigative and operational measures, making managerial decisions of a strategic and operational nature; consulting, development of methodical and methodological support for law enforcement functions, which requires information support.

Key words: law enforcement agency, analytical support, criminogenic information, analyst, analytical product, national security, cyber threats.

Вступ. Важко не погодитись із тим, що на сучасному етапі національна безпека та правопорядок невід'ємним чином потребують всесторонньої уваги. В умовах повномасштабної військової агресії рф, протидія інформаційним загрозам стала другим фронтом, боротьба в якому здійснюються за участю чи не всього державно апарату. Однак, ключова роль належить правоохоронним органам. Використання сучасних телекомунікативних систем, інструментів протидії кібератакам, здійснення інформаційної розвідки – це новітні форми інформаційно-аналітичної роботи, які покликані забезпечити, в тому числі, військово-цивільний захист життєво важливих інтересів держави та суспільства. Безумовне дотримання Конституції України та слідування європейській правовій традиції вимагають діяти виключно в межах повноважень. Тому для адміністративно-правової науки гострим залишається питання правового регулювання використання спеціальних інформаційних знань працівниками правоохоронних органів при реалізації ними своїх функцій.

Мета статті – здійснити аналіз правових норм та компетенції посадових осіб правоохоронних органів щодо використання спеціальних інформаційних знань, навичок та вмінь.

Виклад основного матеріалу. Спеціальні інформаційні знання мають досить обширну сферу застосування в правоохоронній роботі. Залежно від завдань протидії, припинення правопорушень, виокремлюють технології: кримінального аналізу, розвідки по відкритим даних, цифрового (форензік) аналізу пристроїв тощо. Наприклад, система національного цифрового простору України уразлива до кібератак. Відсутність дієвого інформаційно-аналітичного обслуговування кібербезпеки може призвести до уразливості критичної інформаційної інфраструктури. Стратегію кібербезпеки України від 27 січня 2016 року встановлено, що загрози кібербезпеці повинні бути ліквідовані шляхом удосконалення аналітичного і криміналістичного забезпечення контррозвідувального захисту держави за рахунок впровадження інноваційних методик обробки та оцінки цифрових даних, формування електронних доказів [13].

В науковій літературі використання знань, пов'язаних із інформаційною обробкою асоціюють із інформаційно-аналітичною роботою, як певним мисленнєвим, творчим процесом. Натомість, використання технологій, пов'язаних з обробкою даних є за своє природою технічним процесом. Отже, на професійному рівні застосування спеціальних інформаційних знань – є складним інтелектуально-творчим та мисленнєвим процесом, що потребує опанування технічними знаннями та технологіями обробки даних та представлення звітів.

Будь-яка інформаційна роботи має на меті отримання унікального нового знання, який ще називають інформаційним продуктом. Для досягнення завдань по боротьбі зі злочинністю, сучасний компетентний аналітик правоохоронного відомства повинен вміти: імпортувати та обробляти інформацію із закритих та відкритих джерел (баз даних); створювати схеми та інфограми з людьми, подіями (фактами) та зв'язками між ними; встановлювати та візуалізувати різні види пов'язаностей між активами від злочинів та підприємствами, людьми і подіями; аналізувати ресурси мережі Інтернет на предмет наявності ознак кримінальних елементів; імпортувати різні види інформаційних масивів на схему або в базу даних, зберігати їх на сервер та накопичувати; видобувати інформацію із носіїв інформації; готувати ґрунтовні зрозумілі звіти, аналітичні довідки.

В залежності від сфери діяльності органів правопорядку та безпеки, використання спеціальних інформаційних знань набуває різної форми, змісту та результатів.

Суб'єктами використання спеціальних інформаційних знань є посадові (службові) особи, які безпосередньо здійснюють роботу із правоохоронною, криміногенною інформацією. При цьому важливо розмежувати осіб, які приймають рішення про проведення інформаційного аналізу та, безпосередньо, аналітиків. Статус аналітика в системі правоохоронних органів фактично не регламентований у правовий спосіб. Виключно Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» встановлює статус аналітика Бюро економічної безпеки, яким є особа, яка має спеціальне звання Бюро економічної безпеки України, основним завданням якої є здійснення кримінального аналізу з метою виконання завдань Бюро економічної безпеки України [5]. Таке широке формулювання терміну фактично покладає на аналітиків обов'язок супроводження усіх функцій Бюро економічної безпеки, які пов'язані із необхідністю кримінального аналізу.

У положеннях інших законів з питань правоохоронної роботи відзначається про існування аналітиків в штаті, натомість їх повноваження, форми аналітичної роботи та використання спеціальних інформаційних знань не регламентовано. В Законі України «Про Національне антикорупційне бюро» встановлено, що до структури управлінь Національного бюро можуть входити, серед іншого, інформаційно-аналітичні підрозділи [10]. У п.5 ч.1 ст.16 Закону зазначається, що Національне антикорупційне

бюро України здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро [10]. В структурі Національного антикорупційного бюро України в Управлінні аналітики та обробки інформації відповідно до наказу Директора Національного бюро від 26.04.2021 року № 57-ДСК нараховується 38 осіб, які здійснюють інформаційно-аналітичну роботу [4]. В структурі Державного бюро розслідувань теж міститься Інформаційно-аналітичне управління [8], проте його функціональних обов'язків, методів, а також статусу аналітиків ні в законі, ні в нормативно-правових актах із публічним доступом не розкрито. Законодавством про Національну поліцію України встановлено наступні повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення: формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями; надає до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів в електронній формі [12]. Розширений інформаційно-аналітичний потенціал та необхідність проведення інформаційно-аналітичних досліджень в системі Національної поліції обумовлені не тільки широким обсягом завдань, які покладаються на неї щодо протидії злочинам та правопорушенням, але й веденням у зв'язку із цим загальнодержавних інформаційних реєстрів та баз даних. У структурі апарату Національної поліції діють: Департамент кримінального аналізу (у складі кримінальної поліції), Департамент організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування та Департамент інформаційно-аналітичної підтримки [14]. Відповідно до Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві від 22.01.2016 № 39 однією із форм здійснення аналітичної роботи є організація і проведення спільно із іншими підрозділами аналітичних та кримінологічних досліджень з актуальних питань забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності [9]. Суб'єктами аналітичної роботи в органах прокуратури відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора України від 07.08.2020 № 365 є працівники Офісу Генерального прокурора та регіональних (обласних) прокуратурах із запровадженням нових форм та методів підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів, використанням сучасних методологій та інформаційних ресурсів. У Наказі також зазначається, що за результатами аналітичних досліджень необхідно розробляти заходи щодо усунення недоліків, вносити конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності роботи та координації діяльності у сфері протидії злочинності, удосконалення нормативних і відомчих актів, що стосуються організації діяльності прокуратури [6]. Натомість, в положеннях Наказу не визначається статус та повноваження суб'єктів використання спеціальних інформаційних знань, якими в системі прокуратури можуть бути як атестовані прокурори, так і державні службовці. Загалом інформаційна діяльність органів прокуратури має ряд відмінностей на відміну від інших суб'єктів правоохорони: по-перше, спрямована на узагальнення загальнодержавної роботи правоохоронних органів; по-друге, мають чітку періодичність, яка охоплює, як правило, рік, півріччя, квартал; по-третє, результати використовують в управлінсько-стратегічних цілях, а не для поточних оперативно-слідчих, судових завдань, що мінімізує потребує у використання

спеціальної технічної оброки даних; об'єктом оцінки є широке коло відомостей, які стосуються результатів роботи правоохоронних органів, стану злочинності, криміногенної обстановки тощо.

У деяких правоохоронних органах взагалі відсутні компетенційності щодо використання спеціальних інформаційних знань незважаючи на те, що природа повноважень потребує їх наявності. Згідно з ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України», Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, яка призначена для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [11]. Існує окрема думка, що відсутність аналітиків (в тому числі військових) в штаті не позбавляє можливості використання спеціальних інформаційних знань, оскільки результати не матимуть законного значення. Втім, не всі види інформаційно-аналітичної роботи потребують легітимізації результатів. Підрозділи та інституції наукової діяльності здійснюють аналітичну роботу, продукт якої має стратегічно-орієнтовний характер, зокрема може слугувати джерелом стратегічного планування для розвитку воєнної безпеки. Аналітичні матеріали, статистика та показники, отримані в ході застосування спеціальних знань фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень є яскравим прикладом такого роду інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналізуючи деякі вимоги до посади аналітика правоохоронного органу, можна виокремити наступні групи компетенційних обов'язків, що закріплені в нормативному полі: здійснення заходів із збору, обробки інформації (даних), зчитування відомостей із пристроїв, серверів та ін., в тому числі з використанням знань сфери форензік; написання аналітичних довідок (висновків, досліджень, узагальнень) за результатами проведених досліджень або аналізу певного об'єкта, в тому, числі в ході інформаційно-аналітичного супроводження інших видів правоохоронної діяльності; розробка, участь у розробці та провадженні нових методів та способів обробки та отримання інформації, пришвидшення та оптимізації аналітичної роботи; розробка, участь у розробці нових методів та способів документування вчинення правопорушень та отримання інформації про них; планування, участь у плануванні слідчо-оперативних заходів, прийняття управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру; консультування, розробка методичного та методологічного забезпечення правоохоронних функцій, що потребує інформаційного забезпечення.

Досягнення правоохоронних завдань передбачає законне використання результатів застосування спеціальних інформаційних знань. Основною правовою проблемою при цьому є об'єктивна оцінка інформаційного продукту, що отриманий в ході певних експертних дій, і можливість його подальшого використання для цілей правоохоронного (кримінального, адміністративного, управлінсько-стратегічного) процесу [3].

Об'єктивізація результатів використання спеціальних інформаційних знань в правоохоронній діяльності є малодослідженою, проте перспективною та необхідною для правового забезпечення функцій правопорядку та безпеки. Розуміння «результатів» певного процесу повинно спиратися на отримання нового знання, та певного аналітичного продукту, нових даних, які задовільнять правоохоронний запит. Чітке бачення так званих «результатів аналітичної діяльності» серед правових актів наводив С.С. Алєксєєв, який розглядав такий феномен у 3-вимірах: (1) дія (поведінка),

як правило, правомірна, тобто юридичний факт, який є підставою для певних правових наслідків; (2) результат правомірної дії, тобто юридично значущий, змістовний елемент правової системи, а саме, індивідуальний припис, акт «автономного» регулювання, який увійшов до правової матерії внаслідок правотворчої, владної індивідуально-правової чи автономної діяльності суб'єктів; (3) юридичний документ, а саме, зовнішнє документальне оформлене вираження волі, яке закріплює правомірну поведінку та її результат [1, с. 192]. В.М. Варенко більш загально підходить до результатів аналітичної діяльності, яка, на його думку, зводиться до двох важливих чинників: по-перше, отримується прямий результат, що виникає як підсумок пошуків оптимального управлінського рішення; по-друге, є також і непрямий результат – це зміна уяви управлінців про той об'єкт чи явище, які вони аналізували [2, с. 18]. При цьому результати будь-якого інформаційно-аналітичного процесу, незважаючи на їх фактичне використання, можуть бути пов'язані із такими функціями: пізнавальна або верифікаційна (діагностична).

У класичному правовому розумінні закінчений процес використання спеціального інформаційного знання повинен мати форму документа, зміст якого регламентований нормативним актом або навіть законом. Наприклад, узагальнені матеріали Державної служби фінансового моніторингу, як результат аналітичного дослідження фінансових операцій відповідно до Закону є джерелом обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та дають підстави слідчому, прокурору розпочати досудове розслідування. Узагальнені матеріали також можуть бути підставою для здійснення правоохоронними та розвідувальними органами України оперативно-розшукової і контррозвідувальної діяльності [7]. В Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» зазначається, що висновки, що містяться в аналітичних продуктах, повинні ґрунтуватися на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх ризиків у сфері економіки, у тому числі на матеріалах кримінальних проваджень та оперативно-розшукової діяльності [5].

Висновки. Серед чисельної класифікації правових форм результатів аналітичної діяльності щодо використання спеціальних знань, на наш погляд, доцільно виокремити два основних види таких результатів для цілей правоохоронної роботи: можуть бути використані в якості доказів в судовому процесі; не є судовим доказом, мають оперативне значення для прийняття процесуально-слідчих, управлінських, стратегічних рішень. В чинному правовому регулюванні зустрічаються наступні форми документів за результатами використання спеціальних інформаційних знань: довідки; висновок експерта (судові експертизи); узагальнені матеріали, якими є дослідження Державної служби фінансового моніторингу; висновки органів державної влади у разі виявлення ознак правопорушення, злочину в ході аналізу іншого предмету дослідження та ін.

Суб'єктами використання спеціальних інформаційних знань є посадові (службові) особи, які безпосередньо здійснюють роботу із об'єктом, що становить правоохоронний інтерес. Вони можуть бути штатними та позаштатними. Доцільно розмежувати осіб, які приймають рішення та, безпосередньо, аналітиків, які проводять інформаційно-аналітичну роботу.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Общая теория права : пособие в 2-х т. М. : Юрид. лит, 1982. 256 с.
2. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2014. 417 с.
3. Додонов, О. Г., В. Г. Путятін, and В. О. Валетчик. Інформаційно-аналітична підтримка прийняття управлінських рішень. Реєстрація, зберігання і обробка даних.

2005. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/50770/10-Dodonov.pdf. (дата звернення: 14.07.2022).

4. Наказ Директора Національного бюро про затвердження структури Національного антикорупційного бюро від 26.04.2021 року № 57. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/page_uploads/28.04/vytyag_zi_struktury_26.04.2021.pdf (дата звернення: 14.07.2022).

5. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1150-20 (дата звернення: 14.07.2022).

6. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України : Наказ Офісу Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0365905-20 (дата звернення: 14.07.2022).

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20 (дата звернення: 14.07.2022).

8. Про затвердження структури центрального апарату Державного бюро розслідувань: наказ Державного бюро розслідувань від 14.02.2020 № 42. URL : https://dbr.gov.ua/sites/default/files/Documents/21092020/DOC017.PDF (дата звернення: 14.07.2022).

9. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : Наказ МВС України від 22.01.2016 № 39. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0216-16 (дата звернення: 14.07.2022).

10. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1698-18 (дата звернення: 14.07.2022).

11. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/876-18 (дата звернення: 14.07.2022).

12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19 (дата звернення: 14.07.2022).

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/96/2016 (дата звернення: 14.07.2022).

14. Структура Національної поліції (центрального органу управління. *Міністерство внутрішніх справ* : веб-сайт. URL: https://www.npu.gov.ua/konataktu.html#panel-2-14 (дата звернення: 14.07.2022).

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.8
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.25

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ ЗА ПРОЦЕСОМ ВИКОНАННЯ – ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Гарасим Павло Степанович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального права і процесу
(Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна)

У цій науковій статті здійснено аналіз практики реалізації у сфері виконання покарань і пробації України принципів здійснення громадського контролю, а також на цій підставі визначені головні проблемні питання, які виникають у зв'язку з цим, та запропоновані науково обґрунтовані шляхи їх вирішення по суті.

Зокрема, зауважено, що у класифікації принципів особливе місце займають основоположні принципи права, тобто найбільш важливі фундаментальні керівні правові засади, на яких ґрунтується право як загальновизнані принципи, що визначені у нормах міжнародного права, які, відповідно до вимог ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», стали частиною національного законодавства.

За результатами вивчення змісту норм чинного Кримінально-виконавчого кодексу України доведено, що хоча у ньому й визначені принципи кримінально-виконавчого законодавства виконання і відбування покарань та закріплений у зв'язку з цим принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань, проте жодної ремарки щодо принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань у вказаному Кодексі не зроблено.

Констатовано, що якщо узагальнити результати проведеного у статті аналізу загальних принципів діяльності громадських об'єднань, визначених у відповідному законі, можна констатувати, що вони у повній мірі можуть бути адаптовані (пристосовані або такі, що можуть використовуватись) до кримінально-виконавчого законодавства України та здійснення у зв'язку з цим громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації.

Також, з метою реалізації вказаної науково обґрунтованої ідеї та з метою підвищення рівня ефективності даного виду соціального моніторингу,запропоновано КВК України доповнити ст. 25-1 «Принципи здійснення громадського контролю».

Підтримано думку окремих науковців щодо того, що персонал установ виконання покарань має сам ініціювати громадську активність і, перш за все, – для підтримки

самого себе, тобто – ідея підконтрольності установ виконання покарань громадянському суспільству – це ключова ідея у механізмі соціального управління.

Ключові слова: принцип; моніторинг; громадський контроль; процес виконання – відбування покарань; сфера виконання покарань і пробації; класифікація; засуджений; персонал органів та установ виконання покарань.

THE MAIN PRINCIPLES OF PUBLIC MONITORING OF THE EXECUTION PROCESS – SERVING SENTENCES IN UKRAINE

Garasym Pavlo Stepanovych,
Candidate of Law,
Doctoral Student at the Department
of Criminal Law and Procedure
(Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine)

The scientific article analyzes the practice of implementing the principles of public control in the field of punishment and probation in Ukraine, on the basis of which the main problematic issues arising in connection with this are determined, and scientifically based ways of solving them are proposed.

In particular, it was noted that in the classification of principles, a special place is occupied by the fundamental principles of law, that is, the most important fundamental guiding legal principles on which the law is based as generally recognized principles defined in the norms of international law, which in accordance with the requirements of Art. 9 of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On International Treaties" became part of the national legislation.

According to the results of the study of the content of the norms of the current Criminal and Executive Code of Ukraine, it has been proven that although it defines the principles of criminal and executive legislation for the execution and serving of punishments, and in this connection the principle of public participation in the activities of bodies and institutions for the execution of punishments is fixed in this regard, however, no remarks were made regarding the principles of public control in the field of execution of punishments in the specified Code.

It was established that if we summarize the results of the analysis conducted in the article of the general principles of the activity of public associations, defined in the relevant law, it can be stated that they can be fully adapted (adapted or such that they can be used) to the criminal law of Ukraine. in connection with this, implementation of public control in the field of execution of punishments and probation.

Also, with the provision of implementation of the developed scientifically based idea and with the provision of increasing the level of effectiveness of this type of social monitoring, the Central Committee of Ukraine was proposed to supplement Art. 25-1 “Principles of implementation of public control”.

The opinion of some scientists is supported that the staff of penal institutions should initiate public activity and, above all, to support themselves, that is, the idea of the control of penal institutions by civil society is a key idea in the mechanism of social management.

Key words: principle; monitoring; public control; execution process – serving sentences; the field of execution of punishments and probation; classification; condemned; staff of bodies and institutions for the execution of punishments.

Як показали результати вивчення змісту норм чинного Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, хоча у ньому й визначені принципи кримінально-виконавчого законодавства виконання і відбування покарань та закріплений у зв'язку з цим принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (УВП), жодної ремарки щодо принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань у вказаному Кодексі не зроблено.

Такий підхід законодавця привів до того, що зазначений вид соціального моніторингу на практиці носить хаотичний та безсистемний характер, а, в кінцевому підсумку, виступає однією з детермінант, яка негативно впливає на ефективність процесу виконання – відбування покарань, у цілому [1, с. 223-230].

І, це при тому, що громадський вплив у нині діючому КВК (ч. 3 ст. 6) віднесено до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а в ст. ст. 24, 25 закріплені основні суб'єкти даного моніторингу, який здійснюється у сфері виконання покарань і пробації України.

Як наслідок, щорічно засуджені стають об'єктом кримінальних посягань як з боку осіб, які спільно з ними відбувають покарання, так і з боку інших осіб, включаючи персонал органів та УВП [2, с. 8-14].

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення на науковому рівні.

Як свідчить проведений аналіз наукової літератури, як у попередні роки, так і в сьогоденні проблеми, що стосуються змісту та ефективності здійснення громадського контролю за кримінально-виконавчою діяльністю в Україні, були та є предметом доктринальних розробок таких учених, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, В. В. Василевич, О. М. Гумін, Б. М. Головкін, Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, О. В. Лисодєд, В. О. Меркулова, Є. С. Назимко,К. Ф. Погребна, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець та ін.

Поряд з цим, у контексті застосування на практиці ефективності принципів здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань в Україні, зазначене питання на доктринальному рівні досліджено не в повній мірі, що й обумовило вибір об'єкта та предмета даної наукової статті.

При цьому варто зазначити, що її *метою* є визначення, на підставі аналізу практики реалізації у сфері виконання покарань України принципів вказаного виду соціального моніторингу існуючих у зв'язку з цим проблем, а *головним завданням* – презентація авторських науково обґрунтованих шляхів їх усунення по суті.

У тлумачних словниках слово «принцип» означає основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напряму, т. ін. [3, с. 543].

У свою чергу, в теорії права під принципами права науковці розуміють вихідні ідеї, що визначають його характер, як найбільш важливі юридичні вимоги, що адресуються суб'єктам права [4, с. 123].

При цьому, залежно від сфери дії принципів теоретики поділяють їх на:

а) загальні (конституційні);

б) міжгалузеві (як от: у галузі кримінально-правових наук);

в) галузеві (у даному випадку – принципи кримінально-виконавчого права);

г) підгалузей права (зокрема, принципи здійснення пробації);

ґ) інститутів права (наприклад, виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі) [4, с. 124].

Як свідчить практика, особливе місце у зазначеній класифікації займають основоположні принципи права, тобто найбільш важливі фундаментальні керівні правові засади, на яких ґрунтується право як загальновизнані принципи, що визначені у нормах

міжнародного права, які, відповідно до вимог ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», стали частиною національного законодавства.

Саме з урахуванням вказаних теоретико-методологічних засад й розглянуто у цій науковій статті застосування у сфері виконання покарань і пробації України принципів здійснення громадського контролю за даною галуззю суспільних відносин. При цьому, враховуючи, що у чинному КВК такі керівні засади діяльності громадськості не визначені, аналіз зазначених принципів проведено на підставі з'ясування змісту тих принципів, які закріплені в Законі України «Про громадські об'єднання».

Зокрема, у ст. 3 вказаного законодавчого акту визначені наступні принципи утворення і діяльності громадських об'єднань, які у тому числі мають пряме відношення до здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, а саме:

1. Принцип добровільності (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Сутність та особливості його реалізації у сфері виконання покарань і пробації України полягає у тому, що члени громадських об'єднань, які здійснюють вказаний вид соціального моніторингу, представляють їх інтереси у цій галузі суспільних відносин по власній волі, ініціативі та бажанню (є вільні у виборі такого напряму діяльності громадськості), включаючи й участь у Національному превентивному механізмі.

У такому варіанті оцінки змісту принципу добровільності його можна ототожнити із змістом принципу свободи, яка, на переконання С. П. Погребняка (і з цим варто погодитись), є беззаперечною соціальною цінністю, у зв'язку з чим на правовому рівні закріплюється та захищається легітимована міра свободи (у контексті добровільності – вільності та реалізації власної волі представником громадського об'єднання) [4, с. 127].

І, що важливо у даному сенсі, реалізуючи принцип добровільності при здійсненні громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, члени громадських об'єднань керуються тими ж вимогами, що пред'являються, зокрема, до принципу свободи, а саме:

а) дозволено все, що не забороняється законом;

б) при проведенні даного виду соціального моніторингу мають поважатись і не порушуватись права всіх суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин [5, с. 15-32];

в) процес громадського контролю має бути толерантним (поблажливим, терпимим до чиїсь думок, поглядів, вірувань тощо) [6];

г) інші вимоги [4, с. 127].

2. Принцип самоврядності (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Його зміст при здійсненні громадського контролю за сферою виконання покарань і пробації виражаються у тому, що уповноважені представники громадських об'єднань, які моніторять зміст процесу виконання – відбування покарань вправі самі визначати напрями (об'єкти) контролю. При цьому вони гарантовані від втручання у процедуру даного виду соціального моніторингу органів державної влади, інших держаних органів (у даному випадку – органів та УВП), органів місцевого самоврядування (ч. 3 ст. 3 вказаного вище Закону).

3. Принцип вільного вибору території діяльності.

Як видається, у вказаній ситуації мова ведеться про те, що об'єктом громадського контролю може бути будь-який орган та установа виконання покарань (ст. 11 КВК), без винятку. (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

4. Принцип рівності перед законом.

Сутність і зміст даного принципу при здійсненні вказаного вище соціального моніторингу полягає у тому, що здійснюючи контроль ні функції представники

громадських об'єднань, мають такі ж права і обов'язки, а також гарантії їх реалізації, як й інші суб'єкти контролю у сфері виконання покарнь і пробації України, які зазначені в ст. ст. 22-24, 25 КВК (прокурори, вищестоящі органи ДКВС України, члени Національного превентивного механізму, ін.), за винятком обмежень, що визначені в законі (наприклад, у Законі України «Про доступ до публічної інформації») (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

5. Принцип відсутності майнового інтересу (п. 5 ч. 1 ст. 3 вказаного вище Закону).

Правова природа зазначеного принципу при здійсненні громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань проявляється у тому, що уповноважені представники громадських об'єднань, проводячи в органах та УВП соціальний моніторинг, за винятком залучення до діяльності Національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК), виконують свої функції на безоплатній основі, а також не можуть це робити на чиєсь матеріальне (фінансове) замовлення (ч. 6 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

6. Принцип прозорості, відкритості та публічності.

Як це витікає із змісту ч. 7 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», прозорість і відкритість передбачають право уповноважених представників цих соціальних структур мати вільний доступ до інформації про діяльність з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації, інших суб'єктів контролю, форм, методів тощо, а також встановлюють обов'язок керівних органів громадських об'єднань надавати таку інформацію для їх членів у разі звернення.

У свою чергу, публічність означає, що громадські об'єднання, які зорієнтовані на здійснення соціального моніторингу за процесом виконання – відбування покарань, зобов'язані інформувати як своїх членів, так і громадськість про свої мету (цілі) та діяльність з означених питань.

Отже, якщо узагальнити результати проведеного вище аналізу загальних принципів діяльності громадських об'єднань, що визначені у відповідному законі, то можна констатувати, що вони у повній мірі можуть бути адаптовані (пристосовані або такі, що можуть використовуватись) [4, с. 12] до кримінально-виконавчого законодавства України та здійснення у зв'язку з цим громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації.

Поряд з цим, для реалізації вказаної науково обґрунтованої ідеї та з метою підвищення рівня ефективності даного виду соціального моніторингу, варто КВК України доповнити ст. 25-1 «Принципи здійснення громадського контролю» такого змісту:

«Громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації України здійснюється з дотриманням принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання та відбування покарань, а також з дотриманням принципів діяльності громадських об'єднань, що регулюють їх правовий статус».

Додатковим аргументом щодо вказаної видозміни КВК виступають такі обставини:

а) відсутність серед закріплених у ст. 5 даного Кодексу принципів не тільки тих із них, що стосуються здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, але й цілому принципу контролю за вказаною галуззю суспільної діяльності.

У той самий час, у КВК є спеціальна глава 4 (ст. ст. 22-25), яка називаються «Нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених»;

б) необхідність забезпечення у сфері виконання покарань і пробації завдань, що пов'язані із змістом національної безпеки України.

Зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» є спеціальний розділ ІІІ «Демократичний цивільний контроль» (ст. ст. 4-11), який у тому числі відноситься й до процесу виконання – відбування покарань;

в) потребою в адаптації чинного кримінально-виконавчого законодавства України, включаючи питання громадського контролю, до норм Європейського Союзу та інших міжнародних стандартів [7, с. 147-170].

Як у зв'язку з цим слушно у свій час зазначив Г. О. Радов, проблема стоїть більш гостро, ніж видається на перший погляд [8, с. 17]. І для того, на його думку, щоб не опинитись у такій ситуації, персонал УВП має сам ініціювати громадську активність. І, перш за все, – для підтримки самого себе [8, с. 17].

Саме тому, на його переконання (і це не викликає заперечень), ідея підконтрольності УВП громадському суспільству – це ключова ідея у механізмі соціального управління [8, с. 23].

Таким чином результати вивчення змісту принципів діяльності громадських об'єднань в Україні та їх співставлення з принципами кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань дозволяють констатувати, що поміж собою вони співвідносяться як спеціальне (принципи діяльності громадськості) та загальне (принципи функціонування суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин), що виступає додатковою правовою підставою для видозміни чинного КВК з означених питань, з урахуванням необхідності невідкладного вирішення тих проблем, які склались у сфері виконання і відбування покарань України у сучасних умовах [9, с. 45-48].

Список використаних джерел:

1. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223-230.

2. Колб О. Г. Копотун І. М., Джужа О. М., Пасічник Д. С. запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. *Znanstvena Misel : Global Sciens Center LP*. 2020. № 47-2(47). С. 8-14.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глоря Трейд», 2012. С. 864.

4. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

5. Правові засади діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань : навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф.О. М. Джужі та д.ю.н., проф. О. Г. Колба : Кондор-Видавництво, 2016. 240 с.

6. Толерантний – Вікіпедія. URL: https://sum.in.ua>tolerantnyj.

7. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія. Харків : Вид-во «Кросс-роуд», 2007. 184 с.

8. Радов Г. Персонал и взаимодействие тюрьмы и общества. *Тюрьма и общество* : материалы семинара для персонала учреждений по исполнению наказаний Донецкой области. Донецк : «Донецкий мемориал», 2000. С. 14-28.

УДК 343.9
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.26

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Ждан Микола Дмитрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
(Харківський національний
педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна)

У статті розглядається громадянське суспільство як суб'єкт реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. Вказано, що громадянське суспільство в межах реалізації кримінологічної політики у сфері трудових відносин може бути представлене у двох формах: 1) як професійні спілки, діяльність яких спрямована на контроль за додержанням законодавства про працю; та 2) як представники населення, які залучаються до запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. Зазначено, що профспілки є тією організацію, котра, фактично, перша отримує інформацію про кримінально протиправне посягання на трудові права громадян та може ініціювати звернення до правоохоронних органів, а також запропонувати інше супроводження потерпілої особи, котре знаходиться в межах її компетенції. Доведено, що запобігання корупційним кримінальним правопорушенням сприяє боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти трудових прав громадян, оскільки часто каталізатором для порушення права працівників для працедавців слугує власна корупційна зацікавленість, конфлікт інтересів тощо. Підсумовано, що під суб'єктами формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні необхідно розуміти органи законодавчої та виконавчої влади, а також окремі установи, організації та особи тощо у безпосередні обов'язки яких входить встановлення та криміналізація потенційних/фактичних суспільно небезпечних діянь, спрямованих на порушення суспільних відносин, що забезпечують нормальні трудові правовідносини, визначення причин, умов та факторів, які сприяють їх становленню та розповсюдженню, а також прогнозування кримінально протиправної діяльності на певний час в межах певних територій із наступним стратегічним плануванням кримінологічної реакції на такі діяння.

Ключові слова: громадянське суспільство, профспілкові організації, трудові відносини, кримінальне правопорушення, кримінологічна політика, суб'єкт.

CIVIL SOCIETY AS A SUBJECT OF THE IMPLEMENTATION OF CRIMINOLOGY POLICY ON THE PROTECTION OF LABOR RELATIONS IN UKRAINE

Zhdan Mykola Dmytrovych,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law and Labor Law
named after Professor O.I. Protsevsky
(Kharkiv National Pedagogical University
named after H.S. Skovoroda,
Kharkiv, Ukraine)

The article examines civil society as a subject of the implementation of criminological policy in the sphere of protection of labor relations in Ukraine. It is indicated that civil society within the framework of the implementation of criminological policy in the field of labor relations can be represented in two forms: 1) as trade unions whose activities are aimed at monitoring compliance with labor legislation; and 2) as representatives of the population involved in the prevention of criminal offenses against the labor rights of citizens. It is noted that trade unions are the organization that, in fact, is the first to receive information about criminally illegal encroachment on the labor rights of citizens and can initiate appeals to law enforcement agencies, as well as offer other assistance to the victim, which is within its competence. It has been proven that the prevention of corruption criminal offenses contributes to the fight against criminal offenses against the labor rights of citizens, since often the catalyst for the violation of the rights of employees for employers is their own corrupt interest, conflict of interests, etc. It is summarized that under the subjects of the formation and implementation of criminological policy in the field of protection of labor relations in Ukraine, it is necessary to understand the bodies of legislative and executive power, as well as individual institutions, organizations and persons, etc., whose direct duties include the establishment and criminalization of potential/actual social dangerous acts aimed at disrupting social relations that ensure normal labor relations, determining the causes, conditions and factors that contribute to their formation and spread, as well as forecasting criminally illegal activity for a certain time within certain territories, followed by strategic planning of the criminological response to such deed.

Key words: civil society, trade union organizations, labor relations, criminal offense, criminological policy, subject.

Охорона трудових відносин в сучасному суспільстві є пріоритетом, який обумовлений низкою факторів, серед яких можна виділити попередження виникнення «мертвих» зон на ринку праці, втрати населенням робочих місць, погіршення економічної ситуації в країні. Всі наведені чинники є детермінантами кримінально протиправної діяльності в країні. Отже, посягання на трудові відносини потенційно тягне за собою посягання на інші суспільні відносини, які охороняються кримінальним законодавством України. Таким чином, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись більш детально на розгляді суб'єктного складу формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Відтак, громадянське суспільство в межах реалізації кримінологічної політики у сфері трудових відносин може бути представлене у двох формах: 1) як професійні спілки, діяльність яких спрямована на контроль за додержанням законодавства про працю; та 2) як представники населення, які залучаються до запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян.

«Що стосується першої форми, варто зазначити, що професійні спілки та їх об'єднання здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про працю. Відповідно до ст. 21 Закону України від 15 вересня 1999 р. «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», профспілки та їх об'єднання захищають право громадян на працю, беруть участь у розробці та здійсненні державної політики у сфері трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту. Водночас профспілки здійснюють громадський контроль за виплатою заробітної плати, додержанням законодавства про працю й охорону праці, створенням безпечних умов праці, необхідних виробничих і санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального і колективного захисту. Здійснюючи громадський контроль за додержанням законодавства про працю, профспілки мають право: вимагати від роботодавця негайного зупинення робіт і на окремих робочих місцях, і на виробничих дільницях, у цехах, інших структурних підрозділах, і на всьому підприємстві у разі загрози життю або здоров'ю працівників на час, необхідний для усунення такої загрози; проводити незалежну експертизу умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам із питань охорони праці; брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і профзахворювань на виробництві та давати свої висновки про них. Із метою належного здійснення контрольних повноважень профспілки їх об'єднання можуть створювати служби правової допомоги та відповідні інспекції, комісії, затверджувати положення про них. Здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю покладається передусім на виборні органи первинних профспілкових організацій підприємств, установ, організацій та уповноважених представників профспілок» [1]. Таким чином, законодавцем було зроблено спробу створити незалежний контрольний орган, в інтереси якого входив би захист прав саме працівників.

«Профспілкові організації на підприємствах, в установах, організаціях та їх структурних підрозділах представляють інтереси своїх членів і захищають їх трудові, соціально-економічні права та інтереси. Свої повноваження первинні профспілкові організації здійснюють через утворені відповідно до статуту (положення) виборні органи, а в організаціях, де виборні органи не створюються, – через профспілкового представника, уповноваженого згідно із статутом на представництво інтересів членів профспілки, який діє в межах прав, наданих цим Законом та статутом профспілки. Виборний орган первинної профспілкової організації підприємства, установи, організації укладає та контролює виконання колективного договору, звертається з вимогою до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб за невиконання умов колективного договору; ухвалює рішення про вимогу до роботодавця розірвати трудовий договір (контракт) із керівником підприємства, установи, організації, якщо він порушує Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», законодавство про працю, ухиляється від участі у переговорах щодо укладення або зміни колективного договору, не виконує зобов'язань за колективним договором, допускає інші порушення законодавства про колективні договори; дає згоду або відмовляє у дачі згоди на розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з працівником, який є членом діючої на підприємстві, в установі, організації профспілки, у випадках, передбачених законом; бере участь у розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, роботі комісії з питань охорони праці; здійснює громадський контроль за виконанням роботодавцем законодавства про працю та про охорону праці, за забезпеченням на підприємстві, в установі або організації безпечних та нешкідливих умов праці, виробничої санітарії, правильним

застосуванням установлених умов оплати праці, вимагає усунення виявлених недоліків; здійснює контроль за підготовкою та поданням роботодавцем документів, необхідних для призначення пенсій працівникам і членам їх сімей» [1]. Отже, в цьому контексті профспілки є тією організацію, котра, фактично, перша отримує інформацію про кримінально протиправне посягання на трудові права громадян та може ініціювати звернення до правоохоронних органів, а також запропонувати інше супроводження потерпілої особи, котре знаходиться в межах її компетенції.

«Що стосується другої форми, необхідно зауважити, що в Україні залучення громадянського суспільства не є розповсюдженим методом боротьби з кримінальними правопорушеннями, що, на наш погляд, є певним упущенням, особливо – з огляду на наявний зарубіжний досвід. Так, в зарубіжних країнах першим способом реалізації кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є надання інформації про злочинців або факти вчинених злочинів. Однією з найбільш відомих у світі програм профілактики злочинності, пов'язаних зі стимулюванням громадян до надання будь-якої анонімної інформації про вчинені злочини або злочинців, є програма «Зупини злочинця» (Crime Stoppers). Зазначений проект був запроваджений уперше у США у 1976 р. Станом на 2018 р. на міжнародній платформі «Crime Stoppers» беруть участь 26 країн світу, включаючи США, Велику Британію, Канаду, Нідерланди, Австралію, ПАР, Нову Зеландію та інші латиноамериканські й африканські держави. Джерелами фінансування анонімних відомостей про злочинні події є спонсорська допомога юридичних осіб, пожертви громадян, подарунки, спадщина та ін. Із 2010 р. згаданий проект став підтримувати стратегічне партнерство із Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерполом), а з 2016 р. – з Управлінням ООН з наркотиків та злочинності (UNODC). В окремих державах, поряд із проектом «Crime Stoppers», функціонують й інші додаткові програми профілактики, спрямовані на активізацію громадськості до надання інформації про вчинені, особливо резонансні, злочини. До таких можна віднести США, що відрізняються потужним фінансуванням такого напряму діяльності, а також широкою підтримкою подібних ініціатив з боку громадянського суспільства. Зокрема, у м. Стаффорд штату Нью-Джерсі запроваджена програма «Сигналізування про злочини». Вона полягає у схилянні американців до участі у програмі. Усім особам, хто виявив бажання анонімно повідомляти про злочини і правопорушення, з метою їх убезпечення і посилення анонімності повідомлень видаються спеціальні ідентифікаційні номери (QR-коди), які виключають витік будь-якої інформації про викривача злочинців» [3, с. 15]. Зазначений спосіб участі громадськості можуть уявляти собою симбіоз із запропонованих нами вище форм. Наприклад, член профспілкової організації може звернутись до правоохоронних органів із повідомленням про те, що в організації, де він працює вчинено або потенційно може бути вчинено кримінальне правопорушення. Такого роду дії можуть бути реалізовані і звичайними громадянами.

«Другим способом є участь у запобіганні та протидії корупції. Головними тенденціями у сфері запобігання та протидії корупції в демократичних країнах є, по-перше, чітка кореляція та взаємозв'язок рівня демократизації суспільства й корупції (чим більше в країні демократії, тим менше там корупційних проявів); по-друге, громадянське суспільство розглядається як основний суб'єкт впливу на владу – і, відповідно, як первинний суб'єкт протидії корупції» [4, с. 9]. «Потужні можливості у цій сфері мають неурядові організації, головним завданням яких є викриття корупції. Дослідниками питання залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам у зарубіжних країнах виокремлено низку неурядових організацій із міжнародним статусом. Такими є: Transparency International, International Anti-corruption Resource Center,

Corruption Watch, Transparify та ін. Аналіз діяльності зазначених та інших неурядових організацій дозволив дійти висновку, що їх антикорупційний вплив втілюється через такі заходи: формування та реалізація антикорупційної політики; оцінювання антикорупційних механізмів, що застосовуються урядами; збір та обробка інформації випадків корупції; виявлення корупційних ризиків; надання правової допомоги; розробка та реалізація освітніх програм; формування антикорупційного світогляду громадян. Одне з перших місць серед держав, найменш уражених корупцією, посідає Швеція. У цій країні діє ефективний громадський контроль за діяльністю як державного, так і приватного секторів, провідну роль у здійсненні якого відіграють ЗМІ, церква та громадська думка. При чому остання може створити негативний імідж бізнесменам або посадовцям, внаслідок чого одні будуть вимушені піти у відставку, а інші втратять довіру серед ділових партнерів» [5, с. 143]. Запобігання корупційним кримінальним правопорушенням сприяє боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти трудових прав громадян, оскільки часто каталізатором для порушення права працівників для працедавців слугує власна корупційна зацікавленість, конфлікт інтересів тощо.

«Третім способом є сприяння у ресоціалізації правопорушників. Зазначена форма участі громадськості у запобіганні злочинності особливо поширена у розвинених західних країнах світу, що відзначаються відносно гуманною кримінальною політикою. Для неї характерний низький відсоток призначення судами винним покарань, пов'язаних із позбавленням волі, а також широке застосування практики звільнення осіб від відбування покарання з випробуванням» [6, с. 268]. «Тому ресоціалізація може мати як пенітенціарний, так і постпенітенціарний характер. Наприклад, у Франції й Великій Британії громадська ресоціалізаційна пенітенціарна практика полягає у тому, що низку соціальних, освітніх та інших заходів здійснюють представники неурядових, громадських структур, напівдержавних утворень. До таких заходів належать: розробка конкретних соціальних програм, їх реалізація, надання соціальної допомоги, залучення до соціальної роботи необхідних фахівців на громадських засадах і надання допомоги засудженим. У Фінляндії функціонує Асоціація у справах пробації і подальшого нагляду для допомоги у вирішенні соціальних проблем умовно звільнених і звільнених в'язнів, членами якої також є окремі громадські структури. Особливістю пенітенціарної ресоціалізації у ФРН є широка участь церкви і релігійних організацій» [7, с. 14]. Варто звернути увагу на цінність вказаної діяльності в межах реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні, з огляду на те, що кримінальним законодавством одним із видів покарання за вчинення суспільно небезпечних діянь проти трудових прав осіб передбачено позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на певний строк, протягом якого особа має бути позбавлена суспільної небезпеки, яка може бути реалізована в межах її діяльності.

«Постпенітенціарна ресоціалізація характеризується тим, що засуджені, які перебувають після вчиненого злочину на волі, зобов'язуються брати участь у програмах медіації, пробації, практиці примирення з потерпілим, відвідувати спеціальні відновлювальні психологічні, педагогічні й медико-соціальні курси й тренінги щодо приборкання агресії, лікування алкоголізму і наркоманії, зміни життєвих настанов і цінностей та ін. Головне, що у подібній практиці сприяння у ресоціалізації злочинців і правопорушників бере активну участь громадськість (батьки злочинців, соціальні працівники, священики, соціально активна молодь, волонтери тощо). Нерідко постпенітенціарна ресоціалізація правопорушників у зарубіжних країнах здійснюється у межах спеціальних програм профілактики. Розглянемо деякі з них. Так, доволі ефективною виявилась програма «Волонтери у допомогу поліції», що здійснюється

у м. Фінікс (штат Аризона, США). Її мета – залучити зацікавлених й кваліфікованих громадян-волонтерів до здійснення деяких функцій правоохоронних органів. Зокрема, департаментом поліції цього міста було залучено понад 3 тис. волонтерів, які не мали судимості, пройшли спеціальну перевірку поліцією до виконання низки ресоціалізаційних заходів зі злочинцями та особами, звільненими з місць позбавлення волі (читання лекцій, надання правової допомоги, проведення психологічних тренінгів, сприяння у працевлаштуванні)» [3, с. 21]. «Надання допомоги жертвам злочинів вважається також поширеним напрямом залучення громадськості до справи профілактики злочинності у багатьох державах світу. Піонерами у цій сфері є найбільш демократичні й соціально благополучні країни (США, країни Центральної Європи), де захисту прав жертв злочинів приділяється значна увага. У багатьох країнах-членах ЄС розробляються і поширюються волонтерами та представниками правозахисних громадських організацій серед жертв злочинів спеціальні інформаційні буклети. У них роз'яснюються права жертв злочинів і алгоритм подальших дій для відновлення порушених права внаслідок учиненого злочину» [8, с. 4]. «У багатьох зарубіжних країнах також приймаються як національні, так і місцеві програми допомоги жертвам кримінальних посягань. Так, у м. Форт-Лаурдердейл (штат Флорида, США) була запроваджена програма надання безкоштовного адвоката для осіб, які потерпіли від злочину. Місцевий департамент поліції отримав грант, кошти у межах якого були освоєні на підготовку висококваліфікованого персоналу юристів, які захищали у суді інтереси незаможних жертв злочинів» [5, с 147]. Отже, наведені способи участі громадянського суспільства є достатньо цікавими та дієвими в межах реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Таким чином, проведене дослідження надало можливість підсумувати, що під суб'єктами формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні необхідно розуміти органи законодавчої та виконавчої влади, а також окремі установи, організації та особи тощо у безпосередні обов'язки яких входить встановлення та криміналізація потенційних/фактичних суспільно небезпечних діянь, спрямованих на порушення суспільних відносин, що забезпечують нормальні трудові правовідносини, визначення причин, умов та факторів, які сприяють їх становленню та розповсюдженню, а також прогнозування кримінально протиправної діяльності на певний час в межах певних територій із наступним стратегічним плануванням кримінологічної реакції на такі діяння. Суб'єктами формування кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України, а також органи місцевого самоврядування. Суб'єктами реалізації такої політики є: правоохоронні органи; державні та недержавні органи, установи та організації, в обов'язки яких входить контроль за нормальними трудовими відносинами; громадянське суспільство.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text

2. Трудова правосуб'єктність професійної спілки: поняття та особливості. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11kvlpto.pdf

3. Огляд програм взаємодії поліції з населенням (поліцейська діяльність, орієнтована на громадськість). Харків: Харків. ін-т соціальних досліджень, 2015. 32 с.

4. Задорожний С. А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.

5. Шрамко С.С. Запобігання злочинності за участі громадськості: зарубіжний досвід. *Вісник Асоціації кримінального права України*.2018. No 2 (11). С. 138–154.

6. Дрьомін В. М. Еволюція покарань в контексті превентивних можливостей: від позбавлення волі до пробації. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса: Юрид. лит., 2007. № 32. С. 265–271.

7. Бараш Є. Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи зі засудженими. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2016. № 1. С. 10–17.

8. Victims Support Programme: Guidance Note on the Review of Application Decisions. Belfast, 2013. 8 p.

УДК 343.13
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.27

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ СПЕЦСУБЄКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Макода Володимир Євгенович,
ORCID ID: 0000-0003-4408-1925
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
(Навчально-науковий інститут права
Київського університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

У проведеному дослідженні автор піднімає питання, щодо дотриманні правової процедури під час оформлення та вручення підозри особам, які відповідно до вимог ст.480 КПК України є спецсубєктами. При цьому, автор проводить аналіз судової практики національних судів, яка в різний період по-різному, відображає підходи до визначення судом порушень, які допускають правоохоронні органи під час проведення досудового розслідування, зокрема під час підписання та вручення підозри неуповноваженими особами, що приводить до визнання судом всіх отриманих на досудовому розслідування доказів наданих стороною обвинувачення суду недопустимими.Поряд з цим, автор зазначає,що законодавцем було внесено у 2018 році зміни до КПК України, які дозволяють оскаржити до суду підозру.Переважна більшість слідчих суддів відстоює позицію, що сторона захисту не має права оскаржити повідомлення про підозру в провадженнях, в яких такі відомості внесені до ЄРДР до 15.03.2018. Проте вбачається, що сторона захисту все ж може оскаржити й таке повідомлення про підозру. Так, відповідно до ч. 1 ст. 5 КПК процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Норми КПК щодо можливості оскарження повідомлення про підозру в скоєнні злочину є чинними. Тому з огляду на ст.5 КПК процесуальна дія повинна проводиться, а процесуальне рішення прийматися згідно з наведеними положеннями. При цьому п. 4 §2 розд. 4 закону № 2147-VIII суперечить ст. 5 Кодексу. Водночас ч. 3 ст. 9 КПК встановлено, що при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому кодексу. Не зважаючи на це у більшості випадків суд відмовляє у задоволенні скарги стороні захисту,яка полягає у скасуванні підозри,оскільки на цьому етапі суд не надає оцінку доказам,які надані слідчим(прокурором) щодо їх належності та допустимості.

Ключові слова: кримінальне провадження, підозра, обвинувачений, досудове розслідування, суб'єкт, закон, слідчий, суд.

REPORT ON SUSPICION OF A SPECIAL SUBJECT IN CRIMINAL PROCEEDINGS. ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE

Makoda Volodymyr Yevhenovych,
ORCID ID: 0000-0003-4408-1925
Doctor of Law,
Associate Professor at the Department of Civil Law
(Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine)

In the research the author raises the question about observance of the legal procedure during execution and handing of suspicions to persons who according to requirements of Article 480 of the CPC of Ukraine are special subjects.at the same time, the author carries out the analysis of judicial practice of national courts, which in different periods reflects approaches to the determination of violations by the court, The author notes that in 2018 the legislation introduced amendments to the CPC of Ukraine, the law-enforcement bodies in the course of the pre-trial investigation, in particular, during the signing and handing of the suspicion to unauthorized persons. The overwhelming majority of the investigating judges defend the position that the defense party has no right to challenge the report of suspicion in proceedings in which such information is entered into the ERDR before 15.03.2018. However, it is seen that the defense party can still appeal against such a report of suspicion, in accordance with part 1 of Article 5 of the CPC, the procedural action is carried out, and the procedural decision is taken in accordance with the provisions of this Code, which are in force at the moment of the beginning of such action or the adoption of such a decision. The CPC's rules on the possibility of appeal of a report of suspicion of an offense are valid. Therefore, taking into account Article 5 of the CPC, the procedural action should be carried out, and the procedural decision should be made in accordance with the above provisions. At that point 4 §2 § 4 of the Law №2147-VIII contradicts Article 5 of the Code. At the same time, part 3 of Article 9 of the CPC established that the law, which contradicts this Code, cannot be applied in criminal proceedings.Despite this, in most cases, the court refuses to satisfy the appeal of the defense, which is to cancel the suspicion, because at this stage the court does not give an assessment of the evidence given by the investigator(prosecutor) as to their belonging and admissibility.

Key words: Criminal proceedings, suspicion, accused, pre-trial investigation, subproject, law, investigator, court.

Метою статті є дослідження правових висновків та правових позицій, які зазначені у судових рішеннях національних судів у кримінальних провадженнях.

За Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) 2012 року стадія притягнення особи до кримінальної відповідальності починається з повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК). Після цього, особа має статус-сторони кримінального провадження, яка згідно ст. 42 КПК має певні права та обовязки під час проведення досудового розслідування.Отже, повідомлення про підозру є одним з основних етапів стадії досудового розслідування, що передбачає, зокрема, формуванням слідчим (прокурором) законної та обґрунтованої підозри, а також забезпеченням підозрюваній особі можливості захищатися усіма дозволеними законом засобами і способами, з додержанням вимог ст. ст. 52,53 КПК

України.Слід зазначити, що під час підготовки, оформлення та вручення підозри слідчим, прокурором повинна бути дотримана правова процедура,зокрема під час вчинення такої процесуальної дії,як вручення підозри уповноваженою особою, яка регулюється Конституцією України, законами та нормами кримінально- процесуального закона. Недотримання встановлених законом приписів повідомлення про підозру особі(спецсубєкту) породжує негативні правові наслідки з точки зору дотримання принципів верховенства права та законності у кримінальному провадженні,що може бути визнано судом,як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, недійсність процесуальної дії та ненабуття особою процесуального статусу підозрюваного,а згодом і статусу обвинуваченого та визнання всіх отриманих стороною обвинувачення доказів недопустимими.

У ст. 480 КПК України зазначені особи, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.Зокрема, особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:

народного депутата України; 2) судді Конституційного Оду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя; 3) кандидата у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора України, його заступника. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру здійснюється, зокрема адвокату – Генеральним прокурором, його заступником,керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень.

Особливий порядок кримінального провадження співвідноситься з загальним порядком, як логічні категорії «особливого» та «загального». Застосування особливого порядку кримінального провадження означає, що стосовно осіб, указаних у переліку ст. 480 КПК України, кримінальне провадження загалом здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК, із врахуванням низки особливостей (особливих процедур), визначених у подальших статтях гл. 37 КПК. Ними є: зокрема, особливий порядок повідомлення про підозру (щодо всіх категорій, перелічених у цій статті); затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту (щодо судді, адвоката народного депутата України), обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи зазначених осіб. Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 11.12.2019 у справі № 536/2475/14-к (провадження № 13-34кс19) вказує, що до повідомлення про підозру особі законодавець виокремлює такі термінопоняття: «складення», «вручення» та «здійснення». При цьому, ВПВС не здійснює аналіз пов'язаності цих термінопонять та їх взаємної ієрархії, що в результаті призводить до низки помилкових, на думку автора, висновків суду. За ч. 1 ст. 276 КПК повідомлення про підозру обов'язково «здійснюється» в порядку, передбаченому ст. 278 цього Кодексу. У частині 1 статей 277 та 278 КПК вживаються терміни «складення» та «вручення» письмового повідомлення про підозру.

У пунктах 1, 3, 8 абз. 2 ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 481 КПК так само вживається термін «здійснення» письмового повідомлення про підозру. Логіко-структурний аналіз приписів, наведених у ст. ст. 276-278,481 КПК, призводить до висновку, що терміни «здійснення» та «складення», «вручення» співвідносяться як загальне та часткове. Зокрема, термінопоняття «здійснення» є загальним по відношенню до «складення»,«вручення»

і визначає загалом процедуру письмового повідомлення про підозру особі, яка включає у себе дві нерозривно пов'язані складові: 1) складення письмового повідомлення про підозру особі та 2) його вручення такій особі.

При цьому слід мати на увазі, що термінопоняття «повідомлено про підозру» (ч. 1 ст. 42 КПК) та «здійснено» повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 481) співвідносяться, як тотожні. Припис ч. 1 ст. 276 КПК визначає, що порядок «здійснення» повідомлення про підозру полягає у врученні останнього. Отже, «складення» повідомлення слід віднести до самостійної, але нерозривної складової його вручення. Виходячи саме з такого принципу та підходу, і слід здійснювати тлумачення норм права при їх застосуванні в процесі повідомлення особі про підозру. Пункт 2 ч. 1 ст. 276 КПК зобов'язує здійснювати повідомлення про підозру також при обранні до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів. У даному випадку слід мати на увазі, що згідно зі ст. 482 КПК утримання судді під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. За ст. 482-2 КПК обрання народному депутату України запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту розглядається слідчим суддею за клопотанням, погодженим Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).

Хоча відповідно до ст. 111 КПК повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, з огляду на специфічність слід погодитися з твердженням у Постанові ВПВС, що повідомлення про підозру є системою (на думку автора більш доцільним у даному випадку вжити термін «комплексом») процесуальних дій та рішень прокурора або слідчого під час досудового розслідування, спрямованих на формування законної та обґрунтованої підозри за умови забезпечення особі, яка стала підозрюваною, можливості захищатися усіма дозволеними законом засобами та способами.

Частиною 2 ст. 22, ч. 1 ст. 277 КПК встановлено виключний перелік процесуальних осіб, які уповноважені здійснювати повідомлення про підозру. До таких осіб віднесені прокурор або слідчий за погодженням з прокурором [1].

Слід зазначити,що у Постанові Верховного суду від 25.11.2020р. (справа №627/927/19 провадження № 51-3752 км 20) була викладена правова позиція щодо порядку підготовки та вручення повідомлення про підозру.У Постанові суду було зазначено,що здійснення повідомлення про підозру всупереч вимогам статей 480, 481 КПК неповноважним на те суб`єктом є недотриманням належної правової процедури, порушенням форми і викривленням змісту кримінального провадження як однієї з вагомих гарантій його законності. Здійснення кримінального провадження всупереч його загальним засадам означає його невідповідність тим завданням і цілям,що визначені ст. 2 цього Кодексу. Отже всі докази, зібрані в здійсненому всупереч встановленій у КПК правовій процедурі досудовому розслідуванні, з порушенням форми і змісту кримінального провадження, касаційний суд визнає недопустимими.

Колегія суддів наголошує, що викладена в письмовому повідомленні підозра служить підґрунтям для початку реалізації засад змагальності та забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. У підозрюваного з'являються можливості впливати на зміст підозри та на подальше формулювання обвинувачення в обвинувальному акті, яким завершується досудове розслідування. Сформульована підозра встановлює межі здійснення слідчим і прокурором обвинувальної діяльності, а підозрюваний, його захисник одержують можливість ефективно, дієво і цілеспрямовано реалізовувати функцію захисту. За наслідками касаційного розгляду кримінального провадження колегія суддів доходить висновку про порушення внаслідок незаконного здійснення повідомлення про підозру права на захист засудженої, зокрема і через належне її повідомлення про права підозрюваної в кримінальному провадженні та їх

роз`яснення неповноважної особою. Вирішуючи питання про допустимість доказів, отриманих унаслідок порушення права на захист у цьому кримінальному провадженні, касаційним судом застосовуються наслідки, визначені ч. 1, п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК.

Застосування належної процедури «fair procedure» (у європейській системі), «dut procyes» (в американській системі) є одним із складових елементів принципу верховенства права, передбачає, у тому числі, щоб повноваження органів публічної влади були визначені приписами права, і вимагає, щоб посадовці мали дозвіл на вчинення дії і надалі діяли в межах наданих їм повноважень.

Недотримання належної правової процедури тягне за собою порушення гарантованого кожному ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права на справедливий суд.

У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.02.2021р.(надалі – ККС ВС) у справі № 754/7061/15 було зроблено наступний висновок: За змістом статей 36, 37, 110 КПК України рішення про призначення (визначення) прокурора, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, та у разі необхідності групи прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, обов'язково повинно прийматись у формі постанови, яка має міститись у матеріалах досудового розслідування для підтвердження факту наявності повноважень. Така постанова має відповідати передбаченим КПК України вимогам до процесуального рішення в формі постанови, у том числі, бути підписаною службовою особою, яка її прийняла.

У постанові ККС ВС від 21.10.2021р. (справа № 939/423/20 провадження № 51-629 км 21) була зазначена наступна правова позиція. У випадку здійснення прокурором, який не визначений керівником органу прокуратури як такий, що здійснюватиме процесуальне керівництво у конкретному кримінальному провадженні, дій, передбачених ст. 36 КПК України, то вони здійснюються неналежним суб'єктом. Виходячи з наведеного, відсутність постанови про призначення (визначення) прокурора, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, та у разі необхідності групи прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні в матеріалах досудового розслідування або її непідписання керівником відповідного органу прокуратури обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані під наглядом і процесуальним керівництвом прокурора (прокурорів), який не мав на те законних повноважень."Аналогічний висновок зробив Верховний Суд у постановах від 03 березня 2021 року у справі № 522/11807/18 (провадження № 51-4687 км 20), 17 березня 2021 року у справі № 281/422/18 (провадження № 51-5167км20) та 24 березня 2021 року у справі № 127/10042/18 (провадження № 51-6058 км 20).

Вищезазначені правові позиції суду , дають підстави для висновку, що якщо у кримінальному провадженні не призначено групи прокурорів (не було винесено Постанови про визначення групи прокурорів), а як наслідок – незаконно призначено слідчого (детектива), який згодом проводив процесуальну дію-вручення підозри приводить до констатації факту,що неуповноваженими особами без належного процесуального супроводу дій слідчого зі сторони прокурора проводилося досудове розслідування та приймалися процесуальні рішення, зокрема затвердження обвинувального акту та інших рішень неуповноваженим прокурором, що привело у цілому до визнання судом всіх доказів,які надані стороною обвинувачення недопустимими. Така правова позиція зазначена у постанові ККС ВС від 05.02.2020р. (справа № 676/5972/17 провадження № 51-4107 км 19) [2].

Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту може скласти лише відповідний прокурор, визначений у ст. 481 КПК за умов, що цей прокурор є процесуальним керівником у даному кримінальному провадженні. Слід зазначити,що прокурор, який підписує підозру спецсуб'єкту може надати окреме доручення прокурору або слідчому для її вручення. Заслуговує на увагу, правова позиція, яка зазначена у Постанові ККС ВС від 19.05.2021 р. (справа № 594/1332/17 провадження № 51-188км 21), у якій суд скасовуючи вирок відносно особи у зв'язку з тим, що у справі немає постанови про визначення слідчого, який проводив досудове розслідування, а також порушення слідчим вимог ст. 290 КПК – не відкриття всіх матеріалів кримінального провадження стороні захисту,розглядаючи питання про вручення підозри підозрюваній зазначив наступне. У кримінальному провадженні стосовно ОСОБА_1 вищевикладені приписи дотримані, а посилання сторони захисту про вручення засудженій повідомлення про підозру слідчим, а не спеціальним суб`єктом, як того вимагає стаття 481 КПК, спростовується самим повідомленням про підозру, згідно з яким його складено, підписано та вручено прокурором Тернопільської області ОСОБА_9 . При цьому повідомлення про підозру містить підпис ОСОБА_1 , а відсутність у ньому будь-яких зауважень свідчить про дотримання органом досудового розслідування приписів статті 481 КПК [3].

Слід зазначити,що у Постанові ОП ВС від 14.02.2022 р. (справа № 477/426/17провадження № 51-4963 кмо 20) було зроблено наступний висновок. Постанови керівника органу досудового розслідування про визначення слідчого або групи слідчих, старшого групи слідчих, які здійснювали досудове розслідування, можуть бути надані прокурором та оголошені під час судового розгляду у випадку, якщо під час дослідження доказів в учасників провадження виникне сумнів у їх достовірності, з огляду на те, що ці докази було зібрано неуповноваженими особами. Якщо в суді першої інстанції це питання не ставилось, а виникло під час апеляційного чи касаційного розгляду, такі процесуальні документи можуть бути надані суду апеляційної чи касаційної інстанції в межах перевірки доводів, викладених в апеляційній чи касаційній скаргах [4].

Під час процесуальної реформи ст. ст. 303, 307, 309 КПК було доповнено положеннями, які уможливили оскарження повідомлення про підозру після спливу 2-х місяців з дня її вручення. Водночас п. 4 §2 розд. 4 закону від 3.10.2017 № 2147-VIII установлено, що ці доповнення вводяться в дію через 3 місяці після набрання чинності цим актом. Крім того, вони не мають зворотної дії та застосовуються тільки до проваджень, в яких відомості про кримінальне правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань після введення в дію цих змін.

Переважна більшість слідчих суддів відстоює позицію, що сторона захисту не має права оскаржити повідомлення про підозру в провадженнях, в яких такі відомості внесені до ЄРДР до 15.03.2018. Проте вбачається, що сторона захисту все ж може оскаржити й таке повідомлення про підозру.Так, відповідно до ч. 1 ст. 5 КПК процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Норми КПК щодо можливості оскарження повідомлення про підозру в скоєнні злочину є чинними. Тому з огляду на ст.5 КПК процесуальна дія повинна проводиться, а процесуальне рішення прийматися згідно з наведеними положеннями. При цьому п. 4 §2 розд. 4 закону № 2147-VIII суперечить ст. 5 Кодексу. Водночас ч. 3 ст. 9 КПК встановлено, що при здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому кодексу.

Висновок. Уразі, якщо під час оформлення та вручення підозри спецсуб'єкту у кримінальному провадженні не будить дотримана правова процедура під час виконання цієї процесуальної дії або вона буд виконана неуповноваженими суб'єктами,

то всі отримані докази стороною обвинувачення є недопустимими. У кримінальній процесуальній доктрині загальновизнаними є такі критерії допустимості доказів: належне джерело; належний суб`єкт; належна процесуальна форма; належна фіксація; належна процедура; належний вид способу формування доказової основи. В аспекті належного суб`єкта, у тому числі, слід розглядати і прокурора.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов`язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (частина 1 статті 87 КПК).

Список використаних джерел:

1. Сухов Ю. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції Великої Палати Верховного суду щодо спеціальних суб'єктів. URL: http://kdkako.com.ua/povidomlennya-pro-pidozru-osobi-analiz-okremykh-aspektiv-pozytsiyi-velykoyi-palaty-verkhovnoho-sudu-shchodo-spetsial%CA%B9nykh-sub%CA%BAyektiv/

2. Постанова ККС ВС від 05.02.2020 р. (справа № 676/5972/17) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87517472.

3. Постанова ККС ВС від 19.05.2021 р(справа № 594/1332/17) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97104057.

4. Постанова ОП ВС від 14.02.2022 р (справа № 477/426/17)ULR: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525190.

УДК 343.82
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.28

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Скибіцький Богдан Анатолійович,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
(Львівський торговельно-економічний
університет
м. Львів, Україна)

У статті розглянуто актуальні проблеми кримінально-виконавчої системи в Україні та країнах Європи. Проаналізовано сучасне відображення рівня кримінальної протиправності в Україні та окремих країн Західної Європи.

Кримінально-виконавча політика, як складова частина політики в галузі боротьби з кримінальною протиправністю визначає основні цілі, напрями. принципи, стратегію, форми та методи діяльності держави по забезпеченню виконання кримінальних покарань, виправленню та ресоціалізації засуджених, попередженню вчинення нових кримінальних правопорушень не лише засудженими, а й іншими особами. Основні цілі сучасної кримінально-виконавчої політики України – це звичайно захист прав і законних інтересів людини та громадянина, юридичних осіб та держави від кримінально протиправних посягань; забезпечення законностіі та справедливості при виконанні кримінальних покарань; виправлення та ресоціалізація осіб, які відбувають кримінальні покарання. На шляху до досягнення згаданих цілей кримінально-виконавчої політики, необхідно вирішити цілий комплекс проблемних питань.

На сьогодні відомо про те, що кримінальна протиправність стала «молодшати». Ріст кримінальної протиправності фіксується не лише там, де криза суттєво вплинула на економіку, але й у більш розвинених країнах світу. Відомо, що інтеграція до Європейського Союзу – це один з основних пріоритетів зовнішньої політики України. Для цього слід насамперед провести належну імплементацію ключових положень міжнародних договорів у законодавство України, а також виконувати міжнародних зобов'язання, щодо захисту основних прав і свобод людини, безперечно і щодо осіб, які відбувають кримінальні покарання. Суттєве зниження рівня кримінальної протиправності потребує зміни концепції виправлення та ресоціалізації засудженної особи, дотримання принципів кримінально-виконавчої політики, зокрема індивідуалізації та диференціації виконання покарань, стимулювання правослухняної поведінки, покращення умов утримання засуджених в установах виконання покарань. Суттєвого покращення також потребую стан кримінально-виконавчої медицини.

Вирішення таких питань суттєво змінить, чи бодай покращить справжній рівень ресоціалізованих осіб в нашій країні.

Ключові слова: кримінальне покарання, кримінально-виконавче право, кримінальна протиправність, кримінально-виконавча система, виправлення засуджених, ресоціалізація засуджених, адаптація засуджених.

PROBLEM ISSUES OF THE CRIMINAL AND ENFORCEMENT SYSTEM IN UKRAINE AND EUROPE

Skybitskyi Bohdan Anatoliyovych,
Senior Lecturer at the Department of
Criminal Law and Procedure
(Lviv University of Trade and Economics,
Lviv, Ukraine)

The article examines the current problems of the criminal enforcement system in Ukraine and European countries. The current reflection of the level of criminal illegality in Ukraine and certain countries of Western Europe is analyzed.

Criminal executive policy as a component of policy in the field of combating criminal lawlessness determines the main goals and directions. the principles, strategy, forms and methods of state activity to ensure the execution of criminal punishments, correction and resocialization of convicts, prevention of committing new criminal offenses not only by convicts, but also by other persons. The main goals of the modern criminal enforcement policy of Ukraine are, of course, the protection of the rights and legitimate interests of people and citizens, legal entities and the state against criminally illegal encroachments; ensuring legality and justice in the execution of criminal punishments; correction and resocialization of persons serving criminal sentences. On the way to achieving the mentioned goals of criminal enforcement policy, it is necessary to solve a whole complex of problematic issues.

Today, it is known that criminal wrongdoing has become "younger". The growth of criminal illegality is recorded not only where the crisis has significantly affected the economy, but also in more developed countries of the world. It is known that integration into the European Union is one of the main priorities of Ukraine's foreign policy. For this, first of all, the key provisions of international treaties should be properly implemented in the legislation of Ukraine, as well as fulfill international obligations regarding the protection of basic human rights and freedoms, certainly in relation to persons serving criminal sentences. A significant reduction in the level of crime requires a change in the concept of correction and resocialization of the convicted person, compliance with the principles of criminal enforcement policy, in particular, individualization and differentiation of the execution of punishments, stimulation of law-abiding behavior, improvement of the conditions of detention of convicts in institutions for the execution of punishments. Solving such issues will significantly change or even improve the actual level of resocialized persons in our country.

Key words: criminal punishment, criminal enforcement law, criminal wrongdoing, criminal enforcement system, correction of convicts, resocialization of convicts, adaptation of convicts.

Суспільство нашої держави зараз змінюється в позитивний бік. Таке необхідне реформування вітчизняної правової системі вимагає переорієнтації на міжнародні стандарти. На превеликий жаль, Україна успадкувала тоталітарну модель правової системи, але з кожним роком, а особливо після повномасштабного вторгнення росії, наше суспільство все більше усвідомлює принципово нові правові засади, які ґрунтуються на повазі до кожного члена суспільства, прав та свобод кожної людини, незалежно від походження, статі, релігійних переконань, політичних поглядів чи національності. Трансформувати Україну на справді демократичну, правову державу – це важливе завдання сучасного українського суспільства, оскільки зовнішня політика України спрямована на інтеграцію до Європейської спільноти. Для цього необхідно системно здійснювати імплементацію положень міжнародних договорів

в національне законодавство, дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо поваги та виконання загальнолюдських прав і свобод людини, безперечно і щодо осіб, які відбувають кримінальні покарання.

Метою статті є аналіз основних проблем кримінально-виконавчої системи в Україні та світі.

Виконання покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства здійснюється у виправних установах, що потребують суттєвого оновлення щодо організації кримінально-виконавчого процесу, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань, взаємовідносин працівників установ із засудженими, оновлення, покращення матеріальної бази для тримання засуджених, їх навчання, розвиток субкультури засуджених тощо.

В тій чи іншій мірі, свій внесок в дослідження питання окремих проблем кримінально-виконавчої системи, зробили такі науковці, як О.М. Жук, К.А. Автухова, В.М. Шахрай. Н.В. Мотунова. О.В. Гальцова, О.Л. Караман та ін.

В Україні триває реформування системи виконання кримінальних покарань, метою якої є належне функціонування кримінально-виконавчої системи та персоналу, на який покладено обов'язок це забезпечувати [12, с. 411-412]. В кримінально-виконавчій системі України є цілий ряд проблем, досить вагомими та актуальними з яких є питання пов'язані з наділенням Міністерства юстиції України функціями що мають правоохоронні органи, скорочення чисельності центрального апарату Державної кримінально-виконавчої служби; питання взаємовідносин працівників кримінально-виконавчих установ із засудженими до покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (арешт, позбавлення волі); аварійний стан багатьох установ виконання покарання, слідчих ізоляторів. Отже, декларування демілітаризації кримінально-виконавчої системи Міністерством юстиції оманливе. Як з'ясувалося згодом, в результаті здійснення реформи кримінально-виконавчої системи, не тільки не відбулося демілітаризації системи, але навіть навпаки, у змінах Кримінального процесуального кодексу України свідчать про зворотній результат. Зокрема, функції, що пов'язані із здійсненням оперативно-розшукової діяльності в кримінально-виконавчій системі, Мінюст все ж залишив собі, змінивши свої попередні заяви про зворотнє. Дану функцію Міністерство юстиції України вирішило посилити шляхом створення інституту слідчих Міністерства юстиції України. Сьогодні думки науковців та практиків у питаннях створення слідчих кримінально-виконавчих установ (пенітенціарних слідчих) Міністерства юстиції України, спільні – категорично проти [13, с. 156]. Основна мета реформування кримінально-виконавчої системи – це викорінення корупційної складової, шляхом максимального кадрового оновлення, натомість популізм – залишається і дотепер лише формальним механізмом таких реформи. Тому, ключові посади у «високих кабінетах» кримінально-виконавчої системи України, навіть після конкурсів на посади, здебільшого займають офіцери, які до цього роками обіймали ті чи інші посади в тій самій системі [13, с. 156-157]. Також слід зазначити, що Міністерством юстиції України не розроблено принципово нових законодавчих актів у сфері кримінально-виконавчої реформи.

Ще один напрям реформ – це покращення умов праці засуджених, що працюють на підприємствах виправних колоній, збільшення їх кількості за рахунок підвищення мотивації до праці. Організація виробництва у виправних закладах, забезпечення роботою засуджених та отримання прибутку від виробництва також залишається під таємним грифом [13, с. 156].

Конституція України закріплює право людини на повагу до її гідності, проте саме поняття не визначено, натомість вказується лише про абсолютну заборону

«застосування катувань» та «нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання» [5, с. 241]. Крім Конституції України, право людини на повагу до її гідності, також закріплено в ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України. В кримінально-виконавчому законодавство України, повага до гідності людини – це один із елементів принципу поваги до прав і свобод людини, виконання й відбування покарання та поширюється на всіх без винятку засуджених осіб незалежно від статі, громадянства, національності, майнового й соціального стану, строку та виду покарання (ст. 5 КВК України).

Негативним чинником, що впливає на засуджених зі сторони працівників установи виконання покарань, є умови у яких здійснюється їхня професійна діяльність, вони істотно відрізняються від умов праці усіх правоохоронних органів. Специфіка таких умов, це зокрема соціально-правова незахищеність співробітників установ виконання кримінальних покарань, закритість від суспільства установ виконання кримінальних покарань, невисокий соціальний статус службовців, високий рівень емоційного, стресового навантаження, необхідність збереження службової таємниці, постійний негативний вплив середовища засуджених осіб, приховане або явне протистояння спецконтингенту тощо. Зазначені чинники сприяють виникненню професійної дезадаптації працівників установ виконання кримінальних покарань, в результаті чого вони часто перетинають межу закону виконуючи свою професійну діяльність, тим самих здійснюючи негативний вплив на засуджених [5, с. 242].

Працівники кримінально-виконавчих органів за кордоном проходять попередню підготовку, яка має свої специфічні особливості. Для прикладу, в Англії та Уельсі для працівників кримінально-виконавчих установ встановлено термін випробовування строком один рік. У Великій Британії не потрібно закінчувати спеціалізований вищий навчальний заклад освіт, щоб працювати у виправній установі. Майбутні службовці виправних установ можуть навчатися у звичайному університеті, проте є вони можуть закінчити відповідні курси по підвищенню кваліфікації. До виправної установи беруть на роботу до досягнення сорока дев'яти років. [10, с. 5]. У Швейцарії йти працювати в установу виконання покарання можна здобувши будь-яку освіту, для прикладу середню школу, але обов'язковою умовою є наявність професійного досвіду – мінімум три роки та професійна перепідготовка у спеціалізованому Навчальному центрі строком 15 тижнів протягом 2-х років в поєднанні з проходженням практики по місцю роботи. У виправних установах Швейцарії єдиним видом спеціальних засобів, що видають працівникам є наручники, застосовувати які дозволено виняткова у випадках, коли засуджений може спричинити собі шкоду, що сприяє встановленню довіри та відкритості у взаємовідносинах між працівником та засудженим. [10, с. 8].

У Норвегії працівників кримінально-виконавчих установ навчання у спеціально створеному профільному закладі освіти, а саме – Академії кримінально-виконавчої служби. Навчання триває два роки, після чого слухач отримує кваліфікацію «молодшого спеціаліста». Специфіка навчального процесу полягає в тому, що студенти перших шість місяців проходять лише теорія. а потім протягом року навчання відбувається шляхом поєднання теорії з практикою, після чого заключних шість місяців знову теорія. Навчальна програма передбачає, попри вивчення правових дисциплін різного роду тренінги. професійна етика, реабілітаційна робота [10, с. 9].

Державні органи здійснюють різноманітні правові заходи щодо діяльності працівників кримінально-виконавчих установ, що мають на меті максимально звести їх до міжнародних стандартів поводження із засудженими особами. Враховуючи постійний контакт персоналу кримінально-виконавчих установ із засудженими, їм потрібно спрямовувати всі зусилля на те, щоб бачити в засудженій особі, попре все – насамперед

людину, що безсумнівно позитивно впливатиме на засуджених. Моральні якості працівників кримінально-виконавчих установ разом з іншими сприятливими чинниками (професіоналізм, гуманне ставлення, культура спілкування) – прогнозують успішність виправлення та ресоціалізації [4, с. 281]. Відносини між персоналом та засудженими, фундаментом яких є зазначені вище чинники, допоможуть сформувати почуття вини та каяття за вчинене кримінальне правопорушення, підняти самооцінку і в згодом після відбуття покарання легко влитися у суспільство повноправним його членом, запобігти вчиненню в майбутньому нових кримінальних правопорушень. Також, на думку вчених та виходячи з практичного досвіду у сфері кримінально-виконавчого, освіта для засуджених до покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства – це потужний засіб їхньої ресоціалізації. Йдеться не лише про здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня чи окремої спеціальності, а про освітній – педагогічний процес, що має в своїй основі виховне спрямування, підвищення рівня загальної культури, почуття власної гідності, збільшує після закінчення строку відбування покарання перспективу успішності соціальної реінтеграції, тощо.

Стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, одним з яких є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання. На сьогодні, можна вести мову про те, що система загальної та професійно-технічної освіти кримінально-виконавчої системи України має досить хороше напрацювання: ґрунтовна нормативно-правова база, загальноосвітні та професійно-технічних заклади, матеріально-технічні комплекси для здійснення професійних функцій та практичної підготовки кадрів [8, с. 90].

Ратифіковані Україною міжнародні нормативно-правові акти є частиною ного кримінально-виконавчого законодавства, зокрема в п. 28 Європейських пенітенціарних правилах, закріплено: «Кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених і їхнім прагненням. Пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вміють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчувають брак базової освіти або професійної підготовки. Особливу увагу варто приділяти освіті молодих ув'язнених, а також ув'язнених з особливими потребами. За внутрішнім режимом статус освіти мусить бути не нижче, ніж статус праці, і ув'язнені не повинні піддаватися утискам у фінансовому плані або інакше через участь в освітніх програмах. Кожна установа повинна мати бібліотеку для користування усіма ув'язненими, відповідним чином укомплектовану різноманітними популярними та навчальними матеріалами, книгами та іншими інформаційними ресурсами. По можливості, роботу бібліотек пенітенціарних установ треба організовувати у координації з місцевими бібліотечними службами. Наскільки це реально зробити, освіта ув'язнених повинна бути інтегрована до загальнонаціональної системи освіти та професійного навчання з тим, аби після звільнення вони могли без перешкод продовжити своє навчання та професійну підготовку та відбуватися під егідою зовнішніх навчальних закладів».

Стаття 125 Кримінально-виконавчого кодексу закріплює можливість для засуджених до покарань пов'язаних з ізоляціє від суспільства (позбавлення волі, арешту) здобути освіту, зокрема у виправних колоніях забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти відповідно до законів України "Про освіту" і "Про загальну середню освіту". Якщо засуджена особа має бажання підвищити свій загальноосвітній рівень, для неї незалежно від віку повинні бути створені умови для самоосвіти, надано можливість навчання в загальноосвітньому навчальному закладі виправної колонії. Такі навчальні заклади створюють місцеві органи виконавчої

влади і органи місцевого самоврядування, якщо є така потреба та за наявності необхідної матеріально-технічної і науково-методичної бази, педагогічних працівників. Для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в колонії де вони відбувають покарання, дають можливість пройти підготовку на курсах професійного навчання робітників на виробництві[1].

Отже, кримінально-виконавча система України, робить перші кроки до оновлення, зокрема щодо покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства. Триває вивчення зарубіжного досвіду щодо навчання працівників кримінально-виконавчої системи, умов тримання засуджених у виправних закладах, їх виправлення та ресоціалізації, змінюється ставлення до методів виправлення засуджених. Незважаючи на це, на шляху до європейських стандартів у кримінально-виконавчій системі є ряд проблематичних питань, що пов'язані із стереотипами у нашому суспільстві, які необхідно долати через пошук нових форм, стандартів, способів та методів впливу на засуджену особу. А найбільш гостро стоїть питання боротьби з корупцією не тільки в кримінально-виконавчій системі України, що є, як нам відомо закритою від суспільства, але й в переважній більшості органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчій кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

2. Автухов К.А. Кримінально-виконавче право. Харків: Право, 2016. 157 с.

3. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 344-354.

4. Гальцова О.В. Щодо впливу персоналу установ виконання покарань на засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 280–284.

5. Гальцова О.В. Повага до гідності засудженої особи як складова принципу поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 241–244.

6. Гель А.П. Кримінально-виконавче право України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

7. Жук О.М. Режим в установах виконання покарань як основний засіб виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права.* 2014. № 1. С. 279–282.

8. Караман О.Л. Вища освіта в процесі ресоціалізації засуджених у пенітенціарних закладах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 3. С. 90–94.

9. Караман О.Л. Підготовка персоналу пенітенціарних закладів до соціально-педагогічної роботи із засудженими в умовах університетської освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2012. № 4. С. 77–85.

10. Огляд іноземної практики підготовки персоналу пенітенціарної системи: науковий аналіз / А.О. Галай та ін. Київ : КНТ, 2015. 48 с.

11. Рудник В.І. Проблеми безпеки в місцях позбавлення волі. *Безпека людини, суспільства, держави: правові, криміналістичні і психофізіологічні засади* : V міжнародна науково-практична конференція (17 листопада 2015 р.). С. 29-32.

12. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Київ : ЦУЛ, 2006. 464 с.

13. Ягунов Д.В. Пенітенціарна реформа як загроза правам людини. *Право України*. 2017. № 4. С. 154–160.

УДК 343.97
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.29

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ З СУБ'ЄКТАМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Хоменко Олексій Миколайович,
здобувач
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

Предметом наукового дослідження обрано адміністративно-правові аспекти взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони. Мета роботи спрямована на визначення сутності означеної взаємодії та характеризуванні її форм.

В умовах протидії повномасштабній російській військовій агресії, забезпечення якісної взаємодії державних органів, в тому числі та у першу чергу тих, що відносяться до сектору безпеки і оборони, є одним з найважливіших важелів забезпечення належного рівня захищеності інтересів України, а також прав, свобод і законних інтересів громадян. Разом із тим, форми такої взаємодії органів прокуратури наразі не мають детальної формалізації в національному законодавстві. Для всебічного вивчення цієї проблеми у дослідженні було застосовано метод аналізу документів і наукової літератури. Це дозволило: окреслити сутність понять «взаємодія» та «форми взаємодії»; виявити сутність взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони; окреслити форми взаємодії притаманні для органів прокуратури.

Результати дослідження свідчать про те, що уточнення форм взаємодії органів прокуратури здебільшого реалізується на підзаконному рівні та має на меті підвищення злагодженості роботи правоохоронних органів за окремими напрямами їх діяльності.

Зібрані відомості можуть бути застосовані в ході адміністративно-правового врегулювання взаємодії органів прокуратури та суб'єктів сектору безпеки і оборони, а також використані для проведення подальших досліджень.

Виходячи із результатів дослідження, доцільність спроб законодавчого визначення і врегулювання всеосяжного переліку форм взаємодії органів прокуратури видається дискусійною. Натомість, проблеми взаємодії в секторі безпеки та оборони варто врегулювати на рівні суб'єктів-учасників цієї діяльності.

Ключові слова: національна безпека, правоохоронні органи, адміністративно-правове врегулювання.

FORMS OF INTERACTION OF THE PROSECUTION BODIES WITH SECURITY AND DEFENSE SECTOR SUBJECTS

Khomenko Oleksii Mykolaiovych,
Applicant
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The subject of scientific research is the administrative and legal aspects of the interaction of the prosecutor's office with the subjects of the security and defense sector. The purpose of the work is aimed at determining the essence of this interaction and characterizing its forms.

In the context of countering full-scale Russian military aggression, ensuring high-quality interaction between state bodies, including those primarily related to the security and defense sector, is one of the most important levers for ensuring an adequate level of protection of Ukraine's interests, as well as the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. At the same time, the forms of such interaction between the prosecutor's offices do not yet have a detailed formalization in the national legislation. For a comprehensive study of this problem, the study used the method of analyzing documents and scientific literature. This made it possible: to determine the essence of the concepts of "interaction" and "forms of interaction"; to reveal the essence of the interaction of the prosecutor's office with the subjects of the security and defense sector; outline the forms of interaction characteristic of the prosecutor's office.

The results of the study indicate that the clarification of the forms of interaction between the prosecution authorities is mainly implemented at the sub-legislative level and aims to increase the coherence of the work of law enforcement agencies in certain areas of their activities.

The collected information can be used in the course of the administrative and legal regulation of the interaction between the prosecutor's office and the subjects of the security and defense sector, as well as used for further research.

Based on the results of the study, the expediency of attempts to legislatively define and regulate a comprehensive list of forms of interaction between the prosecution authorities looks debatable. At the same time, the problems of interaction in the security and defense sector should be resolved at the level of the subjects participating in this activity.

Key words: national security, law enforcement agencies, administrative and legal regulation.

Постановка проблеми. Повномасштабна російська агресія завдала суттєвого негативного впливу на всі сфери суспільного життя громадян України. В ситуації продовження активних бойових дій завдання державних органів, хоча самі по собі і не змінилися, але постали у якісно новому вигляді. Їх належне виконання та забезпечення наразі потребує підвищених зусиль від усіх державних органів. Наразі багато залежить не лише від потужності кожного органу окремо, але й від їх злагоджених дій, обов'язковою умовою успішності яких є високий рівень взаємодії.

В умовах війни найбільшої практичної та наукової уваги безперечно потребує діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони України. Нагадаємо, що згідно із Законом України «Про національну безпеку України» *сектор безпеки і оборони* складає: «система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, *правоохоронних* та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [1, ст. 1]. Підкреслимо, що у процитованому вище визначені органи прокуратури безпосередньо не фігурують. Більше того, прокуратура взагалі жодного разу в тексті всього нормативно-правового акту не згадується.

Проте, у наведеній нормі закону йдеться про *правоохоронні органи*. З цього приводу наголосимо, що чинний Закон України 2014 року «Про прокуратуру», визначає останню як: «єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини,

загальних інтересів суспільства та держави» [2, ст. 1]. Отже, виходячи з цього визначення, правоохоронна діяльність є основною для органів прокуратури.

Разом із тим, термін «правоохоронний орган» докладно розкритий законодавцем ще в 1993 році в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». І в кожній з своїх 26-ти редакцій цей нормативно-правовий акт чітко зазначає, що правоохоронні органи – це органи прокуратури… [3, ст. 1]. Тож, виходячи із викладеного, органи прокуратури є повноправним суб'єктом сектору безпеки і оборони. Отже, вони мають виконувати відповідні власні безпекові функції та взаємодіяти з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони.

В цьому контексті варто згадати, що призначення органів прокуратури закріплене у Конституції України та передбачає: «1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом» [4, ст. 131-1]. Разом із тим, форми, в яких має здійснюватися відповідна взаємодія прокуратури, не висвітлені в профільному для цього органу законі (за виключенням згадування в частині 2 статті 25 про *координаційні повноваження* Генерального прокурора, керівників відповідних прокуратур, їх перших заступників та заступників) [2].

Підсумовуючи викладене, має констатувати, що прокуратура є конституційним органом, якому притаманні специфічні функції. Водночас з цим, органи прокуратури представляють з себе важливу складовою сектору безпеки і оборони, до складу якого входить велика кількість різноманітних суб'єктів (переважно державних органів). Інтенсивна взаємодія останніх між собою в безпековій сфері реалізується в межах визначених повноважень та необхідна для якісного забезпечення національної безпеки. При цьому важливо враховувати, що «органи державної влади … зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4, ст. 19]. Разом із тим, способи взаємодії прокуратури (за невеличким виключенням) фактично не зазначені, ані в Конституції України, ані в Законах України «Про прокуратуру» та «Про національну безпеку України».

Отже, в межах нашого дослідження відповіді потребують питання: які з конституційно закріплених напрямків діяльності прокуратури вимагають для свого провадження взаємодії з органами сектору безпеки і оборони; та в яких формах має здійснюватися така взаємодія?

В такому разі, предметом нашого дослідження будуть адміністративно-правові аспекти взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони, а методом дослідження – аналіз нормативно-правових актів та наукової літератури.

Аналіз останніх досліджень. Особливості діяльності органів прокуратури неодноразово ставали об'єктом дослідження науковців-правників. Особливу увагу проблеми прокуратури привернули до себе у зв'язку з реформуванням цього органу. Серед дослідників, які присвятили свої наукові роботи питанням діяльності органів прокуратури, наприклад, такі відомі вчені як: О. Бандурка, О. Безпалова, О. Гардецький, А. Горпенюк, Ю. Грошевий, О. Джафарова, І. Європіна, Д. Заброда, М. Івчук, О. Іщук, П. Каркач, В. Клочков, А. Комзюк, В. Корж, О. Кошман, С. Марченкова, О. Михайленко, М. Мичко, В. Сухонос, С. Шатрава, П. Шумський та багато інших.

Також безпосередньо взаємодію органів прокуратури з іншими суб'єктами розглядали такі вчені як; Г. Борейко, О. Броневицька, Є. Вандін, Д. Великодний, В. Єднак, Т. Колєснік, Ю. Лісіцина, В. Луцик, В. Навроцька, В. Норт, Г. Попов, І. Серкевич, Б. Телефанко та інші.

Не дивлячись на достатньо велику кількість наукових досліджень, форми взаємодії органів прокуратури саме із суб'єктами сектору безпеки і оборони, на наш погляд, залишаються недостатньо вивченими.

Крім того, в контексті зазначеного, варто навести декілька цитат інших дослідників схожої тематики: 2010 рік – Г. Попов: «... необхідно зауважити, що проблема взаємодії органів прокуратури України ... не знайшла свого належного наукового розроблення» [5, с. 141]; 2015 рік – Т. Колєснік: «... особливої актуальності та значущості набуває з'ясування специфіки взаємозв'язків органів прокуратури з органами державної влади... Варто звернути увагу, що на законодавчому рівні механізм взаємодії органів прокуратури з іншими державними органами відсутній» [6, с. 15]; 2019 рік – В. Єднак: «акцентуючи увагу на досить поверховій законодавчій регламентації форм і методів указаної взаємодії, варто відмітити, що на законодавчому рівні практично не має положень, що визначають матеріально-правові та процедурні засади організації й здійснення такої взаємодії» [7, с. 174]; 2022 рік – Д. Великодний: «незважаючи на підвищений інтерес вітчизняних науковців до досліджуваної проблематики (взаємодія прокуратури з органами публічної влади), досі не вирішеним залишається процес взаємодії вказаних суб'єктів щодо захисту інтересів держави. Разом з тим, як показало дослідження, нині не існує єдиного системного та комплексного нормативно-правового акту, який би регламентував порядок такої взаємодії у різних ситуаціях» [8, с. 36; 39].

Усе зазначене дозволяє стверджувати, що проблема взаємодії органів прокуратури з іншими державним органами досліджується вже щонайменше понад десятиріччя і при цьому, виходячи з хронології наведених цитат, не знаходить свого остаточного рішення ані в науці, ані в нормативно-правовій базі. Наголосимо, що такий стан справ зберігся навіть після прийняття нового Закону України «Про прокуратуру» (в 2014 році). Не завдали суттєвого впливу на розвиток ситуації й подальші достатньо активні спроби законодавців реформувати систему прокуратури. Отже, проблематика визначення форм взаємодії органів прокуратури й досі залишається актуальною.

Виходячи з усього викладеного, доцільним видається обрати метою дослідження: визначення сутності та форм взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони. Досягнення означеної мети потребує виконання таких дослідницьких завдань: окреслити сутність понять «взаємодія» та «форми взаємодії»; виявити сутність взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони; окреслити форми взаємодії притаманні для органів прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Оскільки наукове вивчення будь-якої проблеми варто розпочинати із визначення основних понять, ми одразу звернемося до відомостей, які характеризують поняття «взаємодія». Проте, спочатку розглянемо, як цей термін використовується законодавством.

Наразі національна нормативно-правова база застосовує слово взаємодія понад десяток разів. Найбільш цікаві для нашого дослідження визначення містяться в наказах Міністерства внутрішніх справ України та Адміністрації Державної прикордонної служби України. Звісно ж нормативно-правові акти перерахованих органів не можуть стосуватися визначення особливостей діяльності прокуратури. Адже Закон України «Про прокуратуру» чітко проголошує, що: Організація та діяльність прокуратури України, статус прокурорів визначаються Конституцією України, цим та іншими законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. (Крім того, в названому законі окремо наголошено, що) на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України» [2, ст. 4; ч. 3 ст. 2]. Проте, відомості наведені в наказах МВС та Держприкордонслужби цілком придатні для аналізу змістовного наповнення терміну «взаємодія».

Отже, під «взаємодією» відомчі нормативно-правові акти пропонують розуміти: «узгоджені за метою, завданням, місцем, часом та способом виконання завдань дії підрозділів для досягнення мети» [9]; «спосіб забезпечення … контролю, який полягає у спільній діяльності контрольних органів і служб, спрямованій на здійснення пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів та вантажів у межах їх компетенції» [10].

Цікаве визначення поняття «взаємодія» наведене також у Словнику професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України. В ньому «взаємодія» розтлумачена як: «узгоджені за місцем, метою, порядком та часом, сигналами і способами взаємного оповіщення для найбільш ефективного використання сил і засобів під час виконання поставлених завдань дії військових формувань держави і взаємодіючих правоохоронних органів» [11].

Виходячи із наведеного, «взаємодія» державних органів представляє з себе узгоджену сумісну діяльність декількох суб'єктів, яка спрямована на досягнення певної мети та відбувається із взаємним впливом її учасників один на одного. При цьому, «взаємодія» є явищем з великою кількістю складників.

Разом із тим, варто навести ще одне визначення, яке пропонує Філософський енциклопедичний словник. Останній визначає «взаємодію» як: філософську категорію (яка веде свою історію ще з античності. Наразі ж,) наука XX століття виявила широкий спектр різних типів взаємодії ... У сучасній науці категорія «взаємодія» набула статусу одного з кардинальних принципів *опису і пояснення явищ*, задаючи парадигму побудови наукових теорій і наукової картини світу» [12].

Виходячи з означеного, категорія «взаємодія» має міждисциплінарний характер і представляє з себе складне, багатогранне та різноманітне за проявами явище. В межах нашого дослідження ми торкнемось лише двох його складових. А саме: «мети», яка має пояснити сутність досліджуваних нами явищ; та «форм», які можна спостерігати у якості зовнішнього прояву взаємодії.

Категорія «мета» в рамках нашої роботи не потребує спеціального пояснення. Разом із тим, маємо зауважити, що нас буде цікавить насамперед «мета взаємодії» – поняття, яке розкриває сутність зв'язків між призначенням органів прокуратури (які ми перераховували вище) та змістом діяльності інших суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Що ж до категорії «форма», то в Юридичній енциклопедії В. Нагребельним так роз'яснено зміст цього поняття: слово «форма» походить від «(лат. forma –вигляд, зовнішність, устрій, різновид) і означає – 1) зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо або зовнішній вираз певного змісту; 2) устрій, вид, тип, структура відповідних суспільних (соціальних, економічних, правових, організаційних тощо) утворень або процесів (наприклад, управління, судочинства, оплати, обміну), а також порядок чогось…» [13].

Дослідники проблематики прокуратури, розглядаючи окремі складові діяльності цього органу, наводять цілу низку різноманітних форм взаємодії, наприклад: «проведення міжвідомчих нарад, обмін інформацією; узгодження планів проведення спільних перевірок; аналіз та узагальнення результатів таких перевірок; розроблення спільних указівок; видання інформаційних листів, методичних посібників та інших документів» [14, с. 23], брифінг, прес-релізи, інтерв'ю, «круглі столи», прес-тури, виступи в телевізійних ефірах та радіопрограмах, розміщення інформаційних матеріалів на вебсайті, запрошення до службових нарад [15] тощо.

Як бачимо, різноманітність форм вражаюча. Доречи, останні з перерахованих вище форм досліджувались В. Клочковим в роботі присвяченій взаємодії Генеральної прокуратури із ЗМІ, чим і пояснюється їх суттєва відмінність від форм наведених на початку переліку.

Розширює список форм взаємодії й Д. Великодний. Науковець на основі аналізу Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, затвердженого Наказом Генерального прокурора від 08.02.2021 року № 28 та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР виділяє зокрема такі форми взаємодії як: створення міжвідомчих робочих груп, проведення аналітичних та наукових досліджень, підготовка документів організаційного та методичного спрямування, організація та проведення спільних тренінгів, семінарів, конференцій та інших заходів задля підвищення кваліфікації працівників суб'єктів взаємодії, заслуховується інформація прокурорів, здійснюється загальне сприяння діяльності взаємодіючих суб'єктів. Науковець підкреслює: Наведені форми не є вичерпними, оскільки у процесі досліджуваної взаємодії її суб'єкти можуть здійснювати й інші заходи в установленому законодавством порядку [8, с. 38-39].

З викладеного витікає, що форми взаємодії можуть групуватись за специфікою виконуваних завдань, як то кадрова робота, науково-дослідницька діяльність тощо. А кількість таких груп та їх склад необмежений.

В цьому контексті варто наголосити, що фактично будь-яка із наведених форм взаємодії (або їх груп) може мати місце та бути корисною під час виконання завдань спрямованих на захист національних інтересів України від загроз (тобто тієї діяльності, здійснення якої покладається на органи сектору безпеки і оборони). Саме з невичерпністю переліку можливих форм взаємодії, на наш погляд, і пов'язана відсутність єдиного правового акту, який би врегульовував вирішення означеного питання.

Разом із тим, звернемо увагу на згаданий вище Порядок, яким відповідно до частини другої статті 25 Закону України «Про прокуратуру» визначаються основні завдання, засади, *форми* та процедура координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності [16, ч. 1]. Наявність цього нормативно-правового акту свідчить про практику підзаконного врегулювання форм взаємодії прокуратури за окремими напрямами робіт. Підкреслимо, що цей нормативно-правовий акт не є єдиним, нормами якого врегульовуються питання взаємодії. У якості подібних документів можна назвати: спільний наказ Державної митної служби України та Генеральної прокуратури України «Про затвердження Порядку взаємодії органів прокуратури України та митних органів України з питань захисту в суді інтересів держави» від 29.09.2009 року № 909/56 (Наказ скасовано на підставі Наказу Державної митної служби № 907/71 (v907_342-11) від 25.10.2011 року) [17]; спільний наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України «Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України» від 19.10.2006 року № 346/1025/685/53 [18] тощо.

Самі лише назви та дати видання названих актів дозволяють зробити низку висновків. По-перше, практика підзаконного врегулювання взаємодії органів прокуратури з іншими державними органами (в тому числі з унормуванням її відповідних форм) не є чимось новим, а навпаки, представляє з себе перевірений часом нормотворчий захід. По-друге, підзаконне врегулювання взаємодії (або форм взаємодії) вживається, як до напрямів діяльності прокуратури, закріплених безпосередньо у Конституції України й Законі України «Про прокуратуру», так і для регулювання іншої спільної діяльності. По-третє, означені підзаконні акти видаються, як скоординованими зусиллями, так і з ініціативи лише прокуратури.

Пояснення потребує питання: чому взаємодія та її форми за одними напрямами робіт врегульовуються додатково, а інші залишаються без такого унормування? На наш погляд, цьому факту сприяє ціла сукупність причин. А саме: нормативне

врегулювання закріплює найбільш ефективні форми взаємодії; провадиться з найважливіших, дискусійних або таких, що найчастіше зустрічаються випадків спільної діяльності; додаткове підзаконне унормування спрямоване на стандартизацію й усесторонню оптимізацію вирішуваних питань.

Для завершення дослідження увагу слід приділити також визначенню особливостей взаємодії, яка є наслідком співвідношення конституційно визначених завдань (напрямів діяльності) прокуратури із завданнями органів сектору безпеки і оборони (до них відноситься захист від загроз національних інтересів України).

Перш за все, на наш погляд, варто наголосити, що вся діяльність прокуратури спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Їх систематичне, масове або суттєве порушення безумовне може розцінюватися, як загроза національним інтересам України.

Разом із тим, наприклад, такий напрям діяльності прокуратури, як представництво інтересів держави в суді, відповідно до законодавства здійснюється лише у виключних випадках, а також в порядку визначеному законом. Отже, складно уявити ситуацію при якій будь-який державний орган сектору безпеки і оборони не зможе самостійно себе представляти. Тож, взаємодія за цим напрямом дуже малоймовірна. В цьому контексті, ситуація з підтриманням прокуратурою публічного обвинувачення в суді дає прокуратурі вже більше простору для взаємодії із органами сектору безпеки і оборони. Натомість здійснення прокуратурою організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням тощо, передбачає інтенсивну взаємодію і відповідно становить основний напрям, який вимагає активної взаємодії прокуратури з державними органами сектору безпеки і оборони.

Підкреслимо, що мета, зміст, порядок і форми такої взаємодії доволі чітко врегульовані процесуальним законодавством. «Усі дії прокурора (вимоги прокурора, участь у засіданнях, невідкладне прийняття прокурора, розгляд заяв, клопотань і скарг, відвідування і перевірки, координація та узгодження спільної діяльності, вступ прокурора в розгляд відповідних справ у суді тощо) в кримінальному, цивільному та господарському судочинстві так чи інакше набувають належної процесуальної форми…» [19, с. 124-125].

Висновки. Узагальнюючи та підсумовуючи зібрані відомості щодо форм взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони, маємо підстави зробити такі висновки і рекомендації:

Під формами взаємодії органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони доцільно розуміти зовнішні прояви способів сумісної цілеспрямованої діяльності, яка виражається в застосуванні стандартизованих засобів та прийомів, що провадяться за певною методикою або схемою, задля досягнення відповідної мети взаємодії.

Основні законодавчо визначені напрями діяльності органів прокуратури здебільшого реалізуються за допомогою форм взаємодії, що закріплені у процесуальних нормах.

Взаємодія органів прокуратури з суб'єктами сектору безпеки і оборони наразі не має вичерпного переліку форм сумісної діяльності. Для підвищення своєї ефективності відповідна взаємодія має вирішувати питання, які виходять за межі процесуального законодавства. При цьому, реалізація окремих завдань взаємодії, які відрізняються повторюваним характером, вирішується у національній правовій практиці шляхом унормування форм її провадження наказами Офісу генерального прокурора або сумісними (в тому числі міжвідомчими) нормативно-правовими актами, виданими на підзаконному рівні.

В майбутньому вдосконалення взаємодії суб'єктів сектору безпеки і оборони передбачає: виявлення типових, найбільш актуальних, а також найбільш вірогідних проблем у цьому секторі. Їх ефективне вирішення на наш погляд, як і раніше доцільно реалізувати на підзаконному рівні та разом із формами закріплювати порядок, інструменти, строки та інші особливості провадження сумісної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (із змінами). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31, ст. 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII (із змінам). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 2-3, ст. 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII (із змінами). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11, ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/ed20211124#Text.

4. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

5. Попов Г.В. Взаємодія органів прокуратури з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування в контексті нагляду за додержанням законів щодо захисту прав і свобод дітей. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2010/1. С. 141-146.

6. Колєснік Т.Є. Особливості взаємодії органів прокуратури з іншими органами державної влади в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 3 частина 3/2015. С. 14-21.

7. Єднак В.М. Шляхи вдосконалення форм і методів взаємодії органів прокуратури України з іншими правоохоронними органами держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 4 (29) том 1. С. 173-177.

8. Великодний Д. Взаємодія прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування у процесі захисту інтересів держави. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Випуск 2 (62). С. 35-41.

9. Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.02.2016 р. № 74 (із змінами). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01.03.2016 р. за № 320/28450. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-16/ed20210312#Text.

10. Про затвердження Порядку дій посадових осіб органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України щодо установлення режиму в пунктах пропуску через державний кордон, здійснення контролю за його додержанням, а також організації і забезпечення взаємодії та координації контрольних органів і служб, що здійснюють різні види контролю або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску через державний кордон : Наказ Адміністрації державної прикордонної служби України від 29.08.2011 р. № 627. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23.09.2011 р. за № 1117/19855. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1117-11/conv#Text.

11. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України (до курсу «Українська мова за професійним спрямуванням») / уклад. :

М.П. Вовк, Р.С. Троцький, В.С. Молдавчук, О.В. Чуприна, О.А. Блінов, С.І. Шепель; за ред. А.О. Пожидаєва. К. : НАВС України, 2016. 156 с.

12. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС) / за ред. В.І. Шинкарук (голова редколегії). Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ. Київ: Абрис. 2002. 744 с.

13. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.». Т. 6 : Т-Я. 2004. 768 с.

14. Марченкова С.О. Адміністративно-правовий статус прокурора України ; дис. ... канд. юрид. наук : спец 12.00.07 / С.О. Марченкова. К., 2011. 189 с.

15. Клочков В. Взаємодія Генеральної прокуратури із засобами масової інформації. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 3/2020. С. 328-332.

16. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності : Наказ Офісу Генерального Прокурора від 08.02.2021 р. № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text.

17. Про затвердження Порядку взаємодії органів прокуратури України та митних органів України з питань захисту в суді інтересів держави» : спільний наказ Державної митної служби України та Генеральної прокуратури України від 29.09.2009 р. № 909/56 (Наказ скасовано на підставі Наказу Державної митної служби № 907/71 (v907_342-11) від 25.10.2011 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v909_342-09#Text.

18. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : спільний наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 р. № 346/1025/685/53. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 жовтня 2006 р. за N 1166/13040. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text.

19. Прокурорське право: навч. посібник / Г.Д. Борейко, О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина, В.В. Луцик, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Б.М. Телефанко; за заг. ред. В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 640 с.

УДК 343.211
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.30

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Шаповалова Анна Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

В умовах воєнного стану активізувалася діяльність благодійних організацій та водночас зловмисників, які, нехтуючи нормами моралі, мають на ній наживу. У зв'язку із зазначеним з'явилася нова кримінально-правова норма (ст. 201-2 Кримінального кодексу України), якою законодавець встановив відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що й актуалізувало необхідність ґрунтовно дослідити ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею. Метою статті є дослідження концептуальних засад кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. З огляду на специфіку теми й мету публікації, під час дослідження застосовано комплекс наукових методів – загальнонауковий, спеціально-науковий, системний, догматичний та філософський, що забезпечили об'єктивне дослідження предмета й формулювання ґрунтовних висновків. Аргументовано, що склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 201-2 Кримінального кодексу України, є не цілком досконалим. Визначено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-2 Кримінального кодексу України, є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності (шістнадцяти років) і займається волонтерством – наданням безоплатної та гуманітарної допомоги. За результатами дослідження встановлено зміст корисливого мотиву винного під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 Кримінального кодексу України. Констатовано необхідність доповнення диспозиції ч. 1 ст. 201-2 Кримінального кодексу України після слів «з метою отримання прибутку» словами «для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи». Доведено доцільність запровадження можливості застосовувати заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб, на користь яких вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 Кримінального кодексу України, шляхом доповнення відповідними положеннями ст. 96-3 цього Кодексу. Практична значущість статті полягає в тому, що у ній окреслено основні проблемні питання притягнення винних до кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку благодійних пожертв, гуманітарної або безоплатної допомоги, а також шляхи їх подолання, що значно покращить роботу правоохоронних органів у зазначеній сфері.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійна організація, волонтерство, склад кримінального правопорушення, нецільове використання.

CRIMINAL LIABILITY FOR MISAPPROPRIATION OF HUMANITARIAN AID, CHARITABLE DONATIONS OR GRATUITOUS AID

Shapovalova Anna Oleksandrivna,
Candidate of Law Sciences,
Leading Scientific Researcher
at the Scientific Laboratory
on the Problems of Crime Prevention
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

Due to the conditions of military situation, the activity of charitable organizations and at the same time the attackers, who do not take moral norms, have a profit on it. In connection with the above mentioned, a new criminal-legal norm has appeared (p. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine), which the law-maker has established responsibility for illegal use for the purpose of obtaining in order to receive the profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid, which has actualized the necessity to study thoroughly the signs of the criminal offense envisaged by this article. The Aim of an article is exploring of conceptual basis of criminal responsibility for illegal use for the purpose of obtaining a profit of humanitarian help, charitable donations or free assistance. Taking into account the specifics and purpose of publication, a complex of scientific methods was applied during the research – scientific, specialized, systematic, dogmatic and philosophical, which provided an objective research of the subject and formulation of fundamental conclusions. It was argued that the composition of criminal offense provided by Article 201-2 of Criminal Code of Ukraine is not quite perfect. It is determined that the subject of criminal offense, provided in part 1 of Article 201-2 of Criminal Code of Ukraine is a physically examinable person who has reached the age of criminal responsibility (16 years) and is engaged in volunteering – providing free and humanitarian assistance. According to the results of the study it was established the content of useful motive of guilty during criminal offense provided by article 201-2 of Criminal Code of Ukraine. It is stated that the necessity of additional dispositions of part 1 Article 201-2 of Criminal Code of Ukraine after the words «in order to obtain profit» with the words «for itself or another individual or legal entity». It is proved that it is expedient to introduce the possibility to apply criminal-legal measures to the legal entities in favor of which criminal action is taken, provided in in part 1 of Article 201-2 of Criminal Code of Ukraine, by supplementing the relevant provisions of art. 96-3 of this Code. The practical significance of the article lies in the fact that it outlines the main problem issues of bringing the guilty to criminal responsibility for illegal use in order to obtain profit of charitable donations, humanitarian of free aid, as well as ways of overcoming them, which will significantly improve the work of law enforcement bodies in the mentioned sphere.

Key words: charity, charity organizations, volunteering, criminal offense composition, inappropriate use.

Вступ. Під час збройних конфліктів важливе значення для забезпечення найнеобхіднішими предметами гігієни, ліками, їжею, одягом і спорядженням як цивільного населення, так і військовослужбовців та інших осіб, залучених до воєнних дій, має гуманітарна допомога. Її надають переважно безоплатно волонтери, які за допомогою благодійних пожертв закуповують необхідне. Гуманітарна допомога сприяє виживанню цивільного населення в умовах війни, а військовослужбовцям дає змогу отримати дефіцитне спеціальне спорядження. Належна гуманітарна допомога разом із державним забезпеченням є чи не єдиним джерелом існування для людей, які перебувають у зоні активних бойових дій.

На жаль, в Україні непоодинокими є випадки нецільового використання благодійних пожертв. З метою протидії такій незаконній діяльності Законом України від 24 березня 2022 року № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [1], Кримінальний кодекс (далі – КК) України доповнено ст. 201-2, якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Проблема кримінально-правового захисту благодійної діяльності є актуальною у зв'язку з численними дискусійними питаннями, що виникають при застосуванні положень кримінального закону [2, с. 250]. Для якісної реалізації зазначеної норми постає необхідність у ґрунтовному її дослідженні та розробленні рекомендацій з її удосконалення, оскільки норма є новою в КК України і в теорії кримінального права ще немає напрацювань науковців, присвячених аналізу аспектів цієї проблематики.

Деякі вчені у свої дослідженнях розкривали окремі питання нецільового використання товарі та предметів гуманітарної допомоги, зокрема: В. В. Гальцова, С. О. Харитонов, О. М. Храмцов, О. О. Житний, А. А. Васильєв «Criminal law as a means of protecting human rights and freedoms in the modern world» [1] (2021) у якому проаналізовано роль КК України в охороні основних прав і свобод людини та громадянина; В. В. Чернєй, С. С. Чернявський, О. М. Джужа, В. В. Бабаніна, О. В. Тихонова та інші «Peculiarities of the economic crimes committed with the use of information technologies»[3] (2021), «Criminal liability for cryptocurrency transactions: Global experience» [4] (2021), «Combating credit fraud: Experience of Ukraine and some other European Countries» [5] (2021) у яких визначено основні проблемні питання економічної безпеки під час вчинення різних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності; О. В. Кришевич «Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства» [6] (2022) у якому надано характеристику складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України; Асадчев Ю. «Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та шляхи їх вирішення» [7] (2017) та Рєпін Д. А., Гаруст Ю. В. «Проблеми правового регулювання діяльності гуманітарних організацій в Україні» [8] (2019) у яких викладено основні проблемні питання, що пов'язані з діяльністю благодійних організацій. Зазначені вчені у своїх дослідженнях хоч і вивчали окремі питання, що пов'язані з гуманітарною допомогою та діяльністю благодійних організацій, проте ґрунтовного аналізу питань кримінальної відповідальної за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги в доктрині кримінального права немає.

Метою статті є дослідження концептуальних засад кримінальної відповідальності за використання благодійних пожертв, гуманітарної або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку, оскільки проблематика кваліфікації зазначеного діяння є дискусійною (неоднозначною). Основними *завданнями* дослідження є: 1) аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України; 2) визначення недоліків змісту зазначеної статті; 3) виявлення та окреслення проблемних питань, що стосуються притягнення винних до кримінальної відповідальності за досліджуване діяння; 4) надання практичних рекомендацій та пропозицій для подолання виявлених проблем та удосконалення кримінального законодавства України.

Матеріали та методи. У статті використано нормативну базу, що регламентує порядок здійснення операцій з гуманітарною допомогою та благодійними пожертвами, а також було використано результати досліджень деяких учених, які вивчали питання з окресленої тематики, зокрема: «Human rights violations by war crimes: Theory and practice» [9] В. П. Пилипенка та ін.; «To the problem of structure and

classifications of criminal policy formation» [10] М. В. Шепітька; «Counteracting planning, preparation, resolution and management aggressive war on the territory of Ukraine» [11] О. О. Юрікова; «Гуманітарна катастрофа чи гуманітарна голка – дві сторони однієї медалі: доступ до гуманітарної допомоги в умовах збройного конфлікту на сході України» [12] О. А. Біди та ін.; «Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та перспективи їх вирішення» [13] В. М. Давидюк; Науково-практичні коментарі КК України [14; 15; 16]. Наведені публікації та нормативно-правові акти стали підґрунтям нашого дослідження.

З огляду на специфіку теми, мети й окресленого завдання дослідження, використано комплекс наукових методів: системний – застосовано для вивчення досліджуваного складу кримінального правопорушення як цілісного явища; логіко-семантичний – у процесі детального вивчення понятійно-категоріального апарату щодо кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; догматичний – для окреслення напрямів удосконалення структури досліджуваної норми та виявлення можливих недоліків; діалектичний – під час дослідження категорій і кримінально-правових понять стосовно відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що забезпечить отримання істинного результату шляхом розгляду різних позицій та підходів; системно-структурного аналізу – для визначення структури кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, взаємозв'язку та взаємообумовленості елементів у структурі досліджуваної статті; моделювання – для формулювання пропозицій з удосконалення чинного КК України в частині кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги шляхом створення та дослідження моделі правової норми; індукції – для отримання узагальненого висновку шляхом здійснення формально-логічних умовиводів, на підставі чого буде сформульовано понятійно-категоріальний апарат предмета дослідження [10, с. 284].

Крім того, метод аналізу буде використано під час тлумачення понять, що стосуються предмета й тематики дослідження, а також для розроблення авторських наукових позицій. Для тлумачення термінів і понять (термінологічного апарату) буде використано лінгвістичний метод.

У дослідженні втілено концепцію визначення трьох основних рівнів методології, що дало змогу використати відповідні методи пізнання. Щоб отримати нові наукові результати, пріоритет надано системному й догматичному методам. Системний метод надав можливість аналізувати складові залежно від специфіки порівняння конкретних систем і визначення їх співвідношення (частини статті розглядають в якості мікросистеми, а статтю загалом – як макросистему). Догматичний метод сприяв з'ясуванню обґрунтованості й відповідності побудови досліджуваної кримінально-правової норми законам і правилам формальної логіки. Такий пріоритет ідентифіковано через відповідний обсяг дослідження, на підставі чого сформовано аутентичний погляд на перспективи вдосконалення кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Результати та обговорення. Україна знаходиться в стані війни з лютого 2014 року, коли було зафіксовано перші випадки порушення Збройними силами Російської Федерації (далі – РФ) всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням цієї країни порядку

перетину державного кордону України в районі Керченської протоки й використання нею своїх військових формувань, дислокованих в Автономній Республіці Крим, для блокування українських військових частин [11, с. 180–181]. Друга фаза збройної агресії РФ проти України розпочалася у квітні 2014 року, коли контрольовані, керовані та фінансовані спецслужбами РФ озброєні бандитські формування проголосили створення «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». Попри досягнення Мінських домовленостей [17], учасником яких є російська сторона та які спрямовані на припинення спричиненого російською агресією збройного конфлікту, РФ з більшою або меншою інтенсивністю продовжує збройну агресію проти України [18]. І вже 24 лютого 2022 року РФ розпочала повномасштабну війну проти України, що призвело до зниження рівня кримінально правового захисту людини, суспільства та держави [3, с. 424].

З моменту початку війни й донині волонтери завдяки небайдужим людям надають гуманітарну допомогу всім, хто перебуває в населених пунктах, де проходили або проходять бойові дії. Крім того, вони надають прихисток внутрішньо переміщеним особам. За допомогою гуманітарної допомоги (військової) забезпечують і військовослужбовців Збройних сил України новітнім іноземним спорядженням тощо [9, с. 275].

Волонтери – це особи, які на безоплатних засадах надають допомогу усім, хто її потребує. Така діяльність потребує значного часу, суттєвих зусиль і грошових надходжень або матеріальної благодійності. Надання гуманітарної допомоги супроводжується низкою складнощів і небезпек, зокрема йдеться про логістичні проблеми, ворожі обстріли, складність перетинання кордону, блокпостів тощо. Водночас у такій діяльності постають не лише зовнішні загрози, а й внутрішні, головною з яких є бажання збагатитися на людському горі. За цих обставин «волонтери» отримують грошові кошти, які або частково, або цілком привласнюють, чим обманюють осіб, які надали їм гроші для закупівлі води, їжі, паливно-мастильних матеріалів, одягу, спорядження тощо [4, с. 305; 5, с. 94]. У нашій країні випадки нецільового використання благодійних пожертв є непоодинокими.

З метою протидії такій незаконній діяльності чинний Кримінальний кодекс України був доповнений новою ст. 201-2, якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Передусім слід зауважити, що війна в Україні триває понад вісім років, а отже, протягом цього самого періоду займаються благодійною діяльністю волонтери, а відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги було встановлено лише 2022 року, що надало можливість деяким зловмисникам уникати покарання за такі діяння впродовж тривалого проміжку часу.

Частина 1 ст. 201-2 КК України передбачає відповідальність за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання прибутку, вчинені в значному розмірі, що карається штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Позитивно оцінюючи положення зазначеної вище норми, слід з'ясувати питання щодо суб'єкта кримінального правопорушення та спрямованості корисливого мотиву винної особи. На перший погляд видається, що суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку 16-ти років. Проте, з огляду на зміст законів України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу» [19] та від 5 липня 2012 року № 5073-VI «Про благодійну діяльність

та благодійні організації» [20], можна стверджувати, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-2 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності (16 років) і яка займається волонтерством – наданням безоплатної та гуманітарної допомоги [13, с. 179]. Тобто визначальним має бути той факт, чи особа надає таку допомогу, чи отримує її.

Наприклад, громадянин Г. як підприємець отримує грошові кошти від небайдужих українців для придбання їжі та води людям, які їх потребують у районах ведення бойових дій. Він купує необхідне, однак не віддає це за цільовим призначенням, а виставляє на продаж у власному магазині для отримання прибутку. У діях Г. явні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-2 КК України, а за умови введення воєнного чи надзвичайного стану – ч. 3.

Розглянемо другий приклад. Громадянин А. як службовець територіальної оборони міста Харкова отримав як безоплатну допомогу прилад нічного бачення. Проте невдовзі цей прилад йому стає непотрібним, натомість необхідними стали ліки чи спорядження. У зв'язку із цим А. продає прилад нічного бачення, отримує прибуток з його продажу, а на отримані грошові кошти купує бронежилет і каску. З одного боку, громадянин А. продав товар, який був безоплатною допомогою, з іншого – А. отримав таку допомогу й може нею розпоряджатися на власний розсуд.

Отже, маємо два приклади, у яких особи продають товари гуманітарної допомоги, водночас мають різні статуси (один надає безоплатну допомогу, інший потребує безоплатної допомоги).

З приводу спрямованості корисливого умислу винного слід зазначити, що, з огляду на зміст ч. 1 ст. 201-2 КК України, особа, бажаючи збагатитися, обертає товари чи предмети гуманітарної допомоги на власну користь. Проте непоодинокими є випадки використання гуманітарної допомоги чи благодійних пожертв на користь третіх осіб чи юридичних осіб [12, с. 33]. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити диспозицію ч. 1 ст. 201-2 КК України після слів «з метою отримання прибутку» словами «для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи». Якщо є випадки обернення товарів чи предметів гуманітарної допомоги на користь юридичної особи, то доцільно запровадити можливість застосовувати до таких юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру [15, с. 240; 16, с. 297]. Тож пропонуємо доповнити положення ст. 96-3 КК України вказівкою на ст. 201-2 цього Кодексу.

Також не цілком зрозуміла позиція законодавця, чому за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, вчинене в значному розмірі (станом на 2022 рік – від 434 175 грн), особа несе покарання у виді штрафу в розмірі від 34 000 грн до 51 000 грн, тобто в 8–10 разів менше. Оскільки вид і розмір покарання явно не відповідають фактично спричиненим збиткам, пропонуємо посилити санкцію ч. 1 ст. 201-2 КК України, виклавши її в такій редакції: «караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до 3 років та з конфіскацією майна». Страх отримати покарання у виді позбавлення волі буде ефективним стримувальним засобом від вчинення зазначеного вище кримінального правопорушення, а конфіскація майна забезпечить відшкодування завданих збитків у повному обсязі, що сприятиме відновленню належної благодійної діяльності та гуманітарної допомоги тим, хто її потребує.

Висновки. Аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, дає підстави для таких висновків.

Гуманітарна допомога відіграє важливу роль для забезпечення найнеобхіднішими предметами гігієни, ліками, їжею, одягом та спорядженням як цивільного населення, так і військовослужбовців під час збройних конфліктів. Аргументовано, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-2 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності (шістнадцяти років) і яка займається волонтерством – наданням безоплатної та гуманітарної допомоги. Визначальною ознакою під час встановлення суб'єкта має бути той факт, чи особа надає таку допомогу, чи отримує її.

Констатовано необхідність доповнити назву диспозиції та ч. 1 ст. 201-2 КК України після слів «з метою отримання прибутку» словами «для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи». Це дасть змогу притягувати до відповідальності осіб, які намагаються збагатити не лише себе, а й інших фізичних чи юридичних осіб, незаконно реалізуючи гуманітарну допомогу. Обґрунтовано доцільність запровадити можливість застосовувати заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб, на користь яких вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, шляхом доповнення відповідними положеннями ст. 96-3 КК України.

Запропоновано посилити кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, вчинене в значному розмірі, шляхом змінення санкції ч. 1 ст. 201-2 КК України, яку слід викласти в такій редакції: «караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до 3 років та з конфіскацією майна».

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5. (дата звернення 20.05.2022).

2. Criminal law as a means of protecting human rights and freedoms in the modern world / V. Haltsova et al. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* 2021. No. 28(3). P. 248–256. doi: 10.37635/jnalsu.28(3).2021.248-256.

3. Cherniavskyi S., Babanina V., Vartyletska I., Mykytchyk O. Peculiarities of the economic crimes committed with the use of information technologies. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1). P. 420–431. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p420.

4. Cherniei V., Cherniavskyi S., Babanina V., Tykhonova O. Criminal liability for cryptocurrency transactions: Global experience. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. No. 10(4). P. 304–316. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n4p304.

5. Cherniei V., Cherniavskyi S., Dzhuzha A., Babanina V. Combating credit fraud: Experience of Ukraine and some other European Countries. *Amazonia Investiga*. 2021. No. 10(42). P. 93–102.

6. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 173–183. doi: https://doi.org/10.21564/2311- 9640.2022.17.258361.

7. Асадчев Ю. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та шляхи їх вирішення. *Юрист і Закон*. 2017. № 27. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010473.

8. Рєпін Д. А., Гаруст Ю. В. Проблеми правового регулювання діяльності гуманітарних організацій в Україні. *Правові горизонти*. 2019. № 19 (32). С. 144–149. doi: http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i19.p144.

9. Pylypenko V., Sliusarchuk K., Pylypyshyn P., Boichenko S. Human rights violations by war crimes: Theory and practice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* 2021. № 28(4). P. 270–278. doi: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.270-278.

10. Shepitko M. To the problem of structure and classifications of criminal policy formation. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* 2020. No. 27(4). P. 282–293. doi: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.282-293.

11. Yurikov O. Counteracting planning, preparation, resolution and management aggressive war on the territory of Ukraine. *Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man: monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 180–197. doi: 10.30525/978-9934-26-209-8-9.

12. Гуманітарна катастрофа чи гуманітарна голка – дві сторони однієї медалі: доступ до гуманітарної допомоги в умовах збройного конфлікту на сході України / О.А. Біда та ін. Київ: КИТ, 2016. 54 с.

13. Давидюк В. М. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та перспективи їх вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 178–182. doi: 10.34069/AI/2021.42.06.9.

14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров та ін. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника та ін. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.

17. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/5/b/140221.pdf.

18. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»: постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 р. № 337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#n8. (дата звернення: 20.05.2022).

19. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text. (дата звернення: 20.05.2022).

20. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text. (дата звернення: 20.05.2022).

УДК 343
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.31

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

Шкута Олег Олегович,
ORCID ID: 0000-0003-0395-5710
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та
спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Пренько Яна Олегівна,
ORCID ID: 0000-0002-6223-7850
викладач кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

У статті проведено аналіз спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи та встановлено, що на відміну від загальносоціального, спеціально кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи має безпосередню мету та спрямоване на виявлення й усунення (блокування, нейтралізацію) їх детермінантів, що являється його профільною ознакою та головною особливістю. Поряд із цим спеціально-кримінологічне запобігання включає в себе як запобігання задуманим і тим, що готуються, так і припинення розпочатих кримінальних правопорушень.

Встановлено, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у місцях несвободи пронизують такі її складові: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив; застосування технічних засобів нагляду і контролю; виокремлення режиму особливих умов у колоніях; застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї; здійснення громадського контролю з боку спостережних комісій; здійснення відомчого контролю; здійснення прокурорського нагляду; здійснення контролю з боку осіб, які згідно закону мають право відвідувати місця позбавлення волі; здійснення заходів душпастирської опіки засуджених.

Виокремлено найбільш ефективні та дієві спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушення в місцях несвободи, а саме: реалізація отриманих у ході проведення оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій результатів з означених питань (ст. ст. 256, 257 КПК України); реалізація у цьому напрямі спеціальних режимних операцій (ст. 102 КВК України) шляхом проведення позапланових та раптових обшуків приміщень та територій виправної колонії і СІЗО, а також засуджених та їхніх речей і одягу; реалізація цих заходів щодо конкретних об'єктів профілактичного обліку з метою затримання їх по

«гарячих слідах» (безпосередньо під час чи відразу після вчинення дій, спрямованих на доставку, придбання, зберігання та збут заборонених предметів).

На підставі вивчених ознак, автором сформовано наукову дефініцію спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, запропоновано його авторське визначення – це професійна діяльність суб'єктів профілактики, які наділені правом запобігання вчиненню у місцях несвободи кримінальних правопорушень, як засудженими так і персоналом установ виконання покарань та впливати на криміногенні чинники, які їх породжують

Ключові слова: спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи; заходи запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи; заходи запобігання кримінальним правопорушенням; місця несвободи.

SPECIAL CRIMINOLOGY MEASURES FOR THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES IN PLACES OF LOCATION

Shkuta Oleg Olegovich,
ORCID ID: 0000-0003-0395-5710
Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Professional and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Olehivna Prenko Yana,
ORCID ID: 0000-0002-6223-7850
Lecturer at the Department of General Law and Social and Humanitarian Disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article analyzes special criminological measures for the prevention of criminal offenses in places of deprivation of liberty and it is established that, unlike the general social, special criminological prevention of criminal offenses in places of deprivation of liberty has a direct goal and is aimed at identifying and eliminating (blocking, neutralizing) their determinants, which is its characteristic feature and main feature. Along with this, special criminological prevention includes both the prevention of intended and those that are being prepared, as well as the termination of initiated criminal offenses.

It has been established that special criminological prevention measures for criminal offenses committed in places of deprivation of liberty permeate the following components: established order of execution and serving of punishment (regime), community service, social and educational work, general education and vocational training, public influence; application of technical means of supervision and control; setting aside the regime of special conditions in the colonies; application of measures of physical impact, special means and weapons; implementation of public control by observation commissions; implementation of departmental control; implementation of prosecutorial supervision; control by persons who, according to the law, have the right to visit places of deprivation of liberty; implementation of measures for the pastoral care of convicts.

The most effective and special criminological measures for the prevention of criminal offenses in places of deprivation of liberty are singled out, namely: the implementation of the results obtained in the course of operative investigative activities and covert investigative (research) actions on the specified issues (Articles 256, 257 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); implementation of special regime operations in this direction (Article 102 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine) by conducting unscheduled and surprise searches of premises and territories of correctional facilities and pretrial detention centers, as well as convicts and their belongings and clothing; the implementation of these measures in relation to specific objects of preventive accounting with the aim of detaining them on "hot tracks" (directly during or immediately after taking actions aimed at the delivery, acquisition, storage and sale of prohibited items).

Key words: special criminological measures to prevent criminal offenses in places of detention; measures to prevent criminal offenses in places of detention; measures to prevent criminal offenses; places of imprisonment.

Постановка проблеми. Пенітенціарна злочинність в місцях несвободи на всіх етапах розвитку суспільних відносин виступала руйнівною силою життєдіяльності людини та захисту її прав і свобод. На жаль, сучасні місця несвободи Міністерства юстиції України за останні роки зменшили свою дієздатність протистояти вчиненню засудженими і персоналом установ виконання покарань кримінальних правопорушень.

Спеціально-кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи залишаються одним з провідних завдань Державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За останні десять років деякі питання пенітенціарних засад запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи на сучасному етапі трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну були предметом дослідження вітчизняних вчених І.Г. Богатирьова, А.І. Богатирьова, О.І. Богатирьової, О.М. Джужі, І.О. Колба, О.Г. Колба, Л.І. Олефір, О.О. Шкути, О.Г. Михайлика, М.С. Пузирьова, Н.В. Устюжанінової, А.Х. Степанюка, І.С. Яковець та інш. Проте комплексно спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи по сьогодні вченими не досліджувалися, що і послужило необхідністю їх наукового дослідження.

Метою статі є вивчення спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи.

Основний зміст. Боротьба зі злочинністю в місцях несвободи може бути ефективною тільки в тому випадку, якщо вона ґрунтується та реалізується на міцній правовій основі, що відповідає об'єктивним закономірностям в яких перебуває наша країна. Розвиток законодавства, спрямованого на запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, повинен бути тісно пов'язаний з реформами в економіці, політичній і соціальній сферах, з міжнародними зобов'язаннями країни, з потребами суспільства в обмеженні негативних явищ, що порушують його нормальну життєдіяльність.

Відсутність національної стратегії запобігання злочинності виступає однією з важливих причин, що створює негативні тенденції в існуванні, відтворенні та поширенні кримінальних правопорушень на регіональному, загальнодержавному та транснаціональному рівнях [4, с. 138]. У зв'язку із цим доцільно переглянути підходи до проведення та організації загальносоціальних та спеціально-криміналогічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи.

На відміну від загальносоціального, спеціально кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи має безпосередню мету та спрямоване на виявлення й усунення (блокування, нейтралізацію) їх детермінантів, що являється його профільною ознакою та головною особливістю. Поряд із цим спеціально-кримінологічне запобігання включає в себе як запобігання задуманим і тим, що готуються, так і припинення розпочатих кримінальних правопорушень.

Крім того, як зазначає вітчизняний дослідник К. П. Рубан, основною відмінністю спеціально-кримінологічних заходів запобігання від загальносоціальних є те, що їх дія має тактичне, а не стратегічне спрямування [22, с. 218]. Таким чином, метою спеціально-кримінологічних заходів в місцях несвободи є вирішення обмежених завдань, тобто подолання конкретних детермінантів вчинення засудженими та персоналом установ виконання покарань кримінальних правопорушень в місцях несвободи.

Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням спрямоване на виявлення й послаблення або усунення впливу факторів, що виступають причиною розвитку злочинності у цілому, окремі види та групи кримінальних правопорушень, причини й умови конкретних кримінальних правопорушень. Важливим аспектом спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням в місцяз несвободи виступають розробка та впровадження наукових програм з вивчення факторів ризику щодо поведінки засуджених та персоналу установ виконання покарань, що відхиляються від норми.

Для того, щоб спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи отримали більшу ефективність, слід перед їх плануванням не тільки виявити фактори вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень, а й детально дослідити особу, яка схильна до їх вчинення [4, 131-132].

Звертаємо увагу на позицію Л. В. Раєцької, яка стверджує, що під спеціально-кримінологічним запобіганням слід розуміти комплекс напрямів боротьби зі злочинністю, сутність якого полягає у різнобічній діяльності державних органів, громадян та їх об'єднань, спрямованій на розробку і реалізацію заходів, спрямованих на усунення негативних процесів та явищ, що виступають факторами вчинення кримінальних правопорушень, а також попередження їх вчиненню на різних стадіях кримінально-протиправної діяльності [20, с. 251–252].

Однак, вважаємо, що наведене поняття спеціально-кримінологічних заходів не дає можливості розкрити їх специфіку і може водночас бути застосоване відповідно і для тлумачення змісту загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Більш доцільною ми вважаємо дефініцію, що була надана Л. Т. Головійчуком, в якій спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням автор представляє як діяльність, яка охоплює сукупність політичних, соціально-економічних, організаційних, правових, освітніх та інших заходів, які у своєму комплексі спрямовані на запобігання конкретним видам кримінальних правопорушень [3, с. 156].

Варто також зазначити, що спеціально-кримінологічне запобігання взагалі у кримінології вчені розуміють як реалізацію заходів, що безпосередньо спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних чинників соціального середовища та на осіб, які можуть вчинити кримінальне правопорушення.

Проведені дослідження у сфері пенітенціарної злочинності показують, що найбільш ефективними та цілеспрямованими у контексті досліджуваної проблематики є заходи спеціально-кримінологічного запобіжного характеру в запобіганні кримінальним правопорушенням в місцях несвободи.

Серед таких заходів ми виділяємо заходи оперативно-розшукової діяльності, яка відіграє одну з надважливих задач в боротьбі з пенітенціарною злочинністю в місцях несвободи. Аналогічної позиції додержується і вітчизняний вчений В. В. Василевич, який у своїй монографії «Кримінологічна політика України» відзначає саме роль оперативно-розшукової діяльності у запобіганні кримінальним правопорушенням [1, с. 245].

Важливо також зазначити, що опитаний нами у ході наукового дослідження персонал місць несвободи, як суб'єкт спеціально-кримінологічного запобігання вчинення засудженими нового кримінального правопорушення, також наголошує на значній ролі оперативно-розшукової діяльності.

В кримінології під спеціально-кримінологічним запобіганням розуміють сукупність заходів боротьби із злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях кримінально-протиправної поведінки[1, с. 144].

За твердженням академіка А. П. Закалюка, на відміну від інших, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності застосовуються: не тільки після вчинення кримінального правопорушення, але як правило до його вчинення; у сфері, яка лише частково регулюється правом; засобами, що мають виключно цільове запобіжне значення; інколи паралельно з іншими засобами запобігання злочинності, але частіше після них. Водночас, як зазначає вчений, такі заходи становлять окремий різновид щодо запобігання злочинності – суто кримінологічний, їх так і називають – спеціально-кримінологічними заходами [6, с. 328-329]

Інший вітчизняний вчений В. В. Голіна розглядаючи теорію і практику розробки і реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді кримінально-протиправних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях кримінально-протиправної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення кримінального правопорушення, готування до його вчинення та замаху на кримінальне правопорушення, дійшов висновку, що такі заходи варто називати спеціально-кримінологічним запобіганням [2, с. 21].

Вивчаючи кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням в установах виконання покарань України О.М. Джужа та ін. спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи розуміють вид практики, що здійснюється на концептуальній науковій основі, спрямованої на недопущення антигромадських проявів у місцях позбавлення волі, де запобігання виступає як певна сукупність ідей, концепцій, наукових гіпотез, проектів, практичних рішень, метою яких є забезпечення відповідної діяльності держави і суспільства [10, с. 259].

До речі, вітчизняний вчений О. Г. Колб, розглядаючи спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням у слідчих ізоляторах та виправних установах дійшов висновку, що воно може бути визнане найбільш діючим способом боротьби зі злочинністю в місцях несвободи, оскільки: а) забезпечить виявлення та усунення її коріння, витоків та запобігатиме можливості вчинити кримінальне правопорушення в умовах ізоляції; б) впливатиме на криміногенні фактори, коли вони ще не набрали сили і легше піддаються усуненню; в) дозволятиме, використовуючи різноманітні засоби, запобігати вчиненню кримінальних правопорушень на стадії готування; г) перешкоджатиме настанню суспільно небезпечних та інших шкідливих наслідків; д) вирішуватиме завдання боротьби зі злочинністю найбільш гуманними засобами (виключають застосування кримінального покарання) [10, с. 260].

Як показало узагальнення наукових підходів в цілому до заходів спеціально-кримінологічного запобігання пенітенціарній злочинності, виділивши наведені нижче ознаки заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, запропоновано його авторське визначення – *це професійна діяльність суб'єктів профілактики, які наділені правом запобігання вчиненню у місцях несвободи кримінальних правопорушень, як засудженими так і персоналом установ виконання покарань та впливати на криміногенні чинники, які їх породжують.*

Щодо ознак заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, слід виділити наступні: специфічна діяльність. Чому саме специфічна?, тому, що вона відбувається в специфічних умовах запобігання кримінальним правопорушенням. Основу такої діяльності становлять нормативно правові та відомчі документи, які визначаються порядок і умови застосування заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в місцях несвободи. Зокрема, наприклад у межах оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій оперативний персонал установи виконання покарань має забезпечити належну фіксацію за поведінкою засуджених схильних до вчинення нового кримінального правопорушення, упередити формування злочинних груп серед засуджених тощо [16]. Дані дії оперативного персоналу кореспондуються із змістом ч. 1 ст. 104 КВК України, у якій передбачено: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; запобігання і виявлення кримінальних правопорушень, що вчиняються у установ виконання покарань України, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припинення та запобіганні кримінальним правопорушенням.

У свою чергу специфічна діяльність має своє відношення і до мети покарання ч. 2 ст. 50 КК України, зокрема вітчизняний вчений І.В. Козич розглядаючи функції кримінально-правової політики наголошує на тому, що покарання за вчинене кримінальне правопорушення у місцях несвободи передбачає не тільки кару, а і запобігання [7], а також і до мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України ст. 1 КВК України.

Так, заходи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у місцях несвободи пронизують такі її складові: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив (ч. 3 ст. 6 КВК України); застосування технічних засобів нагляду і контролю (ст. 103 КВК України); виокремлення режиму особливих умов у колоніях (ст. 105 КВК України); застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (ст. 106 КВК України); здійснення громадського контролю з боку спостережних комісій (ч. 2 ст. 25 КВК України); здійснення відомчого контролю (ст. 23 КВК України); здійснення прокурорського нагляду (ст. 22 КВК України); здійснення контролю з боку осіб, які згідно закону мають право відвідувати місця позбавлення волі (ст. 24 КВК України); здійснення заходів душпастирської опіки засуджених (ст. 128-1 КВК України).

Щодо другої ознаки, відповідних суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи, ми на перше місце ставимо персонал ДКВС України. Його дії врегульовані Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу

України». Серед суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи варто віднести: підрозділи охорони, нагляду і безпеки слідчих ізоляторів та виправних колоній закритого типу [19, с. 17-21], які безпосередньо проводять дані заходи; воєнізовані формування ДКВС України [12], які залучаються до забезпечення правопорядку в слідчих ізоляторах та виправних колоніях закритого типу, у тому числі й на підставі ст. 195 КВК України, та мають можливість здійснювати відповідні режимні заходи (огляди; обшуки; використання технічних засобів тощо) (ст. 102 КВК України), спрямовані на проведення профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в установах виконання покарань [12, с. 31-32].

Крім персоналу ДКВС України, ст. 20 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», передбачає співпрацю з іншими державними і не державними організаціями, які надають допомогу виправним колоніям і самі приймають активну участь у заходах спеціально-кримінологічного запобіганням кримінальним правопорушенням в місцях несвободи.

Зокрема, це Центри зайнятості населення, які за три місяці до звільнення особи від відбування покарання у виді позбавлення волі «бронюють» для них робочі місця [15]; органи соціального та пенсійного забезпечення, які на загальних підставах призначають пенсії для засуджених до позбавлення волі, за віком, по інвалідності та ін. (ст. 122 КВК України), а також вирішують питання про поміщення засуджених, які звільняються з установ виконання покарань до будинків для пристарілих осіб, будинків-інтернатів тощо [14].

Третя ознака спеціально-кримінологічного запобігання кримінальних правопорушень в місцях несвободи ґрунтується на потужній нормативно-правовій базі. До основних джерел слід віднести:

1). Конституцію України: ст. 3 – Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; ст. 68 – Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, що має пряме відношення до досліджуваної проблематики. Хоча, як зауважує академік А. П. Закалюк важливо усвідомити, що у Конституції України, на жаль, немає норм, які б прямо визначали обов'язки держави та її органів щодо запобігання злочинності, проте міститься ряд норм, аналіз яких дає змогу визначити ставлення Основного закону до цієї державної і, загалом, суспільної діяльності, конституційні основи її здійснення [6, с. 336].

2). Законодавчі акти, які регулюють порядок виконання та відбування кримінальних покарань (КВК України ст. ст. 1, 102, 103, 104 та ін.); Закони України: «Про попереднє ув'язнення»; «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»; «Про пробацію» та ін.), у яких закріплені завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням;

3). Інші закони, що стосуються сфери виконання покарань та досліджуваних у цій роботі проблем (КПК України, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [17];.

4). Підзаконні нормативно правові акти з означених питань (Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Інструкції з організації охорони і нагляду в слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, різноманітні Положення тощо) [13].

Водночас, аналіз вищеперерахованих джерел показує деяку суперечність їх прийняття і виконання, що на наш погляд не відповідає конституційним засадам з означених питань, відповідно до яких діяльність установ виконання покарань та правообмеження щодо засуджених, які є наслідком застосування до них відповідних заходів впливу, встановлюються виключно на підставі закону (у межах, при цьому, змісту терміну «законодавство», офіційне тлумачення якого дано Конституційним Судом України [21] (ст. ст. 3, 19, 22, 24, 63, 92; ін.).

На жаль, не відповідність нормативно-правових актів щодо порядку і умов виконання і відбування кримінальних покарань не тільки негативно впливають на проведення заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи. До речі ця не відповідність, як зазначають вітчизняні вчені є певним видом конфліктів між персоналом та засудженими в місцях несвободи [9, с. 59-64].

Зокрема, нерідко на практиці виникає питання, з яких підстав засуджені віднесені до категорії «схильних до втеч», «схильних до вживання наркотичних речовин і спиртних напоїв», «схильних до розповсюдження заборонених предметів» тощо, мова про які ведеться в офіційних звітах ДКВС України [19, с. 16].

На жаль, на рівні законодавчих актів вказана діяльність не врегульована. Мабуть тому, вітчизняний вчений О.Г. Колб постійно звертає увагу також і на те, що у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України відсутні об'єкти запобіжного впливу та наполягає на їх закріпленні у спеціальній нормі КВК України [9, с. 281].

Отож, виявлення та постановка на профілактичний облік засуджених, які схильні до вчинення нового кримінального правопорушення в місцях несвободи або мають намір його вчинити здійснюється персоналом оперативного підрозділу виправних колоній шляхом поглибленого вивчення матеріалів особових справ засуджених, перевірки відомостей щодо їх поведінки в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, закладах охорони здоров'я тощо.

Важливе місце серед спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушення в місцях несвободи займають богослужіння, релігійні обряди та інші заходи душпастирської опіки. Так, за даними вітчизняних вчених М.І. Жолтані, І.М. Копотуна, О.Г. Колба, І.В. Пахомова, сьогодні на постійній основі залучені до релігійного виховання засуджених у виправних колоніях України більше 200 православних священнослужителів, які здійснюють зазначену діяльність у 106 релігійних спорудах (70 – це храми, а 36 – каплиці) [5, с. 17].

На підставі викладеного вище до найбільш ефективних та дійових спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушення в місцях несвободи, варто віднести наступні заходи:

1) реалізація отриманих у ході проведення оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій результатів з означених питань (ст. ст. 256, 257 КПК України);

2) реалізація у цьому напрямі спеціальних режимних операцій (ст. 102 КВК України) шляхом проведення позапланових та раптових обшуків приміщень та територій виправної колонії і СІЗО, а також засуджених та їхніх речей і одягу;

3) реалізація цих заходів щодо конкретних об'єктів профілактичного обліку з метою затримання їх по «гарячих слідах» (безпосередньо під час чи відразу після вчинення дій, спрямованих на доставку, придбання, зберігання та збут заборонених предметів).

Список використаних джерел:

1. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац.акад. внутр.справ, 2020 435 с.

2. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

3. Головійчук Л. Т. Основні напрямки спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері митної діяльності. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2013. № 2. С. 155–161.

4. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.

5. Жолтані М. І., Копатун І. М., Колб О. Г. Релігійні організації і релігійне виховання як учасник кримінально-виконавчих правовідносин : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2018. 190 с.

6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

7. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики : автореф. дис…докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2021. 35 с.

8. Колб О. Г., Колб І. О. Поняття запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань. Індивідуальне та віктимологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань*: навч. посіб./ Боровик А. В., Колб О. Г., Копотун І. М. та ін.; за заг .ред. д.ю.н. проф. О. Г. Колба. Луцьк. СПД Гадяк Ж. В. друкарня «Волиньполіграф», 2020. С. 49-73, 266-283.

9. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. 464 с.

10. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.

11. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін., за ред. В. В. Голіни та Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.

12. Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України : затв. наказом Міністерства юстиції України від 06.02.2017 № 292/5. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 15. Ст. 458.

13. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 року № 2823/5. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-19#Text.

14. Про загальнообов'язкове державне соціальне забезпечення (в редакції від 27.12.2019) : Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. *Режим доступу* : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text.

15. Про зайнятість населення : Закон України від 05 липня 2012 року № 5067-VI. *Режим доступу*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

16. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 липня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 304.

17. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.

18. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII, *Режим доступу* : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

19. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : *інформ. бюлетень*. Київ : Департамент Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

20. Раєцька Л. В. Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні аспекти протидії наркоманії в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 23. С. 251–258.

21. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про офіційне тлумачення терміну законодавство)». № 12-рп/98 від 09 липня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

22. Рубан К. П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 218–220.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.155
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.32

ПРАВОВІ МЕЖІ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Лазоренко Євгеній Юрійович,
прокурор відділу Чернігівської обласної прокуратури, аспірант
(Академія Державної пенітенціарної служби України, м. Чернігів, Україна)

Дана стаття є продовженням вивчення автором можливості запровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві норм, які б встановлювали межі прецедентної діяльності Верховного Суду у кримінальному судочинстві. Якщо у попередній статті, опублікованій у випуску 25 цього фахового видання, автором досліджувалися питання визначення темпоральних та суб'єктних меж у рішеннях Верховного Суду, як необхідних умов дії правових висновків, то зараз проводиться аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду нормативного врегулювання правотворчої компетенції касаційного суду. Зокрема, автор звертає увагу на те, що в країнах англо-американської та романо-германської системах права судова правотворчість є делегованою законодавчою гілкою влади судовій функцією. При цьому на відміну від інших країн українське кримінальне процесуальне законодавство не містить стримувань та противаг, якими можна було б обмежувати прецедентну діяльність касаційного суду. Автор, застосовуючи порівняльно-правовий метод, на прикладі законодавства Великої Британії, Польщі, США та країн Скандинавії визначив дві групи правових меж: правова регламентація (через закони) та судова регламентація (через внутрішні положення, постанови, ухвалені в порядку судового контролю). До правової регламентації автор відносить: законодавчу ревізію, яку проводить парламент з точки зору відповідності судового прецедента діючому законодавству та актуальності; встановлення законодавчих заборон та обмежень, використання закритих переліків; затвердження законодавчою гілкою влади результатів прецедентної діяльності Верховного Суду. Судову регламентацію автор розглядає як: затвердження та легалізацію внутрішніх документів Верховного Суду, якими визначаються порядок прийняття прецедентного рішення, виконавчою гілкою влади; внутрішню ревізію власних рішень, що повинна проводитись Верховним Судом за клопотанням Генерального прокурора у порядку визначеному процесуальним законодавством; конституційний контроль, який відповідно до діючого законодавства покладається на окремий суд конституційної юрисдикції.

Ключові слова: судовий прецедент, касаційний суд, позитивне право, компетенція.

LEGAL LIMITS OF PRECEDENT ACTIVITY OF THE SUPREME COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Lazorenko Yevgeniy Yurievich,
Prosecutor at the Department
of the Chernihiv Regional Prosecutor's
Office, Postgraduate Student
(Academy of State Penitentiary Service
of Ukraine, Chernihiv, Ukraine)

This article is a continuation of the author's study of the possibilities of introducing norms in the domestic criminal procedural legislation that would set the limits of the precedent activity of the Supreme Court in criminal proceedings. If in the previous article, published in issue 25 of this scientific publication, the author studied the issue of determining temporal and subjective boundaries in the decisions of the Supreme Court, as necessary conditions for the operation of legal conclusions, now the analysis of domestic and foreign experience in the normative regulation of the law-making competence of the cassation court is being carried out. In particular, the author draws attention to the fact that in the countries of the Anglo-American and Romano-Germanic legal systems, judicial lawmaking is a judicial function delegated to the legislative branch of power. At the same time, unlike other countries, Ukrainian criminal procedural legislation does not contain checks and balances that could limit the precedent activity of the cassation court.

The author, using the comparative legal method, using the example of the legislation of Great Britain, Poland, the USA and Scandinavian countries, identified two groups of legal boundaries: legal regulation (through laws) and judicial regulation (using internal regulations, decrees, definitions in the order of judicial control). The author refers to the legal regulation: the legislative revision, which is carried out by the parliament in terms of the compliance of the judicial precedent with the current legislation and relevance; establishment of legislative prohibitions and restrictions, use of closed lists; approval by the legislative branch of the results of the precedent activity of the Supreme Court. The author considers judicial regulation as: approval and legalization by the executive branch of power of internal documents of the Supreme Court, which determine the procedure for making a precedent decision; internal audit of its own decisions, carried out by the Supreme Court at the request of the Prosecutor General in the manner prescribed by the procedural legislation; constitutional control, which, in accordance with the current legislation, is vested in a separate court of constitutional jurisdiction.

Key words: judicial precedent, court of cassation, positive law, competence.

Актуальність та постановка проблеми. В Україні темпи правотворчої діяльності Верховного Суду (далі – ВС) у кримінальному процесі з часу свого створення в рази більші, аніж діяльність апеляційної комітету Палати Лордів у Великій Британії за 50 років. Однак, якщо виважені рішення, прийняті Палатою Лордів позитивно впливають на судову практику, законодавство та учасників процесу, то рішення ВС, як джерело права в України, створює зовсім протилежні наслідки.

Саме через те, що наявні механізми правового регулювання процесу створення прецеденту ВС не повною мірою відображають сучасний стан речей, постає питання, а чи можливо на законодавчому рівні передбачити певні правові межі, які б нормативно впливали на перецедентну діяльність ВС? Вважаємо, що так, для цього є необхідний інструментарій у законодавця.

Мета. З огляду на актуальність цієї статті, ми ставимо собі за мету визначити, які законодавчі процеси відбувались та відбуваються у деяких країнах для унормування правотворчих повноважень суду касаційної інстанції та яким чином вони відображались в писаному праві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання визначення місця і ролі касаційного суду в Україні та країнах Америки та Євразії не лише як кінцевої інстанції у системі судів з перегляду рішень у кримінальному провадженні, а також і як уповноваженого судового органу, що здійснює правотворчі функції у державі, і, відповідно, пов'язані з цим практичні, теоретичні та юридичні аспекти, було предметом дослідження вітчизняних та іноземних науковців, зокрема, М. Алімбекова, Т. Апарової, Д. Бахтієвої, А. Бєлкіна, В. Бібіло, Л. Головка, К. Грибкової, Л. Грудциної, П. Гуйвана, Р. Давида, В. Завидняка, К. Коган, Р. Кросса, В. Лазарєва, Р. Майданика, М. Марчука, І. Туркіної, П. Сераковського, І. Сєваст'янової, М. Ховранюка, Б. Шацької та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Норма права – це загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу [1, 275].

В Україні, як і в країнах близького та далекого зарубіжжя, місце, функції та правовий статус верховного суду визначається юридичними нормами, які закріплюються в конституціях, як основному законі прямої дії, спеціальних законах, які прийняті безпосередньо для регулювання діяльності касаційного суду, або в межах законів про судоустрій та статус суддів. Крім того, процесуальними кодексами також визначається компетенція суду касаційної інстанції з перегляду рішень судів нижчих інстанцій, прийнятих у рамках таких справ, на предмет відповідності їх матеріальному та процесуальному законам.

У теорії права норми права залежно від функціонального призначення прийнято поділяти на: регулятивні, охоронні, уповноважуючі, забороняючі, зобов'язальні [2, 44-45].

Регулятивні, уповноважуючі та зобов'язуючі норми ми будемо розглядати під узагальненим визначенням – правовстановлюючі, оскільки вказані види норм містять у собі приписи, які регулюють суспільні відносини, одночасно наділяючи їх учасників певним набором прав та обов'язків.

Більшість норм законів про суд носять правовстановлюючий характер, у меншій мірі – забороняючий.

Так, розділом 1 ст. 3 Конституції США визначено, що судова влада Сполучених Штатів надається тільки Верховному Суду та таким нижчестоящим судам, які Конгрес може час від часу засновувати [3, 202].

Підсудність федеральних судів США була обмежена двома головними категоріями справ: 1) юрисдикція над позовами між громадянами різних штатів (*diversity of citizenship jurisdiction*) та 2) федеральні питання (*federal question*) [4, 57].

Положеннями ч.ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, а судами вони враховуються при застосуванні норм права [5].

У польському законодавстві навпаки рішення, прийняті касаційним судом у повному складі суду, у складі об'єднаних палат та складом всієї палати, стають правовими принципами з моменту їх прийняття [6] та є обов'язковими як для складу суду, що їх прийняв, так і для всіх нижче стоячих судів [7].

Такими нормами законодавчий орган країни делегував найвищій судовій інстанції в системі судів загальної юрисдикції частину своїх повноважень – творити право з метою оперативного врегулювання тих прогалин законодавства, які допущено законодавцем, усувати колізії у нормах, адаптувати норми законів, до сучасного стану речей в суспільстві.

При цьому така правотворчість суду також виконує функцію створення алгоритму суспільних відносин (у першу чергу відносин між громадянином та органами досудового розслідування, учасником провадження та судом, місцевим судом та судами апеляційної та касаційної інстанцій) щодо застосування конкретної норми кримінального процесуального законодавства за конкретних обставин. Іншими словами касаційний суд забезпечує єдність судової практики та створює умови правової визначеності.

Проблема для України у тому, що законодавець не передбачив стримування та противаги правотворчій діяльності ВС, яка іноді може не стільки забезпечувати єдність судової практики, скільки її розбалансовувати, шляхом прийняття з одного і того ж питання кардинально протилежних правових висновків (правових позицій), або виходити за межі норми, що піддавалась тлумаченню та конкретизації.

Так, звертаючись знову до юрисдикції Верховного Суду США (далі – ВС США), обмеженого Конституцією лише двома категоріями справ, можна побачити, що його практика вийшла за вказані межі. Зокрема, ВС США, наслідуючи прагнення та правові погляди батьків-засновників у 1803 році (у справі Marbury v. Madison – ВС США своїм рішення визнав, що конституційний нагляд Суду витікає з положень Конституції [8]) та 1810 році (у справі Fletcher v. Peck – ВС США закріпив раніше сказане ним у попередньому рішенні положення шляхом визнання закону штата Джорджия від 07.0.1975 «Про доповнення закону щодо приєднання частини незнайденої території цього штату для оплати бувшим державним військам та для інших цілей, згаданих у ньому, та проголошуючий право штату на його нерозподілену територію задля захисту та охорони кордонів держави та з інших цілей» неконституційним [9]) самостійно розширив свою юрисдикцію додавши конституційний нагляд за Конгресом США, штатами.

Вказана поведінка ВС США залишилась без належного реагування з боку Конгресу і третя юрисдикція стала невід'ємною складовою діяльності згаданого суду.

Тому серед науковців, крім визначення меж, яким повинні відповідати самі прецедентні рішення касаційного суду (час, суб'єкт, простір (предмет), об'єкт), висувається ідея нормативної (правової) регламентації створення прецеденту.

Правова та судова регламентація, як межі, за які касаційні суди не можуть виходити під час прийняття прецеденту, відіграє визначальну роль в діяльності таких судів континентальної Європи.

Правова (через закони) та судова (через внутрішні положення, постанови, ухвалені в порядку судового контролю) регламентація покликана в першу чергу стимулювати суд касаційної інстанції притримуватись попередніх рішень, по-друге, рішення повинно бути виваженим та не бути результатом одномоментного спонтанного волевиявлення суду без передбачення наслідків, що можуть настати, по-третє, створить дієвий механізм судового правотворення відмінного від законодавчого процесу представницького органу, однак не менш значущого за наслідками.

Прецедент як джерело права підкоряється законодавству у тому розумінні, що законом може бути скасована дія судового рішення, а суди вважають себе зобов'язаними слідувати законодавчому акту, прийнятому з їх точки зору у встановленому порядку [10, 166].

Вказане твердження Р. Кросса більшою мірою актуально для країн англо-американської системи права, оскільки у тій же Великій Британії первинним є загальне право, створене судами, а вже потім статутне, створене парламентом. Тому, якщо норма загального права та закріплений судовим прецедентом принцип виникли в XVIII столітті і вона не влаштовую філософію сучасного кримінального або кримінального процесуального законодавства, дія такої норми (принципу) неодмінно буде скасована законодавчим актом і тоді судам необхідно буде змінювати свою прецедентну діяльність, виходячи з тлумачення норми статуту.

Однак такий підхід англійського права слушний і для країн континентальної системи права. Оскільки судовий прецедент, хоч і є продовженням закону, виступає самостійним джерелом права, що містить загальнообов'язкові норми, а отже повинен піддаватися законодавчій ревізії з точки зору його відповідності діючому законодавству та актуальності. Вразі встановлення, що ВС прийняв прецедент, який явно суперечить тілу та духу закону, парламент вправі припинити дію такого правового висновку, підтвердивши (конкретизувавши) норму закону або прийняти нову редакцію норми.

Основа для проведення таких ревізій, у принципі, законодавцем вже створена – у процесуальному кодексі парламент передбачив обов'язок ВС виокремлювати в постановах після мотивів окремо правовий висновок, бо саме він носить нормативний характер та є тотожним класичному stare decisis і саме він може піддаватися законодавчим змінам або скасуванню.

До числа правових меж можна віднести також встановлення законодавчих заборон та обмежень, встановлення та облік принципів права, використання закритих переліків. Під останнім слід розуміти використання закритого переліку осіб, прав, обов'язків та т.п., вказаного у нормативно-правовому акті, розширення якого не передбачено [11], а також наповнення іншим змістом норму, а ніж той, що викладений у законі. Наприклад, до закритого переліку питань, з яких ВС матиме право приймати правові висновки (правові позиції), у кримінальному процесуальному законі можна віднести лише питання принципів кримінального провадження або загальних положень Кримінального процесуального кодексу України. Норми щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій для ВС – табу.

Також ми можемо говорити й про те, що делегована законотворчість (якою по суті є прецедента діяльність ВС) здійснюється суб'єктом, який раніше не володів правом правотворчості, а тому прийняті ним нормативні приписи можуть ставати правовими лише за рахунок їх затвердження державним органом, наділеним цією компетенцією [12, 4]. Така концепція має місце в країнах Скандинавії, правові системи яких не відносяться ані до англосаксонської, ані до романо-германської. Там в силу того, що слабо виражена діяльність законодавчого органу по кодифікації норм, суду надано право приймати рішення з тих питань, які не відображені в законодавстві, а законодавець у подальшому такі прецеденти вивчає і, якщо вони належним чином врегульовують правовідносини, з яких вони прийняті касаційним судом, інкорпорує повністю або лише ті частини рішення, що мають вагоме значення, в збірники законодавства.

Стосовно судової регламентації прецедентної діяльності ВС, то можна говорити, що суд самостійно може визначити підходи до оформлення процедурних питань організації та прийняття правових висновків, що матимуть загальнообов'язковий характер.

Наприклад, касаційні суди на пленарних засіданнях затверджують регламенти своєї діяльності, які можуть включати питання діяльності палат, об'єднаних палат та суду касаційної інстанції у повному складі щодо розгляду кримінального провадження та прийняття у його межах правового висновку (правового принципу). Наприклад у Польщі, питання скликання відповідного складу палати Верховного

Суду Польщі (далі – ВС Польщі), а також справи, які виносяться на їх розгляд врегульовано Регламентом ВС Польщі від 14.07.2022, затвердженого розпорядженням президента Польщі [13].

У цьому випадку наведений приклад Польщі не стільки цікавий змістом самого регламенту ВС Польщі, скільки тим хто його ввів у дію, – президент республіки. Тут якраз можна простежити приклад стримувань та противаг у системі трьох гілок влади, коли судова влада розробляє проект свого внутрішнього законодавства, а президент його легалізує.

Також судове регулювання може бути виражено внутрішньою ревізією власних рішень, але це повинно бути наслідком змін кримінального процесуального закону. Зокрема, процесуальне законодавство України можна доповнити нормами, за якими Генеральний прокурор може подати клопотання до Великої Палати ВС (далі – ВП ВС) перевірити правовий висновок (правову позицію) палати або об'єднаної палати на предмет дотримання ними процесуального закону під час його ухвалення або на наявність достатніх підстав для прийняття взагалі правового висновку (у тому випадку, коли обставини кримінального провадження не вимагали проведення касаційним судом правового тлумачення норми матеріального або процесуального законодавства, а також коли прийнятою конкретизацією норми закону ВС вийшов за межі наданих йому повноважень). Після отримання такого клопотання ВП ВС перевіряє процедурні питання, які передували переданню кримінального провадження на розгляд палати або об'єднаної палати. Якщо процес дотримано, ВП ВС переходить до дослідження вже суті прийнято правового висновку або правової позиції та співставлення її з попередньою практикою касаційного суду і за наявності або відсутності до того підстав може задовольнити клопотання Генерального прокурора та скасувати дію такого правового висновку (правової позиції) нижчих палат, або відхилити таке клопотання.

Ураховуючи, що ми визнаємо за прецедентами ВС статус джерела права, який повинен відповідати також і Основному Закону України, то ми погоджуємося з думкою Т. Алімбєкова, що ще одним механізмом судового контролю може бути – конституційний контроль, який покладатиметься на Конституційний Суд України.

У деяких випадках, прийняті ВС норми, засновані на Конституції, мають для судів пріоритетне значення у порівняні з діючим законодавством, у тому числі перед законами, що суперечать положенням Конституції [11]. Тому вирішити питання чи дійсно прийнятий ВС правовий висновок базується на нормах Конституції України, а не навпаки їй суперечить, Конституційний Суд України має ухвалити своє рішення у порядку встановленому законодавством.

Аналогів такого в країнах загального право зустріти не можна, оскільки в деяких країнах касаційний суд сам виконує функції конституційного контролю (США), у деяких (Велика Британія) суду з такою компетенцією взагалі немає.

Що ж до країн континентального системи права, то такий механізм було задіяно у Польщі. Конституційний суд Польщі 20.04.2020 розглянувши питання конституційності постанови складу об'єднаної палати з розгляду цивільних, кримінальних справ та праці й соціального страхування ВС Польщі від 23.01.2020 прийшов до висновку, що вказане рішення не відповідало Конституції Республіки Польща, Договору про Європейський Союз та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [14].

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно вказати, що делегування повноважень законодавчого характеру від представницького органу до судової гілки влади в особі ВС повинно забезпечуватись правовою та судовою регламентацією з метою підтримання рівноваги у розподілі влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову.

Вітчизняне законодавство у цьому плані не збалансоване. Парламент наділив ВС правотворчістю – приймати загальнообов'язкові рішення для суб'єктів владних повноважень, однак не передбачив дієвих механізмів, обмеження такої діяльності якимись конкретними межами. Так само немає й механізму в законодавстві на випадок, якщо суд буде зловживати такою компетенцією, хоча, як нами було вказано, такі механізми є та застосовуються в інших країнах.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
2. Правознавство: Підручник / В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С.І. Шимон та ін.; За заг. ред. В.Ф. Опришка, Ф.П. Шульженка. К. : КНЕУ, 2003. 767 с.
3. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / отв. ред. Н.А. Крашенникова: в 2 т. Т. 2: Современное государство и право. М. : Норма: Инфра-М, 2010. 672 с.
4. Бернам У. Правовая система США. 3-й выпуск. М.: «Новая юстиция», 2007. 1216 с.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення 22.09.2022).
6. O Sądzie Najwyższym: Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000005/T/D20180005L.pdf.
7. Szczucki K., Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz, wyd. II. URL: https://sip.lex.pl/#/commentary/587773126/637214/szczucki-krzysztof-ustawa-o-sadzie-najwyzszym-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS.
8. Marbury v. Madison, 5 U.S. 1 Cranch 137 137 (1803). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/.
9. Fletcher v. Peck, 10 U.S. 6 Cranch 87 87 (1810). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/10/87/.
10. Кросс Р. Прецедент в английском праве. Под общей ред. док. юрид. наук, профессора Ф.М. Решетникова. М. : Юридическая литература, 1985. 242 с.
11. Алимбеков М.Т. Пределы конкретизации норм законодательства в нормативных постановлениях Верховного Суда Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36249336.
12. Бахтиева Д.Р., Буров И.М. Делегированное законодательство: современные теоретические и практические проблемы. *Уральский журнал правовых исследований*. Выпуск 1, 2022. С. 3-10.
13. Regulamin Sądu Najwyższego. Rozporządzenie prezydenta Rzeczypospoltej Polskiej z dnia 14 lipca 2022 r. URL: https://www.sn.pl/aktualnosci/SiteAssets/Lists/Wydarzenia/AllItems/regulamin%20SN-DzU.pdf.
14. Wyrok, sygn. akt U 2/20 Trybunału Konstytucyjnego z 20.04.2020. URL: https://sip.lex.pl/#/act/18981881/2755210/wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-sygn-akt-u-2-20?keyword=Wyrok%20Trybunału%20Konstytucyjnego%20z%20dnia%2020%20kwietnia%202020%20r.%20U%202~2F20&cm=SFIRST.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 351.74:614.88
DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.33

ЗАХИСТ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ВІД ПЕРЕОХОЛОДЖЕННЯ ТА ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ПОТЕРПІЛИМ З ГІПОТЕРМІЄЮ В УМОВАХ БОМБОСХОВИЩА: ЗАХОДИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ ПРИ НИЗЬКИХ ТЕМПЕРАТУРАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

У роботі розглянуто актуальну проблему – надання рятувальниками (поліцейськими, фахівцями підрозділів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, Державної служби з надзвичайних ситуацій тощо) домедичної допомоги потерпілим особам в разі гіпотермії в умовах ведення бойових дій внаслідок повномасштабного вторгнення військ РФ. На основі аналізу досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, конкретизовано предмет дослідження, визначено його мету та завдання.

Розкрито медичний аспект поняття гіпотермії, охарактеризовано її види (переохолодження, замерзання), наведено ознаки холодової травми: 1) сонливість; 2) озноб; 3) зниження фізичної активності; 4) втрата свідомості/раптове знепритомнення; 5) сплутаність свідомості або втрата пам'яті; 6) нечітка мова або бурмотіння; 7) повільне, поверхневе дихання; 8) слабке наповнення пульсу; 9) незграбність або відсутність координації; 10) холодна шкіра яскраво-червоного/синього кольору. Проведена характеристика існуючих ступенів тяжкості ураження в залежності від глибини ушкодження тканин організму людини (легкий, середній, важкий та глибокий рівні гіпотермії), кожен з котрих має свої симптоми: для *потерпілих з легкою гіпотермією* – нормальний рівень свідомості, тремтіння, нормальні життєві показники організму; для п*отерпілих осіб з середньою та сильною гіпотермією* – змінений стан свідомості, поступове зникнення тремтіння та прогресуюча брадикардія, гіпотензія та погіршення респіраторного статусу. *У потерпілих осіб з обмороженням* характерними є оніміння ураженої ділянки тіла, відчуття «ущільнення» побілівшої шкіри, зниження або втрата чутливості, формування пухирів, білий та воскоподібний колір шкіри на ураженій ділянці

З врахуванням ведення на значній території України повномасштабної війни як країною-агресором розглянуто ймовірність збільшення кількості потерпілих з переохолодженням/замерзанням внаслідок тривалої дії холоду на організм людини

в умовах перебування осіб у бомбосховищі, а також розкрито алгоритм надання домедичної допомоги потерпілим при цих термічних ураженнях. Описано порядок надання рятувальниками домедичної допомоги потерпілим при переохолодженні в залежності від ступенів холодової травми, а також розглянуто аналогічні дії при обмороженні. Звернуто увагу на необхідності врахування застережень для уникнення можливої зупинки серця під час надання домедичної допомоги. Надано рекомендації громадянам щодо облаштування безпечного місця в бомбосховищі для уникнення переохолодження/застуди. Акцентовано увагу на необхідності дотримання протипоказань при наданні домедичної допомоги потерпілим внаслідок отримання ними холодової травми.

Ключові слова: гіпортермія та її види, ступені тяжкості ураження, рятувальники, поліцейські, домедична допомога, потерпілі, оцінювання стану потерпілого, правовий режим воєнного стану, бомбосховища, алгоритм рятувальних дій, захист від переохолодження та замерзання.

PROTECTION OF POLICEMEN AGAINST SUPERCOOLING AND PREMEDICAL CARE FOR HYPOTHERMIA VICTIMS IN THE CONDITIONS OF THE BOMB SHELTER: MEASURES TO ENSURE THE SECURITY OF PERSONS AT LOW TEMPERATURES DURING THE WAR

Vaida Taras Stepanovych,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Fire Training
(Kherson Faculty, Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The paper considers an urgent problem – the provision of rescuers (police, specialists of emergency medical care and disaster medicine, the State Emergency Service, etc.) premedical care for victims of hypothermia in hostilities as a result of a full-scale invasion of Russian troops. Based on the analysis of research and publications in which the solution to this problem is initiated, the subject of research is specified, its purpose and objectives are determined.

The medical aspect of the concept of hypothermia is revealed, its types (supercooling, freezing) are characterized, the signs of cold trauma are given: 1) drowsiness; 2) chills; 3) reduction of physical activity; 4) loss of consciousness / sudden fainting; 5) confusion or memory loss; 6) slurred speech or muttering; 7) slow, shallow breathing; 8) weak filling of the pulse; 9) awkwardness or lack of coordination; 10) cold skin of bright red / blue colour. The characteristic of the existing degrees of severity of defeat depending on the depth of damage to human tissues (mild, moderate, severe and deep levels of hypothermia) is carried out, each of which has its own symptoms: for victims with mild hypothermia – normal consciousness, tremors, normal vital signs; for victims with moderate and severe hypothermia – altered state of consciousness, gradual disappearance of tremor and progressive bradycardia, hypotension and deterioration of respiratory status. Victims with frostbite are characterized by numbness of the affected area of the body, a feeling of «compaction» of white skin, decreased or lost sensitivity, blistering, white and waxy skin colour on the affected area.

Taking into account a full-scale war in a large territory of Ukraine as an aggressor country, the possibility of increasing the number of victims of hypothermia/freezing

due to prolonged exposure to cold in the bomb shelter was considered and also revealed the algorithm of providing premedical care to victims of these thermal injuries. The procedure for rescuers providing premedical care to victims of hypothermia depending on the degree of cold injury is described and similar actions for frostbite are considered. Attention is drawn to the need to take precautions to avoid possible cardiac arrest during premedical care. Recommendations to citizens on arranging a safe place in the bomb shelter to avoid hypothermia/cold are given. Emphasis is placed on the need to comply with contraindications in providing premedical care to victims of cold injuries.

Key words: hypothermia and its types, the severity of the lesion, rescuers, policemen, premedical care, victims, assessment of the victim, legal status of martial law, bomb shelters, rescue algorithm, protection against hypothermia and freezing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Унаслідок повномасштабних бойових дій, котрі з 24 лютого 2022 року ведуться Збройними Силами України (*далі* – ЗСУ) та підрозділами територіальної оборони (*далі* – ТрО) з країною-агресором (РФ – *уточнено нами*), запровадженого у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану на всій території держави [1], українці у багатьох населених пунктах змушені під час авіаційних бомбардувань, артилерійських та ракетних обстрілів тривалий час перебувати у сховищах для захисту життя та здоров'я від поранень чи смерті, а також через відсутність придатного житла взагалі внаслідок його зруйнування. При цьому варто зазначити, що щорічно зимою та ранньою весною (на прикладі лютого-березня поточного року – *уточено нами*) температура вночі, як правило, навіть на півдні України опускається нижче 0°С. У таких умовах людині легко переохолодитися чи навіть замерзнути, враховуючи при цьому каталізуючий вплив метеорологічних умов – опадів (дощу, снігу), вітру [2].

У свою чергу працівники поліції у цих складних умовах несуть службу на блокпостах, здійснюють цілодобове забезпечення у складі нарядів публічної безпеки на підконтрольній території, а військовослужбовці ЗСУ, Національної гвардії України (*далі* – НГУ) та ТрО тримають оборону в польових умовах (в окопах, на відкритій місцевості, під дією на них несприятливих метеорологічних факторів – сильного вітру, вологого повітря, дощу, туману, снігу тощо), що в цілому негативно позначається на стані їх здоров'я.

Переохолодження організму виникає, коли температура тіла людини опускається нижче від нормальної (36,6°С – *уточнено нами*) до критичних для життя показників. Найпоширенішою причиною є довготривалий вплив низьких температур довкілля, а найвразливіша група – зневоднені чи фізично виснажені люди. У таких умовах важливо не лише самим поліцейським вберегтися від переохолодження, а й допомагати переживати похолодання тим особам, хто цього потребує [3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання щодо надання домедичної допомоги (*далі* – ДД) при отриманні потерпілими травм, зокрема, й термічних, є багатоаспектними – необхідно враховувати як можливості рятувальника на місці події (медичних працівників бригади екстреної медичної допомоги (*далі* – ЕМД); осіб без медичної освіти, але які за своїми функціональними обов'язками зобов'язані надавати ДД (поліцейські, працівники ДСНС, водії тощо); пересічних громадян тощо), так і особливості місця й потенційних факторів ураження (на виробництві, в укриттях чи на блокпостах при веденні бойових дій, в побутових умовах тощо) [2-4]. При артилерійських чи ракетних обстрілах українські військові та мирне населення у місцях дислокації/постійного проживання вимушені тривалий час перебувати в укриттях, тому будь-якій

категорії рятувальників важливо правильно розуміти порядок надання ДД при гіпотермії внаслідок тривалого перебування людей у непристосованих об'єктах (зокрема, у бомбосховищах, в польових умовах, при експлуатації військової техніки тощо), коли відбувається безпосередній вплив на організм людини низьких температур.

Вчені та практичні працівники медичної й правоохоронної галузей в різних видах видань висвітлюють питання щодо навчання навичкам надання ДД цільовим категоріям слухачів, описують алгоритми дій рятувальників. Так, Т.С. Вайда у навчальному посібнику «Долікарська допомога» розглядує особливості таких видів гіпотермії як переохолодження та замерзання, а також порядок надання ДД потерпілим [5]. Описані вченим небезпечні фактори ураження низькими температурами обмежуються описом надання відповідної допомоги в найбільш розповсюджених випадках (переохолодженні, відмороженні), котрі трапляються на виробництві чи в побутових (природніх) умовах, наводить методи визначення ступеня ураження та площі відмороження. Деякі аспекти вченим доповнено у його наступних виданнях: у «Довіднику поліцейського з домедичної допомоги» [6] конкретизуються дефініції основних категорій з теми дослідження, а в «Пам'ятці працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги» наведено стисла інформація щодо основних ознак переохолодження та відмороження, а також алгоритми дій поліцейських при наданні ДД потерпілому у цьому стані [7].

У навчально-практичному посібнику «Особиста безпека» [8], котрий підготовлено колективом авторів (В.О. Криволапчук, І. М. Тодуров та ін.) медичній підготовці працівників міліції/поліції приділено окремий розділ. Разом з тим, щодо питань з надання ДД потерпілим при гіпотермії вченими розглянуто в основному загальні підходи з організації рятувальних дій в залежності від ступенів ураження організму особи без конкретизації впливу різних факторів.

В.Д. Шищук, В.А. Сміянов та К.А. Руднікова у навчальному посібнику «Медична допомога при надзвичайних ситуаціях» в окремому розділі цієї роботи приділяють увагу: 1) чинникам, які можуть призвести до переохолодження; 2) особливостям відмороження; 3) порядку надання домедичної допомоги постраждалим при відмороженні та переохолодженні в різних екстремальних умовах; 4) уточнюють симптоми й ознаки цих станів. Разом з тим всі ці питання стосуються мирного часу, тобто не враховуються екстремальні ситуації та небезпечні фактори на місці події, котрі можуть траплятися під час війни [9].

О.В. Чуприна, Т.П. Жилін у курсі лекцій з «Домедичної підготовки» [10] розглядають ДД при гіпотермії як окреме питання в темі «Домедична допомога у разі травм» серед інших видів уражень (механічних ушкоджень, зупинення кровотеч, техніки накладення пов'язок, отруєнь), вирізняючи термічні впливи низьких температур (переохолодження, відмороження) серед інших, у тому числі отриманих потерпілими внаслідок впливу високих температур, а також опіків внаслідок дії електричного струму і радіації.

У цілому, на основі проведеного аналізу вищезазначених робіт можемо зробити висновок про відсутність комплексного підходу щодо висвітлення медичного аспекту професійної підготовки поліцейських з врахуванням особливостей надання ними ДД потерпілим в умовах бойових дій – не розкривається специфіка ураження організму людини тривалою дією низьких температур, недостатньо уваги вченими приділяється питанням надання ДД особі при замерзанні внаслідок обмеженої рухливості та відсутності умов і засобів для зігрівання тіла; не розглядаються такі аспекти екстреної медицини як організація сортування потерпілих при масових травмах в умовах завалів будинків внаслідок обстрілів та бомбардування, не аналізуються можливості

надання рятувальниками допомоги особі за відсутності табельних медичних засобів, перев'язувального матеріалу тощо.

Не дивлячись на те, що розробці порядку надання ДД потерпілим при гіпотермії присвячено достатньо праць, доцільно зауважити, що чинні вітчизняні медико-технологічні документи зі стандартизації ЕМД [11] не містять конкретного алгоритму дій рятувальників з цього питання з врахуванням особливостей впливу небезпечних факторів воєнного стану, вони (клінічні протоколи ЕМД – *уточнено автором*) лиш визначають конкретні підходи з надання ДД на основні стандартних рятувальних дій в умовах мирного часу. Таким чином, не всі із наведених у цих стандартах МОЗ України алгоритмів дій рятувальників необхідно вважати вичерпними для надання ефективної ЕМД в умовах воєнного часу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У зв'язку із створенням небезпечних умов внаслідок застосування країною-агресором руйнівних засобів ураження не тільки щодо військових підрозділів ЗСУ, НГУ, ТрО тощо, а й відносно мирного населення, існує необхідність, на нашу думку, конкретизації порядку надання рятувальниками (правоохоронцями спільно з медичними працівниками ЕМД) потерпілим при тривалому перебуванні їх під впливом низьких температур, котрі будуть корисними і дієвими в нових екстремальних умовах воєнного стану. Отже, розглянемо вплив гіпотермії на стан здоров'я людини, порядок надання ДД потерпілим від цього негативного фактору та заходи із забезпечення безпеки для захисту від впливу холодного середовища в умовах бомбосховища.

Мета дослідження – розкрити взаємодію рятувальників (поліцейських, медичних працівників, фахівців ДСНС та ін.) при наданні ДД потерпілим/самодопомоги у разі гіпотермії в умовах воєнного стану. Для досягнення мети поставлено такі **завдання**: 1) уточнити поняття переохолодження та замерзання, визначити та охарактеризувати їх ознаки (симптоми) при ураженні низьких температур в залежності від глибини ушкодження тканин організму людини; 2) розкрити порядок надання ДД в залежності від його виду (переохолодження, замерзання); 3) приділити підвищену увагу особливостям ускладнень стану здоров'я людини внаслідок перебування в ускладнених умовах бомбосховища/вулиці; 4) конкретизувати профілактичні заходи для застосування потерпілим чи рятувальникам з метою уникнення гіпотермії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для досягнення мети при наданні ДД потерпілим внаслідок тривалої дії на них низьких температур є виконання рятувальниками таких завдань: 1) підтримка стабільної гемодинаміки тіла людини; 2) запобігання подальшій втраті тепла особам, які вимушено перебувають у бомбосховищах/на вулиці; 3) відігрівання потерпілих безпечними методами; 4) правильний контроль гіпотермії, включаючи спричинену нею зупинку кровообігу в організмі; 5) запобігання втратам кінцівок (відмороженню) [2].

В умовах воєнного стану внаслідок масивних крупнокаліберних, артилерійських та ракетних обстрілів населених пунктів багато їх жителів в зоні бойових дій з метою забезпечення власної безпеки вимушено та оперативно (за сигналом сирен – *уточнено нами*) переміщуються у пристосовані підвальні приміщення, підземні станції метрополітену чи спеціально обладнанні бомбосховища, котрі в більшості випадків не забезпечені централізованим опаленням чи іншими способами теплопостачання. Зрозуміло, що в багатьох таких ситуаціях у оперативно евакуйованих осіб часто відсутні з собою належний теплий верхній одяг чи достатня кількість теплих речей (одіял, покривал, термоковдр, пледів тощо).

Тому багато громадян внаслідок тривалого перебування у холодному середовищі (у вищезазначених приміщеннях – *уточнено нами*) можуть страждати від гіпотермії (відбувається підвищена втрата тепла тілом) або за наявності захворювання (пневмонія, ангіна, ГРВІ тощо) чи травми, які у комбінації з впливом холодного середовища (втрата тепла в поєднанні зі зниженою продукцією тепла) ведуть до гіпотермії [5, с. 512-522].

Ознаки переохолодження зазвичай з'являються повільно й можуть охоплювати такі симптоми, як: 1) сонливість; 2) озноб; 3) зниження фізичної активності; 4) втрата свідомості/раптове знепритомнення; 5) сплутаність свідомості або втрату пам'яті; 6) нечітка мова або бурмотіння; 7) повільне, поверхневе дихання; 8) слабке наповнення пульсу; 9) незграбність або відсутність координації; 10) холодна шкіра яскраво-червоного/синього кольору. Внаслідок негативного впливу низьких температур повітря організм потерпілих осіб може страждати від холоду (гіпотермія) або локалізованих наслідків (наприклад, обмороження кінцівок) [там само].

Потерпілі з легкою гіпотермією будуть мати нормальний рівень свідомості, тремтіти і мати нормальні життєві показники організму. *Потерпілі особи з середньою та сильною гіпотермією* як правило мають змінений стан свідомості, поступове зникнення тремтіння та прогресуючу брадикардію, гіпотензію та погіршення респіраторного статусу. *У потерпілих осіб з обмороженням* поступово розвивається оніміння ураженої ділянки тіла з одночасною наявністю відчуття «ущільнення» вздовж побілівшої шкіри. Пізні ознаки обмороження включають «дерев'яність» шкіри на дотик, зниження або втрату тілом чутливості, формування пухирів, білий та воскоподібний колір шкіри на ураженій ділянці [2].

Тому таким особам, в котрих виявлено вищезазначені ознаки гіпотермії, з системними або локалізованими пошкодженнями, викликаними холодом, необхідно надавати ДД як безпосередньо присутніми громадянами (знайомими, працівниками поліції, ОСББ, ДСНС тощо, які відповідають за належний стан приміщення чи забезпечують громадський порядок у/біля бомбосховищі), так і фахівцями бригади ЕМД. До цієї категорії потерпілих від гіпотермії *не відносять* осіб без холодових уражень та потерпілих, які уражені холодом, але не мають симптомів гіпотермії або обмороження.

Перш за все рятувальникові необхідно провести оцінку стану потерпілого, котра має починатися з первинного огляду особи, при цьому увага приділяється таким ознакам, як недостатність кровообігу та забезпечення ефективної вентиляції легень: а) при середній або сильній гіпотермії може відбуватися значна зміна життєвих показників, включаючи слабкий та надзвичайно повільний пульс, виражена гіпотензія та сповільнення дихання; б) рятувальнику може знадобитися більше часу для огляду особи з гіпотермією порівняно з людиною без гіпотермії (огляд може зайняти 60 секунд і більше). Анамнез, крім стандартного збору даних за схемою SAMPLE, передбачає збір додаткової інформації щодо стану потерпілого, який має включати дані про: а) наявність пов'язаних пошкоджень та травм; б) тривалість впливу холодного середовища; в) температура повітря навколишнього середовища; г) надане лікування/допомогу до прибуття працівників ЕМД [11].

Існує кілька способів категоризації тяжкості гіпотермії, в залежності від температури тіла людини або клінічних ознак потерпілого. За можливості, рятувальники повинні виміряти базальну температуру тіла особи та віднести її до одного з наступних рівнів гіпотермії: а) легка гіпотермія: нормальна температура тіла 35-32,1°С; б) середня гіпотермія: 32°-28°С; в) важка гіпотермія: 28°-24°С; г) глибока гіпотермія: менше 24°С [там само].

Не менш важливим є клінічна картина потерпілої особи (ознаки або симптоми) – вищезазначена категоризація на основі температури повинна бути збалансована відповідно до цих клінічних даних: а) легка гіпотермія – життєві показники і свідомість в нормі, відсутнє тремтіння, тіло самостійно здатне підтримувати тепло; б) середня/важка гіпотермія – прогресуюча брадикардія, гіпотензія, сповільнення дихання, зміна свідомості з поступовим настанням коми, припинення тремтіння при середній гіпотермії (зазвичай при температурі 30-31°С), загальне уповільнення функцій організму; тіло втрачає здатність до терморегуляції.

Порядок надання ДД при гіпотермії. Перш за все рятувальникові потрібно забезпечити безпеку потерпілого та рятувальників – особа вже стала жертвою холодової травми і рятувальники, ймовірно, будуть також знаходитися деякий час у тому ж самому середовищі. Тому необхідно підтримувати безпеку й рятувальників, запобігаючи активному впливі на них холоду (одягнутися додатково у теплий верхній одяг, зменшити час перебування у підвальному приміщенні, за можливості – включити на місці події тепло- чи електровентилятор). Важливо контролювати дихальні шляхи (згідно з настановою «Контроль дихальних шляхів») [11].

При виявленні у потерпілого ознак легкої гіпотермії ДД рятувальників полягає у застосуванні наступного комплексу дій: а) забрати потерпілого з холодного середовища, попередивши таким чином подальшу втрату тепла тіла, зняти (за наявності) мокрий одяг і висушувати шкіру, захистити особу від контакту з землею, укрити тіло від вітру та вологи, утеплити організму з допомогою сухого одягу або термоковдри. Це дає можливість також і попередити випаровування вологи з поверхні тіла, далі, за можливості, – перемістити його до теплого середовища; б) при гіпотермії знижується потреба у кисні, відтак киснева терапія може не знадобитися. За потреби допоміжного кисню він має бути підігрітим до температури 40-42°С та, за можливості, зволоженим; в) надати для вживання теплі напої або продукти, що містять глюкозу, якщо це можливо, а потерпілий притомний і здатний самостійно контролювати процес дихання; г) сильне тремтіння може спричинити збільшення продукції тепла (тремтіння повинно лікуватись шляхом заміщення втрачених калорій); ґ) застосувати такі польові методи зігрівання, як теплові пакети або теплові ковдри (хімічні або електричні, за доцільності) до передньої стінки грудної клітки або обгорнути грудну клітку навкруги; якщо грудна клітка потерпілого достатньо велика, то використовувати спеціальні ковдри, що нагрівають повітря, за їх наявності (вони є ефективним методом зігрівання в польових умовах); д) необхідно постійно слідкувати за станом потерпілого для своєчасного виявлення зниження температури тіла або пригнічення свідомості; е) фахівцям бригади ЕМД забезпечити в/в доступ ліків (показання для в/в ін'єкцій та інфузій при легкій гіпотермії такі самі, як і для потерпілих без гіпертермії) – рідини для інфузії повинні бути підігрітими, в ідеалі до температури 42°С; болюсна терапія є більш ефективною, ніж крапельна; рекомендованою рідиною для заміщення належного об'єму крові у пацієнта з гіпотермією є нормальний фізіологічний розчин; є) медикам ЕМД при зміні стану свідомості необхідно перевірити рівень глюкози та надати відповідну допомогу (див. настанови «Гіпоглікемія» або «Гіперглікемія») [11] та оцінити наявність інших причин зміни свідомості – потерпілого доцільно транспортувати до відділення ЕМД, де можливе більш інтенсивне зігрівання особи.

ДД потерпілому при середній або важкій гіпотермія полягає у застосуванні такого комплексу заходів: а) оцінка стану дихальних шляхів, дихання, циркуляції повітря; проведення перевірки пульсу при гіпотермії (має займати 60 секунд); за можливості, необхідно виміряти температуру тіла (за наявності ознак середньої/сильної гіпотермії) – найточнішим способом виміру температури є стравохідний зонд (за його

наявності в бригади фахівців ЕМД), дихальні шляхи пацієнта повинні бути захищені і рятувальник повинен вміти вводити зонд; за неможливості вимірювання стравохідної температури можна застосувати вушний термометр, який спеціально розроблено для застосування на догоспітальному етапі і має одноразовий навушник; ректальні термометри також можуть застосовуватись, проте лише за умов його перебування у теплому середовищі (ректальні термометри не є надійним показником і відтак мають застосовуватись лише у теплому середовищі, наприклад, у теплому салоні автомобіля швидкої допомоги); б) контролювати, за потреби, дихальні шляхи – при наданні ДД не допускати гіпервентиляції, оскільки вона знижує поріг настання фібриляції шлуночків при гіпотермії; показання та протипоказання для застосування додаткових методів відновлення й забезпечення прохідності дихальних шляхів у гіпотермічних осіб такі самі, як і для інших потерпілих; в) попередити подальшу втрату тепла шляхом знімання мокрого одягу і висушування шкіри, захист від контакту з землею, укриття від вітру та вологи, утеплення з допомогою сухого одягу або термоковдри. Необхідно вкрити потерпілого ковдрою, яка стримує випаровування вологи з тіла і, за можливості, перемістити потерпілого до теплого середовища; г) застосувати польові методи зігрівання – використати теплові пакети або теплові ковдри (хімічних або електричних, за доцільності) до передньої стінки грудної клітки або обгорнути грудну клітку навкруги, якщо грудна клітка потерпілого достатньо велика (хімічні або електричні джерела тепла не повинні прямо контактувати зі шкірою; створити бар'єр між шкірою та джерелом тепла для уникнення опіків); спеціальні ковдри, що нагрівають повітря, за їх наявності, є ефективним методом зігрівання в польових умовах; ґ) працювати з потерпілим акуратно: намагатися тримати його тіло у горизонтальному положенні, важливо обмежити рух кінцівок для уникання посилення відтоку холодної крові до серця; одразу після потрапляння до теплого середовища рятувальники повинні зрізати одяг (замість того, щоб знімати його, рухаючи кінцівками); рухати потерпілого доцільно лише у випадках, коли треба перемістити його подалі від джерел тепла; д) доцільне застосування кардіомоніторингу або зовнішнього автоматичного дефібрилятора (за наявності бригади ЕМД); е) забезпечити внутрішньовенний доступ і введення підігрітого фізіологічного розчину, повторити інфузію за необхідності; є) при зміні стану свідомості необхідно перевірити рівень глюкози та надати відповідну ДД (див. настанови «Гіпоглікемія» або «Гіперглікемія») [11], оцінити наявність інших причин зміни свідомості; ж) якнайшвидше транспортувати до лікарні з наявними потужностями для проведення реанімаційних заходів. У разі настання зупинки серця необхідно транспортувати потерпілого до центру ЕМД чи лікарні, в яких є апарати зовнішньої циркуляції або серцево-легеневого шунтування (за можливості); з) нагріти повітря в салоні автомобіля швидкої допомоги до температури 24°С під час транспортування.

Розглянемо порядок надання ДД потерпілому при обмороженні. При ознаках обмороження і необхідності евакуації/транспортування потерпілого внаслідок дії низьких температур для проведення огляду та лікування доцільно уникати зігрівання кінцівок до моменту можливості проведення остаточного лікування. Додаткові пошкодження з'являються внаслідок відігрівання з подальшим повторним поверненням в холодне середовище. Тому більш ефективним буде проведення відігрівання потерпілого за відсутності подальшої ситуації повернення його у холодне середовище: а) за можливості проведення зігрівання необхідно застосувати циркулюючу теплу воду (37-39°С) для зігрівання ураженої ділянки тіла до повного відігрівання. Якщо тепла вода відсутня, то треба провести відігрівання шляхом контакту обмороженої кінцівки з неураженою частиною тіла. Не можна натирати пошкоджені ділянки (наприклад, снігом) для

уникнення подальшого механічного травмування нечутливої ділянки тіла; б) після відігрівання необхідно вкрити уражені ділянки стерильною пов'язкою. Якщо наявні пухирі спричиняють біль і рятувальник досвідчений, то їх можна аспірувати (процедура передбачає введення тонкої голки через шкіру в підозріле новоутворення на тілі та аспірування рідини з цього утворення за допомогою шприца – *уточнено нами*), але не розривати епідерміс. Уникати повторення замерзання уражених ділянок шкіри. Надавати допомогу потрібно згідно з настановою «Контроль болю» [11].

При наданні ДД необхідно враховувати деякі застереження щодо можливої зупинки серця: 1) протипоказання для проведення реанімації при гіпотермії: а) явні ознаки фатального ураження (наприклад, декапітація); б) наявність ознак тотального обмороження (наявність льодових формувань у дихальних шляхах); в) сильна ригідність стінок грудної клітки, яка не дозволяє їх компресії; г) небезпека для рятувальників від фізичної втоми; ґ) жертви пошкодженого багатоповерхового будинку, які знаходились під завалами довше 35 хв і з обструкцією дихальних шляхів льодом або снігом; 2) статичні та розширені зіниці (є явною ознакою трупного задубіння) й інші ознаки смерті можуть не бути протипоказаннями для СЛР у потерпілих при сильній гіпотермії; 3) основа терапії при сильній гіпотермії та зупинці серця повинна складатися з ефективних компресій грудної клітки і зігрівання. Частота компресій грудної клітки повинна бути такою ж, як і у звичних потерпілих; 4) незрозуміла температура, при якій спочатку повинна бути проведена дефібриляція у потерпілих з сильною гіпотермією з зупинкою серця і кількості спроб дефібриляції.

Існують різні підходи щодо реанімації при зупинці серця у пацієнтів з гіпотермією: а) згідно з настановами Американської асоціації серця (ААС), якщо у пацієнта є ударний ритм (фібриляція шлуночків/шлуночкова тахікардія), то необхідно спробувати дефібриляцію. Доцільно продовжувати спроби дефібриляції за протоколами ААС одночасно зі стратегіями відігрівання; б) настанова штату Аляска з ведення пацієнтів з гіпотермією при зупинці серця рекомендує проводити дефібриляцію один раз, слідом за нею виконувати компресії грудної клітки протягом 2 хв і потім перевіряти пульс та серцевий ритм – за невдалої спроби дефібриляції і при цьому температура тіла пацієнта нижче 30°С не проводити нову спробу дефібриляції до поки температуру тіла не буде піднята вище 30°С; продовжувати СЛР та заходи з відігрівання; в) альтернативна стратегія, згідно з настановою Медичного товариства в районах недоторканої природи щодо випадків гіпотермії показує, що, якщо основна температура пацієнта нижче 30°С, то необхідно спробувати дефібриляцію один раз, а потім чекати, поки потерпілий не зігріється принаймні на 1-2°С або до 30°С, перш ніж робити спроби додаткових ударів. Відзначається, що ймовірність успішної дефібриляції зростає з кожним підвищенням температури на 1°С; г) якщо дефібриляція неуспішна, але температура тіла вище 30°С, то необхідно слідувати протоколам, як при роботі з іншими потерпілими; ґ) якщо дефібриляція невдала, а основна температура пацієнта вище 30°С, то необхідно дотримуватися настанови для пацієнтів з нормальною температурою; д) якщо моніторинг виявляє асистолію, СЛР сама по собі є основою терапії; е) якщо моніторинг показує наявність організованого ритму (інші види, окрім шлуночкової тахікардії/фібриляції шлуночків) і відсутність пульсу, то не варто розпочинати СЛР, а слідкувати за показниками – незважаючи на те, що це може являти собою електричну активність без пульсу, а також представляти ситуації, коли пульс потерпілої особи не виявляється, але залишається ефективним через зниження метаболічних потреб (у випадку якщо ритм швидко погіршиться до асистолії, тоді можна розпочинати СЛР); враховуючи вірогідність шлуночкової фібриляції внаслідок непрямого масажу серця, протоколи

рекомендують краще підтримувати ефективну серцеву активність, аніж починати СЛР і спричиняти фібриляцію шлуночків.

5. Підтримувати прохідність дихальних шляхів (згідно з настановою «Зупинка серця») [11]: а) за відсутності засобів професійного забезпечення прохідності дихальних шляхів проводити допоміжну вентиляцію з тією ж частотою, що й для інших станів потерпілих; б) у разі інтубації вентилювати з меншою на половину частотою для запобігання гіпервентиляції. Якщо наявний монітор $ETCO_2$, то доцільно вентилювати повітря з метою підтримання нормального рівня $ETCO_2$.

6. При нагляді за пацієнтами з гіпотермією рекомендується припиняти прийом препаратів до підвищення в них температури вище 30°С. Якщо температура тіла потерпілого вище 30 °С, то потрібно у два рази збільшити інтервали між введенням ліків допоки температура тіла не зросте до 35°С – з цього моменту можна застосовувати звичайні інтервали їх введення.

7. Після відновлення спонтанної циркуляції можна надавати допомогу згідно з настановою «Допомога дорослим пацієнтам після відновлення спонтанного кровообігу» [11].

8. При сильній гіпотермії та зупинці кровообігу все ще існує можливість успішної реанімації потерпілого навіть після тривалого колапсу, виживання з подальшим збереженням неврологічних функцій спостерігалося навіть після випадків довготривалої реанімації. Потерпілі не можуть визнаватися мертвими до того часу, поки не було проведено процедуру зігрівання.

9. Якщо при гіпотермії у потерпілої особи зупинилось серце і вона знаходилася у стані гіпотермії тривалий час в період між зупинкою та початком реанімації, то тоді немає сенсу розпочинати процедури реанімації та відігрівання.

Відповідні результати оцінювання стану потерпілої особи передбачають виявлення: 1) асоційованих травматичних пошкоджень (за їх наявності); 2) локалізованих обморожень; 3) температури тіла переохолодженої людини (за можливості вимірювання). Ключовими елементами при оформленні документації (для працівників ЕМД – *уточнено нами*) є такі: 1) тривалість впливу холодного середовища; 2) температура повітря навкруги та останні перепади температур; 3) спроби відігрівання або проведення інших терапій до прибуття бригади ЕМД; 4) вживання потерпілим алкоголю/наркотичних речовин.

*Критеріями щодо включення, тобто необхідності надання ДД є такі***:** 1) результати вимірювання температури тіла потерпілої особи та належні методи вимірювання; 2) наявність серцевих аритмій; 3) документування пов'язаних травм (за їх наявності); 4) результати аналізу рівня глюкози.

*Забезпечення безпеки потерпілого при гіпотермії***.** Враховуючи додаткові ефекти від подальшого збільшення у потерпілого стану стресу, який спричинено холодом, особу потрібно перемістити з холодного середовища якомога швидше. Потерпілим з середньою до важкої гіпотермії критично важливо не дозволяти стояти або мати фізичне навантаження, оскільки це може призвести до колапсу кровообігу.

Прилади, що самостійно генерують тепло (наприклад, зігріваючі пакети) при застосуванні, повинні обгортатись якимось матеріалом для уникнення прямого контакту зі шкірою, щоб запобігти опікам (наявні докази свідчать, що зігріваючі пакети з піковою температурою вище 45°С можуть спричинити опіки) [2]. У разі, якщо потерпілий непритомний або не може розпізнати прогресуюче пошкодження тіла, то рятувальником необхідно періодично перевіряти поверхню під зігріваючим пакетом для виявлення можливого пошкодження тканин організму.

Надамо деякі рекомендації громадянам щодо облаштування безпечного місця в бомбосховищі для уникнення переохолодження/застуди. Рекомендовано шукати укриття у сухих і теплих місцях (бомбосховищах, доглянутих та пристосованих підвалах). У разі, якщо це неможливо, то особі варто намагатися одразу ж утеплити кінцівки, шию та голову. Якщо в місці, де людина перебуває, є протяги, то необхідно перейти туди, де їх немає. Бажано сидіти не на самій землі, уникати сидіння на голих поверхнях, навіть якщо можна одягти декілька шарів теплого одягу; доцільно розміщуватися біля труб тепломережі тощо. Для сидіння чи лежання розмістити під собою дошки або каримати чи покривала, використовувати ковдри, подушки, спальники, матраци, в тому числі надувні. При перебуванні у бомбосховищі тривалий час насамперед варто подбати про багатошаровість одягу: 1) *спідня білизна* (спідня білизна, колготки, шкарпетки, термобілизна); 2) *середній шар* (светр, кофта тощо); 3) *верхній одяг* (куртка, штани, шарф, шапка, рукавички) [13].

Обирати одяг для перебування в приміщеннях чи на вулиці при низьких температурах необхідно із натуральних тканин чи спеціальних (термоізоляційних) матеріалів. Не залишати відкритими руки та голову – через долоні та оголену голову людина втрачає чимало тепла. Також необхідно обирати зимове взуття із товстою підошвою: воно має бути просторим, відповідним за розміром та не стискати ногу. Якщо речі змокли, то треба якомога швидше перевдягнутися у сухі. Щоб підтримувати нормальну температуру тіла, варто споживати багато теплої рідини для запобігання зневодненню (за змогою випити теплий солодкий чай з термоса), доцільно мати з собою перекус (з'їсти багату на білок їжу). Разом із питтям та перекусами намагатися рухатись, щоб відновити кровообіг – зробити прості вправи ногами й руками, щоб зігрітись; при обмежених об'ємах приміщення бомбосховища чи великої кількості людей принаймні можна рухати пальцями кінцівок рук та ніг, присідати, робити махи руками чи ногами, щоб зігрітися.

Не варто робити в разі переохолодження: 1) не намагатися зігрітися занадто швидко; 2) не зігрівати руки й ноги, розтираючи їх; 3) не вживати алкоголю (сприяє підсиленому тепловідведенню) та тютюну (паління звужує судини, що призводить до підсилення переохолодження) [12].

Утім, в умовах війни уникнути переохолодження не завжди можливо. Тож, якщо немає можливості утеплитися одягом (зберегти тепло тіла), то доцільно використовувати для цього інші речі (наприклад, ковдри). Якщо і їх нема, то варто попросити допомоги у сусідів або тих, хто перебуває поруч із вами і має їх надлишок, – у крайніх випадках можна грітися один біля одного.

Висновки. Провівши аналіз нормативно-правових актів та спеціальної медичної літератури з піднятої актуальної проблеми забезпечення безпеки й надання ДД потерпілим при гіпотермії в умовах воєнного стану, можемо зробити наступні узагальнення.

1. З метою уникнення травмувань населення в умовах бойових дій від обстрілів широко використовуються такі колективні засоби захисту як бомбосховища, підземні станції метро, підвали тощо, температурний режим повітря в котрих має відносно низькі значення. Це в свою чергу за відсутності часу на належну підготовку людини до евакуації обумовлює появу у багатьох громадян такого стану захворювання як гіпотермія.

2. В залежності від ступеня ураження розрізняють як загальне переохолодження організму, так і локальне обмороження кінцівок (відкритих ділянок шкіри).

3. Існує кілька способів категоризації тяжкості гіпотермії в залежності від температури тіла або клінічних ознак, за котрими потерпілу особу відносять до одного

з наступних рівнів гіпотермії: а) легка гіпотермія: нормальна температура тіла 35-32,1°С; б) середня гіпотермія: 32°-28°С; в) важка гіпотермія: 28°-24°С; г) глибока гіпотермія: менше 24°С. Кожен з цих рівнів має свої характерні клінічні симптоми.

4. Для стану потерпілого на кожному рівні гіпотермії існує свій характерний порядок надання ДД, так само як і при обмороженні.

5. При наданні ДД потерпілому у стані гіпотермії необхідно враховувати існуючі застереження щодо уникнення можливої зупинки серця.

6. При облаштуванні громадянами місця в бомбосховищі, підвалі під час бомбардування чи артилерійських/ракетних обстрілів евакуйованим особам необхідно враховувати запропоновані нами рекомендації для уникнення стану гіпотермії чи обмороження.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами станом на 01.04.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 22.04.2022).

2. Як не переохолодитися у сховищі: поради. URL: http://nashamama.com/profilaktika/52107yak-ne-pereoholoditisya-u-shoviszi-poradi.html (дата звернення: 20.04.2022).

3. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 року № 5081-VI (із змінами та доповненнями станом на 07.01.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17/page1#Text (дата звернення: 20.02.2022).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 03.04.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19 (дата звернення: 22.04.2022).

5. Вайда Т.С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.

6. Вайда Т.С. Довідник поліцейського з домедичної допомоги : довідкове видання для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України / Тарас Степанович Вайда. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 424 с.

7. Вайда Т.С. Пам’ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги : практ. посіб. для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Національної поліції / Тарас Степанович Вайда. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 56 с.

8. Особиста безпека / Криволапчук В.О., Тодуров І.М., Бондарчук М.Т., Юрченко А.В., Шаповалов О.В. : навч.-практ. посіб. К.: ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.

9. Шищук В.Д. Медична допомога при надзвичайних ситуаціях : навчальний посібник / В.Д. Шищук, В.А. Сміянов, К.А. Руднікова. Суми : ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «Фабрика друку», 2014. 144 с.

10. Чуприна О.В. Домедична підготовка : курс лекцій [текст] / О.В. Чуприна, Т.П. Жилін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 120 с.

11. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 05.06.2019 № 1269. URL: https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-05062019--1269-pro-zatverdzhennja-ta-vprovadzhennja-mediko-tehnologichnih-dokumentiv-zi-standartizacii-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi (дата звернення: 20.04.2022).

12. Як уникнути переохолодження в умовах війни: поради МОЗу. URL: https://vogue.ua/article/beauty/byuti-gid/yak-uniknuti-pereoholodzhennya-v-umovah-viyni-poradi-moz.html (дата звернення: 13.03.2022).

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з даного дослідження і перспективи подальшої розвідки у даному напрямку.

2. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

2.1. Обсяг статті має бути від 8 до 20 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список використаних джерел.

– поля верхні та нижні, ліві і праві – 2,0 см.

– міжрядковий інтервал – 1,5

– шрифт «Times New Roman» – 14

– абзацний відступ – 0,5 см.

– текст вирівнюється по ширині.

2.2. Посилання на джерела необхідно робити по тексту у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідно джерела. Наприклад: [3, с. 234] або [2, с. 35; 8, с. 234].

2.3. Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та має бути оформлений відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (див.: розроблений в 2015 році Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

2.4. Стаття повинна містити назву, відомості про автора(ів) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи/навчання, місто, країна), анотації та ключові слова українською та англійською мовами; середній обсяг анотацій – не менш як 1800 друкованих знаків.

З прикладом оформлення статті можна ознайомитись на сайті видання за посиланням: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/priklad.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Представлена автором стаття повинна являти собою продукт його власної ідеї. Не допускається плагіат у різних формах. Використання праць інших авторів можливо тільки як посилання, цитата, опис, але не переписування праці, запозичення ідей. При використанні інформації інших праць обов'язкове посилання на автора, його працю, видання, рік, сторінку. Передрук (перевидання) матеріалів видання дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

Редакція наукового журналу «Юридичний бюлетень»:
Україна, 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1
Контактний телефон: +38 (099) 729 68 59
Електронна адреса: editor@lawbulletin.oduvs.od.ua
Електронна сторінка: www.lawbulletin.oduvs.od.ua

НОТАТКИ

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 26

Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 30,45
Замов. № 1122/457. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.